PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
KÁNONJOGI POSZTGRADUÁLIS INTÉZET

A nagyérsek alakjának eredete és a jogintézmény szabályozása az első keleti kodifikációban

Doktori (PhD) értekezés

Készítette: Szaplonczay Máté
Moderátor: Dr. Szabó Péter

BUDAPEST
2025

Tartalomjegyzék

TARTALOMJEGYZÉK **2**

AJÁNLÁS **5**

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE **6**

BEVEZETÉS **8**

A dolgozat felépítése **12**

A kérdés mai állása **14**

Metodológiai és terminológiai megjegyzések **17**

I. ELŐZETES JOGTÖRTÉNETI ISMERETEK **21**

1. A nagyérsek alakjának jogtörténeti gyökerei **21**

2. Az ókeresztény kor egyházkormányzata Keleten **24**

2.1. Püspökök feletti joghatóság 24
2.2. Metropolitai berendezkedés 25
2.3. Metropoliták feletti joghatóság 31
2.3.1. Pátriárkák 31
2.3.2. „Nagyobb zsinat” 33
2.3.3. Érsekek 35

3. A nagyérseki státusz elnyerésére alkalmasnak tűnő egyházak kánonjogi helyzete az első keleti kodifikáció idején **42**

3.1. Az indiai egyesült egyházak 44
3.1.1. A szír-malabár egyház 45
3.1.2. A szír-malankár egyház 51
3.2. A bizánci egyházak 61
3.2.1. Az ukrán görögkatolikus egyház 61
3.2.2. A román görögkatolikus egyház 75

II. A NAGYÉRSEK ALAKJÁNAK KIFORMÁLÓDÁSA AZ ELSŐ KELETI KODIFIKÁCIÓBAN **92**

1. Az első keleti kodifikáció **92**

1.1. Távolabbi előzmények 92
1.2. Egyháztani háttér 95
1.2.1. A Trentó utáni kor egyháztana 95
1.2.2. XIII. Leó pápa pontifikátusának „keleti nyitása” 97
1.2.3. Az első keleti kodifikáció idején uralkodó egyháztani felfogás 101
1.3. A kodifikáció folyamata 104

1.3.1 Előkészítés 105
1.3.2. Szerkesztés 105
1.3.3. Véglegesítés és kihirdetés 106

2. A nagyérsek intézményéről szóló kodifikációs disputák 108

2.1. A nagyérsekről szóló szabályok kialakításának munkafázisai 108
2.2. Korolevskij tanulmánya az érsekekről 110
2.3. A keleti egyházak élén álló érsekek karakterisztikus jegyei 114
2.4. A XIX. Plenáris ülés előzményei 116
2.5. A rítusfő elnevezését érintő konzultori észrevételek 119
2.5.1. Isidoro Croce 119
2.5.2. Emil Herman 122
2.5.3. Arcadio Larraona 124
4.5.4. Cyril Korolevskij 127
4.5.5. Összefoglaló táblázat 130
4.6. A XIX. plenáris ülés 1940. június 26-i jegyzőkönyvének tanúságai 131

III. A NAGYÉRSEKI HIVATAL SZABÁLYOZÁSA A MP. *CLERI SANCTITATI* SZERINT 138

1. A nagyérsek (*Archiepiscopus Maior*) kifejezés fejlődéstörténete 139

1.1. Nagyobb és kisebb pátriárkák 139
1.2. Nagyobb és kisebb érsekek 141
1.3. Korolevskij javaslata 142

2. A mp. *Cleri sanctitati* nagyérsekről szóló kánonjai 145

2.1. A nagyérsekség létrehozása 147
2.2. A nagyérsek definíciója és jogi alakzata a mp. *Cleri sanctitati* szerint 148
2.3. A nagyérsek felsőbb kormányzati hatalma a korábbi kodifikált jog szerint .. 152
2.3.1. A nagyérseki egyház egészére nézve gyakorolt jogkörök és kötelezettségek 152
2.3.2. A nagyérsek metropoliták és tartományok fölött gyakorolható felsőbb hatalma 155
2.3.3. A nagyérsek eparchiák és exarchátusok fölött gyakorolható hatalma 156
2.3.4. A nagyérsek kiváltságai 157

3. A nagyérseki hivatal jogi helyzete a többi keleti egyházfő viszonylatában a korábbi jog rendelkezései szerint 158

3.1. A nagyérsek mint metropolita 158
3.1.1. Hasonlóságok a nagyérsek és a metropolita hatalma között 159
3.1.2. Különbségek a nagyérsek és a metropolita hatalma között 162
3.2. A nagyérsek mint „kvázi-pátriárka”? 165
3.2.1. Hasonlóságok a nagyérsek és a páriárka hatalma között 166
3.2.2. Különbségek a nagyérsek és a pátriárka hatalma között 173

4. A nagyérseki szék betöltését érintő szabályozás alakulása 179

4.1. A nagyérseki szék betöltésének kérdését illető konzultori szakvélemények az első keleti kodifikáció időszakából 179
4.2. A nagyérseki szék betöltése 181
4.2.1. A választó szinódus összehívása 182
4.2.2. A választás résztvevői 185
4.2.3. Személyi követelmények 190
4.2.4. A választás menete 191
4.2.5. A választás jóváhagyása 192
4.2.6. Kihirdetés és beiktatás 195
4.2.7. Az egyházi közösség és a pallium 196
KITEKINTÉS 198
Helyzetkép 198
További kutatási lehetőségek 203
KÖVETKEZTETÉSEK ÉS ÖSSZEFOGLALÁS 207
SUMMARY 220
BIBLIOGRÁFIA 233
Források 233
Szakirodalom 245

Ajánlás

Dolgozatom elején szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik elősegítették annak létrejöttét:

Mindenekelőtt feleségemnek, Anitának, aki amellett, hogy lelkipásztori szolgálatomban elkötelezett segítőtársam, erején felül támogatott kutatásaim és disszertációm megírása során is. Az elmúlt bő három esztendőben három gyermekünk született sorban egymás után (Samu, Rózi és Sári). Ennek minden öröme mellett a kisgyermekekkel járó sokrétű és kimerítő feladatokat is magunkénak tudhatjuk, melyekből Anita oroszlánrészt vállal. Hála érte!

Szeretettel köszönöm meg főpásztorom, Kocsis Fülöp érsek-metropolita atyai támogatását és buzdítását!

Köszönöm jelenlegi szolgálati helyeim, a bedői, berettyóújfalui és londoni egyházközségek híveinek, illetve a füzesgyarmati idősotthon lakóinak és munkatársainak megértését és együttműködését, mely jelen munka elkészültéhez nélkülözhetetlen volt!

Köszönettel tartozom szüleimnek és testvéreimnek, akik mindvégig biztattak és bátorítottak! Hálás vagyok nagymamáimnak is, akik munkám kezdetét még a földi életből, folyamatát pedig már az örök hazából kísérték imádságaikkal!

Köszönet illeti nevelőimet és tanáraimat: a pannonhalmi bencés atyákat, a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola és a római Pápai Keleti Intézet tanárait, akik felébresztették és megerősítették bennem a tudomány szeretetét. Köszönöm a Kánonjogi Posztgraduális Intézet munkatársainak, elsősorban Nánásy Tiborné Zsuzsának a doktori képzéshez kapcsolódó ügyintézésében nyújtott készséges segítségét!

Hálásan és kiemelt módon köszönöm témavezetőmnek, Dr. Szabó Péter professzor úrnak, hogy tanulmányaim alatt és a dolgozat megírása során értékes ötletekkel és kritikus gondolatokkal segítette munkámat!

A legfőbb köszönet természetesen az élő Istent illeti: „Hálát adok neked, Uram, teljes szívemből, elbeszélem minden csodádat!”

Rövidítések jegyzéke

AAS – Acta Apostolicae Sedis, Romae (1909-).

AAV – Archivio Apostolico Vaticano

AA.VV. – Auctores varii

ADCO – Archivio del Dicastero per le Chiese Orientali

ASS – Acta Sanctae Sedis (1865-1908).

ASV – Archivio Segreto Vaticano

c. – kánon

CA – mp. *Crebrae allatae* (1949)

CCEO – *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* (1990)

CIC'17 – *Codex Iuris Canonici* (1917)

coll. – collana

const. ap. – apostoli konstitúció

CPR I – CONCILIUM PRIMUM PROVINCIALE *Alba Iuliense et Fogarasiense habitum anno 1872*, Romae 1881.

CS – mp. *Cleri sanctitati* (1957)

DDC – *Dictionnaire de droit canonique*

DEOC – *Dizionario enciclopedico dell'Oriente cristiano*

ed., eds. – editor, editors

ep. encycl. – körlevél

epist. ap. – apostoli levél

Fonti – CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, *Fonti* (utána római számmal a sorozat és a dosszié jelölése)

Hrsg. – Herausgegeben

kán. – kánon

kk. – kánonok

ld. – lásd

LG – *Lumen Gentium*

litt. ap. – apostoli levél

mp. – motu proprio

Mansi – *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*

Nuntia – PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI ORIENTALIS RECOGNOSCENDO, *Nuntia*, 31 kötet, Città del Vaticano 1975-1990.

OCA – Orientalia Christiana Analecta

OCP – *Orientalia Christiana Periodica*

OE – *Orientalium Ecclesiarum*

ÓKÍ 1983 – ERDŐ, P. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme* (Ókeresztény írók V.), 1983.

ÓKÍ 2018 – ERDŐ, P. (szerk.), *Az ókori egyházfegyelem emlékei. I-IV. század* (Ókori keresztény írók II.), 2018.

PAL – mp. *Postquam Apostolicis Litteris* (1952)

PCCICOR – Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo

PG – *Patrologia Graeca*

PIO – Pontificio Istituto Orientale (Pápai Keleti Intézet)

PL – *Patrologia Latina*

skk. – és a következők

SN – mp. *Sollicitudinem nostram* (1950)

TCE – CONGREGATION FOR THE EASTERN CHURCHES, *The Catholic East* (RIGOTTI, G. et al., eds.), Rome 2019.

TPV – Typis Polyglottis Vaticanis

Uo. – Ugyanott

UR – *Unitatis Redintegratio*

Verbale – S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 524/39 – (Riservata)*, Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Verbale della Diciannovesima Plenaria, Metropoliti con giurisdizione quasi patriarcale (Metropolita capo-rito)*, 26 giugno 1940, TPV 1940, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

vö. – vesd össze

Bevezetés

A román görögkatolikus egyház hierarchikus státuszának nagyérseki rangra való felemelése[1] kapcsán Szabó Péter fontos észrevételeket fogalmazott meg a nagyérseki egyházakra vonatkozólag.[2] A szerző fő megállapításai között rámutatott, hogy a jelenleg nagyérseki rangú egyházak tekintetében szembeszökő különbség mutatkozik a hatályos kánonjog és a tényleges szentszéki gyakorlat között.[3]

E problémafelvetés adta jelen vizsgálódásunk kiindulópontját, melyet azonban nem a hatályos jog keletkezési és értelmezési keretein belül végeztünk, hanem a címben megjelölt jogintézmény egy korábbi fejlődési fázisából igyekeztünk jobban megérteni. Az általunk tárgyalt korszak felső időhatárát az első modern keleti kodifikáció időszaka (1927-1959) jelöli ki. Kezdetét illetőleg azonban az ókeresztény korra nyúlik vissza. Lévén, hogy a kódex kialakítása során kiemelt figyelmet fordítottak az antik, középkori és újkori jogforrásokra, a jogtörténeti részekben a kereszténység első századjaitól az említett kodifikáció kezdetéig húzódó időszak vonatkozó eseményeinek ismertetése is megjelenik. Mindemellett, a vizsgált téma jobb megértése érdekében szükségesnek tűnik jelen bevezetőben röviden utalni a hatályos doktrína bizonyos pontjaira, így a következő sorokban néhány szót ejtünk a sajátjogú egyházak fogalmáról és tipológiájáról, valamint a köztes kormányzati szervek hatalmának természetéről.

A II. Vatikáni Zsinat egyháztani fordulatának köszönhetően a Katolikus Egyházra ma úgy tekintünk, mint egyházak közösségére (*communio ecclesiarum*), melyet az egyes sajátjogú keleti egyházak és a latin egyház egyenlő méltóságot bírva alkotnak. A sajátjogú (*sui iuris*) egyház újkeletű elnevezés, mely a II. Vatikáni Zsinat utáni keleti kodifikációban került kialakításra.[4]

---

[1] BENEDICTUS XVI, const. ap. *Ad totius Dominici gregis*, 14. XII. 2005, in AAS 98 (2006) 2, 107.

[2] SZABÓ P., *A nagyérseki egyház. A jogintézmény arculata a legújabb szentszéki gyakorlat tükrében,* in *Athanasiana* 23 (2006), 139-175.

[3] Uo. 162-166.

[4] A sajátjogú egyház fogalmának a II. Vatikáni Zsinatot követő keleti kodifikációban történt kialakításához ld. például ŽUŽEK, I., *Le 'Ecclesiae sui iuris' nella revisione del diritto*

E fogalom természetének kérdése napjainkban is tudományos diszkusszió tárgya,[5] jelentősége pedig ökumenikus és egyéb szempontokból is elvitathatatlan.[6] Egyes szerzők kifejezetten amellett érvelnek, hogy a köztes kormányzati struktúrák megléte elengedhetetlen a részegyházak és az egyetemes Egyház megfelelő működéséhez.[7]

---

canoncio, in LATOURELLE, R. (a cura di), *Vaticano II: bilancio e prospettive venticinque anni dopo (1962-1987)*, Assisi 1987, II, 869–882.

[5] A differencia lényégében azon szerzői vélemények között húzódik, melyek egyik oldala a sajátjogú egyházak szocio-kulturális valóságát tartja lényegileg meghatározónak (így például David Maria Jaeger, Eugenio Corecco, Georgică Grigoriță, Kuriakose Kunnacherry, Willy Onclin), míg a másik oldal képviselői amellett érvelnek, hogy a Krisztus Egyháza teológiai valóságát tekintve jelenik meg e részegyházcsoportokban (így például Antônio da Silva Pereira, Astrid Kaptijn, Basilio Petrà, Dimitrios Salachas, Gianfranco Ghirlanda George Nedungatt, John Faris, Marco Dino Brogi, Szabó Péter) .

[6] E kérdéskör nem tartozik azonban szoros értelemben az értekezésünk tárgyához, így mindössze alapvető bibliográfiáját közöljük, melyek közül a szisztematikus áttekintéshez ld. elsősorban TORREBLANCA SALAZAR, M., *Lo* status *ecclesiologico delle Chiese* sui iuris, Lugano-Siena 2024, illetve SZABÓ, P., *Chiese «sui iuris»: sviluppi di una nuova visione ecclesiologico-canonica condivisa*, [az alábbi konferencián elhangzott előadás végleges anyaga: Dal Concilio al Sinodo. Rilettura di un cammino di Chiesa, a 60 anni dalla Lumen gentium (1964–2024), Aula Magna, Pontificia Università Gregoriana, Roma 28–30 ottobre 2024], megjelenés alatt. Ld. továbbá SZABÓ, P., *Opinioni sulla natura delle Chiese 'sui iuris' nella canonistica odierna*, in *Folia Theologica* 7 (1996), 239–251, GEFAELL, P., *Le Chiese* sui iuris: *Ecclesiofania o no?,* in OKULIK, L. (cura di), *Le Chiese* sui iuris: *criteri di individuazione e delimitazione*. Atti del Convegno di studio svolto a Kosice (Slovacchia), 6–7 marzo 2004, Venezia 2005, 7–26.; MARTI, F., *Le strutture giurisdizionali sovrametropolitane delle Chiese cattoliche orientali, spunti per una riflessione circa la loro natura canonica ed ecclesiologica*, in *Ius Ecclesiae* 27 (2015) 1, 83–104. Az egyes szerzői véleményekhez pedig: JAEGER, D., *Alcuni appunti in margine al nuovo Codice dei canoni delle Chiese orientali*, in *Communio* 123 (1992), 52–63; ONCLIN, W., *Ordinatio Ecclesiae universae in specie ad Ecclesias rituales sui iuris quod attinet*, in *Revue de droit canonique* 30 (1987), 304-317; CORECCO, E., *Ius universale — ius particulare*, in Ius in vita et in missione Ecclesiae. Acta Simposii Internationalis Iuris Canonici occurente X anniversario promulgationis Codex Iuris Canonici, diebus 19–24 Aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati, Città del Vaticano 1994, 553–574; GHIRLANDA, G., *Chiesa universale, particolare e locale nel Vaticano II e nel nuovo Codice di diritto canonico*, in LATOURELLE, R. (a cura di), Vaticano II: bilancio e prospettive venticinque anni dopo (1962-1987), Assisi 1987, vol. II, 839–868; FARIS, J.D., *The Eastern Catholic Churches: Constitution and Governance according to the Code of Canons of the Eastern Churches*, New York 1992; BROGI, M., *Le Chiese sui iuris nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, in *Revista Española de Derecho Canónico* 48 (1991), 517–544.

[7] Így például: POTTMEYER, H. J., *Response to Angel Antón*, in *The Jurist* 52 (1992), 577–582, 581: „the local Church cannot effectively be a local Church without the support of the regional communion of local Churches. The whole Church cannot effectively be Catholic unless it leaves room for variety in the structure of regional particular Churches. Finally, communion among

Jelen témánkhoz szorosan kapcsolódik, de szintén túlmutat az általunk vizsgált időszakon az egyházmegyei szint felett működő kormányzati szervek hatalmának eredetét illető egyháztani fordulat. Ennek köszönhetően a többségi doktrína ezt a hatalmat a püspökszentelésből származtatja, aminek értelmében e hatalom helyi eredetűnek tekinthető.[8]

A jelen értekezés által vizsgált időszakban azonban még – a XIII. Leó pápához köthető, keletiek számára kedvező paradigmaváltás ellenére is – a Trentói és az I. Vatikáni Zsinat egyháztana volt a domináns,[9] melynek a primátus megszilárdítására és a centralizációra való törekvése magával hozta a keletiek latin tömbbe való minél homogénebb beolvasztásának szándékát. A keleti közösségekre akkoriban többnyire a „rítus", illetve a „rituális egyház" elnevezéssel hivatkoztak. E leminősítő szóhasználat ellenére e közösségek teológiai valóságukat tekintve nem szűntek meg egyházak lenni.

A jelen keleti katolikus jog a sajátjogú egyházak négy típusát ismeri, melyek a pátriárkai, a nagyérseki, a metropolitai és az 'egyéb' sajátjogú egyházak.[10] Az egyes

---

the Churches can only succeed if it is regionally organized", idézi SZABÓ, P., Chiese «sui iuris»: sviluppi di una nuova visione ecclesiologico-canonica condivisa, megjelenés alatt.

[8] Vö. SZABÓ, P., *Approfondimenti sull'origine e sulla natura della potestà sovraepiscopale in prospettiva ecumenica*, in *Eastern Canon Law* 6 (2017), 2, 77–112; SZABÓ, P., *The Local Origin of Supra-Episcopal Power. A Futher Step towards Catholic-Orthodox Ecclesiological Convergence?*, in SZABÓ P., FRANKÓ T. (a cura di), *Sacrorum canonum scientia*: radici, tradizioni, prospettive. Studi in onore del cardinale Péter Erdő per il suo 70. compleanno, Budapest 2022, 649–662; illetve SZABÓ P., *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság (1771-1972)* (Collectanea Athanasiana, I. Studia, vol. 16), Nyíregyháza 2023, 179-182. Az előbbi szerző által többször idézett, kevéssé ismert e tanítóhivatali megnyilatkozás jelentősége elvitathatatlan, vö. IOANNES PAULUS II, epist. ap. *Euntes in mundum universum* [ob expletum millennium a baptismo regionis Rus' Kioviensis], n. 10, 25. I. 1988, in AAS 80 (1988) 8, 950: „Ex hoc Decreto [UR 16] eruitur dilucide *autonomiam*, qua quoad disciplinam Ecclesiae Orientales fruuntur, *non manare e privilegiis ab Ecclesia Romana concessis, sed a lege ipsa, quam huiusmodi Ecclesiae a temporibus apostolicis tenent*" [kiemelés Szabótól].

[9] Ld. lent: II. fejezet 1.2.

[10] SZABÓ P., *A sajátjogú egyházak tipológiája a Keleti Kódex szerint*, in IVANCSÓ I. (szerk.), *Ecclesiam ædificans. A 70 éves Keresztes Szilárd püspök köszöntése*, Nyíregyháza 2002, 363-382.

keleti egyházak mindegyike e kategóriák valamelyikébe sorolódik be.[11] A nagyérseki egyházak közé az ukrán, a szír-malabár, a szír-malankár és a román egyházak tartoznak.

Ahogy fent említettük, dolgozatunk egyik célja a nagyérseki egyházak elméleti kódexbeli alakzata és azok tényleges gyakorlati megvalósulása közötti, Szabó által jelzett disszonancia hátterének még alaposabb megértése, melyhez segítséget adhat a nagyérsek jogi figurájának kialakítására tett első kísérletek vizsgálata.

Éppen ezért jelen munka címének megfelelően e disszertációban a nagyérsek alakjának eredetét, és a jogintézményre vonatkozó korai szabályozást igyekszünk elemezni és bemutatni. Az értekezésben az alábbi nyitott kérdésekre igyekszünk megfelelő válaszokat adni:

- Mely szempontok indokolták a hierarchikus tipológia bővítését és egy új típusú egyházfő beillesztését a készülő keleti kódexbe?
- Milyen jogforrásokat jelöltek ki a nagyérsek jogi figurájának alapjául az első keleti kodifikáció során?
- Milyen jogi környezetben találták magukat azok a keleti katolikus közösségek, melyek egyházfője kapcsán felmerült az új típusú főpap kodifikációja?
- Mennyiben határozta meg az első keleti kodifikáció idején uralkodó egyháztani modell a kérdéses főpásztorra vonatkozó normák kialakítását?
- Milyen szempontok és kérdések merültek fel a vizsgált egyházfőt illető kodifikációs disputák során?
- Az első keleti kodifikáció dokumentumai kezdetben „Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale" munkacímmel utaltak a vizsgált egyházfőre. Mennyiben valósult meg a nagyérsek jogi alakzatának a pátriárkáéhoz való közelítése az első kodifikáció eredményeként kihirdetett kánonokban?

[11] A keleti katolikus egyházak részletes és naprakész bemutatásához ld. például: CONGREGATION FOR THE EASTERN CHURCHES, *The Catholic East* (RIGOTTI, G. et al., eds.), Rome 2019, 147-689, illetve olasz nyelven: CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, *Oriente Cattolico* (RIGOTTI, G., a cura di), Roma 2017[5], I, 141-675.

A dolgozat felépítése

E bevezető rész után tehát az *első fejezetben* azon szerzői álláspontokkal egyetértésben, melyek a nagyérsek jogi figurájának eredetét az antik metropolitákra és az autokefál érsekekre vonatkozó szabályozások együttes olvasatában jelölték meg,[12] az említett jogi alakzatokat vizsgáljuk meg, kiegészítve egyéb – véleményünk szerint releváns – jogintézményekkel. Ezek bemutatása csak a szent kánonok fényében történhet, melyeket igyekszünk a teljesség igénye nélkül, de mégis kellő alapossággal felhasználni. A mai szóhasználattal nagyérsekinek nevezett egyház és hivatal jogi alakzatának kialakításában már az első keleti kodifikáció során is nagy jelentőséget kapott a kérdés, hogy ez utóbbit végül melyik antik szupraepiszkopális funkcióval hozzák összefüggésbe. Míg később, a II. Vatikáni Zsinatot követő keleti kodifikáció során a nagyérsek jogi hivatalának kijelölése kapcsán elsősorban olyan jellegű források kerültek a középpontba, melyek a vizsgált jogi alakzatot inkább vikáriusi jellegű hivatalokkal állították párhuzamba,[13] addig a jelen dolgozatban áttekintett időszakban a kodifikátorok a vizsgált hivatal jogelődjét az első évezred autokefál, önálló érsekeiben, illetve az akkor még kiterjedt jogkörökkel rendelkező metropolitákban vélték megtalálni. A dolgozat első részében éppen ezért az első évezred szupraepiszkopális és szuprametropolitai jogintézményeit tekintjük át. Ezt követően bemutatásra kerül azon egyházak jogi helyzete, melyek egyházfőjében a kodifikátorok (egy része) a nagyérsek titulus majdani viselőjét vizionálta. A doktrína és a praxis úgy alakult – talán nem meglepő módon –, hogy jelenleg épp annak a négy egyháznak a feje bír nagyérseki címmel, melyeket az első keleti kodifikáció során több alkalommal is erre alkalmasnak véltek. Cyril Korolevskij legalábbis, – aki jelen értekezés szempontjából kiemelt figyelemmel kísért kanonista mint a „nagyérsek” fogalom

[12] Vö. például: CHIMY, H., *De figura iuridica Archiepiscopi Maioris in iure canonico orientali vigenti,* Romae 1968; illetve KOROLEVSKIJ, C., *Dell'Arcivescovo Capo di Chiesa*, in S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. N. 524/39* - Num. I., Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito)*, TPV 1940, 73-90, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

[13] Vö. Nuntia 19 (1984), 13.: „Sedulo studio traditionis orientalium peracto, figura iuridica Archiepiscopi Maioris, ut vicaria fere Patriarcharum apparuit unde saltem confirmatione electio Archiepiscopi Maioris indigeat.”

kidolgozója –, több alkalommal is említi a román, ukrán (rutén), malabár és malankár egyházakat.

A *második fejezet* alapját a nagyérsekre vonatokozó kodifikációs disputák és szakértői vélemények adják. Az első keleti kodifikáció folyamatának bemutatását követően kifejezetten a nagyérseki alakzat kódexbe való beillesztésének kérdését érintő részekre fókuszálunk. Célunk az első keleti kodifikáció máig feldolgozatlan aktáinak és munkadokumentumainak feltárása.[14] Természetesen a vonatkozó anyagok terjedelme nem teszi lehetővé teljesen kimerítő bemutatásukat, mindazonáltal igyekszünk a legfontosabb részletekre rámutatni. Ahogy látni fogjuk, a kezdetben „Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale" munkacímmel jelölt jogi alakzat tekintetében számos különböző szakvélemény született. A jegyzőkönyveket áttanulmányozva egészen meglepő alternatívák is szóba kerültek, így például az egyik magasrangú bíboros felvetette, hogy a kérdés megoldása – tudniillik, hogy mi legyen azon metropolitákkal, akik az „egyszerű" metropolitáknál nagyobb jogkörökkel bírnak –, akár az is lehetne, hogy lemondanak e többletjogaikról.[15]

A *harmadik fejezetben* az első keleti kodifikáció eredményeként kihirdetésre kerülő normák alapján tekintjük át a nagyérsek jogi alakzatát. Elsősorban a mp. *Cleri sanctitati* kánonjainak áttekintésével igyekszünk bemutatni, mely irányba alakult végül a kodifikáció témánkat érintő folyamata, tudniillik mennyiben valósult meg a kezdetben kitűzött cél a vizsgált egyházfő jogi státuszának konkretizálását illetőleg, azaz hol sikerült elhelyezni az egyéb metropoliták és a pátriárkák között húzodó hierarchikus

[14] Kutatási témánk szemszögéből elsődlegesen a III., és a XIX. plenáriák anyagai tartalmaznak fontos adatokat. Ezek jelenleg nyomtatott formában is elérhetőek a római Pápai Keleti Intézet könyvtárában: S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 268/33* – Codificazione Canonica Orientale, per gli E.mi Padri della Pontificia Commissione, *Terza Plenaria*, *(Cann. 145–355)*, TPV 1936; S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 524/39* – Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito)*, TPV 1940, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

[15] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 524/39* – (Riservata), Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Verbale della Diciannovesima Plenaria, Metropoliti con giurisdizione quasi patriarcale (Metropolita capo-rito)*, 26 giugno 1940, TPV 1940, 4.: Cardinale TISSERANT: „*Il metropolita di Alba Giulia, si farebbe bene a ridurlo ai limiti del diritto comune dei semplici metropoliti.*"

tengelyen. Külön figyelmet fordítunk a nagyérseki szék betöltéséről szóló normákra. Ezek esetében összehasonlítást teszünk a hatályos jog párhuzamos kánonjaival is.

Ezután rövid kitekintést teszünk a nagyérsek jogi figurájának későbbi fejlődési szakaszaira, végezetül pedig összefoglaljuk a feltárt anyagokból kiolvasható összefüggéseket, és felvázolunk néhány – témába illeszkedő – további nyitott kérdést és kutatási perspektívát.

A kérdés mai állása

Míg a vizsgált kutatási téma számos kapcsolódási pontjának köszönhetően a nagyérsek jogi alakzatát távolabbról, illetve mindössze közvetve érintő irodalom meglehetősen gazdag,[16] a szoros értelemben vett témával – tudniillik a nagyérsek jogi hivatalának kialakulásával és annak a II. Vatikánum előtti kodifikációs folyamatával – meglehetősen kevesen foglalkoztak.

Ez utóbbiak között fontos megemlíteni Hieronymus Chimy-t, aki elégségesen bemutatja ugyan latin nyelven írt disszertációjában[17] a korábbi jog nagyérsekekre vonatkozó kánonjait, de azok elemzésénél csak elvétve hivatkozik az első keleti kodifikáció aktáiban szereplő disputákra és véleményekre. Jelen munkánk célja részben épp e hiányosság pótlása, melynek érdekében a kodifikáció máig feldolgozatlan aktáiból[18]

[16] A nagyérsek jelenleg a sajátjogú egyházfők hierarchiájában a pátriárkák és a sajátjogú metropoliták között helyezkedik el. E két jogintézmény szakirodalma számottevően bőségesebb a nagyérsekre vonatkozónál, azonban tartalmukat tekintve gyakran ez utóbbi szempontjából is releváns megállapításokat tartalmaznak.

[17] CHIMY, H., *De figura iuridica Archiepiscopi Maioris in iure canonico orientali vigenti,* Romae 1968.

[18] Felhasznált anyagok: S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 268/33* – Num I, Codificazione Canonica Orientale, per gli E.mi Padri della Pontificia Commissione per la Redazione del C.I.C.O, *Terza Plenaria (Cann. 145–355)*, TPV 1936; *Prot. n. 268/33 – Num II*, Codificazione Canonica Orientale, per gli E.mi Padri della Pontificia Commissione, *Terza Plenaria, Schema dei canoni 145–355 (C.I.C.), proposto dalla Commissione dei Rev.mi Delegati orientali e le osservazioni dell'Episcopato orientale*, TPV 1936; *Prot. n. 524/39 – (Riservata)*, Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Verbale della Diciannovesima Plenaria, Metropoliti con giurisdizione quasi patriarcale (Metropolita capo-rito)*, 26 giugno 1940, TPV 1940; *Prot. N. 524/39 Num. I*, Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Diciannovesima Plenaria*, *Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito)*, TPV

igyekszünk jobban megérteni azokat a folyamatokat és olykor egészen ellentétes álláspontokat, melyek a szóban forgó jogintézmény kodifikációjának alapjául szolgáltak.

A nagyérsek jogi alakzatának bemutatására a közelmúltban is történtek kísérletek, ezek között mindenképp érdemes megemlíteni George Thanchan (CMI) római Pápai Keleti Intézetben benyújtott doktori értekezését,[19] illetve annak bővített kiadását,[20] mely jelen munkánk egyik kiindulópontjaként is szolgált. A nemrégiben elhunyt szerző átláthatóan tárgyalja a szóban forgó jogintézmény alakulását, elsősorban a II. Vatikáni Zsinat utáni keleti kodifikációra koncentrálva. Kiemelt figyelmet fordít munkájában az ukrán és a malabár egyházak hierarchikus fejlődésére is, azonban hivatkozásaiban és forrásmegjelöléseiben olykor meglehetősen pontatlan, emellett ő sem foglalkozik érdemben az első keleti kodifikáció vonatkozó disputáival.

A hazai szakirodalomban a nagyérsek jogi alakzatával, illetve a nagyérseki egyháztípussal kapcsolatban eddig mindössze tudományos cikk terjedelmű tanulmány született,[21] terjedelmesebb elemző munka nem készült.

A nagyérsek jogi alakzatának kodifikációs kísérleteiben a titulus meghatározása mellett kiemelt kérdésként jelent meg a vizsgált egyházfő kijelölésének menete is. Ez utóbbi kérdéskör fontos ekkleziológiai összefüggésekkel bír, melyekre jelen dolgozatban is igyekszünk rámutatni. Ahogy látni fogjuk az egyes közösségekben megjelenő

1940, *Prot. N. 524/39 Num. II*, Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito)*, TPV 1940, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

[19] THANCHAN, G., *The Juridical Institution of Major Archbishop in Oriental Canon Law.* Excerpta ex Diss. PIO, Rome 1998.

[20] THANCHAN, G., *The Juridical Institution of Major Archbishop in Oriental Canon Law. With Special Reference to Syro Malabar Major Archiepiscopal Church*, Bangalore 2017[2].

[21] Ld. a fent említett Szabó Péter tanulmány, SZABÓ P., *A nagyérseki egyház. A jogintézmény arculata a legújabb szentszéki gyakorlat tükrében,* in *Athanasiana* 23 (2006), 139-175. Jóllehet az említett szerző több írásában is fellelhető még a nagyérseki egyházzal kapcsolatos kánonjogi kérdések egy-egy fontosabb aspektusa, – így például SZABÓ P. – TÓTH F., *A pátriárkai és metropolitai konvent jogintézménye, mint a keresztségből fakadó sajátos küldetés gyakorlási fóruma (CCEO 140-145. kánonok),* in *Athanasiana* 10 (2000), 105-120. –, a hazai szakirodalomban nem fordul elő a jelen disszertáció témáját szorosan érintő egyéb írás.

autonómia mértéke már az antik korban és azóta is szervesen összefügg a saját egyházfő kijelölésében megmutatkozó önállósággal.

Az antik szupraepiszkopális jogintézmények vizsgálata a mai napig is tartogat új eredményeket, melyek a hatályos jog – és annak esetleges reformja – kapcsán is következményekkel járhatnak. Jelen dolgozatban ugyan nem térünk ki részletesen a „katolikosz" jogi figurájára (mely a korábbi jog értelmében a nagyérsekkel esik azonos megítélés alá),[22] de a malankár egyház uniójának részletes bemutatásával épp az az egyik célunk, hogy szemléltessük, milyen kiemelt fontosságú lehet egy-egy titulus megőrzése, vagy esetleges korábbi elvetése után annak visszaállítása a közös keleti egyházfegyelemben.[23]

A harmadik évezred kezdetén a szinodalitás jelentőségének felismerése új lendületet kapott a Katolikus Egyházban. A pápai megnyilatkozások és szentszéki dokumentumok sorra elismerik a keleti kereszténység gazdag szinodális tapasztalatait, melyek jobb megértése a teljes Katolikus Egyház javát szolgálhatja. A legújabb püspöki szinódusra való felkészülést segítő anyag kifejezetten a szinódusi atyák figyelmébe ajánlotta azon kérdések átgondolását, milyen felismeréseket nyerhet a latin egyház a keleti egyházak gazdag tapasztalatából, mely annak köszönhető, az érintett közösségekben mindmáig jelentős szerepet kap a szinodalitás különböző szinteken való gyakorlása.[24] A szinodalitás jobb megértését és alkalmazását szem előtt tartva, jelen dolgozat bennfoglalt célkitűzése egy meghatározott szupraepiszkopális jogintézmény alakulásának vizsgálata a Katolikus Egyház történetében.

---

[22] vö. mp. *Cleri sanctitati,* 335. kán 1. §.: *Archiepiscopo aequiparatur Catholicus qui titulo Patriarchae non gaudet.*

[23] A „katolikosz" titulus közös keleti kódexbe történő visszavétele melletti érvekhez ld. például: KOCHUVILAYIL, G.T., *The Juridical Figure of Catholicos in the Syro-Malankara Major Archiepiscopal Church* in *Iustitia* I (1-2/2010), 186-199; illetve a nevezett jogintézményhez bővebben: KOCHUVILAYIL, G.T., *The Juridical Figure of the Catholicos in the Catholic Church* (Dharmaram Canonical Studies 23), Bengaluru 2019.

[24] XVI ORDINARY GENERAL ASSEMBLY OF THE SYNOD OF BISHOPS, *Worksheets for the Synodal Assembly (First Session – October 2023) Worksheet B 3.4.*: *„In particular, how can we facilitate an exchange of experiences and visions of synodality between the Eastern Catholic Churches and the Latin Church?"*; *„What insights can the Latin Church draw from the rich synodal experience of the Eastern Catholic Churches?"*

Metodológiai és terminológiai megjegyzések

A történeti adatok szükségessége

Kánonjogi disszertációról lévén szó, a megközelítés és a módszertan természetesen e tudomány sajátos igényeit követi. A vizsgált egyházak története az utóbbi évszázadokban számos fontos megállapítást és nyitott kérdést sorakoztat fel. Különösen érdekes adatokkal szolgál az egyházpolitikai viszonyok és a nemzetek közötti dinamika kritikus olvasata, erre azonban – az említett, elsősorban kánonjogi karaktert szem előtt tartva – jelen dolgozat keretein belül nincs lehetőségünk. Mindemellett azonban nem tekinthetünk el attól a ténytől, hogy az Egyház látható valóság, mely az emberiség történetében él, éppen ezért a vizsgált jogi struktúrák és alakzatok is az érintett keleti katolikus közösségek fejlődésének történetén keresztül kerülnek bemutatásra és elemzésre. A modern egyháztörténet-írás művelőinek köszönhetően, – mely szakemberek között büszkén vesszük észre a magyar görögkatolikus egyháztörténészek egyre növekvő elismertségét –, a történeti kontextus a legtöbb esetben objektíven kiolvasható a vonatkozó szakirodalomból. Természetesen vannak nyitott kérdések, melyekben jelenleg még nincs tudományos történeti konszenzus, de ahogy említettük, ezen kérdések megválaszolása nem kompetenciánk és nem is feladatunk ebben a kánonjogi disszertációban. A vizsgált kutatási téma tehát egy olyan történeti kontextusba helyeződik el, mely az egyháztörténet tudományának ma elfogadott álláspontján nyugszik. Ha azzal kapcsolatban bizonyos nyitott kérdések fel is merülnek, – melyek megválaszolása a kiváló egyháztörténészek feladata lesz –, a jelenleg általánosan elfogadott történeti tények elégséges kontextusát adják az érintett keleti katolikus egyházak hierarchikus fejlődése vizsgálatának.

Terminológia

Jelen értekezés szóhasználata néhány ponton anakronizmust vagy némi pontatlanságot sugallhat. Az alábbiakban teszünk kísérletet ennek feloldására, vagy legalábbis magyarázatára.

1) Disszidens, szakadár = Ortodox, keleti akatolikus: A II. Vatikánum előtti katolikus szakirodalomban a szerzők a korszak terminológiájának megfelelően a keleti akatolikus közösségekre következetesen a disszidens, szakadár elnevezést alkalmazzák. Jelen dolgozatban – ahol csak lehetséges – az ökumenikus szempontból szerencsésebben hangzó ortodox, illetve keleti akatolikus elnevezést alkalmazzuk.
2) Érsek = Nagyérsek (CS): A kodifikált korábbi jog nem alkalmazza a „nagyérsek" (*Archiepiscopus maior*) elnevezést, jelen munkában mi mégis következetesen így utalunk rá az egyes kánonok elemzése kapcsán is. A mp. *Cleri sanctitati* kommentátorainak egyöntetű álláspontja is azt mutatja, hogy jóllehet a nagyérsek kifejezés nem szerepel szó szerint a kánonokban, a korabeli kánonjogi doktrínában már elfogadott volt az ilyen típusú egyházfő megléte,[25] és a motu proprio 324-339. kánonjaiban említett „érsek" valójában a nagyérsek korabeli jogi figuráját jelöli.[26]
3) Rutén, ruszin = Ukrán: A rutén, ruszin közösségeket jelen munka során mindvégig az 'ukrán' névvel jelöljük, annak ellenére, hogy az 'ukrán görögkatolikus' elnevezés csak az első világháború kezdetétől vált elterjedtté[27]. A Szentszék azonban ez utóbbinak politikai színezete miatt továbbra is a 'rutén' kifejezést alkalmazta a vonatkozó közösségre, sőt, a Római Kúrián belül kifejezetten tiltásra is került az 'ukrán' megnevezés alkalmazása a

[25] CHIMY, *De figura iuridica* 45, vö. SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico: cenni storici e statistiche*, Roma 1962[3], 95.
[26] Vö. WOJNAR, M., *The Code of Oriental Canon Law: de Ritibus Orientalibus and de Personis*, in *The Jurist* 19 (1959), 413-464, 429-431; POSPISHIL, V. J., *The Code of Oriental Canon Law: The Law on Persons*, Ford City 1960, 155-156.
[27] „Denominatione 'ucrainicus' pro 'ruthenus' usum esse propterea, quia denominatio haec 'ucrainicus' magis nunc e politicis motivis intra hodiernas circumstantias belli cum Russia – fere vulgaris facta est", ASV, Arch. Nunz Vienna, 764, fasc. 11, fol. 396r, Khomyshyn-Scapinelli, 17.7.1916., idézi: MCVAY, A., *The Apostolic See and Ukrainians: Metropolitan Andrei Sheptytsky and the Roman Curia*, in PETTINAROLI. L. (ed.), *Le Gouvernement Pontifical Sous Pie XI : Pratiques Romaines et Gestion de l'universel* (Collection de l'École Française de Rome 467), Rome 2013, 237-254, 240, 33. jegyzet.

lengyelországi rutén görögkatolikusokra vonatkozólag,[28] mely tilalom csak az 1950-es években került feloldásra.[29]

4) Közösség, rítus, rituális egyház = Egyház. Ahogy fent említettük, a katolikus ekkleziológia csakúgy, mint az „egyház" fogalom a II. Vatikáni Zsinat során új értelmezést nyert, mely szerint az egyetemes egyházra ma úgy tekintünk, mint egyházak közösségére (*communio ecclesiarum*).

   A II. Vatikáni Zsinat dokumentumaiban[30] a keleti katolikus közösségek már „részegyház" (*Ecclesia particularis*) megnevezéssel szerepeltek. Ez azonban további pontosításra szorult, lévén, hogy ez a kifejezés hagyományosan az egyetlen megyéspüspök irányítása alatt álló részegyházat (nem pedig azok csoportjait) jelölte. A pontosítás a Keleti Kódex révén valósult meg, mely dokumentum a szóban forgó közösségekre immár a sajátjogú egyház (*Ecclesia sui iuris*) kifejezést használja.[31] Az általunk vizsgált időszakunkban azonban a keleti közösségekre még többnyire a „rítus", vagy „rituális egyház" névvel hivatkoztak. E lealacsonyító szóhasználat ellenére e közösségek teológiai valóságukat tekintve nem szűntek meg egyházak lenni. Ennek figyelembevételével érdemes olvasni a következő oldalakat, melyekben a fentiek szerint az egyes keleti katolikus közösségekre jelen dolgozatban nem csak az egyszerűség kedvéért, hanem a helyes teológiai szempontok miatt is többnyire egyházként hivatkozunk.

5) Míg a hatályos Keleti Kódex magyar nyelven is elérhető, a mp. *Cleri sanctitati*-nak – tudomásunk szerint – nem létezik hivatalos magyar fordítása. Ezért a hivatkozott kánonok szövegét – amellett, hogy tartalmukat igyekszünk minél

---

[28] KOROLEVSKIJ, C. *Kniga Bytija moego (le livre de ma vie). Mémoires autobiographiques. Texte établi, édité et annoté par G. M. Croce* (Collectanea Archivi Vaticani, 45), Cité du Vatican, 2007, III, 248, 88. dokumentum, idézi MCVAY, *The Apostolic See* 240, 35. jegyzet: „Sa Sainteté ne voulait plus entendre parler d'« Ukrainiens », mais qu'ils étaient libres de se dire « Ruthènes », et que d'ailleurs cette distinction sufisait à les différencier des Polonais."

[29] KOROLEVSKIJ, *Kniga*, IV, 2259-2260, 698. dokumentum; MCVAY, *The Apostolic See* 253, 160. jegyzet.

[30] Vö. LG 13c, UR 14a, OE 2.

[31] A sajátjogú egyház fogalmának a II. Vatikáni Zsinatot követő keleti kodifikációban történt kialakulásához ld. például: ŽUŽEK, I., *Le 'Ecclesiae sui iuris' nella revisione del diritto canoncio*, in LATOURELLE, R. (a cura di), *Vaticano II: bilancio e prospettive venticinque anni dopo (1962-1987)*, Assisi 1987, II, 869–882.

pontosabban visszaadni –, lábjegyzetben gyakran eredeti, latin nyelven is közöljük.

I. Előzetes jogtörténeti ismeretek

1. A nagyérsek alakjának jogtörténeti gyökerei

Az antik jogintézmények vizsgálatának kettős – egymással szoros összefüggésben álló – jelentősége van. Ez egyrészt azért fontos, mert az ókeresztény időkben megfigyelhető egyházi rendszerek feltérképezése – és esetleges megújítása – segíthet az Egyház küldetésének hatékonyabb megvalósításában, másrészt, mert konkrétumokkal szolgál a jogalkotó és jogértelmező számára az egyes antik jogintézmények mélyebb megértésében. E kérdéseket az alábbiakban részletezzük:

Napjaink kánonjoggal foglalkozó szakemberei szinte kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy az ókeresztény kor gazdag egyházfegyelmének vizsgálata hozzájárul az Egyház mai küldetésének hatékonyabb megvalósításához.

Erdő Péter bíboros a jogrendek teológiájával kapcsolatos egyik írásában[32] a keleti kodifikáció szempontjából kiemelkedő jelentőségű Ivan Žužek professzor egyik előadására hivatkozva állítja,[33] hogy mivel a modern kodifikáció az egyház közös kánoni szabályai közül igen sokat hatályon kívül helyezett, de az ókeresztény fegyelmi örökség valódi és mélyebb szakralitása megőrződött, sőt megújult, ezért az emberi egyházi törvényhozót mindig köti, és egyben ihleti az apostoli hagyomány, hogy a lelkek üdvösségének szolgálatában hiteles tanúságot tegyen.[34]

Ezen elvből kiindulva kezdjük vizsgálódásunkat az ókeresztény kor egyházfegyelmével, jelesen a nagyérsek jogi figurájának jobb megértését szolgáló

[32] ERDŐ P., *A közjó és a lelkek üdvössége. Adalékok a jogrendek teológiai vonatkozásához* in *Magyar Tudomány* 2011/5, 558-569.

[33] „A Krisztusról való hiteles tanúságtétel, mely az egyháznak mindig feladata, és amely ma is az apostoli tradíción alapul, annak teljes hittani, erkölcsi és fegyelmi gazdagságában, a történelem során mindig új technikai kifejezéseket találhat." ŽUŽEK, I., „Sacralità e dimensione umana dei canones" – előadás Vatikánvárosban, 2001. nov. 20-án, a Ius Ecclesiarum – Vehiculum Caritatis: Simposio Internazionale per il decennale dell'entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium kongresszuson, in ERDŐ, *A közjó* 567, 13. jegyzet.

[34] ERDŐ, *A közjó* 567.

jogintézmények vizsgálatával. Amint a későbbiekben látni fogjuk, a korábbi (és a hatályos) jog által megrajzolt nagyérseki egyház és hivatal jogi alakzatának kialakításában a kodifikációk során nagy jelentőséget kapott, hogy ez utóbbit végül melyik antik szupraepiszkopális funkcióval hozzák összefüggésbe.[35]

Jóllehet – mint azt a későbbiekben látni fogjuk –, a nagyérsek titulus már 1930-ban megjelent Korolevskij egyik szakvéleményében,[36] és az első kodifikáció munkálatai során többször újra előkerült, a fogalom gyakorlati bevezetésére és tényleges megszilárdulására csak a II. Vatikáni Zsinat idején kerül sor, amikor elismerésre került a Szentszék részéről az ukrán egyház nagyérseki státusza,[37] illetve amennyiben a keletiekről szóló zsinati határozat is alkalmazta azt.[38] Ezzel már nem csak *de facto*, hanem *de iure* is megjelent az általunk vizsgált jogi figura a katolikus egyház hierarchikus rendjében. A nagyérsek jogintézményének kialakulását tanulmányozva Hieronymus Chimy két alapvető megállapítást tesz:[39]

1) egyrészt, hogy amit jelenleg metropoliták feletti hatalomként definiálunk, az valójában az antik kor metropolitai hatalmával egyezik meg. Az idők folyamán azonban a jelentősebb metropoliták, akiket ekkor már pátriárkáknak neveztek, fokozatosan magukhoz vonták a metropoliták minden jogát,[40] így a 'kisebb' metropoliták már csak a titulusukat tartották meg, bármiféle tényleges metropolitai hatalom nélkül.[41]

---

[35] SZABÓ P., *A nagyérseki egyház. A jogintézmény arculata a legújabb szentszéki gyakorlat tükrében,* in *Athanasiana* 23 (2006), 139-175, 142.

[36] KOROLEVSKIJ, C., *Nota intorno ai gradi Gerarchici Orientali*, in SACRA CONGREGAZIONE PRO ECCLESIA ORIENTALI, *Codificazione orientale, Prot. No. 63/30* (1930), 1-5.

[37] *AAS* 56 (1964), 214.

[38] OE 10.

[39] CHIMY, H., *De figura iuridica Archiepiscopi Maioris in iure canonico orientali vigenti,* Romae 1968, 33-34.

[40] NEDUNGATT, G., *Ancient Law in CCEO. The Interpretation of Canon 2 CCEO*, in ZAPP, H. et al. (Hrsg.), *Ius canonicum in Oriente et Occidente. Festschrift für Carl G. Fürst zum 70. Geburtstag*, Frankfurt a. M.–Berlin–Bern 2003, 87-115, 100.

[41] Vö. HERMAN, E., *Appunti sul diritti metropolico della Chiesa bizantina*, in *Orientalia Christiana Periodica* 13 (1947), 522-550, 539.: „L'istituto dei metropoliti, come lo incontriamo dal IV secolo in poi, ebbe origine verso la fine del III secolo. Esso mirava prima di tutto al bene della provincia ecclesiastica, dando ad essa una solida organizzazione. Sopra di essa con uno sviluppo indipendente e proprio si formò un altro organismo ecclesiastico, il patriarcato; presto però, più per via di fatto ancora che per opera legislativa, si giunse a comprendere ambedue gli elementi in un ordine superiore; questo fu l'opera della seconda parte del sec. IV e del sec. V.

Nyugaton ehhez hasonlóan, a dekretálisok megjelenését követően fokozatosan megszűntek a metropoliták korábban gyakorolt jogai. Ennek köszönhető, állítja Chimy, hogy azokat a jogköröket, amelyek kezdetben a metropoliták kezében összpontosultak, mára már szuprametropolitai hatalomnak nevezzük.[42]

2) Chimy másik alapvetése, hogy amikor a pátriárkák a fent említett módon igyekeztek minden hatalmat maguknál központosítani, akkor kialakultak önálló ('autokefál') érsekségek, melyek a pátriárkáktól függetlenül kormányozták területüket az eredeti metropolitai jogkörökkel. Az ilyen érsekek tehát valójában metropoliták voltak, akik esetében az 'érsek' elnevezés a pátriárkáktól való függetlenségüket jelezte.[43] A szerző hozzáteszi, hogy az ilyen autokefál érsekek jelölik ki a nagyérsek mp. *Cleri sanctitati* szerinti alakzatát, amennyiben az olyan metropolita, aki az érseki címmel felékesítve, a római pápa fennhatósága alatt több, a pátriárkán kívül fekvő egyházi tartományt kormányoz. Az autokefál érsek az antik jog szerint szintén metropolita volt, aki az érseki címmel díszítve, a pátriárkától függetlenül, az akkori szokás szerint metropolitai hatalommal kormányozta területét.[44]

Chimy hozzáteszi, hogy a nagy keleti egyházszakadás óta az akatolikus oldalon megszaporodtak az ilyen autokefál érsekségek, míg katolikus részről ez a titulus – annak következtében, hogy az autokefália gyakorlatilag a római pápától való függetlenséget is jelentett – teljes mértékben használaton kívül volt.[45] Az elnevezéstől eltekintve azonban, mint azt a későbbiekben látni fogjuk, a keleti katolikus egyházakban is léteztek olyan metropoliták, akik a katolikus egyházzal egyesülve a Szentszék

---

II sinodo di Calcedonia segna un passo importante in questo sviluppo che si conclude nella legislazione di Giustiniano. Qui i metropoliti sono il secondo grado della gerarchia ecclesiastica composta da patriarchi, metropoliti e vescovi; essi non sono più i capi di una provincia più o meno antonoma, ma gli organi per mezzo di cui il potere centrale ha cura dei vescovi, così, come per mezzo dei vescovi ha cura del clero e dei fedeli delle diocesi".

[42] CHIMY, *De figura* 34.

[43] Uo.; vö. POSPISHIL, *The Code* 153.

[44] CHIMY, *De figura* 28.: „In altera specie Archiepiscoporum (auctocephalorum) praefiguratur hodiernum institutum Archiepiscopi maioris. Hic, iure vigente, est Metropolita qui, titulo Archiepiscopi ornatus, regit plures provincias ecclesiasticas, extra patriarchatus sitas, sub auctoritate Romani Pontificis. Archiepiscopus vero autocephalus maior in iure antiquo erat etiam Metropolita, qui, titulo Archiepiscopi condecoratus, independenter a Patriarcha, regebat suum territorium potestate metropolitana, more illius temporis".

[45] Uo. 34.

jóváhagyásával megtarthatták a korábban gyakorolt jogkörök zömét, illetve „Archiepiscopus et Metropolita" címet viseltek, és lényegében kvázi-pátriárkai jogkörökkel bírtak. Eszerint megfeleltek annak a jogi figurának, amit ma nagyérseknek nevezünk. Az említett szerző itt elsősorban a román és ukrán egyházfőkre utal.[46]

A fentiek alapján Chimy három jellemzőre mutat rá, melyek a nagyérsek jogintézményét körvonalazhatják: 1. elsősorban metropolita, 2. aki kvázi-patriarkális joghatósággal rendelkezik, 3. és a pátriárkai egyházaktól független.[47]

E szempontok alapján vizsgáljuk meg az első évszázadban megfigyelhető szupraepiszkopális struktúrákat, nevezetesen a metropoliták, (autokefál) érsekek és pátriárkák helyzetét.

2. Az ókeresztény kor egyházkormányzata Keleten

2.1. Püspökök feletti joghatóság

Az Egyházról szóló dogmatikus konstitúciójában a II. Vatikáni Zsinat a keleti egyházak kialakulását az isteni Gondviselés következményének tulajdonítja. [48] Az ősi patriarkátusok eredete a zsinati dokumentum szerint abban áll, hogy az az apostolok és utódaik által különféle helyeken alapított egyházak egymással szervezett kapcsolatba léptek, közösségbe tömörültek az idők folyamán.[49] Az I. Niceai Zsinat (325) 6. kánonja

[46] Uo. 28.: „Posterioribus vero temporibus, praesertim post infaustam separationem Ecclesiae Constantinopolitanae (1054) ab Ecclesia Romana, cum autocephalia significaret plenam independentiam etiam ab auctoritate Romani Pontificis, Archiepiscopi autocephali in Ecclesia Catholica ignoti fuerunt. In Ecclesia autem Orthodoxa in dies multiplicabantur. Attamen in Ecclesia Catholica Orientali habebantur Archiepiscopi-Metropolitae, nempe Ucrainus et Rumenus, qui in suis provinciis potestates supra-metropolitanas exercebant, et, de facto, Archiepiscopi maiores habebantur."

[47] Uo. 34.

[48] LG 23.

[49] Uo. *Az isteni Gondviselés műve, hogy az apostoloktól és utódaiktól különféle helyeken alapított egyházak egymással szervezett kapcsolatba léptek, közösségbe tömörültek az idők folyamán. Ezek megtartják a hit egységét és az egyetemes egyház egyedüli, isteni alkotmányát, de saját egyházfegyelmük, saját liturgiai gyakorlatuk és saját teológiai s lelkiéleti örökségük van. Némelyikük, mégpedig az ősi pátriárkai egyházak, a hit termőágaként újabbakat, mintegy leány-egyházakat hoztak világra; hozzájuk mind a mai napig a szeretet igen bensőséges*

már kifejezetten említést tesz a püspökök feletti joghatóságról, amikor az alexandriai, antiochiai és a római egyháznak több egyházi tartomány felett bizonyos magasabb hatalmat biztosított. Az említett kánon azt az egyházi hierarchikus fokozatot alapozza meg, amelyet később pátriárka névvel illettek. Ez a méltóság szoros kapcsolatban állt a római birodalom szervezeti felosztásával. A pátriárkai intézményt tehát nem az első zsinatok hívták létre, hanem azok csak elismerték, „szentesítették" az elfogadott tényállást, a már meglévő berendezkedést.[50] A Niceai Zsinat első helyen az alexandriai püspököt említi, akihez régi szokás szerint Egyiptom, Líbia és Pentapolis tartománya tartozott.

Az első egyetemes zsinatok atyái szükségesnek tartották, hogy „kanonizálják" a kialakult struktúrákat, melyek szerint bizonyos püspökök, mint Róma, Konstantinápoly, Alexandria vagy Antiókhia püspökei metropoliták feletti hatalmat gyakorolnak, mely joghatóságot később pátriárkai hatalomként definiáltak. Mai kánonjogi szóhasználattal élve, ez jelentette a patriarkátusok „létesítését".[51] Erre utal a Keleti Kódex pátriárkákra vonatkozó címének első kánonja is.[52] A Niceai Zsinat fent említett kánonja az említett püspököknek széles területen biztosított hatalmat.

2.2. Metropolitai berendezkedés

A kereszténység első évszázadaiban az Egyház hierarchikus szerkezete jelentős változásokon ment keresztül, ahogy Krisztus evangéliuma terjedt és a nagy misszió

---

kapcsolataik fűzik őket a szentségi életben, valamint a jogok és a kötelességek kölcsönös tiszteletében.

[50] Így pl. az I. Niceai Zsinat említett 6. kánonjának első fele, ld. ERDŐ, P. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme* (Ókeresztény írók V.), Budapest 1983, 286.: „Tartsák meg az Egyiptomban és a Pentapoliszban érvényes régi szokásokat, vagyis Alexandria püspökéé legyen a joghatóság mindezek fölött a (tartományok) fölött, hiszen ugyanez a szokás Róma püspökével kapcsolatban is. Hasonlóképpen őrizzék meg Antiochiában és a többi tartományban is az egyházak kiváltságait".

[51] FARIS, J., *Exercise of Roman Primacy and the Communion of Churches*, in RUYSSEN G., – KOKKARAVALAYIL, S. (a cura di), *Il CCEO: strumento per il futuro delle Chiese orientali cattoliche* (Kanonika 25), Roma 2017, 413-454, 417.

[52] CCEO 55. kán. — Az Egyház igen ősi hagyománya szerint, amelyet már az első egyetemes zsinatok *elismertek*, az Egyházban fennáll a pátriárkai intézmény; ezért különleges tisztelettel kell övezni a keleti egyházak pátriárkáit, akik a maguk pátriárkai egyházát annak atyjaként és fejeként vezetik.

egyre szervezettebbé vált.[53] A kereszténység kezdeti időszakában a közösségeket püspökök vezették, akik felelősek voltak a hit terjesztéséért és a hívek lelki gondozásáért. A püspökök közvetlen kapcsolatban álltak a közösségeikkel, és gyakran maguk is részt vettek a mindennapi vallási életben.

Miután az Egyház törvényes elismerést nyert a Római Birodalomban, hamar elkezdett saját adminisztratív szervezete a római struktúrákhoz igazodni. Ahogy a kereszténység terjedt, szükségessé vált ugyanis egy magasabb szintű szervezeti struktúra kialakítása. Nagy Konstantin császár a római birodalmat 4 prefektúrára osztotta fel, ezek: Kelet, Illyria, Itália és Gallia. Minden prefektúrában több kerület (*dioikezis*) volt. A kerület több tartományra, provinciára (*eparchia*), ez utóbbi pedig több kisebb részre (*paroikia*) oszlott.[54] A provinciák székvárosai (*metropolis*) ezentúl nem csak politikai és gazdasági, hanem egyházi szempontból is kitüntetett szerepet kaptak. Annak ellenére, hogy a kereszténység egyre inkább eljutott a vidéki területekre is, a kormányzati hatalom továbbra is a nagyobb városok püspökeinek kezében összpontosult. A metropoliták olyan püspökök voltak, akik egy nagyobb terület, általában egy római provincia felett gyakoroltak felügyeletet. Hozzá kell tenni, hogy ezeket a püspököket már az I. Niceai Zsinat előtt is metropolitáknak nevezték. Egyes szerzők[55] hangsúlyozzák, hogy a szoros értelemben vett metropolitai hivatal eredete egészen az apostoli időkig vezethető vissza, hiszen az apostolok a római tartományok székvárosaihoz fordultak, ezekben közösségeket alapítottak, és rájuk bízták az evangélium terjesztését a tartomány többi részében, majd később, amikor az egész tartományt érintő ügyeket akarták intézni, akkor a tartományi fővároson keresztül tették ezt (így például Korintuson keresztül Akhája, Thessalonikin keresztül Macedónia tartományt tudták elérni).[56]

---

[53] A metropolitai struktúrák kialakulásához ld. például: CECCARELLI-MOROLLI, D, *La figura del Metropolita 'sui iuris' tra storia e realtà codiciale*, in SABBARESE, L. (a cura di), *Strutture sovraepiscopali nelle Chiese orientali*, Roma 2011, 75–88.

[54] BÁNK J., *Egyházi jog: az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958, 74-75.

[55] Így pl. SZEREDY J., *Egyházjog: különös tekintettel a magyar szent korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*, I. kötet, Pécs 1879, 428; KOSUTÁNY I., *Egyházjog*, Kolozsvár 1903, 190; KONEK S., *Egyházjogtan kézikönyve*, Budapest 1903, 268.

[56] SZEREDY, *Egyházjog* I, 428.

Az egyház első évszázadaiban a püspökök választása és szentelése szerves egységet alkotott, melyben a metropolita feladata – a szinodális összejövetelen való elnöklés révén – a választás törvényességére való felügyelet volt.[57] Ahogy az már 325-ben az I. Niceai Zsinat 4. kánonjában[58] a püspökszenteléssel kapcsolatban rögzítésre került, minden tartományban a metropolitára tartozott a vonatkozó jogcselekmények törvényességének biztosítása.[59] Salachas az idézett kánon értelmezésében arra hívja fel a figyelmet, hogy a metropolita a választás törvényes megvalósulásáért felelt; nem arról van szó tehát, hogy jóváhagyta a lezajlott választást, hanem hogy személye volt a garancia a választás törvényes voltára, amennyiben metropolitai minőségében ratifikálta mindazt, ami törvényesen valósult meg a szinóduson.[60] Ugyanezen zsinat 6. kánonjának második fele előírja, hogy a metropolita jóváhagyása nélkül senkiből nem lehet püspök, és ha valakit mégis azzá választanak, az ilyen választás nem törvényes, következésképpen az illető nem püspök.[61]

A 341-es antiókhiai zsinat egyes kánonjai szintén fontos tanúsággal szolgálnak a metropolitai hivatalt illetően. A 9. kánon[62] gyakorlatilag megismétli az Apostoli

---

[57] SZABÓ P., *A sajátjogú metropolitai egyházak kormányzati szervei*, in *Athanasiana* 6 (1997), 61-85, 65; SALACHAS, D., *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma-Bologna 1993, 131. Az antik norma részletesebb bemutatásához lásd: SALACHAS, D., *Il principio della struttura sinodale delle Chiese orientali nella legislazione canonica antica*, in *Nicolaus* 2 (1978), 221-251.

[58] I. Niceai Zsinat 4. kán.

[59] ERDŐ P. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme* (Ókeresztény írók V.), Budapest 1983, 285.: „A püspököt általában a tartomány összes püspökei rendeljék. Ha azonban ez nehézségbe (ütközik), akár a sürgető szükség, akár az út hosszúsága miatt, akkor legalább hárman gyűljenek össze és a távollevők írásbeli beleegyezésével végezzék el a kézfeltételt (kheirotonia). A történtek megerősítése minden tartományban a metropolita feladata legyen."

[60] SALACHAS, D, *Il diritto canonico delle Chiese Orientali nel primo millennio. Confronti con il diritto canonico attuale delle Chiese Orientali cattoliche: CCEO, Edizioni Dehoniane*, Roma-Bologna 1997. 119.

[61] I. Niceai Zsinat 6(b). kán., ld. ÓKÍ 1983, 286.: „Az pedig általában nyilvánvaló, hogy ha valaki a metropolita beleegyezése nélkül lett püspök, arról a nagy zsinat azt határozta, hogy ne is legyen püspök."

[62] Antiókhiai zsinat 9. kán., in ERDŐ, P. (szerk.), *Az ókori egyházfegyelem emlékei. I-IV. század* (Ókori keresztény írók II.), 2018, 418. „Az egyes provinciák püspökeinek tudniuk kell, hogy a tartomány fővárosában (a metropoliszban) székelő püspökre hárul az egész tartomány gondja, mert a metropoliszba mennek fel mindenhonnan azok, akiknek elintézni valójuk van. Ezért úgy határoztunk, hogy a többi püspökök – az atyáinktól ránk hagyományozott régi kánon szerint – ne intézhessenek semmit nélküle, kivéve saját városuknak és környékének ügyeit. Mert minden

Kánonok gyakran idézett 34. kánonjában rögzített szinodális alapelvet,[63] mely szerint az egyes területek püspökeinek tudniuk kell, ki közöttük a *protosz,*[64] akire egyházfőként tekintenek, és akinek beleegyezése nélkül nem hozhatnak nagyobb jelentőségű döntéseket, illetve hogy a *protosz* se tegyen semmi ilyesmit a többiek megkérdezése nélkül.[65] A zsinat 19. kánonja a tartományokban végzett püspökszentelésekkel kapcsolatban előírja, hogy azt mindenképp a metropolita jelenlétében kell végezni, lehetőleg minél több tartományi püspök részvételével, akiknek összehívása szintúgy a metropolita feladata.[66] A metropoliták egykor bírt jogait Nikodim Milaš ortodox kánonjogi kézikönyve is idézi: eszerint az antik metropolita joga volt a metropolitai szinódus összehívása, melynek határozata nem volt érvényes a hozzájárulása nélkül,

---

püspöknek a saját egyházmegyéjében van hatalma; azt kell igazságosan kormányoznia, felügyelve a püspöki városához tartozó vidékre is. Szenteljen papokat és diakónusokat is, és minden egyebet végezzen józan megfontolással. De egyházmegyéjén kívül semmit se próbáljon tenni a főváros püspökének megkerülésével, viszont a metropolita se intézzen semmit a többi püspök tudta nélkül."

[63] Apostoli Kánonok, 34. kán., ld. PL, LXVII, 145.: *Episcopos gentium singularum scire convenit, quis inter eos primus habeatur, quem velut caput existiment, et nihil amplius praeter eius conscientiam gerant […] sed nec ille praeter omnium conscientiam faciat aliquid, sic enim unanimitas erit, et glorificabitur Deus per Christum in Spiritu sancto*. (Megjegyzendő, hogy a Patrologia Latinában 35. kánonként szerepel)

[64] A *protosz* fogalmához ld. például: GALLAGHER, C., *The Concept of Protos in the Eastern Catholic Churches* in *Kanon* 9 (1989), 99-111.

[65] A 34. apostoli kánonnal kapcsolatban ld. például: PALLATH, P., *Primacy and Synodality according to the Common Tradition of the Church in the First Millennium*, in *Iustitia – Dharmaram Journal of Canon Law* Vol. 14, No. 1, June 2023, 9-47., itt 14-20. A kánon hátterében húzódó szentháromsági teológiához pedig: BAÁN, I., *Triadological reflections on the 34th Apostolic Canon. A model of the Trinity behind the text of the canon and its implications for the synodality*, in SZABÓ P. (ed.) Primacy and Synodality Deepening Insights: Proceedings of the 23rd Congress of Society for the Law of the Eastern Churches,Nyíregyháza 2019, 493-502., illetve BAÁN, I., *Triadological reflections on the 34th Apostolic Canon. A model of the Trinity behind the text of the canon and its implications for the synodality*, in *Eastern Canon Law* 6 (2017) 1, 97–108.

[66] Antiókhiai zsinat 19. kán., in ÓKÍ 2018, 422.: „Ne szenteljenek püspököt a zsinat nélkül és a metropolita távollétében. Az ő jelenléte nélkülözhetetlen, de még jobb, ha vele együtt jelen vannak a tartományból mindazok, akik társai a szent szolgálatban. Őket a metropolitának kell levélben összehívnia. A legjobb, ha mindnyájan eljönnek, de ha ez nehézségbe ütközik, legalább a többség jelenjen meg, vagy küldje el írásban beleegyezését, hogy a kinevezés a többség jelenlétében vagy írásbeli hozzájárulásával történjék. Ha pedig a kinevezés az itt előírt eljárási rend megsértésével történnék, legyen érvénytelen. Ha viszont mindent szabályszerűen végeztek, és egyesek mégis a vitát kedvelve ellentmondanak, a többség szavazata akkor is érvényben marad."

továbbá ő elnökölt rajta. Felügyelte és vezette a püspökválasztást [34. apostoli kánon; antiókhiai zsinat 9. kán.], felszentelte az új püspököt két másik püspökkel közösen [I. egyetemes zsinat 4. és 6. kk., IV. egyetemes zsinat 25. és 28. kk.], felügyelte és vezette a neki alávetett püspökségek egyházi ügyeit [34. apostoli kánon, antiókhiai zsinat 9. kán.]. Gondoskodott az üresedésben lévő püspöki székről [I. egyetemes zsinat 4. és 6. kk., antiókhiai zsinat 9. kán.]. Vizitált [karthágói zsinat 52. kán.], kivizsgálta a püspököt ért támadásokat [IV. egyetemes zsinat 9. kán., karthágói zsinat 19. kán.], püspökök és papok időszakos eltávozását engedélyezhette [antiókhiai zsinat 11. kán., szardikai zsinat 6. kán.]. Gondoskodott a kötelező szolgálati helyek betöltéséről [VII. egyetemes zsinat 11. kán.]. Az ő nevét kommemorálták az istentiszteleteken. Egyedül ő hirdethetett ki törvényi rendelkezéseket [Novellae 6]. Mindezen jogait csak saját területének határain belül gyakorolhatta, és a szinódusi bíráskodásnak ő is alá volt vetve a többi püspökhöz hasonlóan.[67]

Az antik metropoliták legjelentősebb jogkörei a püspöki székek betöltése kapcsán, illetve a szinódusi folyamatok moderálásában mutatkoztak meg. Az előbbit illetően már az I. Niceai Zsinat elrendelte, hogy a tartományban megürült püspöki székek esetén a metropolita illetékes a választás levezetésére, illetve a megválasztott püspök felszentelésére és beiktatására; míg a szinódusok kapcsán már az antik időktől megillette őket az évente két alkalommal megtartandó tartományi szinódus összehívása és az azon történő elnöklés. A későbbiekben, a dekretálisok alapján beazonosíthatóak az első évszázadok metropolitáinak egyéb jogkörei is,[68] melyeket Szeredy József az alábbiakban foglal össze:[69] 1) A korábbi rendelkezésnek megfelelően a metropolita

---

[67] MILAŠ, N., *Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche. dargestellt nach den algemeinen kirchlichen Rechtsquellen und nach den besonderen Vorschriften, welche in den einzelnen autokephalen Kirchen Geltung haben*, Mostar, 1905[2], 324-325. Magyar fordítását közli: REGÉNYI E. M., *Nikodim Milaš Ortodox Egyházjogi Kézikönyvének Elemzése, különös tekintettel a benne kirajzolódó egyházképre* (Doktori értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet), Budapest 2011, 110.

[68] Vö. HINSCHIUS, P., *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland*, II, Berlin 1878, 1–14; illetve POPEK, A., *The Rights and Obligations of Metropolitans. A Historical Synopsis and Commentary* (Canon Law Studies 260), Washington 1947, 21-68.

[69] SZEREDY, *Egyházjog,* I, 429-430. Az alább idézett jogforrások a szerzőtől. Vö. WERNZ, F. X., *Ius Decretalium ad usum praelectionum in scholis textus canonici sive Iuris Decretalium, Tomus II. Ius Constitutionis Eccles. Catholicae, Pars II. De Hierarchia Iurisdictionis*, Prati 1915[3], II, 2, 510.

joga a szuffragáneus püspökök [70] választásának megerősítése, illetve azok felszentelése, [71] 2) továbbá a tartományi zsinatok összehívása és az azokon való elnöklés. [72] 3) A metropolita joga volt emellett a szuffragáneus püspökök feletti felügyelet gyakorlása és az egyházmegyék kánoni vizitációja, [73] az egyházfegyelem fenntartása, az egyházi törvényeket megszegő püspökök figyelmeztetése, illetve kánoni büntetéseknek való alávetése; [74] a püspökök letétele azonban a római pápát illette. [75] 4) A metropolitákat illette a bíráskodás joga a püspöki törvényszékektől hozzájuk intézett fellebbezés esetében. [76] 5) Továbbá jogukban állt az alájuk rendelt püspökök mulasztásainak a törvényszabta esetekben átháramlás révén történő pótlása, jelesen: a) megürült s a kánonjog által meghatározott időben be nem töltött javadalmak betöltése; [77] b) vizitátor vagy adminisztrátor kinevezése, azon esetre, ha széküresedés esetén a káptalan az egyházi ügyek és egyházi vagyon kezelésében rendetlenül vagy hanyagul járna el. [78] 6) Emellett jogukban állt a megszabott határokon belül az egész tartomány részére búcsút adni, [79] 7) a szuffragáneus püspököktől pedig hűségesküt követelhettek meg. [80]

---

[70] E püspököket korábban általában (társ)tartományi püspökökként (ἐπαρχιῶται ἐπίσκοποι) említették a források, a 8. századtól kezdve azonban ezzel párhuzamosan megjelenik a szuffragáneus kifejezés is a kánonjogi szóhasználatban, vö. WERNZ, *Ius Decretalium* II, 2, 497. A Trentói Zsinat szinte kizárólagosan szuffragáneus püspökökként említi az érintetteket, mindössze egyetlen helyen alkalmazza dekrétumaiban a tartománybeli társpüspök elnevezést (Conc. Trid. sess. XXIV. de ref. c.2.), vö. POPEK, *The Rights* 144.

[71] C. 11. (*Alex*. III); c. 20. 32. (*Innoc*. III) de elect. (I. 6); c. 10 de offic. jud. ordin. (I. 31).

[72] C. 25. (*conc*. *Later*. IV. a. 1215) de accus. (V. 1).

[73] C. 14. (*Luc*. III.); c. 22. (*Innoc*. III.); c. 25. (*Greg*. IX.) de cens. (III. 39); c. 1. (*Innoc*. IV.) in VI-to eod (III, 20); mely utóbbi többek közt kimondja: „Ut quilibet archiepiscopus suam volens visitare provinciam, prius ecclesiae suae capitulum ac civitatem, et dioecesim propriam plene visitare procuret, nec sit solum erga majorum, sed etiam minorum ecclesiarum, nec etiam circa clericorum tantum, sed etiam populorum visitationem intentus"; c. 1. (id.) de poen. (V. 9).

[74] C. 29. de praebend. (III. 5); c. 52. (*Honor*. III.) de sent. excomm. (V. 93); c. 1. (*Innoc*. IV.) in VI-to de off. ord. (I. 16).

[75] C. 2. de transl. episc. (I. 7).

[76] C. 1. (*Alex*. III.) de off. legati (I. 30); c. 3. (*Innoc*. IV.) in VI-to de appell. (II. 15); c. 1. (id.) eod. da off. jud. ordin. (I. 16).

[77] C. 3. (*Innoc*. III.) de suppl. negl. (I. 10); c. 15. (id.) de conc. praeb.; c. 41. (*Later*. IV. a. 1215) de elect. (I. 6).

[78] C. 4. (*Bonif*. VIII.) in VI-to de suppl. negl. (I. 8).

[79] C. 15. (*Honor*. III.) de poen. (V. 38); c. 1. (*Innoc*. IV.) in VI-to eod. (V. 10).

[80] C. 13. de major. et obed. (I. 33).

2.3. Metropoliták feletti joghatóság

2.3.1. Pátriárkák

Ahogy arra John Erickson helyesen felhívja a figyelmet,[81] a pentarchia elmélete az évszázadok során szinte teológiai tekintélyt nyert,[82] melyre szemléletes példaként hozza a szerző Péter antiókhiai pátriárka feddését, melyet a grado-i püspökhöz intézett a pátriárkai cím jogtalan használata miatt:

„Az ember testét egy fej uralja, de sok testrésze van, amelyek mindegyikét mindössze öt érzékszerv irányítja. Így Krisztus teste is – vagyis a hívek egyháza –, különböző nemzetekből, vagyis tagokból áll, és ugyanúgy öt érzékszerv irányítja – a korábban említett öt nagy szék – amellett, hogy egy fő, maga Krisztus uralja. Ahogy pedig az öt érzékszerven kívül nem létezik más érzék, úgy az öt pátriárkán kívül más pátriárka sem megengedett."[83]

Az első századok keleti pátriárkái – amellett, hogy egyházuk méretében is jelentős eltérések mutatkoztak – a püspökök és metropoliták feletti hatalmukat is különböző módokon gyakorolták.[84] Az ötödik század közepére a pátriárkák és metropolitáik, illetve püspökeik relációjában két eltérő irányzat figyelhető meg.[85] Az alexandriai egyházfő például maga végezte mind a metropoliták mind az alájuk tartozó püspökök szentelését, ezzel szemben az antiókhiai és a jeruzsálemi pátriárkák csak a metropolitákat szentelték fel, akik pedig a maguk részéről az alájuk tartozó püspökszentelésre voltak jogosultak. Ez utóbbi gyakorlatot követték Macedóniában, majd Jusztinianus idején Daciában is, ahol a római pápa vikáriusai szentelték fel a régióik metropolitáit. A konstantinápolyi pátriárka többnyire az utóbbi gyakorlatot követte, és csak a joghatósága alá tartozó metropolitákat szentelte fel. A „barbárok"

[81] ERICKSON, J.H., *Autocephaly in Orthodox Canonical Literature to the Thirteenth Century*, in *St. Vladimir's Theological Quarterly* 15 (1971), 28-41, 32.
[82] Vö. SALACHAS, D., *L'istituzione patriarcale e sinodale nelle Chiese Orientali cattoliche: sviluppo storico della normativa canonica*, Roma 1990, 238-239.
[83] WILL, C. (ed.), *Acta et Scripta quiae de controversiis ecclesiae graecae et latinae saeculo undécimo composita extant*, Leipzig 1861, 211-212, angolul idézi ERICKSON, *Autocephaly* 32.
[84] HOVORUN, C., *On Formation of Jurisdictional Limitsof Eastern Churches in 4-5th Centuries*, in *Orientale Lumen IX Conference Proceedings,* Fairfax 2005, 87-103, 92.
[85] JONES, A.H.M., *The Later Roman Empire 284-602*, Baltimore 1986, II, 893-894.

vidékén szolgáló püspökök esetében azonban az utóbbi rendszert is alkalmazták, őket nem a metropolitáik, hanem közvetlenül a konstantinápolyi pátriárka szentelte fel.[86]

A metropoliták feletti joghatóság gyökerei részben az antik pátriárkai szinódusokhoz nyúlnak vissza. Ez utóbbiak eredete és fejlődése[87] szorosan összefüggött az ókeresztény egyházi központok vagy patriarkátusok fejlődésével, nevezetesen a pentarchia, azaz Róma, Alexandria, Antiókhia, Jeruzsálem és Konstantinápoly fejlődésével a Római Birodalmon belül. Ahogy korábban említettük, az első egyetemes zsinat már 325-ben elismerte és szabályozta Róma, Alexandria és Antiókhia metropoliták feletti előjogait.[88] Ugyanezen zsinat hetedik kánonja elismerte Jeruzsálem különleges helyzetét, amely később a szokások és az ősi hagyomány szerint patriarkátussá alakult.[89] Az I. Konstantinápolyi Zsinat 381-ben a második kánonjában elismerte és megerősítette a kiemelt alexandriai és antiókhiai székekhez tartozó jogköröket, és elrendelte, hogy az egyházmegyés püspökök nem avatkozhatnak be a saját területük határain túli helyi egyházak életébe. Ugyanennek a zsinatnak a harmadik kánonja megerősítette Konstantinápoly metropoliták feletti előjogait, és a Róma után kijáró tiszteleti elsőbbséget adta neki. Később a Kalkedoni Zsinat véglegesen rögzítette a négy nagy keleti székhely előjogait. E zsinaton a jeruzsálemi szék is elnyerte függetlenségét, a zsinat pátriárkai rangra emelte és Caesarea, Szkütopolisz és Petra tartományai fölé állította. Ezenkívül két másik patriarkátus-katolikátus alakult ki a Római Birodalmon kívül, Perzsiában,[90] illetve Örményországban.[91] A perzsa egyház az ötödik század

[86] Khalkedóni zsinat 28(b). kán. Vö. HOVORUN, *On Formation* 92-93.

[87] E témához bővebben ld. például: PALLATH, P., *Local Episcopal Bodies In East And West*, Kottayam 1997, 80-86.

[88] I. Niceai Zsinat 6. kán.

[89] I. Niceai Zsinat 7. kán., ld. ÓKÍ 2018, 408.: „Mivel bevett szokás és régi hagyomány, hogy Aelia püspökét különösen tisztelik, ezért élvezze a tisztelet következményeit, de őrizzék meg a metropolisznak kijáró méltóságot is."

[90] Vö. MACOMBER, W.F., *The Authority of the Catholicate Patriarch of Seleucia-Ctesiphon*, in *I patriarcati orientali nell primo millennio* (OCA 181), Roma 1968, 179-200.

[91] AMADOUNI, G., *L'autocephalie du katholicat Armenien*, in *I patriarcati orientali nell primo millennio* (OCA 181), Roma 1968, 165-175.

elején, [92] az örmény egyház pedig a hatodik században vált teljesen önálló katolikátussá.[93]

2.3.2. „Nagyobb zsinat"

E nagy keresztény központok kialakulásával párhuzamosan, illetve inkább azoknak köszönhetően az adott központokhoz kapcsolódó püspöki csoportok, így a szuprametropolitai (vagyis több tartomány feletti) szinódusok vagy 'pátriárkai szinódusok' kialakulása is megfigyelhető. Az antiókhiai zsinat (341) említést tesz a „püspökök nagyobb zsinatáról", amelyhez fellebbezhet bármely presbiter vagy diakónus, akit saját püspöke letett, illetve bármely püspök, akit egy tartományi zsinat elmozdított.[94] A karthágói zsinat (419) elrendelte, hogy évente össze kell hívni egy szinódust, amelyre a régió összes tartományának elöljárói kötelesek a saját szinódusuk tagjai közül legalább két püspököt küldeni; hogy amikor az a nagyobb szinódus összeül, teljes hatalommal rendelkezzen.[95] Ugyancsak a karthágói zsinat hozott rendelkezést az olyan szinódus eljárásrendjéről, amelyen több tartomány püspökei vesznek részt.[96] Nyilvánvalóan ezek a kánonok olyan regionális szinódusokról beszélnek, amelyek résztvevőit több egyháztartomány főpapjai alkották.

Az I. Konstantinápolyi Zsinat előírta, hogy akik egyházi ügyben panaszt akarnak emelni a püspök ellen, azok vádjaikat vessék alá a tartomány összegyűlt püspökei ítéletének, és előttük bizonyítsák a gyanúsított püspök ellen felhozott vádakat. Ha a tartomány püspökei nem tudják orvosolni a hibákat, melyekkel a püspököt vádolják, akkor a vádlók forduljanak a dioikészisz püspökeinek „tekintélyesebb" zsinatához, mely üljön

---

[92] CONGREGATION FOR THE EASTERN CHURCHES, *The Catholic East* (RIGOTTI, G. et al., eds.), Rome 2019, 254-255.

[93] Uo. 285-287.

[94] Antiókhiai zsinat 12. kán., in Fonti. IX, II, 114. Magyar szövegéhez ld. ÓKÍ 2018, 419.: „Annak a papnak vagy diakónusnak, akit püspöke letett, vagy a zsinaton elítélt püspöknek egy nagyobb zsinat elé kell vinnie ügyét, s ott nagyobb számú püspök előtt kell előadnia érveit, majd pedig alávetni magát vizsgálatuknak és ítéletüknek. Ha mindezzel mit sem törődve a császárt háborgatja, nem méltó semmi irgalomra; még arra se legyen joga, hogy védekezzék, és ne is remélhesse, hogy visszahelyezik tisztségébe."

[95] Karthágói zsinat (419.), 20. kán., in Fonti IX, II, 236-237.

[96] Karthágói zsinat (419.), 76. kán., Fonti IX, II, 316-317.

össze az ügy eldöntésére.[97] Mint már láttuk, a püspökök perének illetékes fóruma a tartományi zsinat, de fellebbezéssel lehet az dioikészisz zsinatához fordulni. A kánonban használt dioikészisz szó nem a mai értelemben vett 'egyházmegyét', püspök által igazgatott területet jelenti.[98] A Diocletianus császár által bevezetett közigazgatási reformnak köszönhetően, melyet Nagy Konstantin császár bővített ki, majd utolsó nagy átszervezésre I. Theodosius császár alatt került sor,[99] a Római Birodalom legnagyobb közigazgatási egysége a prefektúra lett. Az dioikészisz több tartomány közigazgatási csoportosítását jelenti, amelyet Diocletianus császár vezetett be.[100]

A Római Birodalom keleti részén az egyház öt dioikészisz re oszlott, amelyek megfeleltek az öt polgári közigazgatási egységnek. Minden dioikészisz alatt több provincia volt. Ezért az dioikészisz szinódusán azt kell értenünk, amikor a birodalom egy-egy dioikészisz énak határain belül több tartomány püspökei és metropolitái gyűlnek össze. Az ilyen szinódust később pátriárkai szinódusnak nevezték.

---

[97] I. Konstantinápolyi Zsinat 6. kán., ld. ÓKÍ 2018, 479-480.

[98] Vö. VAN ESPEN, Z.B., *Commentary of the Canon 6 of Constaniople (381)*, in *Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, (SCHAFF, P. – WACE, H., eds.), second series, vol. 14, Albany 1996, 483.: „It is evident from the context of this canon that 'diocese' here does not signify the district or territory assigned to any one bishop, as we today use the word; but for a countryside which not only contained many episcopal districts, as today do ecclesiastical provinces, but which contained also many provinces, and this was the meaning of the word at the time of this Council's session."

[99] A birodalom utolsó nagy átszervezésére 395-ben, I. Theodosius császár uralkodása alatt került sor, aki a dioikészisz ek számát 15-re, a provinciák számát pedig 119-re növelte. Theodosius halála után a birodalom két részre, keleti és nyugati birodalomra bomlott, de ez a felosztás megmaradt, csak a *praefectura praetorio* körzetek száma nőtt négyre, mivel a korábbi Illyricum, Italia et Africa prefektúrát a birodalomszakadás kettévágta. A két részre osztott birodalomban a *praefectura praetorio* egységek és a hozzájuk tartozó dioikészisz ek a következők voltak [zárójelben a hozzájuk tartozó provinciák száma]: 1) Keletrómai Birodalom: a) Oriens: Aegyptus (6), Oriens (15) Pontica (13) Asia (9) Thracia (6) b) Illyricum: Macedonia (7), Dacia (5); 2) Nyugatrómai Birodalom: a) Italia et Africa: Pannonia (7), Italia Annonaria (7), Italia Suburbicaria (10), Africa (6), b) Gallia: Britannia (4), Gallia (10), Septem Provinciae (7), Hispania (7). Vö. *Le Province Romane*, https://www.romanoimpero.com/2013/01/le-province-romane.html.

[100] KOSUTÁNY, Egyházjog 190.

2.3.3. Érsekek

Az érsek (*archiepiscopus*) titulus nem sokkal a metropolitai jogintézmény kialakulása után keletkezett, és kezdetben azokra a kitüntetetett helyzetben lévő metropolitákra alkalmazták, akiket később pátriárkáknak neveztek. Az érseki címmel felruházott metropolita a többi metropolitához képest szélesebb körű hatalmat gyakorolt a szuffragáneus püspökök felett,[101] illetve joghatósága alá tartozhattak más metropoliták is.[102]

Az érsek elnevezés első írásos emléke Nagy Szent Atanáznál található, aki az arianizmus elleni művében elődjére, Alexandrosz püspökre alkalmazza a fenti titulust a 4. század közepén.[103] Az alexandriai püspök volt tehát az első, akit érseknek neveztek, de közel egy évszázaddal később, az Efezusi Zsinat idejétől, de különösen a Kalkedoni Zsinattól már minden jelentős metropolitát, csakúgy mint a római pápát is érsekeknek neveztek.[104]

---

[101] PATRYLO, I., *Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses attentis praescriptis MP Cleri Sanctitati*, Annalecta OSBM Sectio I, Romae 1962[2], 4. E szerző olvasatában az érseki cím önmagában nem ruházott az adott metropolitára nagyobb jogköröket. Ezzel szemben – amint azt a későbbiekben látni fogjuk –, egyes esetekben maga az érseki rang és titulus volt az, mely magában foglalta a kiemelt jogkörök gyakorlását, vö. IUSTINIANUS, *Novella XI.*, 14. IV. 535 (bővebben ld. lent): „*Justiniana Prima feje ne csak metropolita legyen [...] hanem érsek, és hogy más tartományok is az ő fennhatósága alá tartozzanak [...], hogy Boldogságod és Justiniana Prima egyházának minden feje érseki ranggal rendelkezzen, és élvezze azokat az előjogokat, fennhatóságot és hatalmat a többi püspök felett,* amelyet ez a cím ad *[...]*.

[102] Hinschius Szevillai Izidor egy szöveghelyét idézi az érsekek metropoliták felett egykort bírt joghatóságát illetőleg. Ez utóbbi négy részre osztotta a püspöki rendet: pátriárka, érsek, metropolita és (egyszerű) püspök, melyek közül az érsek (a pátriárkához hasonlóan) metropoliták feletti hatalommal rendelkezett: „*Ordo episcoporum quadripartitus est, i. e. in patriarchis, archiepiscopis, metropolitanis atque episcopis […]. Archiepiscopus graeco dicitur vocabulo, quod sit summus episcoporum: tenet enim vicem apostolicam et praesidet tam metropolitanis quam ceteris episcopis*." [Angol fordításban közli: Barney, S. et al. (ed. and transl.), The Etymologies of Isidore of Seville, Cambridge 2006, 170.] Hinschius ezután hozzáteszi, hogy a 6. századtól kezdve az érsek és a metropolita titulusok egymás szinonimájaként kerültek alkalmazásra,, vö. HINSCHIUS, *Das Kirchenrecht* 6..

[103] ATHANASIUS, *Apologia contra Arianos*, in PG 25, coll. 377.

[104] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 26, 37. jegyzet: „Anno 375. S. Epiphanius in opere «Adversus haereses» de Archiepiscopo Petro, Praesule Alexandrino, et de aliis Archiepiscopis loquitur (PG 18, col. 188); Circa an. 383 sacerdotes Faustinus et Marcellinus in epistula ad Valentium II, Papam S. Damasum Archiepiscopum vocant (DDC. I, col. 947)."

Ahogy arra Chimy rámutat, [105] az Efezusi Zsinat utáni időszakban már megkülönböztethető volt az autokefál/önálló érsekek két különböző típusa, melyek közül kisebb érseknek számítottak azok a püspökök, akik saját metropolitájuk fennhatósága alól kiválva az érseki címmel felékesítve közvetlenül a pátriárkának voltak alárendelve. Nem voltak azonban valódi metropoliták, és nem is tartoztak fennhatóságuk alá más püspökök.

A nagyobb érsekek viszont valódi metropoliták voltak, akiknek társprovinciális – mai szóval szuffragáneus – püspökeik voltak, és akik az érseki címmel felruházva, önállóan kormányozták egyházi tartományukat. Az első, aki ilyen önállósággal rendelkezett, a ciprusi Konstancia püspöke volt, akinek az antiókhiai pátriárkától való, kezdettől fennálló függetlenségét az Efezusi Zsinat (431) rögzítette, majd azt Zénón császár (474-491) és a 692-es Trulloszi Zsinat 39. kánonja is megerősítette. [106]

A II. Vatikáni Zsinatot követő keleti kodifikáció során a nagyérsek jogi figurájának kijelölése kapcsán elsősorban olyan jellegű források kerültek a középpontba, melyek az adott jogi alakzat hivatalát inkább vikáriusi jellegű hivatalokkal hozták összefüggésbe, semmint az első évezred autokefál, önálló érsekeivel. [107]

Egyes szerzők – amellett, hogy maguk is megjegyzik, hogy a nagyérsek jogintézménye csak Keleten maradt fenn –, az említett intézmény távolabbi eredetét Nyugaton vélik

[105] CHIMY, *De figura iuridica* 27.

[106] Uo.: „Post Concilium Ephesinum, uti iam innuimus, ortus est particularis ordo Episcoporum, qui Archiepiscopi, nempe autocephali (sui iuris, independentes) appellabantur. Duplex species, possumus dicere, huiusmodi Archiepiscoporum distinguebatur: Archiepiscopi autocephali minores et maiores. Archiepiscopi minores erant illi Episcopi, qui subtracti ab auctoritate proprii Metropolitae, ornabantur titulo Archiepiscopi et immediate subiiciebantur Patriarchae. Illi neque veri Metropolitae erant neque alios Episcopos sub se habebant. Archiepiscopi maiores autem erant veri Metropolitae cum Episcopis comprovincialibus, qui, condecorati titulo Archiepiscopi, independenter regebant suam provinciam ecclesiasticam. Primus, qui talem autocephaliam obtinuit, fuit Episcopus Constantiae in Cypro, cuius independentia a Patriarcha antiocheno in Synodo Ephesina (431) agnita fuit, deinde confirmata ab Imperatore Zenone (474-491) et canon 39 Synodi Trullanae."

[107] Nuntia 19 (1984), 13: „Sedulo studio traditionis orientalium peracto, figura iuridica Archiepiscopi Maioris, ut vicaria fere Patriarcharum apparuit unde saltem confirmatione electio Archiepiscopi Maioris indigeat." Vö. SZABÓ, *A nagyérseki* 142.

megtalálni, és az antik pápai vikáriusokban jelölik meg. Így például Giorgio Orioli[108] a thesszaloniki metropolitát jelöli meg ilyen szerepben, aki Damasus pápától igen kiterjedt területen nyert vikáriusi tisztséget.[109] A későbbi pápák tovább pontosították a thesszaloniki metropolita pápai vikáriusként gyakorolt jogköreit. E pápai rendelkezések közük kiemeli Orioli[110] I. Bonifác pápa 419 környékén írott levelét az illír püspököknek,[111] melyben a pápa megerősíti a thesszaloniki metropolita pápai vikáriusként gyakorolt felügyeleti jogát a területen, mely az alábbiakra is kiterjed: 1) ő hagyja jóvá a püspökszenteléseket 2) illetve a metropoliták megválasztását megerősíti, 3) személye biztosítja a helyi zsinatok kanonicitását, 4) és ő referál a pápának a legfőbb történésekről. 5) Emellett a püspökök kötelesek – kiközösítés terhe mellett – engedelmeskedni a pápai vikáriusnak.[112]

Korolevskij, aki maga is ismerte a thesszaloniki metropolita egykori státuszát, egyik tanulmányában megjegyzi, hogy ez az egyházfő amellett – vagyis inkább annak ellenére

---

[108] ORIOLI, G., *Gli arcivescovi maggiori: origine ed evoluzione storica fino al secolo settimo*, in *Apollinaris* 58 (1985), 615-627.

[109] Ez azonban – ahogyan az elnevezés is utal rá – nem számított a mai értelemben vett *saját* hatalomnak, hanem mindössze *helyettesi* hatalomnak. E szempontból lényegi különbség mutatkozik az antik pátriárkák (illetve autokefál érsekek) és a pápát helyettesítő apostoli vikáriusok között, vö. PARLATO, V., *Il vicariato di Tessalonica (IX-VII sec.)*, in *Studi in memoria di Pietro Gismondi*, vol. II, Milano 1991, 97–112, 104, idézi: SZABÓ, *Fejezetek* 181. A thesszaloniki vikariátussal kapcsolatban bővebben ld. például: GAUDEMET, J., *L'Église dans l'Empire romain (IVe–Ve siècles)* (Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident, III), Paris 1958, 403-407.

[110] Uo. 616.

[111] Ld.: *Acta Romanorum Pontificum a S. Clemente I (an. c. 90) ad Coelestinum III († 1198)*, 112-113.: *Thessalonicensi Ecclesiae semper esse commissum, ut vobis vigilanter intendat [...] Sunt culpae aliquantae non leves quae illis innatae provinciis ad nos, cum simus longius, non possunt pervenire, aut iam semotis omnibus non ita ut sunt acta, interposito temporis spatio, perferuntur. […] nos intercessione fratris et coepiscopi nostri Rufi (Metropolita di Tessalonica), cuius experientiam comprobatam esse in causis omnibus et vitae actibus liquet, volumus resecari […] Cui vicem nostram per vestram provinciam noveritis esse commissam, ita ut ad eum, fratres carissimi, quidquid de causis agitur referatur. […] Sine eius consilio nullus ordinetur, nullus usurpet, eodem inconsio commissam illi provinciam, colligere... (synodum) nisi cum eius voluntate episcopi non praesumant. Per eum etiam ad nos, si quid est referatur... sed hac praeceptione cognoscent et eos qui refragandum nostrae auctoritati vel illius crediderint iussioni, a fraternitatis coetu... eum ipse separet segregandum.*

[112] ORIOLI, *Gli arcivescovi* 617.

–, hogy évszázadokon át a pápa helynökeként igazgatta Illyricum provinciáit, sohasem volt felruházva érseki titulussal.[113]

A tanulmánya elején megfogalmazott álláspottól – tudniillik, hogy a nagyérseki hivatal távolabbi eredete az antik pápai vikáriusok alakzatában keresendő –, némileg eltávolodva Orioli konklúzióként azt a nézetet erősíti meg, miszerint a nagyérsekségek eredete összességében a pátriárkai vikáriusok figurájában lelhető fel, amennyiben megállapítja, hogy az érsekségek eredetileg – Ciprus kivételével – pátriárkai vikariátusok voltak, melyek magukban foglalhattak metropolitákat is. Ezen érsekségek némelyike az idők során autokefáliát kapott attól az egyháztól, amelynek eredetileg része volt, és gyakorlatilag ugyanazokat a jogokat bírta ezentúl, mint a pátriárkák az egyházrészek kormányzására vonatkozóan, azonban nem részesültek sohasem ugyanabban a tekintélyben és kitüntetett rangban. Az ő beleegyezésüket soha nem tartották szükségesnek egy egyetemes zsinat érvényességéhez, mert bár autokefálok voltak, mindig a származási egyházuk részének tekintették őket.[114]

Jóllehet, korábban úgy tartották, hogy a ciprusi egyház eredetileg Antiókhia szuffragáneusa volt, és önállóságát az Efezusi Zsinaton nyerte el a patriarkátustól,[115] mértékadó szerzők rámutattak,[116] hogy ez utóbbi zsinat 8. kánonjának tényleges értelme azt sugallja, hogy a függetlenség már kezdettől fennállt.

> *Az egyházi szabályokkal és a szent apostolok kánonjaival ellentétben újonnan feltűnt dolgot – amely a közszabadságot érinti – jelentettek Reginusz legistenszeretőbb püspöktársunk, valamint a vele együtt lévő Zénon és Evagriusz, a ciprusi eparchia legistenszeretőbb püspökei. Ezért – mivel az általános bajok nagyobb orvoslást igényelnek, hogy még nagyobb kárt ne hozzanak, sőt, mivel régi szokás sem volt arra nézve, hogy Antiókhia városának püspöke Ciprusban püspökszenteléseket végezzen, amint azt*

[113] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 74.
[114] ORIOLI, *Gli arcivescovi* 626-627.
[115] Vö. TIMKÓ, I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 241.; POSPISHIL, *The Code* 156. (Ez utóbbi szerző tévesen a khalkedóni zsinatot említi az efezusi helyett): „The Ecumenical Council of Chalcedon (451) granted to the Archbishop of Cyprus independence from the Patriarch of Antioch, and made him therefore independent head of a Church."
[116] Így pl. ERICKSON, *Autocephaly* 28-41.

írásban és saját hangjukkal tanították legistenfélőbb férfiak, akik a zsinaton megjelentek – a ciprusi szent egyházak elöljáróinak legyen meg minden befolyástól mentes és sértetlen joguk a szent atyák kánonjai és a régi szokás alapján maguktól végezni a legistenfélőbb püspökök fölszentelését; ugyanez legyen érvényes a többi tartományokra és az összes eparchiákra nézve is; úgyhogy a legistenszeretőbb püspökök közül egy se foglaljon el más eparchiát, amely régtől és eleitől fogva nem volt az ő, vagy elődjei keze alatt; ha valaki mégis elfoglalt ilyet és erőszakkal maga alá rendelte, adja vissza azt, hogy meg ne szegessenek az atyák kánonjai, és hogy a szent szolgálat ürügye alatt világi hatalom kevélysége be ne lopakodjék az Egyházba, se pedig el ne tévelyegjünk, elveszítvén apránként azt a szabadságot, amelyet a mi Urunk Jézus Krisztus, minden emberek megszabadítója, az Ő vére által nekünk ajándékozott. Úgy döntött tehát a szent és egyetemes zsinat, hogy őriztessenek meg tisztán és sértetlenül minden eparchia számára az őt eleitől és régtől fogva megillető jogok, a régi időktől fennálló szokás szerint; meg van engedve végül minden metropolitának, hogy saját biztonsága céljából átvegye a jegyzőkönyv másolatát. Ha pedig valaki olyan megoldást javasolna, amely ellentétben áll a most határozottakkal, az egész szent és egyetemes zsinat úgy döntött, hogy az érvénytelen legyen.[117]

Ahogy arra Erickson[118] helyesen felhívja a figyelmet, ezt a kánont gyakran úgy értelmezték, hogy függetlenséget biztosít a ciprusi egyháznak, mintha Ciprus korábban törvényesen Antiókhiának lett volna alárendelve. A kánon tényleges megfogalmazása azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy a zsinat nem megadta a függetlenséget Ciprusnak, hanem inkább megerősítette és megőrizte Ciprus eredetileg is fennálló függetlenségét Antiókhia befolyásával szemben. A kánon ugyanis kifejezetten arra törekszik, hogy megőrizze valamennyi metropolita és tartományi egyházaik szabadságát a szuprametropolitai hatalmak által bevezetett újításokkal szemben.

[117] Efezusi Zsinat 8. kán. Magyarul ld. BERKI, F. (szerk.), *Kánonok könyve, I. kötet: Apostoli kánonok és az egyetemes zsinatok kánonjai*, Budapest 1946, 76-77.
[118] ERICKSON, *Autocephaly* 31.

Mivel politikailag Ciprus szigete az antiókhiai prefektus alá tartozott, az antiókhiai érsekek többször is megkísérelték egyházjogilag is maguk alá rendelni a ciprusi egyházat. A ciprusiak azonban védekezésül a régi szokásra és az apostoli időkig visszanyúló egyházi hagyományra hivatkoztak, mely szerint Ciprus egyházjogilag mindig önálló, autokefál volt, püspökeit a konstanciai (később szalamiszi) érsek, az érseket pedig a többi ciprusi püspökök szentelték.[119] A fent említett 8. kánon határozottan visszautasította az antiókhiai érsek beavatkozási törekvéseit és a régi szokásjog alapján megerősítette a ciprusi egyház önállóságát, egyben elrendelte azt is, hogy egy püspöknek sem szabad joghatóságát önkényesen más egyházakra kiterjeszteni, ha pedig azt már megtette volna, vissza kell vonnia felsőbb jurisdikcióját arról az egyházról.[120]

Erickson megjegyzi továbbá,[121] hogy a neves bizánci kanonista, Balsamon úgy tartotta, egy egyház különféle módokon válhat autokefállá: egyetemes zsinati döntés, az anyaegyháza döntése, vagy akár császári döntés következtében. Valóban, Balsamon az I. Konstantinápolyi Zsinat második kánonjához fűzött kommentárjában mindhárom esetre hoz példát:

> *„A jelenlegi kánonból megfigyelhető, hogy egykor az összes tartományi metropolitája autokefál volt, felszentelésük pedig a helyi szinódusra tartozott. Ez azonban megváltozott a Kalkedoni Zsinat 28. kánonjával, mely elrendelte, hogy a pontusi, ázsiai és trákiai metropolitákat, valamint néhány, a kánonban említett másikat a konstantinápolyi pátriárkának kell felszentelnie, és ez utóbbinak lesznek alárendeltjei. Ne lepődjünk meg azonban, ha találunk további autokefál egyházakat, mint például Bulgáriában, Ciprusban és Ibériában [ti. Georgia]. Justinianus császár ugyanis Bulgária érsekét kitüntette.... A harmadik zsinat [ti. az Efezusi Zsinat] a ciprusi érseket tisztelte meg... Hasonlóképpen egy antiókhiai szinódusi határozat az ibériai érseket tüntette ki. Azt mondják ugyanis, hogy Isten városának, a nagy Antiókhiának legszentebb pátriárkája, Péter úr*

[119] BERKI, *Kánonok* 77.
[120] Uo.
[121] ERICKSON, *Autocephaly* 35.

idejében szinódusi felmentés következtében az akkor még az antiókhiai pátriárka alá tartozó ibériai egyház innentől szabad és autokefál legyen."[122]

Tény, hogy császári rendelkezések következtében további autokefál egyházak jöttek létre: 666-ban II. Constans császár kiváltságlevelének köszönhetően, melyet a a ravennai érseknek és a megfelelő polgári hatóságoknak címzett, a ravennai egyház autokefállá vált. Ez az önállóság rövid időszakot ölelt csak fel mindazonáltal, mert 677-re Ravenna metropolitái ismét kénytelenek voltak Rómában felszentelést kérni; Ravenna autokefáliájának[123] tiszavirág életű mivoltából kifolyólag az eset nem került be az Egyház „emlékezetébe".[124]

Az ortodox kánoni hagyományra nézve sokkal nagyobb következménye van Justiniana Prima esetének. Születési helyének különleges tiszteletet akarván biztosítani, Jusztiniánusz császár 535-ben kiadott egy rendelet, mellyel Justiniana Prima mindenkori egyházfőjét lényegében pátriárkai jogkörökkel ruházta fel a Balkán-félsziget jelentős része fölött:[125]

„hogy szülőhelyünk, Justiniana Prima jelenlegi legszentebb feje ne csak metropolita legyen [...] hanem érsek, és hogy más tartományok is az ő fennhatósága alá tartozzanak [...], hogy Boldogságod és Justiniana Prima egyházának minden feje érseki ranggal rendelkezzen, és élvezze azokat az előjogokat, fennhatóságot és hatalmat a többi püspök felett, amelyet ez a cím ad: hogy Szentséged szentelje fel őket; hogy a legmagasabb szentségi

---

[122] PG CXXXVII, 317-320.

[123] Ehhez ld. még: ORIOLI, G., *L'autocefalia della Chiesa ravennate*, in *Bollettino della Badia greca di Grottaferrata* 30 (1976), 11 skk.; CONTE, P., *Chiesa e Primato nelle lettere dei papi del secolo VII*, Milano 1971, 332skk.; GUILLOU, A., *Régionalisme et indépendance dans l'Empire byzantin au VIIe siècle*, (Istituto Storico Italiano per il Medio Evo – Studi Storici 75-76), Roma 1969, 163 skk.

[124] ERICKSON, *Autocephaly* 33.

[125] Ezen érsekséggel kapcsolatban ld.: PRINZING, G., *The autocephalous Byzantine ecclesiastical province of Bulgaria/Ohrid. How independent were its archbishops?*, in *Bulgaria mediaevalis* 3 (2012), 355-383., továbbá: GRANIČ, B., *Die Gründung des autokephalen Erzbistums von Justiniana Prima durch Kaiser Justinian I im Jahre 535 n. Chr*, in *Byzantion* 2 (1925), 123-140; SNIVELY, C., *Iustiniana Prima*, in DASSMANN, T. E. (Hrsg.), *Reallexikon für Antike und Christentum,* Stuttgart 2001, Band 19, 638-645.

méltósággal rendelkezzen a fent említett tartományokban; hogy ez a magas méltóság és e nagy kitüntetés velejárója legyen székednek; hogy ezeknek a tartományoknak ne legyen más érseke; és hogy semmiképpen ne függj a thesszaloniki érsektől [...]. Amikor pedig Szentséged eltávozik ebből az életből, utódodat a metropolitáknak tiszteletreméltó tanácsa rendelje el."[126]

A rendelkezés szövege egyértelműen utal az érsek metropoliták feletti hatalmára.[127]

Az ókori keleti érsekek közül az egyetlen, aki soha nem nyert pátriárkai címet, a ciprusi volt. Az ohridi érseket egy időben pátriárkának hívták, majd visszatértek az érseki cím használatához, illetve egy időben következetlenül mindkettőt felváltva használták. Az ohridi szék betöltője az I. Miklós pápa által 866 körül alapított bolgár patriarkátus örököse volt, mert amikor Damján pátriárkát elűzték Perejaslavetsből a bizánci invázió következtében, 972-ben Ohrid vidékén talált menedéket, ahol a bolgár Šišman önálló királyságot alapított. Az első érsekség még mindig létezik; a másodikat a konstantinápolyi patriarkátus 1767-ben bekebelezte. Jelenleg a macedón ortodox egyház feje érseki címet visel.[128]

3. A nagyérseki státusz elnyerésére alkalmasnak tűnő egyházak kánonjogi helyzete az első keleti kodifikáció idején

Jelen dolgozat szempontjából kiemelt figyelmet érdemelnek azok a katolikus közösségek, illetve egyházfők, akik az első kodifikáció idején a (nagy)érseki jogállás elnyerésére – jóllehet ez ilyen formában kissé anakronisztikusan cseng – esélyesnek találtattak. Cyril Korolevskij több ízben is említi éppen azt a négy közösséget, melyek

[126] IUSTINIANUS, *Novella XI.*, 14. IV. 535., angol verziójához ld.: *Archbishop of Justiniana Prima: archbishop's privileges, The same Augustus to Catellianus, most blessed archbishop of Justiniana Prima*, in Miller, D. – Sarris, P. (eds.), *The Novels of Justinian. A Complete Annotated English Translation*, Cambridge 2018, 163-165.

[127] Az említett érsekség létrejöttének körülményeiről és történetéről bő és alapos áttekintést kínál egy közelmúltban megjelent monográfia: TURLEJ, S., *Justiniana Prima. An underestimated aspect of Justinian's church policy*, Krakow 2016.

[128] Metropolitan of Skopje and Archbishop of Ohrid and Macedonia and of Justiniana Prima

egyházfője nagyérseki címmel lehetne felruházva.[129] Talán nem meglepő, hogy éppen azokra az egyházakra utal, melyek jelenleg nagyérseki rangúak: az ukrán, malabár, malankár és román egyházakra. A következőkben e négy közösség első kodifikáció idején fennálló jogi helyzetét tekintjük át. Ez utóbbi megértéséhez szükségesnek tűnik az egyes uniók körülményeinek, és az utánuk következő jogilag releváns történéseknek az újraolvasása. Az érintett keleti közösségek jogforrásait bővebben az első keleti kodifikáció keretében megvalósított forráskiadásokkal kapcsolatos tanulmányok tárgyalják, melyekre jelen fejezetben is utalunk.[130] Az érintett egyházak, illetve metropolitáik első keleti kodifikáció idején fennálló jogköreit és sajátosságait neves szerzők is vizsgálták.[131]

---

[129] Ld. például: S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Terza Plenaria* I, 155-156: „Can 274., Delegati Orientali, P. KOROLEVSKIJ (Greco): »La confusione si vede già dal primo paragrafo del canone 275. Fa una obbligazione al Metropolita, appena consacrato o provvisto in Concistoro, di chiedere il Pallio al Romano Pontefice. Le fonti di questo canone sono esclusivamente latine, e così per i seguenti. Ora, di quale Metropolita si tratta? Di qualunque Metropolita, o soltanto di quello « qui primum gradum occupat hierarchiae in determitato ritu », per parlare come il § 2 del can. 274? Secondo il Codice latino, trattasi di qualsiasi Metropolita; secondo l'uso introdotto presso i cattolici orientali dalla Bolla Decet Romanum Pontificem di Clemente VIII del 23 febbraio 1596, relativa alla istituzione del Metropolita ruteno di Kiev, e dalla Bolla Ecclesiam Christi di Pio IX del 26 novembre 1853, che riguarda quella del Metropolita rumeno di Făgăraş e Alba Iulia, soltanto dei Capi di Chiesa (1). La Costituzione del S. Padre Pio XI Romani Pontifices del 21 dicembre 1923, relativa all'erezione della provincia ecclesiastica per i Malabaresi, ne fa altrettanto per il Metropolita di Ernakulam (1); invece, quella Christo pastorum del' 11 giugno 1932 per l'erezione della provincia ecclesiastica per i Malankaresi, non fa cenno del Pallio (2); però il canone 275 § 1, come è stato votato, gliene farebbe un obbligo. Sono quindi *quattro* i Metropoliti di rito orientale obbligati a chiedere il Pallio, e nessun altro lo ha mai fatto nè ricevuto, e nessuno sosterrà che in tutta la Chiesa orientale vi sono soltanto questi quattro Metropoliti. Ne segue che sotto questo punto di vista i canoni 275-279-bis mancano di chiarezza. In realtà si riferiscono agli Arcivescovi Capi di Chiesa, e questo avrebbe dovuto essere precisato«.”; illetve S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria* I, 83-85.

[130] COUSSA, A., *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, Grottaferrata 1948, I, 103–202., ld. továbbá: KOROLEVSKIJ, C., *Introduzione agli studi storici delle fonti*, in SACRA CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Fonti, fascicolo VIII: Studi storici sulle fonti del diritto canonico orientale*, Roma 1932, 7–29; BALAN, I., *Fontes iuris canonici Ecclesiae rumenae*, in *Fonti VIII*, 469-583.; BEJAN, O., *De hierarchia ecclesia romenorum unitorum secundum vigentem disciplinam*, Romae 1942.; ; DE CLERCQ, C., *Fontes iuridici Ecclesiarum Orientalium. Studium historicum*, Romae 1967, 103–136.

[131] Így pl. POPEK, A., *The Rights and Obligations of Metropolitans. A Historical Synopsis and Commentary* (Canon Law Studies 260), Washington 1947, 397-406.

3.1. Az indiai egyesült egyházak

Az indiai kereszténység eredetéről és kezdeti századairól számos kutatás és tanulmány látott napvilágot.[132] Jóllehet vannak szerzők, akik vitatják az indiai kereszténység közvetlen apostoli alapítását, a katolikus és akatolikus indiai közösségek mindegyike Szent Tamás apostolt tartja hivatalosan a térség megtérítőjének.[133] A hagyomány szerint az Úr tanítványa maga érkezett Dél-Indába az első század közepén, hogy hirdesse az Evangéliumot. E teória mellett a szerzők számos különböző aspektusból megfogalmazott érvet sorakoztatnak fel, a hivatalos szentszéki dokumentumokban pedig rendre megfigyelhetők e hagyomány érvényességének pápai részről történő megerősítései.[134]

---

[132] Az indiai kereszténység kezdeteihez ld. például: PALLATH, P., *The Catholic Church in India*, Changanacherry 2019[4], 21-76; TIMKÓ I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971, 151-156; TISSERANT, E., *Eastern Christianity in India: a history of the Syro-Malabar Church from the earliest time to the present day*, Calcutta 1957, 1-27.

[133] E kérdéskörhöz ld.: VADAKKEKARA, B., *Origin of Christianity in India: A Historiographical Critique*, Delhi 2007; NEDUNGATT, G., *Quest for the Historical Thomas Apostle of India: A Rereading of the Evidence*, Bangalore 2008; KOODAPUZHA, X., *Christianity in India*, Kottayam 1998.

[134] Így például XI. Piusz pápa a malabár hierarchiát felállító bullában, egyben hivatkozva elődje, XIII. Leó egy korábbi hasonló értékű megnyilatkozására, ld. PIUS XI, const. ap. *Romani pontifices,* 21. XII. 1923, AAS 7 (1924), 257-262, 257-258.: *Nam Ecclesia illa nobilem inter Orientales obtinet locum, quum originem ducat ex antiquissimis christianis communitatibus, quae a Thoma Apostolo lucem Evangelii receperunt. Apostolus enim ille, ut vetera literarum monumenta testantur, Christo in caelos recepto, in regionibus Indiae finitimis Evangelium praedicavit, ac demum in paeninsulam ultra Indum migravit, ibique – ut fel. rec. Leo Papa decimus tertius, sapientissimus Praedecessor Noster, in suis Apostolicis sub plumbo litteris Humanae salutis auctor; kalendis septembris anni Domini millesimi octingentesimi octogesimi sexti Romae datis, refert – 'difficillima peregrinatione suscepta, gravissimis exantlatis laboribus, primus eas gentes christianae veritatis luce collustravit, redditoque summa animarum Pastori sanguinis sui testimonio, ad sempiterna in caelis praemia evocatus est'* […] *Thomae praedicationis et martyrii fama regioni Syro-Malabaricae praecipue inhaesit. Christifideles enim illam regionem incolentes 'Christiani divi Thomae' semper appellati sunt, qua denominatione ipsi tantum in India – quod notatu dignum est – insigniti fuerunt, atque penes illos multa exstant pervetusta templa eidem Apostola dicata, et plurimi inveniuntur qui Thomae nomen filiis suis in baptismate imponunt.*; illetve a közelmúltban Ferenc pápa, ld.: FRANCESCO, *Discorso del Sando Padre all'udienza ai Fedeli della Chiesa Siro-Malabarese*,

Jelen dolgozat szempontjából az apostoli alapítás kérdése mindössze annyiban volna releváns, amennyiben az közvetlenül implikálná a magasabb hierarchikus státusz elnyerésének lehetőségét. Amint azonban az első évezred gyakorlatából kitűnik, – ahogy De Vries professzor kitűnő összefoglalójából kiolvasható [135] –, az apostoli alapítás sem feltétele, sem garanciája nem volt önmagában egy-egy szék pátriárkai vagy akár metropolitai státuszra emelkedésének. [136]

3.1.1. A szír-malabár egyház[137]

Amikor 1498-ban a portugál konkvisztádorok partra szálltak Dél-Indiában, négy püspökséget találtak ott, élükön szír és perzsa származású nesztoriánus püspökökkel. [138]

---

13. V. 2024: *La vostra è una fedeltà antica, radicata nella testimonianza, fino al martirio, di San Tommaso, Apostolo dell'India: siete custodi ed eredi della predicazione apostolica*.

[135] DE VRIES, W., *The Origin of the Eastern Patriarchates and their relationship to the Power of the Pope*, in BIRD, T.E. – PIDDUBCHESHEN, E. (eds.): *Archiepiscopal and Patriarchal Autonomy. A Symposium held on July 15, 1972 at Lincoln Center Campus*, New York 1972, 14-28.

[136] Uo. 16.: „The connection of an episcopal see with an apostle gave that see a certain moral authority in doctrinal matters. In their polemics against the Gnostic heresy Tertullian and Irenaeus appealed to the episcopal sees where apostles had once preached the Gospel, or where they had instituted the first bishops. These sees had accepted the truth from the apostles and were supposed to have kept it pure. Tertullian called those churches which maintained the cathedra of the apostles »apostolic Churches«. He included in their number the Churches of Corinth, Philippi, Ephesus, and especially Rome. Irenaeus affirmed that he could enumerate the series of bishops of many towns which began with a bishop instituted by an apostle. As an example he gave the see of Rome, founded by the apostles Peter and Paul, and added Smyrna and Ephesus. Their relationship to the apostles imparted to these Churches a special moral authority which was exercised in a very practical manner: questions were addressed to them and they provided answers and advice. Thus a certain dependence of some Churches upon these apostolic sees developed. Moreover, the communio with apostolic Churches was considered a guarantee of communion with the entire Church. This was true especially (but not exclusively) of Rome. We know of cases where bishops of apostolic Churches appealed explicitly to their tradition inherited from the apostles. Dionysius of Corinth, for example, in a letter to Pope Soter of Rome (166-175) defended his own apostolic tradition even against Rome. We have a similar case in the answer of Polycrates of Ephesus to Victor of Rome (189-199) regarding the question of Easter.' But, in the end, *the apostolic principle alone cannot explain the origin of the patriarchates. Many Churches which were clearly of apostolic origin never became patriarchates. And, on the other hand, not all the Churches which did become patriarchates are clearly of apostolic origin.*"

[137] A malabár egyház történetéhez ld. például: TCE 361-373, PALLATH, *The Catholic Church* 79-273; TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 156-164; TISSERANT, *Eastern Christianity* 27-139.

[138] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 157.

Az első néhány évtized békés időszaka után a portugál vezetőség határozott államegyházjogi reformokat vezetett be, és hatalma megszilárdítása végett a keresztény közösségek felett is joghatóságot követelt magának. 1553-ban az indiai bennszülött kereszténységet a káld pátriárka alá rendelték, de a portugálok a Szentszéknél az unió fontosságával érvelve elérték, hogy az 1543-ban felállított goai latin püspökség 1558-ban érseki rangra emelkedjen,[139] és számottevő privilégiumokat nyerjen magának. Ez utóbbiak között fontos kiemelni, hogy a goai érsek joghatósága minden területre kiterjedt, melyet a portugál hódítók elfoglaltak, így a helyi keleti katolikus püspökségek is alárendelődtek. Ez a portugálok által kikényszerített uniós törekvés számos ellenállási kísérletbe ütközött, lévén, hogy a bennszülött keresztények egyházi hagyományait, illetve püspökeik joghatóságát fokozatosan visszaszorította. Ennek emblematikus állomása volt az 1599-es diamperi zsinat, mely kimondta ugyan az uniót, de az egyesültek körében további elégedetlenségeket szított. Az Rómával való egyesüléssel szívesen elfogadták ugyan a nesztoriánus tévtanítások elutasítását, de a latin elképzelés értelmében ez egyet jelentett azzal, hogy az egyházfegyelmet, a hagyományokat és a liturgikus életet is a „tiszta és katolikus latin szokások mintájára kell átalakítani".[140] A diamperi zsinat elsődleges jogforrásait a IV. Lateráni, a Firenzei és a Trentói Zsinatok szolgáltatták, de ezek közül is elsősorban az utóbbinak a hatásai érvényesültek a szentségi fegyelemben csakúgy mint az egyéb rendelkezésekben.[141] Az uniós zsinat érvényességének kérdése a mai napig tudományos diszkusszió tárgya.[142]

---

[139] Vö. PORUNNEDOM, J., *All India Jurisdiction of the Syro-Malabar Church: A Historico-Juridical Study*, Rome 1991, 42.

[140] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 159. Vö. SZABÓ, *Fejezetek* 20-23.

[141] A diamperi zsinat rendelkezéseihez ld. *Diamperitana Synodus in Malabaria*, in Mansi XXXV, Paris 1902, 1161-1368.

[142] Vö. THALIATH, J., *The Synod of Diamper* (Orientalia Christiana Analecta, 152), Rome 1958; PALLATH, P., *The Synod of Diamper: Valid or Invalid?*, in NEDUNGATT G. (ed.), The Synod of Diamper Revisited, Rome 2001, 199-226. Ez utóbbi szerző a különböző álláspontokat összevetve végül a diamperi zsinat érvénytelensége mellett foglal állást, vö. Uo. 226.: „The Synod of Diamper was a diocesan synod convoked and presided over by a Latin Ordinary without any special mandate from the supreme authority of the Church, in the Archdiocese of Angamaly, that is in an Eastern Church. Furthermore, it was conducted during the vacancy of the said See, when nothing should be innovated (*Sede vacante nihil innovetur*), under pain of excommunication latae sententiae, contrary to the norms of the canon law of that time."

A portugál uralom előtti időszakban az indiai malabárok hivatalos egyházfegyelme a Mezopotámiából érkező főpapok közvetítése révén került bevezetésre, tehát lényegét tekintve a szír és káld hagyományokban meglévő normák jelölték ki elméletileg a fegyelmi rendet.[143] A malabár keresztények azonban, akik az ősi civilizáció mélyen gyökerező szokásaival rendelkező földjén éltek, nyilvánvalóan nem követték ugyanazt az életformát és egyházfegyelmet, mint a mezopotámiai keresztények. Sőt, mivel Keleten a társadalmi és vallási élet szorosan összefügg egymással, az sem volt meglepő, hogy a népszokások, a vallási gyakorlatok, a kánonjog előírásai és a helyi törvények keveredtek egymással, éppen ezért a Tamás-keresztények vallási életében meglehetősen sok félpogány babona is helyet kapott.[144]

Még a diamperi zsinat évében lefokozták az angamalei metropolitai széket, és a goai latin érsek alá rendelték. A tiltakozások eredményeképpen 1608-ban V. Pál pápa visszaállítja az angamale-i püspök korábbi joghatóságát, felruházva az érsek-metropolitát mindazokkal a jogkörökkel, melyeket korábban bírt.[145] A székhelyet egy évvel később Crangannoreba helyezik át. A malabár keresztények feletti joghatóságot ebben az időben Francis Roz latin érsek-metropolita gyakorolta, aki jelentős reformokat vezetett be az egyházfegyelem minden területén,[146] ezzel is tovább erősítve az erőltetett latinizáció folyamatát, mely a portugál gyarmati uralom után is fennállt a latin fennhatóság alatt egészen a 19. század végéig. E folyamat a Joseph Mellano püspök által 1879-ben kihirdetett jogszabályokkal érte el csúcspontját, melyek értelmében a

[143] TISSERANT, *Eastern Christianity* 163.: „The list of Syriac works condemned at Diamper bears out this assertion. The description of the volume, the title of which reads De Synodis (session III, decree 14), allows us to identify it with the treatise of Abdisho of Nisibis, or Collectio Canonum Synodicorum. In the course of history it had replaced the previous collection of synods, or Synodicon Orientale, and constituted the best juridical collection of the Eastern Syrians. That this work was in use in Malabar is confirmed by the fact that there is a copy extant written by Mar Jacob, when he was detained at Bassein (Vatic. Syr. 128), and which he completed on 17. December 1536."

[144] TISSERANT, *Eastern Christianity* 163

[145] PODIPARA, P., *The Hierarchy of the Syro-Malabar Church*, Alleppey 1976, 119.

[146] THAZHATH, A., *The juridical sources of the Syro-Malabar Church: a historico-juridical study*, Kottayam 1987, 153-156; MATTAM, J., *The Disciplinary Legislation of Bishop Ros S.J., for the Thomite Fold of Malabar*, Rome 1964, 7-13.

malabár kereszténveket már minden tekintetben a latin egyházfegyelem szabályozta.[147] A malabár egyház jogforrásait elemző részletes művében Thazhath egy mondatban úgy foglalja össze a malabárok I. Vatikáni Zsinat idején fennálló jogi helyzetét, miszerint az teljes mértékben idomult a latin egyház fegyelméhez.[148] A szerző azonban hozzáteszi e jelenség pozitív vetületét: az erőltetett latinizáció és a káld pátriárka ezzel párhuzamos törekvése a malabárok feletti joghatóság megszerzésére egyre inkább arra sarkallta a szír-malabár közöséget, hogy újra felfedezze gyökereit, és mindinkább megerősítse eredeti identitását.[149]

A közel három évszázadon át fennálló latin joghatóságnak végül XIII. Leó pápa vetett véget az 1887. május 20-án kiadott, *Quod iampridem* kezdetű apostoli konstitúciójával [150], melyben a malabár kereszténveket kivette a latin püspök kormányzati hatalma alól, és számukra két új vikariátust létesített (Trichur és Kottayam), az élükön álló *latin* apostoli vikáriusokat pedig közvetlenül a Szentszék alá

[147] PANANTHANAM, J., *The Canonical Reforms of Msgr. Leonard Mellano OCD in Malabar*, Rome 1976; ARACKATHOTTAM, E., *The Juridical State of the Malabar Church in the XIX-XX Centuries*, Rome 1968, 81-183. Megjegyzendő, hogy hasonló folyamat figyelhető meg szinte az összes keleti katolikus közösségben, vö. ŽUŽEK, I., *Incidenza del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium nella storia moderna della Chiesa universale*, in PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, *Ius in vita et in missione Ecclesiae. Acta symposii internationalis iuris canonici occurrente X anniversario promulgationis Codicis Iuris Canonici, diebus 19-24 Aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 617-793, 688.

[148] THAZHATH, *The juridical* 248.: „All the canonical enactments of the Padroado and the Propaganda prelates of the Syro-Malabar Church in the 19th century can be summarised in one phrase: timely application of Latin laws over an Oriental Church. All the juridical sources and activities mentioned in this chapter correspond more or less to the spirit of the Latin law."

[149] Uo.

[150] LEO XIII, const. ap. *Quod iampridem,* 20. V. 1887, in ASS 19 (1886-1887), 513-514.

rendelte.[151] A pápai rendelkezés[152] nem csak a verapolyi latin érsekség fennhatóságát szüntette meg a malabár katolikusok felett, hanem egyben a káld pátriárka felettük való joghatóságának lehetőségét is tagadta. Ekkortól kezdik a hivatalos pápai dokumentumokban a 'szír-malabár' elnevezést használni, hogy ezzel is kifejezésre juttassák a káld pátriárkától való függetlenséget. Jóllehet a latin apostoli vikáriusok számára az említett dokumentumban kötelességként jelenik meg a bennszülött püspöki helynökök kinevezése, a malabár keresztények továbbra is azért küzdöttek, hogy saját népükből és hagyományukból származó püspök alá tartozhassanak.[153] Ezen kívánságuk néhány évvel később már teljesülhetett is, bármennyire is küzdött ellene mind a káld pátriárka, mind az apostoli delegátus.[154] XIII. Leó pápa némi átszervezéssel 1896. július 28-án felállította a trichturi, ernaculumi és changanacherryi apostoli vikariátusokat, és azok élére immár malabár püspököket nevezett ki.[155]

A következő jelentős dátum a szír-malabár katolikusok életében 1932. december 21., mely napon kiadott, *Romani Pontifices* kezdetű apostoli konstitúciójával[156] XI. Piusz pápa felállította számukra a szír-malabár hierarchiát Ernaculum metropóliai rangra

---

[151] Uo.: „[…] Itaque motu proprio, atque ex certa scientia ac matura deliberatione Nostris, praesentium vi mandamus, ut peracta rituali separatione catholicorum Syro-Malabarensium a latinis, duo per illis constituantur Vicariatus Apostolici committendi Episcopis latinis [...] Insuper praecipimus ut praedictorum Vicariatuum Apostolicorum territorialis diviso fiat per naturales limites fluminis 'Alavay', quod ab urbe 'Maleatar' Malabaricam regiomen intersecat usque ad mare prope urbem 'Cochin', ita ut primus Vicariatus sit septentrioalis cum ordinaria residentia Apostolici Vicarii in urbe 'Trichoor' unde appellationem sumet; alter sit meridionalis cum ordinaria residentia proprii Vicarii Apostolici in urbe 'Cottayam' a qua nomen accipiet[...].”

[152] TCE 373.; vö. VITHAYATHIL, V., *The Origin and Progress of the Syro-Malabar Hierarchy*, Kottayam 1980, 112-113.

[153] Ezen igényük jogosságát az apostoli delegátus, Ladislaus Zaleski is elismerte (vö. ADCO, DISM 1889-1900, rubr. 109, vol.1, fascicolo 1, f. 3v.), jóllehet egy évvel korábban még határozottan érvelt amellett, hogy a nagy létszámú bennszülött klérusban egy olyan személy sincs, aki alkalmas lenne a püspökségre, és egyébként is, a bennszülött püspök egyházkormányzata a malabár kereszténység hanyatlását hozná magával, vö. ADCO, DISM 1889-1900, rubr. 109, vol.1, fascicolo 1, f. 1v. A jogos igény elismerése mellett azonban korábbi álláspontját fenntartva igyekezett küzdeni a bennszülött püspökök kinevezése ellen, vö. VARICATT, C, *The Suriani Church of India: Her quest for autochthonous bishops, 1877-1896*, Kottayam 1995, 385-400.

[154] Érveikhez ld. VARICATT, *The Suriani Church* 405-410, illetve 413-418.

[155] LEO XIII, cons. ap. *Quae rei sacrae,* 28. VII. 1896, in *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta*, vol. XVI, 1897, 229-232; TCE 373.

[156] PIUS XI, const ap. *Romani pontifices*, 21. XII. 1923, in AAS 7 (1924), 257-262.

emelésével, [157] melynek Trichtur, Changanacherry és Kottayam lettek a szuffragáneusai. [158]

Lényegében e konstitúció jelöli ki a szír-malabár egyház első keleti kodifikáció idején fennálló alkotmányos jogrendjét. [159] A rendelet a metropolita és szuffragáneus püspökök számára is biztosítja mindazon jogokat és kiváltságokat, melyek a szír-malabár egyház legitim előírásai és törvényes jogszokásai alapján őket megilletik. Mivel azonban a szír-malabár közösségben nem voltak konkrét és általánosan elfogadott törvények és szokások, nehéz meghatározni, milyen jogkörök illették meg a konstitúció értelmében a metropolitát és a többi püspököt. [160] Az egyes vikariátusok területén jellemzően minden püspök megalkotta saját részegyházának statútumát, melyek alapját többnyire a fent említett, Mellano-féle statútumok adták, kiegészítve a pápai rendelkezésekkel és a Keleti Kongregáció egyes előírásaival. Továbbá, mivel a szír-malabár egyház részleges joga nem volt kidolgozott, a püspökök általában az 1917-es latin Egyházi Törvénykönyv előírásait követték az alkotmányjogi normák megalkotásakor. [161] A hierarchia felállítása mindenképpen örömteli esemény volt a szír-malabár katolikus történetében, azonban a latin jogforrások alapján létrehozott hierarchikus struktúra jobban megfelelt a latin mintának, mint a keletinek. A malabár katolikus érseket a román vagy ukrán egyházfőkkel szemben nem tekintették 'rítusfő' metropolitának, hivatalában inkább a latin metropoliták jogi figuráját látták, a metropólia pedig lényegében a latin egyháztartományok mintáján alapult. [162] A

[157] Uo. 260.: „Suppleto igitur, quatenus opus sit, quorum intersit vel sua interesse praesumant, consensu, Apostolicae potestatis plenitudine, quatuor vicariatus apostolicos Syro-Malabarenses, in totidem sedes residentiales constituimus, quarum unum, Ernaculamensem videlicet, ad Ecclesiae Metropolitanae gradum et dignitatem evehimus et extollimus, ipsi propterea concedentes, eiusque pro tempore Archiepiscopis, omnia et singula iura, privilegia, honores et praerogativas... Tres alias sedes, Changanacherensem, videlicet, Trichuriensem et Kottayamensem [...] suffraganeas constituimus metropolitanae Ecclesiae Ernaculamensi." Vö. THAZHATH, *The juridical* 257.; TCE 373-374.

[158] A hirerarchia felállításának dokumentumokkal alátámasztott körülményeihez ld. PALLATH, P., *Constitution of Syro-Malabar Hierarchy: A Documental Study*, Changanacherry 2014.

[159] Vö. KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 85.

[160] Vö. THANCHAN, G., The Juridical Institution of Major Archbishop in Oriental Canon Law. With Special Reference to Syro Malabar Major Archiepiscopal Church, Bangalore 2017^2, 304.

[161] E püspöki statútumok áttekintéséhez ld.: THAZHATH, *The juridical* 287-302.

[162] Vö. VITHAYATHIL, V., *The Origin and Progress of the Syro-Malabar Hierarchy*, Kottayam 1980, 76-83.

metropoliták és a püspökök gyakorlatilag azokkal a jogkörökkel, kiváltságokkal és kötelességekkel bírtak, melyeket az 1917-es Egyházi Törvénykönyv a latin főpapok vonakozásában előírt.[163]

3.1.2. A szír-malankár egyház

A felsorolt keleti közösségek közül a „legfiatalabb", legalábbis a katolikus egyházzal való egységét tekintve a malankár keresztények csoportja.[164]

Egyesülésük előtt az indiai jakobitákhoz tartoztak, mely egyház India délnyugati részén, a Malabár-parton élő, antiókhiai szertartású kereszténységet fogta össze. A malabárokhoz hasonlóan eredetileg káld szertartású nesztoriánusok voltak, akik az 1599-es diamperi zsinaton egyesültek Rómával, azonban a portugál gyarmati hatóságok által támogatott erőltetett latinizációs törekvések miatt a 17. század közepén unióellenes mozgalom támadt közöttük, melynek élére Tommas Parampil fődiákonus állt, akinek vezetésével 1653-ban mintegy húszezer hívő szakadt el a Katolikus Egyháztól. Parampilt Gregoriosz jeruzsálemi jakobita metropolita szentelte püspökké. Az indiai jakobita egyházat a későbbi évtizedekben több belső szakadás is megrázta, emellett pedig folyamatosan megfigyelhető volt a Rómával való egységtörekvés rendszeres fellángolása, jóllehet ezek a kísérletek általában kudarcba fulladtak.[165]

---

[163] Az indiai kereszténységgel érdemben sokat foglalkozó Eugene Tisserant bíboros a mp. *Cleri sanctitati* kihirdetésének évében optimistán tekint az új keleti alkotmányjog malabár közösséget érintő esetleges hatásaira, vö. TISSERANT, *Eastern Christianity* 172.: „It is quite clear to any canonist that the promulgation of the Oriental Canon Law by the Pope will speed up a reform of the canonical situation of the Syro-Malabar Church. Already, religious congregations such as the Syrian Carmelites have been obliged to conform to the new law. The diocesan clergy will follow suit, and this reform will greatly help the Syro-Malabar Catholics to recover the true aspect of an Eastern Christianity."

[164] A malankár egyház történetéhez ld. például: CHEDIATH, G., *The Malankara Catholic Church*, Kottayam 2012; PALLATH, *The Catholic Church* 271-326; TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 179-188; TCE 395-401; MALANCHARUVIL, C., *The Syro-Malankara Church*, Alwaye 1973; TISSERANT, *Eastern Christianity* 140-163; CHEDIATH G., *The Catholicos of the East*, Trivandrum 2005, 70-125; MADEY, J., *The Catholic Syro-Malankara Church: Some Reflections on Its Canonical Status Past and Future* in *Logos: A Journal of Eastern Christian Studies* 43-45 (2002-2004), 181–202.

[165] A 20. század előtti egyesülési kísérletekhez ld. pl. TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 185skk.; PALLATH, *The Catholic Church* 289-305.

1911-ben az indiai jakobita egyház két részre szakadt,[166] melynek közelebbi előzménye a jakobita antiókhiai pátriárka, Mar Abdallah keralai vizitációja volt, aki kinyilvánította teljeskörű fennhatóságát a malankár egyház felett. Ezzel szemben VI. Mar Dionisios metropolita azt állította, hogy a pátriárka fennhatósága csak a lelki dolgokra vonatkozik – például a püspökök szentelésére –, de a belső kormányzati ügyekre, köztük az egyház anyagi javaival kapcsolatos kérdésekre nem terjed ki. A szakadás következtében létrejött a „pátriárkapárti" malankár (jakobita) szír ortodox egyház, mely továbbra is az antiókhiai szír ortodox pátriárka teljeskörű fennhatósága alatt maradt, illetve a „püspökpárti", immár autokefál malankár szír ortodox egyház,[167] melyben a katolikoszt és más püspököket magában foglaló szent szinódus bírt lelki és minden más egyházi ügyekben teljeskörű kormányzati hatalommal.[168]

Ez utóbbi, tudniillik a malankár szír ortodox püspöki szinódus 1926. novemberi ülésén Mar Ivanios metropolita [169] határozottan felszólalt a Katolikus Egyházzal megvalósítandó unió mellett, [170] mondván, elérkezett az idő, hogy az indiai keresztények minden már meglévő és potenciális szakadást felszámoljanak a soraikban. Érveiben, melyek kiindulópontja, hogy Krisztus csak egy egyházat alapított, fontos szerepet kapnak a jakobita liturgia azon szövegrészei, melyekből a péteri primátust tartja kiolvashatónak.[171] Jóllehet a püspökök egy csoportja ekkor tiltakozásul elhagyta a szinódusi ülést, a többiektől a metropolita egyértelmű felhatalmazást kapott, hogy a Római Egyház hatóságaihoz forduljon az újraegyesülést célzó tárgyalások lehetőségével kapcsolatban. Az egyházfő, Moran Mor Baselios katolikosz az egység elkötelezett híve volt, de miközben az ezirányú tárgyalások folytak, 1928-ban sajnálatos

---

[166] TISSERANT, *Eastern Christianity* 153-154; MALANCHARUVIL, *The Syro-Malankara* 64-67.
[167] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 183-184; PALLATH, *The Catholic Church* 285-288.
[168] Fonti II-IX, 26, vö. MALANCHARUVIL, *The Syro-Malankara* 123.
[169] A nagyhatású főpap életéhez és munkásságához ld. például:; CHEDIATH, G., *The Malankara* 100-113; PALLATH, P. – KANNANKARA, S., *Syro-Malankara Catholic Church - Important Documents (1925-2019)*, Kottayam, 2022, 88-124; GIBBONS, M., *Archbishop Mar Ivanios (1882-1953): Apostle of Church Union*, Kottayam 2002[2]; illetve az alábbi gyűjteményes kötet: KARIMPIL, J. (ed.), *Mar Ivanios. Person, Impact and Relevance*, Trivandrum 2021. Panikkervettil Thomas Panicker Geevarghese, ismertebb nevén Mar Ivanios szenttéavatási pere folyamatban van, melynek kiemelkedő közelmúltbeli mérföldköve, hogy Ferenc pápa 2024 márciusában elismerte a malankár metropolita hősies erénygyakorlását.
[170] TCE 399.
[171] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 186.

módon elhunyt.[172] 1926-ban Mar Ivanios a szinódus döntésével összhangban elindította a folyamatot, és még a szinódusi ülés napján (aláírás nélküli) nem hivatalos memorandumot intézett a pápához,[173] amelyben bemutatta egyháza történetét, aktuális adottságait, illetve a pápai primátus elfogadásával együtt járó teljes közösség helyreállításának előirányzott feltételeit, nevezetesen az ősi liturgiájának megőrzését, és a jelenlegi hierarchikus forma megtartását annak szinodális rendszerével és a hívei feletti joghatósággal, bárhol is legyenek; hozzátéve, hogy semmiképpen nem kívánnak az antiókhiai szír katolikus pátriárka joghatósága alá rendelődni.[174] 1927. január 22-én Mar Ivanios az apostoli delegátus kérdéseire válaszolva újabb nem hivatalos memorandumot fogalmazott meg, melyben további információkat szolgáltatott a jakobita egyház eredetéről és két részre szakadásáról, ezen egyházak méreteiről, illetve az esetlegesen unióra lépő püspökök, papok és hívek várható létszámáról.[175] Ez utóbbival kapcsolatban megvallotta, hogy a kezdeti szakaszban még nem lehet biztosan megmondani, hányan fognak unióra lépni.[176]

A második memorandum zárásaként Mar Ivanios három fő pontban jelöli meg a dokumentumok megírásának, illetve az egész egységtörekvésük motivációját:[177] 1) A meggyőződés, miszerint az Úr akarata az, hogy a keresztények mindnyájan egységben legyenek; illetve, hogy a keresztény világ jelenlegi állapota szívszorító minden istenszerető ember számára; 2) A Katolikus Egyház nem azonosítható a nyugati patriarkátussal; a keleti keresztényeknek, így az indiai jakobitáknak is meg kell ragadniuk minden lehetőséget, hogy erejükhöz mérten megtehessenek mindent annak érdekében, hogy megszűnjenek a kereszténységen belül fennálló szakadások; 3) A Szentszék keleti keresztényekhez való hozzáállása egyre nyitottabb és szimpatikusabb. A memorandum szerzőjét egyes pápai megnyilatkozások, illetve a Katolikus

[172] TCE 399.
[173] ADCO, *Prot. Num. 82/28*, *Malabaresi: Convers. dei Giacobiti*, Fasc. I, 5. b). Angol nyelven: *Memorandum of Mar Ivanios on Behalf of the Synod of the Malankara Orthodox Church to the Apostolic See of Rome*, in PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 135-138.
[174] MALANCHARUVIL, *The Syro-Malankara* 122-123.
[175] INCHAKKALODI, T., *Archbishop Mar Ivanios,* Trivandrum 1957, I, 266-274; *Supplementary Statement (Memorandum II) of Mar Ivanios to Apostolic Delegate Mooney*, in PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 138-145.
[176] Uo. 143.
[177] Uo. 144-145.

Enciklopédiában olvasott összefoglalók – elsősorban egy Adrian Fortescue által írt szócikk[178] – is jelentősen bátorították az egységtörekvés ügyében.

Az apostoli delegátus kérésére Benzinger kollami (quiloni) latin püspök fogalmazta meg elsőként véleményét a memorandumokban felvetettekkel kapcsolatban.[179] Már ebben az 1927. február 27-én keltezett levélben az az álláspont jelenik meg, miszerint az unióra lépő jakobitáknak a szír-malabár egyházba kellene betagozódni, legalábbis annak liturgikus és fegyelmi örökségét magukra venni. Az egységtörekvés jakobita híveinek, köztük Mar Ivaniosnak természetesen – ahogy az a fentiekből kiderül – más

[178] Memorandumában szó szerint idézi Mar Ivanios e szócikk egy részletét, mely meghatározó volt számára, ezért itt is közöljük: FORTESCUE, A., *Eastern Churches*, in HARBERMANN, C., et al. (eds), *The Catholic Encyclopedia*, Vol. V., New York 1909, 230-240, 238-239: „The Council of Florence has not been forgotten in the East. It showed Eastern Christians what the conditions of reunion are and it has left them always conscious that reunion is possible and is greatly desired by Rome. And, on the other hand, it remains always as an invaluable precedent for the Roman court. The attitude of the Holy See at Florence was the only right one; to be quite unswerving in the question of faith and to concede everything else that possibly can be conceded. There is no need of uniformity in rites or in canon law; as long as practices are not absolutely bad or immoral, each Church may work out its own development along its own lines. Customs that would not suit the West may suit the East very well; and we have no right to quarrel with such customs as long as they are not forced upon us. So at Florence, in all these matters there was no attempt at changing the old order. Each church was to keep its own liturgy and its own Canon law as far as that was not incompatible with the Roman prima which is *de fide*. The very decree that proclaimed, 'the pope guides and rules the whole church of God', without prejudice to the rights and privileges of the other patriarchs. And the East was to keep its married clergy and its leavened bread and was not to say the Filioque in the Creed, nor use solid statues, nor do any of the things that they resent as being Latin. This has been the attitude of Rome ever since. Many popes have published Decrees, Encyclicals, Bulls that show that they have never forgotten the venerable and ancient Churches cut off from us by these schisms. ln all these documents consistently the tone and the attitude are the same. Pope Pius IXth in his Encyclical, *In Suprema Petri* (Epiphany, 1848) again assures non-uniates that »we will keep unchanged your liturgies, which indeed we greatly honour; schismatic clergy who joined the Catholic Church are to keep the same rank and position as they had before«. In the encyclical *Praeclara Gratulationis* of June 20, 1894, that has been often described as Leo's testament, he again turned to the Eastern Churches and invited them in the most courteous and gentle manner to come back to communion with us. He assures [...] that no great difference exists between their faith and ours [...]."

[179] ADCO, *Prot. Num. 82/28*, *Malabar: Vescovi Giacobiti*, Ponenza del 4 luglio 1930, Sommario III, 13-22.: *Letter of Aloysius Maria Benziger to Apostolic Delegate Mooney, Expressing His Opinion on Reunion*.

elképzelései voltak, így az eszmecserék tovább folytatódtak.[180] 1929. augusztus 5-én a Szentszék válaszolt a memorandumokra,[181] elfogadva a legtöbb feltételt, köztük az antiókhiai rítus megtartását, az unióra lépő püspökök joghatóságát híveik felett és a malankár egyház teljes függetlenségét az antiókhiai katolikus szír pátriárkától. Ezzel együtt bizonyos feltételeket visszautasított, így kizárta többek között az egyházkormányzat tisztán szinódusi formájának megvalósítását (ahogy fent említettük a malankár szír ortodox egyházban a kormányzati hatalom mindhárom ága a szent szinódushoz tartozott), a katolikosz cím illetve a hozzá kapcsolódó hivatal megtartását,[182] illetve sürgette a kötelező papi cölibátus bevezetését a szentelés előtt állókra vonatkozóan.[183] Amellett, hogy a katolikosz titulusnak és a szinodális kormányzati formának nem sok értelme lett volna, ha csak kevesek lépnek egységre a Katolikus Egyházzal, ezek kategorikus visszautasítása azt eredményezte (egyéb szocio-politikai indokokkal együtt), hogy a malankár szír ortodox katolikosz, II. Mar Baselios elveszítette érdeklődését az unió iránt.[184] Mar Ivaniosz azonban továbbra is kitartott az egységtörekvés mellett, így folyatta a tárgyalásokat a Szentszékkel. Megköszönve az augusztus 5-i válaszlevelet, fontosnak tartotta kihangsúlyozni a katolikosz titulus megtartásának jelentőségét, még ha ez nem is járna együtt valódi felsőbb

[180] A kapcsolódó dokumentumok kronologikus gyűjteményéhez ld. angol nyelven: PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 147-225.

[181] AAV, Arch. Nunz. Ind., Ser. I, Fasc. 87B, 59. *Reply of the Holy See to the Points Raised in the Memorandum of Mar Ivanios concerning Reunion,* ld. PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 226skk.

[182] PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 226.: „In further eventual organization of a hierarchy along Catholic lines, there can, of course, be no question of a synodal form of episcopal government, nor can any hopes be entertained for the retention of a position or title like that of 'catholicos' which is not supported by a long-standing ecclesiastical tradition in Malabar."

[183] Uo. 227.

[184] PALLATH, *The Catholic Church* 308-309. Az apostoli delegátus Keleti Kongregációnak adott, malankár szír ortodox püspökökről szóló összefoglaló jelentésében az is szerepel, hogy a katolikosz nem áll a Rómával való egység hívének hírében, ld. ADCO, *Prot. Num. 82/28*, Malabar: Vescovi Giacobiti, Ponenza del 4 luglio 1930, *Sommario XIX*, 82.; *Information of the Apostolic Delegate Mooney concerning the Life and Morals of Individual Bishops of the 'Metran Party'*, ld. PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 221.

joghatósággal.[185] A kötelező papi cölibátussal kapcsolatban megjegyzi, hogy bár a malankár ortodox szír egyházban nem volt jellemző, ő maga, csakúgy mint a tiruvallai püspök már bevezették azt a gyakorlatot, hogy csak nőtlen férfiakat szentelnek pappá.[186] Hozzáteszi, az unió esetén ez a többi visszatérő püspöknek sem okozna nehézséget.[187]

1930. július 4-i plenáris ülésén a Keleti Kongregáció a csatlakozással kapcsolatos minden kérdésben végső állásfoglalást hozott, melyeket másnap XI. Piusz pápa is jóváhagyott.[188] Ezek értelmében az újonnan csatlakozott közösségben:

1) Megmarad a tiszta antiókhiai-szír rítus, és ezért nem keverednek össze a szír-malabárokkal, akiknek rítusa szír-káld eredetű. 2) A Katolikus Egyházzal egységre lépő püspökök – keresztségük, és fölszentelésük érvényességének ellenőrzése után – megmaradnak hivatalukban, és gyakorolhatják az azzal járó joghatóságot, azaz Mar Ivanios a személyének adott (*ad personam*) érsek-metropolita címmel Betania püspöke, Mar Theophilos pedig Thiruvalla püspöke marad. 3) A katolikátussal és a katolikosz címmel kapcsolatos kérdéseket nem tanácsos felvetni, tekintettel arra, hogy a jelenlegi katolikosz még nem tért át; a fentiekből kifolyólag korai lenne eldönteni, hogy az áttérésekor mit kell majd tenni. Betania érseke és Thiruvalla püspöke jelenleg (*in presentibus rerum adjunctis*) közvetlenül a Szentszék alá tartozik, semmilyen módon nem függ Antiókhia pátriárkájától. 4) A Hitterjesztési Kongregáció által kiadott liturgikus könyvek az esetleg beillesztett hamis és téves tartalmak kijavítása után használatban maradnak. 5) A „Filioque" tekintetében, miután sikerül bizonyosságot szerezni arról, hogy nem csak a püspökök, hanem a közösség minden tagja elfogadja a helyes katolikus tanítást erre vonatkozólag, annak a Hitvallásba való beillesztése már másodlagos, főként diszciplináris kérdéssé válik.[189] 6) Nevüket tekintve ezeket az új

[185] AAV, Arch. Nunz. Ind. Ser I, Fasc.87B, 105-112. Letter of Mar Ivanios to Apostolic Delegate Mooney Appreciating the Positive Reply of the Holy See, but Asking for the Preservation of Catholicate, ld. PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 227-231.
[186] PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 230.
[187] Uo.
[188] ADCO, *Prot. Num. 82/28*, Malabar: Vescovi Giacobiti, Ponenza del 4 luglio 1930, *Decisions of the Plenary Meeting of the Congregation for the Eastern Church concerning Reunion and Approval of Pope Pius XI,* ld. PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 250-253.
[189] Referenciaként ehhez XIV. Benedek *Etsi pastoralis* és *Allatae sunt* kezdetű dokumentumait említik.

katolikusokat „antiókhiai rítusú szír-malabár katolikusoknak", „szír-antiókhiai rítusú malabár katolikusoknak", esetleg „malabár antiókhiai" vagy „szír-malabár antiókhiai egyháznak" lehet nevezni. Így meg lehet őket különböztetni a káld rítusú malabár katolikusoktól. 7) A szentségek érvényességének meglétét garantálni kell, különösen a keresztség és az ordo tekintetében. A cölibátust illetően a jövőben csak akkor engedélyezik a nagyobb rendek felvételét, ha a jelölt nőtlenségi fogadalmat tesz. Jelenleg azonban megmaradhatnak szolgálatukban azok a nős papok, akik áttérnek, illetve az unióra lépő házas diakónusok is pappá szentelhetők.[190]

Jóllehet ugyanezen plenáris ülésen a két püspökkel együtt unióra lépők létszámát elég optimistán becsülték,[191] végül első lépésben mindössze öten vétettek fel a Katolikus Egyházba: Mar Ivanios és Mar Theophilos mellett egy pap, egy diakónus és egy laikus.[192] A két püspök a fenti döntés értelmében megtartotta püspöki hivatalát, az azzal járó joghatósággal, de további kérdések vártak még tisztázásra: Mar Ivanios az újonnan egységre lépő közösség közvetlenül a római pápa alá tartozó kvázi-fejeként, személyének adott (*ad personam*) címként továbbra is viselhette az érsek-metropolita címet, de Mar Theophilos jogi státusza tisztázatlan maradt, csakúgy mint a területi kérdések. Ezzel kapcsolatban a Szentszék véleménye a dokumentumok alapján világos: egyelőre nem szükséges felosztani a területet a két püspök egyházkormányzata között, hanem hagyni kell őket együtt dolgozni, és majd a későbbiekben, amikor már látszik az uniós mozgalom alakulása, megtenni a szükséges lépéseket ezen egyházmegyék határainak meghatározásában.[193]

Mindössze négy hónappal később már többezer hívő és huszonkét pap Katolikus Egyházzal való egyesüléséről számolt be Mar Ivanios,[194] mely szám egyre csak

---

[190] ADCO, *Prot. Num. 82/28*, Malabar: Vescovi Giacobiti, Ponenza, ld. PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 251-253.

[191] Uo. 251.

[192] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 186.

[193] „let them go on together for a while and when the opportune time comes to make the division, after we see what the movement amounts to". *Letter of Monsignor V. Belgeri, Secretary of the Apostolic Delegate to Bishop Benzinger concerning Reception of Mar Ivanios into the Catholic Church*, Apostolic Delegation, Bangalore, *No 2035/13*., ld.: PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 254-258, 258; vö. Fonti II, VIII, 85.

[194] INCHAKKALODI, *Archbishop* II, 37-38.: „I entered into canonical communion on 20th September 1930. After the reunion I spent a few weeks solely in prayer and spiritual exercises.

növekedett.[195] 1932 februárjában ideiglenes jelleggel a Szentszék két ordinariátust hozott létre, melyeket a Pampa folyó választott el egymástól. Egyúttal Mar Ivaniost kinevezték phasisi címzetes püspökké Trivandrum székhellyel, Mar Theophilost pedig aradi címzetes püspökké, Tiruvalla székhellyel.[196]

1932 májusában Mar Ivanios Rómába ment, hogy találkozzon a pápával, és tőle az újonnan egyesült közösség számára kérje a hierarchia felállítását. XI. Piusz szívélyesen, kitárt karokkal fogadta,[197] és a szokásos formalitásokat mellőzve nem várta meg, hogy Mar Ivanios térdre boruljon előtte, hanem – keleti szokás szerint – öleléssel

---

I did not venture to enter into any external activity immediately. Since I needed the Grace and blessings of God, I kept praying for it. Since last December, I set on to work. Our Movement is just four months old. It still needs the care and protection of a child. Since the Church is God's Church I am not preoccupied and worried about its growth and future. I am convinced and I am content that I have done a historical duty, which was the will of God and the earnest desire of many fathers in the Malankara Church. God Himself will take care of His children. During the last four months, thousands of faithful in various places have embraced the Catholic Church. There are already 22 priests and 20 chapels."

[195] Az unióra lépők létszáma látványos gyarapodásának örömteli tényéről, illetve az ezzel kapcsolatos reményekről a korabeli hazai szakirodalom is említést tesz, vö. LIPPAY L., *A Keleti Egyházak*, Budapest 1934, 200.: „Az indiaiak nem igen állhatatosak hitükben, könnyen visszaesnek a szakadárságba, de éppoly könnyen visszatérnek az Egyházba; ez a jellembeli gyengeség általában az indiaiak sajátja. Művelt és buzgó papságuk munkája és jópéldája idővel eltűnteti ezeket a hibákat és átalakítja a népet. A szakadárok és a pogányok megtérése igen lassan halad előre és ha megtérnek, szívesebben fogadják el a latin szertartást. Ennek ellenére is a malabár egyház nagy reményekre jogosít, feltűnést keltő megtérések is történnek, mint 1930 októberében két malabár jakobita püspök, Mar Ivanios és Mar Theophilos fogadták el a római egyház közösségét és az első nagy buzgósággal dolgozik a jakobiták megtérítésén. Róma mindkét egyházfőt meghagyta méltóságában és a két püspököt számos prelátus, pap, szerzetes és a hívek nagy serege követte a katholikus egyházba. A megtérteket Mar Ivanios, Bethánia érseke kormányozza 35 pappal, a szír ritust követik malayalam nyelven és szír-malankár ritusnak nevezik. A megtérési mozgalom erre oly nagy arányokat öltött, hogy az a kijelentés hangzott el: »Félszázad múlva Indiában eltűnik a szakadárság«."

[196] Fonti II, VIII, 85-86. PIUS XI, litt. ap. *Magnum Nobis* [de duorum ordinariatuum Erectione], 13. II. 1932, in AAS 24 (1932), 289. Az AAS nem közli a teljes szöveget, azonban az fellelhető a Keleti Egyházak Dikasztériumának levéltárában: ADCO *Prot. 268/32*, Malankaresi-Affari generali: *Erezione della provincia ecclesiastica malankarese*, ld.: PALLATH – KANNANKARA, *Syro-Malankara* 335-337.

[197] *L'Osservatore Romano*, 6-7 Maggio 1932. Az Achille Ratti néven született XI. Piusz pápa jelentős nyelvismerete, tudása, nemzetközi kapcsolatai és a modern tudományos haladás ismerete miatt méltón érdemelte ki a 'tudós pápa' elnevezést. Hasonlóképpen megérdemli a másik nevet, mellyel sokan illetik: 'Kelet pápája', hiszen – ahogy jelen szituációból is kitűnik –, szívén viselte a keleti egyházak sorsát.

köszöntötte.[198] G. Chediath közli Mar Ivanios visszaemlékezését, mely a Piusz pápával való találkozásokról egészen bennfentes képet szolgáltat. A szentatya[199] eszerint megkérdezte tőle, mit szeretne, ő pedig felolvasta egy papírról a kéréseit, melyek közül elsődleges fontosságú volt a hierarchia felállítása az egyesült malankár közösség számára. XI. Piusz ezt szóban jóváhagyta, és a Mar Ivanios által hozott iratot átadta Pacelli bíborosnak – a későbbi XII. Piusz pápának –, mondván, készítsék elő az abban található kérések megvalósítását. Mar Ivanios visszaemlékszik, hogy a bíboros ezután szigorúan hívta fel a figyelmét, hogy nem így működik a dolgok intézése a Vatikánban, tudniillik, a kérésekkel először a Keleti Kongregációhoz kell fordulni. A malankár főpap erre szellemesen azt válaszolta, hogy még új tagja lévén a Katolikus Egyháznak, nem ismeri a szokásokat, de majd igyekszik beletanulni. Majd hozzáfűzi: ha a Szentatya feltesz egy kérdést – tudniillik, hogy mit szeretne kérni –, nem kötelessége-e fiúi alázattal, őszintén válaszolni arra?[200]

---

[198] CHEDIATH, G., *The Malankara* 106-107.: „Mar Ivanios went to Rome in 1932 to visit the Pope and to get the order for the establishement of the Malankara Catholic Hierarchy. Pope Pius XI wholeheartedly received him with extended hands. As the guardian of unity and communion, he embraced Mar Ivanios with the words, 'My son, you are my good son. Welcome, a big welcome'. In later life on several occasions Mar Ivanios remembered this memorable event with tears of joy. Even at his deathbed he recalled it. Pope Pius XI was embracing the whole Malankara community which cherished the full visible communion with the Catholic Church. Contrary to the traditional custom of kneeling before the Pope and kissing him, Mar Ivanios stood and they embraced each other, as is the custom of the Oriental prelates. Mar Ivanios thus got a very grand and cordial reception in Rome."

[199] XI. Piusz pápa Mar Ivanios irányában tanúsított nyitottságáról Szent II. János Pál pápa is említést tesz, vö. JOHN PAUL II, *Letter to the Malankara Catholic Church on the 50th Anniversary of the Union to the Catholic Church*, in AAS 73 (1981), 35-38, 36.: „In this moment of remembrance, with the same affection with which Pius XI on 4 May 1932 greeted 'his most dear Mar Ivanios', I now salute the whole Malankara Church, a favoured part of the Church in India, that India which, as Mar Ivanios himself saw, offers such riches to the faith through its culture."

[200] CHEDIATH, G., *The Malankara* 107-108.: „After the preliminary conversations, the Pope asked him: 'My Son, what do you want now?' Mar Ivanios looked into the paper he had prepared and enumerated the needs one by one. The most important item was the establishment of the Malankara Catholic hierarchy with the headquarters in Trivandrum and the suffragan See at Tiruvalla. The Pope listened to his requests attentively and at the end initialing the requests said: 'We gladly approve all the requests. You deserve it.' Then he handed over the paper to Cardinal Pacelli, the Secretary, saying: 'We approve all these. Prepare all the necessary documents for our signature.' […] After the meeting when they came out, the Cardinal Secretary told Mar Ivanios very seriously: 'Your Grace, this is not the way things are being

A tárgyalások tehát sikeresen zajlottak, ennek következtében pedig 1932. június 11-én Piusz pápa a *Christo Pastorum Principi* kezdetű apostoli konstitúcióval[201] felállította a szír-malankár metropóliát.

A hierarchia felállítását elrendelő konstitúció rendelkezik az egyháztartomány létrehozásáról, mely a trivandrumi érsekségből és tiruvallai eparchiából áll, azok pontos határainak kijelölésével. Kijelöli továbbá a püspöki székhelyeket, és általánosan meghatározza a metropolita és a püspökök által gyakorolható jogokat és kötelezettségeket.[202]

Korolevskij a malankár egyház aktuális jogi helyzetével kapcsolatos álláspontja kifejtésekor épp e konstitúcióból indul ki.[203] Előzetesen megjegyzi, hogy a malankár közösségnek jelenleg nincs precíz jogszabálygyűjteménye. Hozzáteszi, annyit biztosan tudhatunk, hogy amikor Mar Theophilost püspökké választották, akkor Mar Ivanios betániai metropolita szuffragáneusa lett, akinek engedelmességet fogadott, illetve akitől a püspökszentelést elnyerte a 'systatikon'-nal, vagyis a beiktatási okiratával együtt. A *Christo Pastorum Principi* kezdetű apostoli konstitúcióval kapcsolatban megjegyzi, hogy az mindössze annyit rögzít, miszerint a metropolita ugyanazokkal a jogokkal és kiváltságokkal bír, melyeket a közös jog (Korolevskij véleménye szerint a kifejezésen a latin jogot értették) és a szír-antiókhiai patriarkátus hatályos és törvényes jogszokásai számára biztosítanak[204] (n.4). Általánosságban ugyanez figyelhető meg a konstitúció

---

done in Rome. One is not supposed to make a request directly to the Pope. Whatever is needed must be submitted to the Congregation in written form. The members of the Congregation will consider the matter and they submit them to the Pope. Then he would take the decisions.' Then Mar Ivanios said: 'Your Eminence, the customs and the traditions of the Roman Catholic Church are indeed venerable. I, as a prelate, having recently entered into the canonical communion with the Catholic Church, have yet to learn them well. Therefore let the matters come through the Congregation itself as usual. Any way the Holy Father has approved them all to me directly. Not only that, I have not done it by my own initiative. When His Holiness asked me of my needs and requests, as a son am I not bound to tell him openly? In this, where have I gone wrong?' The Cardinal Secretary had nothing more to say. Subsequently all the necessary documents were issued, as the Pope had approved them before Mar Ivanios".

[201] PIUS XI, ap. const. *Christo Pastorum Principi,* 11. VI. 1932, in AAS 24 (1932), 289-292.

[202] Uo. 290-291.

[203] Vö. KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 85.

[204] PIUS XI, *Christo Pastorum* 4. cikkely: *Archiepiscopalem Ecclesiam Trivandrensem novae huius ecclesiasticae provinciae metropolitanam constituimus; illi propterea, eiusque pro tempore Archiepiscopis omnia concedimus iura et privilegia, honores et praerogativas, quae*

egyéb pontjain is, például amikor azt látjuk, hogy a metropolita ugyanazokkal a feladatokkal és kötelezettségekkel bír, mint más metropoliták [205] (n.9.), illetve Korolevskij szerint a latin jog hatása tükröződik az eparchiális konzultorok említése kapcsán[206] is.[207]

3.2. A bizánci egyházak

3.2.1. Az ukrán görögkatolikus egyház

Az ukrán egyház kezdetei a kilencedik századig nyúlnak vissza, melynek második felében a szent testvérpár, Cirill és Metód komoly missziós munkát végzett a térségben. [208] Konkrét adataink a következő évszázadból maradtak fenn, melynek végén, 988-ban a bizánci missziók hatására Vlagyimir kijevi nagyfejedelem népével együtt felvette a kereszténységet.[209] Az első kijevi metropolita a görög Theopemptus

---

iure communi et Ecclesiae Syro-Antiochenae legitimis consuetudinibus eisdem competunt; facultatem in primis pro Archiepiscopis pallio intra ecclesiasticae provinciae fines iuxta liturgicas leges utendi, postquam tamen ipsum ab Apostolica Sede in sacro Consistorio postulatum ac obtentum fuerit.

[205] Uo. 9. cikkely: *Tum metropolitanam Ecclesiam Trivandrensem eiusque pro tempore Archiepiscopos, tum cathedralem Ecclesiam Tiruvalensem eiusque Episcopos iisdem adstringimus oneribus et obligationibus, quibus ceterae metropolitanae et cathedrales Ecclesiae earumque Antistites adstringuntur.*

[206] Uo. 12. cikkely: *Quod autem attinet ad Trivandrensis et Tiruvallensis Ecclesiarum administrationem et regimen, ad Consultorum Collegii ad iuris normam electionem, ad Seminariorum institutionem, ad clericorum et fidelium iura et onera, aliaque huiusmodi, servanda iubemus quae sacri canones statuunt. Quod vero ad clerum praecipue spectat, statuimus Ut simul ac praedictarum archidioecesis et dioecesis erectio exsecutioni mandata fuerit, eo ipso clerici omnes Ecclesiae illi censeantur adscripti in cuius territorio legitime exstant.*

[207] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 85.

[208] Egyes szerzők még ennél is ősibbnek tekintik az ukrán egyházat, és annak apostoli eredete mellett érvelnek, így például BILANIUK, P., *The Apostolic Origin of the Ukrainian Church*, Parma 1988.

[209] TCE 324. A nagyfejedelem felmenői között is előfordultak keresztények: elsősorban nagyanyja, Olga hercegnő említendő, aki 957 körül keresztelkedett meg, majd nyugatról hívott misszionáriusokat Ottó császáron keresztül. Fia ugyan pogány maradt, de unokája, Vlagyimir nagyfejedelem már megszilárdította a kereszténységet a birodalomban. Az ortodox egyház

volt, akit még Konstantinápoly jelölt ki 1039-be,[210] halála után azonban Bölcs Jaroslav fejedelem, Vlagyimir fia és örököse a kijevi metropolita függetlenségének biztosítását célozva szláv metropolita megválasztását látta célszerűnek, mely meg is valósult 1051-ben, Hilarion metropolita beiktatásával.[211] Az 1054-es nagy egyházszakadás kezdetben nem éreztette hatását a kijevi metropólia területén, mely tény jól látszik a római székkel való különböző együttműködésekben.[212]

A 13. században bekövetkezett tatár hódítások következtében[213] a keleti szláv területeken Kijev egyre inkább elveszítette politikai jelentőségét, miközben Moszkva hatalma és befolyása egyre erőteljesebbé vált. Nyugaton eközben Volhinia és Galícia politikai és egyházi szempontból is kiemelt területekké vált. A kijevi metropolita először 1299-ben Vladimirba, majd 1325-ben Moszkvába helyezte át a székhelyét a korábbi titulus és joghatóság megőrzése mellett. Eközben Galíciában a Konstantinápolyi patriarkátus egy önálló metropóliát állított fel 1303-ban, mely mindössze néhány évtizedig, 1347-ig maradt fenn. III. Kázmér lengyel király Galícia elfoglalása után ugyan visszaállíttatta a metropóliát 1371-ben, azonban az megint nem lett hosszú életű, 1401-től ismét hosszú időre megüresedett a metropolitai szék.[214] Lengyelország és Litvánia politikai egyesülése után a halicsi metropóliát a kijevi székhez csatolták, és a kijevi metropolita kinevezése az uralkodót illette, melyre a

---

mind Olgát, mind Vlagyimirt szentként tiszteli. Olga hercegnővel kapcsolatban ld. TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 277-278, a nagyfejedelemhez pedig Uo. 278-279.

[210] A kijevi metropólia létrejöttének időpontját egyes szerzők közvetlenül a nagyfejedelem megkeresztelkedéséhez kötik, míg mások Theopemptus metropolita működésének kezdetéhez. E kérdéskörhöz lásd: LOZOVEI, P., *De metropolitarum Kioviensium potestate, 988-1596* (Analecta OSBM, I/15), Romae 1962, 4-6.

[211] SENYK, S., *A History of the Church in Ukraine, vol. I.: To the End of the Thirteenth Century* (OCA 243), Rome 1993, 164; TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 280.: „A görög befolyással szemben hamarosan jelentkezik a függetlenségre törekvő nemzeti önérzet. 1051-ben nem kérnek többet 'görög' főpapot Bizánctól, hanem önállóan választanak maguknak saját 'orosz' főpapot. Ilarion az első ezek sorában Kiev metropolitáinak székében". TCE 324-325.

[212] Így például Vlagyimir nagyfejedelem unokája, Iziaslav herceg nehéz helyzetében a pápa segítségét kérte, akinek védelme alá helyezte saját maga és egész birodalma sorsát. Ehhez hasonlóan közel két évszázaddal később, amikor a tatárok betörése elleni védekezéshez kerestek szövetségeseket, a pápa a szövetséget megerősítőleg koronát küldött Galícia uralkodójának vö. TCE 325.

[213] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 286-287; TCE 325.

[214] TCE 325-326., TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 284.

konstantinápolyi pátriárka küldte áldását. A lengyel-litván fennhatóság idején a kijevi metropolita székhelye többnyire Moszkvában vagy litván területen volt, mindvégig megőrizte azonban joghatóságát az eredeti metropólia felett, mely egységes és változatlan maradt egészen a 15. század közepéig. A Firenzei Zsinaton Izidor kijevi metropolita aláírta a római egyházzal kötött egységet,[215] melyet Kijevben örömmel fogadott a nép és a klérus, Moszkvában azonban visszautasították. Ekkortájt függetlenedik a moszkvai érsek teljesen Konstantinápolytól, egyben elhagyja a kijevi címet és inkább az „egész Oroszország metropolitája" megkülönböztető rangot kezdi használni.[216]

Az unió a 15. század végéig részben fennállt, ekkor azonban ismét megszakadt a kapcsolat Rómával, és az egyesültek többsége visszatért az ortodoxiába.[217] A katolikusok és ortodoxok hosszú ideig tartó békés egymás mellett élése után a 16. században a reformáció lengyelországi előretörése és a jezsuiták által végrehajtott ellenreformáció hatására egyre nagyobb támogatást nyert az ortodoxok és katolikusok egyesülésének gondolata.[218] Erre az időszakra már kikristályosodtak az ukrán egyházfő által bírt jogkörök, melyek elsősorban az antik metropoliták szent kánonok által széles téren biztosított hatalmán alapultak. A következőkben ezeket az unió előtt bírt jogköröket tekintjük át röviden.

Amint említettük, a breszti unió megkötése előtti időszakban a kijevi metropolita jogkörei igen kiterjedtek voltak, gyakorlatilag megegyeztek az antik metropoliták hatalmával, melyeket részben kiegészítettek vagy módosítottak a helyi szinten megvalósuló szinodális rendelkezések.

A kijevi metropóliára vonatkozó, uniót megelőző kánoni normák jogforrásait helyi szinódusok adják, elsősorban a vladimiri, vilnai, illetve az uniót közvetlenül előkészítő breszti szinódusok, melyek alapján az ukrán egyházfő jogköreit illető jellegzetességek az unió előtt John Madey szerint[219] az alábbiakban összegezhetők:

---

[215] TCE 326.
[216] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 288-289.
[217] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 304.
[218] TCE 327.
[219] MADEY, J., *The Rights of the Ukrainian Church at the Time of the Union of Brest and Its Present Situation*, in BIRD, T.E. – PIDDUBCHESHEN, E. (eds.): *Archiepiscopal and*

1. A kijevi metropolita liturgikus kommemorációjára minden püspök és pap kötelezve volt, ennek elmulasztása pedig az egyházi közösség megszakítását jelentette.[220]
2. Az ukrán egyház fejének hivatalos megnevezése Kijev és az Egész Rusz Metropolitája.[221]
3. A kijevi metropolita kizárolagos joga a szinódusok összehívása és az azokon való elnöklés.[222]
4. A kijevi metropolita megválasztása és felszentelése Rosztiszlav herceg rendelete értelmében (12. század) a helyi püspököket illeti.
5. A kijevi metropólia létrejötte a konstantinápolyi patriarkátushoz kötődik, ezért formálisan attól függött, továbbra is az alá tartozott. John Madey felhívja rá a figyelmet[223], hogy a kijevi metropolita titulusai között a katolikosz is megtalálható volt. Ez utóbbi hivatal a pátriárkától történő bizonyos függőséget is implikált az egyébként kiterjedt autonómia mellett. Madey a georgiai egyházzal állítja párhuzamba a kijevi metropolita konstantinápolyi pátriárkától való függőségét: jóllehet a georgiai egyház már az 5. századtól kezdve autokefálnak vallotta magát, az élén álló katolikoszokat egészen a 8. századig az antiókhiai pátriárka szentelte fel.[224] A kijevi metropolita ehhez hasonlóan gyakorlatilag autonóm volt, jóllehet jogilag Konstantinápoly alá tartozott.[225]
6. Kezdetben a kijevi metropolitát a konstantinápolyi pátriárka jelölte ki. Később a helyi püspökök választották, a választás jóváhagyása azonban továbbra is a konstantinápolyi pátriárkát illette. Egy idő után azonban kialakult az a gyakorlat,

---

Patriarchal Autonomy. A Symposium held on July 15, 1972 at Lincoln Center Campus, New York 1972, 29-43, 31-38.

[220] MADEY, *The Rights* 38.

[221] Uo. 31. E titulusokkal kapcsolatban ld. DYMYD, M., *La figura giuridica del Vescovo della Chiesa Unita di Kyiv sulla base dei suoi Sinodi (1589-1891)*, L'viv 1999, 107-114.

[222] MADEY, *The Rights* 34.

[223] Uo. 38.

[224] Uo.

[225] Sophia Senyk ebben az összefüggésben helyesen jegyzi meg, hogy az érsek titulus a 11. századi bizánci kontextusban egy pátriárkáéval szinte hasonló méltóságú, autonóm egyházfőt jelölt, vö. SENYK, *A History* 93. John Madey egy másik művében arra is rámutat, hogy a kijevi egyházfőre már a 10. században is alkalmazták az érsek titulust, vö. MADEY, J., *Le Patriarcat Ukrainien: Vers la Perfection de L'Etat Juridique Actuel*, Roma 1971, 30.

hogy a metropolitát a helyi püspökök választották és intronizálták, és csak a szentelést és beiktatást követően küldte áldását a pátriárka az új egyházfőnek.[226]

7. Az ukrán egyház autonómiája a 16. század kezdetére jelentősen visszaszorult, ugyanis a lengyel királyok, akik e terület felett is uralkodtak, elkezdték a latin egyház vonatkozásában bírt kiváltságaikat az ukrán közösség felett is gyakorolni. Szabadon neveztek ki a metropolitákat, akik ezt követően voltak kötelesek kérni a konstantinápolyi pátriárka áldását vagy jóváhagyását.
8. A metropolita a püspökválasztás folyamatában meghatározó szerepkörrel bírt: Theognoszt metropolita idején (1323-1358) alakult ki az a gyakorlat, hogy a püspökök megválasztása esetén a püspöki szinódus állított három jelöltet, akik közül a metropolita választotta ki az általa legmegfelelőbben tartott személyt. A püspökválasztás a szent kánonokkal harmóniában történt.[227] A lengyel fennhatóság idején azonban a királyi intervenciók révén ez is megváltozott.[228] Az 1591-es breszti szinóduson a püspökválasztáshoz kapcsolódó királyi jogkörök is tárgyalásra kerültek. Jóllehet a világi hatalom intervencióját nem sikerült maradéktalanul felszámolni, de a választás menetének az autentikus keleti hagyományhoz való visszaigazítása megkezdődött az alábbiak szerint: a püspöki szinódus előzetesen egy négyfős listát terjesztett fel királyi jóváhagyásra, majd ennek elnyerése után közülük választotta meg az új püspököt.[229]
9. Míg korábban a négy antik keleti pátriárkát leszámítva csak a kijevi metropolita volt jogosult a műró megszentelésére, a karthágói zsinat 6. kánonja visszaállításának szándékával az 1591-es breszti szinódus minden püspököt felhatalmazott a műrószentelésre.[230] Fontos azonban hozzátenni, hogy míg a metropolita e jogkört saját jogán gyakorolhatta, addig a többi püspök csak az

[226] MADEY, *The Rights* 34.
[227] Vö. I. Niceai Zsinat 4. kánonja a metropolita jóváhagyását illetőleg, illetve a II. Niceai Zsinat 3. és a IV. Konstantinápolyi Zsinat 22. kánonja, melyek értelmében a helyi püspökök választják az új püspököt.
[228] MADEY, *The Rights* 34.
[229] Uo. 35.
[230] Uo. 37.

1591-es breszti szinódus által biztosított kiváltságánál fogva szentelhetett műrót.[231]

10. A kijevi metropolita illetékességébe tartozott a helyi szentek kanonizációja is.[232]

Az ukrán görögkatolikus egyház létrejöttét hagyományosan az 1596-os breszt-litovszki unióhoz kötjük, melynek során a kijevi metropolita és az ukrán püspökök egy része hivatalosan is egységre lépett a Katolikus Egyházzal.[233] Az unió előkészítése azonban már az 1590-es breszti szinóduson kezdetét vette. A kijevi metropolita, Michael Rahoza elnökletével összegyűlt püspökök szinodális levélben fogalmazták meg, hogy elfogadják a római pápa főségét azzal a feltétellel, hogy egyházuk jelenleg fennálló hagyományait és struktúráját változtatás nélkül megőrizhetik.[234]

Négy évvel később a szokali szinóduson a metropolita és további hat püspök által aláírt dokumentum értelmében ismét kinyilvánították a főpapok, hogy készek elismerni a római pápa főségét, illetve neki engedelmességet fogadni, amennyiben szertartási rendjüket, rítusukat és minden egyebet az ősi szokásokaiknak megfelelően megőrizhetnek.[235]

Még ugyanebben az évben, 1594-ben újra szinódusra gyűltek össze a püspökök Bresztben, melynek során jóváhagytak egy VIII. Kelemen pápának címzett szinodális

---

[231] Uo. 38.

[232] Uo. 32.

[233] A breszti unióhoz ld. például: GUDZIAK, B., *Crisis and Reform: The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of the Union of Brest*, Cambridge 1998, 209-255; HALECKI, O., *From Florence to Brest (1439–1596)*, New York 1958; SENYK, S., *The Background of the Union of Brest* in *Analecta OSBM*, Sectio II, XV (XXI) (1996), 103–144.

[234] HARASIEWICZ, M., *Annales Ecclesiae Ruthenae,* Leopoli 1862, 162-163.: *Nos infrascripti Episcopi […] cum dei auxilio volumus agnoscere unum Pastorem Supremum, verum Sucessorem S. Petri in Sede Romana, SS. Papam, uti Pastorem nostrum et caput nostrum, eique semper subiecti ac obedientes erimus […] Attamen conditio nostra est, ne […] mutentur nec numquam […] violentur caerimoniae omnesque functiones, id est cultus, et onmis Ordo ecclesiasticus, secundum consuetudinem Ecclesiae nostrae orientalis*[...].

[235] WELYKYJ, A.G. (ed.), *Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590-1600)* (Analecta OSBM, II, 3), Romae 1970, 34: *salvis tamen et in integrum observatis caeremonis et ritibus cultus divini peragendi et ss. Sacramentorum iuxta consuetudinem Ecclesiae Orientalis, correctis tantummodo iis articulis, qui ipsam Unionem impedirent, ut more antiquo fierent omnia, sicut olim, Unione durante, fuerunt*.

levelet, melyben a firenzei mintára megkötött uniót szorgalmazták.[236] Az uniós cikkelyek között külön említést nyert a metropolita kijelölésének módja és a püspökválasztás rendjének kérdése. A javaslat szerint az új metropolita helyi, szinodális úton történő törvényes megválasztása után az újonnan megválasztott a római pápától köteles kérni a választás jóváhagyását. Miután ezt megkapta, amennyiben már püspökké van szentelve, úgy a lengyel prímás közvetítésével köteles levélben engedelmességet fogadni a római pápának. Amennyiben azonban az újonnan megválasztott személy még nincs püspökké szentelve, akkor először a püspökszentelésére kerül sor legalább két püspök kézfeltétele által, majd ezután kell megtennie az engedelmességi fogadalmat a fent jelölt módon. A püspökválasztásra nézve azt a javaslatot fogalmazzák meg, hogy a választás elfogadása a metropolitára tartozik, és az uralkodó által kinevezett vagy törvényesen megválasztott püspököt szintén ő illetékes felszentelni.[237]

A szinodális levélre adott szentszéki választ az apostoli nuncius tolmácsolta az ukrán hierarchia felé. Ennek értelmében a római pápa elfogadhatónak tartotta a Firenzei Zsinaton felvázolt alapelvek mentén kötött uniót.[238] A nuncius itt mindössze a dogmatikai kérdésekben foglal állást a szentatya nevében, de utána hozzáteszi, hogy az egyéb (például alkotmányjogi) kéréseknek sem látja akadályát, jóllehet azokra nézve a pápa nevében nem tehet biztos ígéreteket.[239] Az ukrán szinódus által Rómába tárgyalni küldött két püspököt VIII. Kelemen pápa jó szívvel fogadta, ők pedig az ukrán hierarchia nevében megvallották a katolikus hitet és engedelmességet fogadtak a

---

[236] HARASIEWICZ, *Annales* 178-181.

[237] Uo. 179-180.: *Propter litteras confirmationis Romam et Episcopi ritus graeci non mittant, sed cum aliquem S. Regia maiestas in Episcopatum nominaverit, Metropolita sive Archiepiscopus more antiquo unumquemque eiusmodi consecrare debet. Nihilomnius tamen ipsemet Metropolita successurus, propter litteras confirmationis ad Pontificem Maximum mittere debet, quemadmodum allatis confirmationis Roma litteris Episcopi ritus graeci suo iure consecrent et benedicant. Si vero aliquem Episcopum in Metropolitam succedere contigerit, is propter Sacrae per dignitatem episcopalem, saltem obedientiam Summo Pontifici [...] coram Regni Primate praestare potest.*"

[238] Uo. 181.: *Quantum ad ea igitur, quae divini dogmatis sunt, cum omnia quae petuntur, sint sacrosancte fidei catholicae consona, non humana voluntate sed ex divina revelatione deprompta et ut talia ab oecumenico Concilio Florentino toti Ecclesiae credenda proponantur, certum absque ulla dubitatione est, Summum Pontificem illa approbaturum et acceptaturum.*

[239] Uo. 181-182.

pápának 1595. december 23-án.[240] Az unió megkötésére végül valóban a Firenzei Zsinat szellemének megfelelően készültek a felek.[241] VIII. Kelemen pápa ez alkalomból kiadott, Magnus Dominus kezdetű bullája[242] értelmében a Szentszék elméletben jóváhagyta az unióra lépő püspökök azon kérését, hogy egyházi hagyományaikat, rítusukat, szertartásrendjüket, szokásaikat és egyházfegyelmüket változatlanul megőrizhessék. Ez magában foglalta azt is, hogy az ukrán érsek-metropolita jogkörei nem kerültek korlátozásra vagy visszavonásra, hanem inkább – jóllehet csak implicite – jóváhagyásra kerültek.[243]

A másfél hónappal később, 1596. február 7-én kiadott *Benedictus sit pastor* kezdetű apostoli levélben,[244] – melyben a szentatya a püspöki szinódus összehívására buzdította a metropolitát, melynek során a többi püspök is leteheti a hitvallást, – ismét megerősítésre kerültek az ukrán egyházban korábban gyakorolt törvényes szokások és jogkörök.[245]

---

[240] PELESZ, *Geschichte der Union der Ruthenichen Kirche mit Rom,* Würzburg-Wien 1881, I, 540; MADEY, *Le Patriarcat* 79.

[241] DE VRIES, W., *Kirche der Vielgestalt, Entwicklung der Kirche in Ost und West*, Recklinghausen 1968, 79, idézi: MADEY, *Le Patriarcat* 79.

[242] CLEMENS VIII, const. ap. *Magnus Dominus*, 23. XII. 1595, ld.: WELYKYJ, A.G. (ed.), *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia, Voll. I-II*, Romae 1953-1954, I, 236-243; illetve WELYKYJ, *Documenta Unionis* 202-214.

[243] WELYKYJ, *Documenta Unionis* 205-213: *[...] seque intra gremium Catholicae Romanae Ecclesiae recipi, et tamquam membra iterum capiti uniri supplicarunt, salvis eorum ritibus, et caeremoniis in Divinis Officiis, et Sacramentorum administratione, et alias juxta unionem celebratam in Concilio Florentine [...] Venerabiles fratres nostros Archiepiscopum Metropolitam et caeteros Episcopos [...] cum omni eorum clero et populo Nationis Ruthenae seu Russae [...] recipimus, unimus, adiungimus, annectimus et hicorporamus, atque ad maiorem charitatis nostrae erga ipsos significationem omnes sacros ritus et caeremonias, quibus rutheni Episcopi et Clerus juxta ss. Patrum Graecorum instituta in Divinis Officiis et sacrosanctae Missae sacrificio caeterorumque Sacramentorum administratione aliisve s. functionibus utuntur, dummodo veritati et doctrinae Fidei Catholicae non adversantur et communionem cum Romana Ecclesia non excludant […] permittimus, concedimus et indulgemus[...]*.

[244] CLEMENS VIII, litt. ap. *Benedictus sit pastor,* 7. II. 1596, ld.: WELYKYJ, *Documenta Pontificum* I, 256-259.

[245] Uo. 258.: *Quae enim expetere visi sunt, libenter, quantum cum Domino licuit, concessimus. Ritus enim et caerimonias vestras, quae fidei catholicae integritatem et mutuam nostram conjunctionem nequaquam impediunt, eadem ratione et modo, quo a Concilio Florentino permissum est, et nos quoque Vos retinere permissimus*.

Az uniót deklaráló *Decet Romanum Pontificem* kezdetű apostoli konstitúció [246] megerősítette az érsek-metropolita szupraepiszkopális jogköreit, többek között azt, hogy ő jogosult az újonnan kánonilag megválasztott vagy kinevezett püspökök felszentelésére és beiktatására. A dokumentum alapján a metropolita e jogköreit a saját hivatalának tekintélyéből kifolyólag gyakorolhatja, egyszersmind a Szentszéktől kapott felhatalmazás alapján a római pápa nevében.[247]

Az ukrán püspökök az uniós bullát pozitívan fogadták, és a Szentszék azon szándékát olvasták ki belőle, mely megfelelt eredeti kérésüknek, tudniillik, hogy egyházuk életében minden a korábbinak megfelelően megőrzésre kerüljön.[248]

Jóllehet nem minden püspök lépett egységre a Katolikus Egyházzal, a breszt-litovszki szinóduson ratifikált unió jelentősége vitathatatlan. Az 1596. október 8-18. között összegyűlt szinódus alkalmával Michael Rahoza érsek-metropolita és az egységre lépő püspökök közös szinodális levelet küldtek a római pápának, melyben megvallották függetlenségüket a konstantinápolyi pátriárkától, és engedelmességet fogadtak Péter

[246] CLEMENS VIII, const. ap. *Decet Romanum Pontificem,* 23. II. 1596, ld.: Fonti I, XI, 543-545; illetve WELYKYJ, *Documenta Pontificum* I, 266-268.

[247] MADEY, *The Rights* 35.: „the bishops of the Metropolia of Kiev, after having been elected or nominated, are confirmed, consecrated, and installed by the metropolitan in the name of the See of Rome. *The metropolitan's actions were recognized as having the same value as the pope's if he were to act.* The same decree officially affirms the right of the Ukrainian Church to safeguard her own traditional life and usage including the election of hierarchs. The metropolitan was recognized as possessing the right and obligation of conferring episcopal consecration upon the new bishop. This document has in mind the authentic discipline of the Ukrainian Church—not the disfigured discipline of the time when the metropolitan and the bishops were nominated more or less directly by the Polish king." (Kiemelés a szerzőtől.)

[248] MADEY, *Le Patriarcat* 80.: „Bien que les prescriptions de la bulle ne correspondent pas a la tradition orientale – un chef d'une Eglise particuliere n'avait jamais besoin d'une autorisation prealable d'etre sacre eveque du Pontife Romain –, elle ne trouvait pas d'opposition aupres des responsables de l'Eglise de Rous'. On regarda les prescriptions concernant l'Archeveque-Metropolite comme egales aux pretentions des patriarches oecumeniques. Et l'Union, n'a-t-elle pas ete regardee plus au mains comme un changement d'appartenance ecclesiastique? C'est pourquoi le metropolite Mychajlo Rahoza pouvait dire au synode de Berestja de 1596 que le Pape a consenti a la demande que 'rien ne soit change dans nos eglises et tout soit sauvergarde selon la tradition des saints peres grecs'. Ces paroles du metropolite sont une claire preuve de la conviction de la hierarchic de la metropolie de Kyiv et de tous les responsables".

utódának. A dokumentumban ismét hangot adtak annak az elvárásuknak, hogy korábbi hagyományuk, szertartásrendjük és egyházfegyelmük változatlan maradhasson.[249]

Az uniót követően a fentiek értelmében az ukrán görögkatolikus közösség jogi státuszának fontosabb elemei az alábbiakban összegezhetők: 1. Az ukrán egyházfő megszólítása 'Őboldogsága, érsek-metropolita', mely szuprametropolitai joghatóságot implikál.[250] 2. Az uniós bulla értelmében az új egyházfőt a tartomány püspökei választják, a választás jóváhagyása pedig a római pápát illeti. 3. A törvényesen megválasztott vagy kinevezett püspökök jóváhagyása, felszentelése és intronizációja a kijevi metropolita jogkörébe tartozik. Jóllehet e jogkört továbbra is korlátozták a lengyel uralkodók által gyakorolt privilégiumok, elméletben a metropolita volt a jogosult e jogkörök teljeskörű gyakorlására, és az utóbbi praxis mindössze megtűrtnek számított a Szentszék részéről, mely részben politikai okok miatt hagyta jóvá a világi intervenciót a püspöki kinevezések folyamatába.[251] 4. Az unió időszakában kiadott szentszéki dokumentumok mindegyike megerősíti az ukrán egyház korábban bírt és gyakorolt jogköreinek megőrzésére vonatkozó ígéretet. 5. Az egyesült püspökök, köztük az érsek-metropolita is, a korábbi joghatóságukkal együtt megtarthatták az uniót megelőzően viselt hivatalukat, mindazon jogkörökkel együtt, melyekkel korábban fel voltak ruházva.

Az uniót követően az immár egyesült ukrán közösség létszámát és jogalkotását tekintve is új lendületet kapott. Az unió stabilitását megerősített az ukrán görögkatolikusok nagy szentje, Kuncevics Jozafát poleczki püspök vértanúsága.[252] A katolikus egyházzal 1692-ben a premisly, majd 1700-ban a lembergi püspökség is egységre lépett.[253] A lutski püspökség 1702-ben történt csatlakozásával végül a Lengyel Királyság teljes területén katolikussá vált a keleti hierarchia.[254] Az ukrán egyház jogfejlődésében

[249] HARASIEWICZ, *Annales* 230-234.
[250] PATRYLO, *Figura iuridica Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses*, Roma 1962, 51-52.
[251] LOZOVEI, *De metropolitarum* 51-68.
[252] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 309.
[253] TCE 328., TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 308.
[254] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 308.

meghatározó szerepet kaptak a helyi szinodális jogalkotás által kialakított új normák. Ezek között a legjelentősebbek a zamoscsi és a lembergi zsinatok rendelkezései.[255]

Lengyelország területének több lépcsőben történt felosztásával az ukrán katolikusok jelentős része orosz fennhatóság alá került, míg Galícia 1772-ben a Habsburg birodalom részévé vált.[256] Ez utóbbi területen az ukrán katolikus egyházi élet virágzásnak indult, mely jelenség az egyházi struktúrák fejlődésében is megmutatkozott. 1807. február 22-én, a lembergi püspökség metropolitai rangra emelésével VII. Piusz pápa helyreállította az ukrán katolikus hierarchiát.[257] Az új metropólia mint Lemberg-Halicsi érsekség az ősi kijevi metropolita örökösének tekintette magát. Az alapító bulla megerősítette mindazokat a jogköröket, melyeket a Szentszék a breszti unió alkalmával jóváhagyott.[258]

---

[255] *Synodus provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae anno 1720*, Romae 1863., illetve *Acta et Decreta Synodi provincialis Ruthenorum Galiciae habitae Leopoli anno 1891*, Romae 1896. Az előbbi rövid bemutatásához ld. például: SUTTNER, E.C., *A Zámoscsi (1720) és Bécsi Zsinat (1773): Meghatározó jellegű események a Lengyelországban illetve az Osztrák-Magyar Monarchia területén élő görögkatolikusok számára,* in OROSZ L. (szerk.), *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott 'Keletiek méltósága' kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpózion anyaga, 1994. november 2–4*, Nyíregyháza 1995, 163–181.

[256] TCE 328-330; TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 308-311.

[257] PIUS VII, litt. ap. *In Universalis Ecclesiae regimine*, 22. II. 1807, ld.: WELYKYJ, *Documenta Pontificum* II, 313-319.

[258] Uo.: *Leopoliensem et Haliciensem Ecclesias [...] in Ecclesias Archiepiscopales Rutheni Ritus unitas et Metropolitanam pro uno Archiepiscopo, qui palii et crucis usum more Archiepiscoporum eiusdem ritus habet, aliisque gaudeat privilegiis, praerogativis, honoribus et iuribus similibus Archiepiscopis debitis et concessis, Apostolica nostra huiusmodi sibi delegata auctoritate ipsarum tenore praesentium perpetuo erigat, et instituat ita, ut dictarum [...] Ecclesiarum Praesules omnia et singula, quae ad similes Ruthenae Nationis et Ritus Archiepiscopos in eorum civitatibus munus exercendum de iure, usu, consuetudine aut alias quomodolibet spectare et pertinere solent, ac debent, gerere, facere et exercere libere ac licite possint, plenam et omnimodam auctoritatem tenore praesentium concedere et impertiri nostro nomine possint et valeant. Quandocumque Metropolitana Ecclesia [...] vacare contigerit, quilibet ad eam nominatus confirmationem suae nominationis, institutionem ac provisionem Ecclesiae huiusmodi nec non muneris consecrationis licentiam a nobis et a R. Pontifice pro tempore existente petere [...] debet et teneatur [...] Eidem insuper [...] attentis peculiaribus circumstantiis et de speciali indulgentia, facultatem concedimus, nominatos ad suas suffraganeas Episcopales Ecclesias [...] auctoritate et nomine Sedis Apostolicae confirmandi et instituendi, iisdem modo ac forma quibus facultas huiusmodi Metropolitano Kioviensi ab ante dicto Papa Clemente VIII Praedecessore nostro [...] fuerat elargita.*

Mindezek alapján a lemberg-halicsi érsek-metropolita igen kiterjedt jogkörökkel rendelkezett, az ukrán egyház autonómiája pedig a pátriárkai egyházakéhoz hasonlított. Az autonómia részbeni visszaszorítása és az egyházfő jogainak korlátozása, mely a gyakorlatban már korábban is megfigyelhető volt, a monarchia területén megvalósult helyi zsinatok során tovább fokozódott. Ahogy a korábbi, 1720-as zamoscsi zsinat,[259] úgy az 1891-es lembergi zsinat [260] is számos latin elemet épített be az ukrán egyházfegyelembe, melynek részét képezte az egyházfő jogköreinek mérséklése is. Az említett helyi zsinatok hatására az ukrán egyházfő első kodifikáció idején fennálló jogkörei az alábbiakban összegezhetők:

1. Az alapító bulla értelmében, mely megerősítette a korábbi vonatkozó jogkört, az érsek-metropolita megválasztására a tartományi püspökök az illetékesek, a választást pedig a római pápa hagyja jóvá. Az ukrán egyházfő megválasztására deklarált e jogkört azonban a gyakorlatban nem alkalmazhatták, mert a lengyel uralkodók mintájára az osztrák császárok is maguknak tartották fent a jogot a püspökök, köztük a metropolita személyének kijelölésére, melyet a Szentszék is jóváhagyott.[261]

2. Az ukrán érsek-metropolita jogában állt a püspökválasztás moderálása, a választás jóváhagyása a római pápa nevében, illetve az újonnan megválasztott püspök felszentelése és intronizálása.[262] A szinódus összehívása nélkül is nevezhetett ki koadjutor püspököket, akiket felszentelhetett és beiktathatott hivatalukba. A zamoscsi

[259] Vö. DOBOS A., *A Zamoscsi zsinat határozatainak recepciójáról a történeti Munkácsi Egyházmegyében a kutatások új eredményei fényében*, in *Athanasiana* 54 (2022), 190-204, 191.: „Sokan ezt a zsinatot teszik felelőssé a Rómával egyesült Kijevi Metropólia egyházmegyéiben végbemenő, főként az istentiszteleteket érintő latinizáló tendenciák felerősödéséért. Mások felhívják a figyelmet arra, hogy a zsinat inkább csak a már egyébként is erős latinizációknak akart gátat szabni. Az biztos, hogy a bizánci rítusú katolikus egyházmegyék szentségi élete és teológiája sok szempontból nem volt összeegyeztethető a Trentói Zsinat szellemiségével. A Trentói Zsinaton megszilárdult skolasztikus gondolkodás és a bizánci rítus találkozásából számos ellentét fakadt, amelyet a kor szellemének megfelelően valahogy orvosolni kellett. XIII. Benedek pápa 1724-ben jóváhagyta a zamoscsi zsinat határozatait, ez a tény pedig legalább két évszázadra meghatározta az ukrán görögkatolikusok liturgikus gyakorlatát."

[260] SUTTNER, *A Zámoscsi* 163–181.

[261] CHIMY, *De figura iuridica* 30; WELYKYJ, A.G. (ed.), *Litterae S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Ucrainae et Bielarussiae spectantes, voll. I-VII*, Romae 1953-1955, II, 211.

[262] Vö. LOZOVEI, *De metropolitarum* 51-68.

zsinatot követően azonban ez utóbbihoz már szentszéki jóváhagyásra volt szüksége, a lemberg-halicsi metropólia felállítása után pedig teljesen megszűnt e jogköre.[263]

3. Jogosult volt a pallium használatára.[264] Nem volt meghatározva időkorlát arra nézve, megválasztása után mennyivel köteles kérni azt a római pápától.

4. A püspököket áthelyezhette egyik székből a másikba, illetve az eparchiák határait módosíthatta. A zamoscsi zsinatot követően e jogkörei is megszűntek.[265]

5. A püspökök felett ítélkezhetett, kánon büntetést és cenzúrát róhatott ki rájuk, a püspöki szinóduson pedig lefokozhatta, vagy kiközösíthette őket. A lemberg-halicsi metropólia felállításától e jogköre megszűnt.[266]

6. Tartománya eparchiáiban és püspökeinél kánoni vizitációt végezhetett a Katolikus Egyházzal való egység előmozdítása és megerősítése céljából. Ez a gyakorlat a halicsi metropólia felállításával megszűnt.[267]

7. Joga és kötelessége volt az eparchiás püspökök egyházkormányzati mulasztásait pótolni; a vétkeseket figyelmeztetni, és az Apostoli Szentszéket tájékoztatni a mulasztásokról.[268]

8. Egy püspöki szék megüresedésekor az érsek-metropolita illetékességébe tartozott a káptalan által megválasztott két átmeneti helynök személyének jóváhagyása (egyikük a lelki dolgokért, másikuk az anyagi javakért felelt).[269] Amennyiben a székeskáptalan nem élt a helynökválasztás jogával, a metropolita maga, vagy a széküresedésben lévő eparchiához közeli egyik eparchiás püspök gyakorolhatta az átmeneti jogköröket. Bárki lett is az adminisztrátor az átmeneti időszakban, köteles volt pontosan számot adni a későbbi eparchiás püspöknek.[270]

---

[263] Uo. 69-73.
[264] Zamoscsi zsinat VII, II, 4.
[265] LOZOVEI, *De metropolitarum* 73-76, illetve Uo. 105-109.
[266] LOZOVEI, *De metropolitarum* 72-102.
[267] Uo. 109-112.
[268] Zamoscsi zsinat V.
[269] Lembergi zsinat VII, II, 5.
[270] Zamoscsi zsinat V.

9. Az egyházi szertartások során a pátriárkáknak kijáró tisztelethez kapcsolódó liturgikus elemek az ukrán érsek-metropolitát is megillették,[271] illetve azok során köteles volt őt minden püspök közvetlenül a római pápa után kommemorálni.[272]

A fentiekből kitűnik, hogy jóllehet az ukrán érsek-metropolita az első keleti kodifikáció idején még bírt bizonyos szuprametropolitai jogkörökkel, illetve jogai és kiváltságai alapján jelentősebb volt, mint az egyszerű metropoliták, de a kijevi metropoliták által egykor bírt jogkörökkel már nem volt felruházva.

Értékelés: A katolikus egyházzal kötött uniót (1596) megelőzően az ukrán egyházfő a kijevi metropolita titulusával felruházva kvázi-patriarkális jogköröket élvezett. Ezt inkább a világi hatalmak szorították meg időnként, és kevésbé felettes egyházi hatóságok. A bizánci birodalom határain kívül fekvő elhelyezkedésével az ukrán közösség gyakorlatilag autonóm egyházként létezett, jóllehet jogilag a konstantinápolyi patriarkátus alá tartozott. A kijevi metropólia sokak által jogutódjának tekintett lemberg-halicsi szék kezdetben elméletileg hasonlóan kiterjedt jogkörökkel rendelkezett. Ezek azonban később visszaszorításra kerültek. Az 1807-es, *In universalis* kezdetű alapító bulla értelmében a lembergi érsek, aki egyben halicsi metropolita ugyanazokat a jogköröket bírta, mint az egykori kijevi metropolita. Ezek közül néhány jelentősebb kifejezetten említésre is került. Így például jóváhagyhatta a szuffragáneus püspökök megválasztását, őket felszentelhette és beiktathatta. A lembergi zsinat elméletben ugyanezt tanítja, kiegészítve egy fontos megszorítással. Ennek értelmében a XIX. század végére a lembergi érsek-metropolita jogkörei lényegében a trentói jogot követő közös (latin) jog szerinti jogkörökre szűkültek.[273] Ez utóbbihoz képest egyedüli többletjoga a püspökválasztás kapcsán mutatkozott.[274]

---

[271] Lembergi zsinat VII, II, 4.

[272] Uo., vö. LOZOVEI, *De metropolitarum* 117.

[273] Lembergi zsinat VII, II.: „*attamen ea quod regimen praesens Ecclesiarum etiam nostrarum ferme ad Concilii Tridentini normam redactum fuerit, idea etiam iura Metropolitae Haliciensis plus minusve eadem sunt, quae de communi iure omnibus Metropolitis competunt.*"

[274] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 84: „Si poteva dire più chiaramente: siccome il Concilio di Zamosc si è già servito principalmente, nella redazione dei suoi Canoni, del Concilio di Trento,

E jogköre is visszavonásra került azonban az 1925-ös lengyel konkordátum XI. pontjának értelmében. Ennek nyomán a halicsi metropolita az első kodifikáció idején jogköreit tekintve nem különbözött az egyszerű latin metropolitáktól.[275] Neves szerzők[276] épp az ukrán egyházat említették a román mellett, mint olyan közösséget, mely esetében a metropolitai rangú egyházfő jogai túlmutatnak az egyszerű metropolitákén. Korolevskij az első keleti kodifikáció során azonban helyesen jegyezte meg, hogy az ukrán egyházfő esetében ez korántsem volt teljesen igaz, jóllehet történelmileg valóban ilyen jogok illették volna meg.[277]

3.2.2. A román görögkatolikus egyház

A „Krisztus varratlan köntösét megosztó" egyházszakadások[278] ténye fájó, de közismert és valós epizódja a kereszténység történetének. A szakadások megszüntetésére irányuló kísérletek között elsőként kell megemlíteni a II. Lyoni Zsinatot. Az ennek során elért eredmények azonban nem maradtak hosszú életűek. Ennél reményteljesebbnek tűnt a Firenzei Zsinat egységtörekvése. A püspökök és

---

e che il presente Sinodo si è dato per iscopo di assimilare ancora più completamente la disciplina della Chiesa Rutena di Galizia a quella della Chiesa Latina ispirata in gran parte dal medesimo Concilio di Trento, il Metropolita di Halyč, benchè Metropolita orientale, non avrà più altri diritti, se non quelli dei Metropoliti latini, ad eccezione della conferma, dell'istituzione e dell'ordinazione dei Vescovi suffraganei […]."

[275] Uo.: „[…] Siccome l'articolo XI del Concordato polacco del 1925 ha soppresso questa ultima prerogativa, *attualmente* il Metropolita di Halyc non è altro che un Metropolita di tipo latino."

[276] Így például COUSSA, A., *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, Grottaferrata 1948, I, 190; 285.

[277] Korolevskij kissé szemrehányóan jegyzi meg, hogy épp az adott egyház tett érte, hogy korábbi kiterjedt jogkörei leépítésre kerüljenek, amennyiben mindinkább homogén módon igyekezett saját egyházfegyelmét a latin diszciplinához igazítani, ld. KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 84.

[278] CONCILIUM ŒCUMENICUM VATICANUM II, decr. *Unitatis redintegratio* [de Œcumenismo], 21. XI. 1964, in AAS 57 (1965), 90–107, n. 13.: „Ad duas praecipuas scissionum categorias inconsutilem tunicam Christi afficientium oculos convertimus. Primae earum in Oriente evenerunt, sive contestatione dogmaticarum formularum Conciliorum Ephesini et Chalcedonensis, sive, posteriore tempore, per solutionem ecclesiasticae communionis inter Patriarchatus orientales et Sedem Romanam."

teológusok hosszas eszmecseréje az uniót kihirdető dokumentumban[279] öltött hivatalos formát 1439. július 6-án. Ezt hamarosan hasonló uniós nyilatkozatok követtek Róma és az örmények, szírek, koptok és etiópok viszonylatában.

A Firenzei Zsinaton (1439) Róma és egyes keleti egyházak között létrejött unió rövid életű volt. Hatása azonban nem maradt eredménytelen. Sok szempontból például szolgált a későbbi uniós tárgyalásoknak, melyek során különböző keleti egyházrészek léptek egységre Rómával. Ez utóbbi uniók tanúsítják, hogy a keleti katolikus egyházak zömének létrejötte annak köszönhető, hogy a történelem különböző időszakaiban az ortodox egyházakból „visszatérve" vallották meg a Rómával való egyházi közösséget.[280]

Mint ismeretes, – a Krisztus által vágyott egység helyreállításának gyakran őszinte szándéka mellett – az uniók létrejöttében fontos szerepet játszottak a szociális és politikai tényezők is. Ez utóbbiak jelentős szerepet kaptak a román unió előkészítésében is. Az Erdélyben egyre terjedő protestáns térhódítás elleni lehetséges védekezésként a román ortodoxok a katolikusokkal való szorosabb kapcsolatfelvételre törekedtek. Ez különösen I. Rákóczi György uralmának utolsó éveit jellemezte, amikor a református fejedelem több számukra sérelmes intézkedést hozott. A közeledés szándékának köszönhetően már előkészített ortodox-katolikus kapcsolatok kialakításához új lendületet adott, amikor I. Lipót császár a török hódoltságot legyőzve felszámolta Erdély önálló fejedelemségét, és annak teljes területét a birodalmához csatolta 1691-ben. A megszálló csapatok tábori lelkészei többnyire jezsuita szerzetesek voltak, akik a békés időszakban igyekeztek megtalálni a lelkipásztori lehetőségeket. Egyrészt komoly hitvitákat folytattak a protestánsokkal, másrészt az ortodoxiával keresték az együttműködés lehetőségeit az unió érdekében. Kötelességüknek tekintették a lelkipásztori szempontból elhanyagolt latin szertartású katolikusok lelki gondozását

[279] EUGENIUS IV, bulla *Laetentur coeli*, 6. VII. 1439, in FILA B., JUG L. (szerk.), *Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai*, Kisterenye-Budapest 1997, 289-290.

[280] Fontos megjegyezni, hogy nem minden keleti katolikus közösség az uniók révén jött létre, így a maronita és az italo-albán egyház a kezdetektől Rómával egységben lévő keleti közösségként létezett.

is.[281] Az unió kezdeményezését már a korabeli leírások[282] is a jezsuitáknak, köztük elsősorban Baranyi Pálnak tulajdonították.[283] Ez utóbbi szerzetes ekkoriban Gyulafehérvár plébánosa volt, és baráti viszonyt alakított ki Teofil román ortodox metropolitával.[284] Baranyi megnyerte tervének Kollonich Lipót esztergomi bíborost, s ezáltal a bécsi kormány támogatását is. A Teofil metropolitával való eszmecserék alkalmával pedig a jezsuita atyának lehetősége nyílt kifejteni az unió lényegét és megvalósításának szükségességét. Ezen érvek a román egyházfőben értő fülekre találtak, olyannyira, hogy a főpásztor papjainak éves gyűlésére is meghívta a katolikus szerzetest. Az 1697 februárjában, az uniótárgyalások ügyében összehívott, 12 esperesből álló ún. „kis zsinaton" már nem a református szuperintendens felügyelt, hanem maga Baranyi Pál jezsuita szerzetes lett az ellenőr.[285] Itt ismertette a korábban a metropolita előtt is felvázolt álláspontját az unióval kapcsolatban, mely az ortodox papság köreiben is szimpátiát váltott ki. Az összejövetel első ülésén Teofil metropolita beszámolt az erdélyi román egyház megalázott helyzetéről és mindazokról a jogtalanságokról, amelyeket a protestáns fejedelmek uralma alatt el kellett tűrniük. A második ülésen a jelenlevő esperesekkel együtt megtárgyalta a Baranyi által Bécsből hozott feltételeket. Ezeket az 1439-es Firenzei Zsinat értelmében elfogadták, és a meghatározott feltételek mellett deklarálták az uniót. A kedvező fogadtatás kettős szemponton alapult. Egyrészt a katolikus egyházzal kötött egység megszabadítja az

[281] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 340-341.

[282] Így például Bethlen Miklós, vö. JAKOVICS J. (szerk.), *Bethlen Miklós levelei*, Budapest 1987, 773.

[283] Baranyi Pál szerepéhez ld. például: MARTON J., *A gyulafehérvári vallási unió (1697–1701). Apor István és Baranyi Pál László szerepe az unió létrejöttében*, in *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina* XLVIII, 1 (2003), 111-120. A jezsuiták kapcsolódó tevékenységéhez ld. még: VÉGHSEŐ T., *Jezsuiták és görögkatolikusok Északkelet-Magyarországon a 17. század második felében*, in SZABÓ I. (szerk.), *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon. Művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából. Sárospatak, 2013. október 3–4.*, Sárospatak 2014, 214-226.

[284] PLOECHL, W., *The Church Laws for Orientals of the Austrian Monarchy in the Age of the Enlightenment*, in *Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in America*, Vol. 2, n.3 (April 1944), 711-756, 725-726. Vö. NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Insbruck 1885, II, 161.

[285] PIRIGYI I., *Uniós törekvések az újkori Magyarországon*, in *Katolikus egyháztörténeti konferencia*, Keszthely 1987, 68.

ortodoxokat a protestánsok megalázó magatartásától, amellyel mint kormányzati emberek kezelik a „román-hitűeket". Másrészt pedig remélhető – a katolikus részről kapott biztató ígéretnek megfelelően –, hogy mint elismert felekezet papjai (és hívei) a római katolikusokhoz hasonlóan mentesülnek a megszégyenítő és jobbágysorba kényszerítő terhektől. Emellett Baranyi azt is megígérte, hogy az egyesültek ugyanazokban a privilégiumokban részesülnek majd, amelyek a birodalom törvényei szerint a katolikus papságnak kijárnak. Mivel arra vonatkozóan is ígéretet kaptak, hogy „rítusukat", vagyis szertartásukkal együtt ősi hagyományaikat („*legea noastra*") megtarthatják, kérték a katolikus egyházhoz csatlakozásuk elfogadását.[286]

A zsinat során meghozott határozatot Teofil metropolita 1697. március 21-én kelt levelében küldte meg a császárnak. Ebben a zsinat résztvevői kinyilvánították, hogy elfogadják a Firenzei Zsinat által a keleti egyház egyesülésének feltételeként szabott négy pontot: 1. a pápa az egész keresztény egyház látható feje; 2. létezik a purgatórium; 3. az eucharisztiához megfelelő a kovásztalan kenyér is; 4. a Szentlélek nemcsak az Atyától, hanem a Fiútól is származik („*Filioque*"). Cserébe azonban a következőket kérték a zsinat résztvevői a császártól: 1. a görög szertartású papok és szerzetesek ugyanazokat a jogokat élvezhessék, mint amelyeket a négy bevett erdélyi vallás (kálvinista, lutheránus, katolikus és unitárius) papjai is élveznek; 2. minden faluban a román papnak is legyen parokiális háza; 3. a román pap csakis a saját püspökétől függjön, és semmiképpen sem a világiaktól.[287]

A második ülés végén, miután Baranyi Pál jelenlétében letették a hitvallást, Teofil aláírásával deklarálták az uniót, hogy egyesülnek a római katolikus egyházzal (1697. március 21). A püspök feltételként kikötötte, hogy az unióra lépő erdélyi keletiek ezentúl a katolikus egyház tagjaival egyenlő jogokban részesüljenek, és ne *megtűrtek* legyenek, hanem a haza bevett fiai.[288] Baranyi Pál jezsuita atya az uniós nyilatkozatot Kollonich bíboroson keresztül felterjesztette I. Lipót császárhoz.[289]

Jóllehet az erdélyi unió megkötésére a Firenzei Zsinat szellemiségében készültek, annak

[286] TIMKÓ, *Keleti kereszténység* 341.
[287] NILLES, *Symbolae* II, 169-170.
[288] „Nec habeantur uniti amplius ut tolerati, sed ut patriae filii recepti." Idézi: MAKKAI L. – SZÁSZ Z. (szerk.), *Erdély története három kötetben*, Budapest 1986[3], II, 887.
[289] NILLES, *Symbolae* II, 164–170.

gyakorlati megvalósulása mégis inkább a trentói mentalitást tükrözte. Suttner megerősíti, hogy a katolikus unió nem a firenzei, – ahogyan arra az uniós dokumentumokban általában hivatkoztak –, hanem a Trentói Zsinat szellemében ment végbe.[290]

A firenzei modell szerint megvalósítandó unió elvileg két egyenrangú testvéregyház hitbeli egyesülése lett volna, mindenféle társadalmi előnyszerzés nélkül. A Firenzei Zsinat ugyanis nem a görög egyház latinizálásával szerette volna megszüntetni az egyházszakadást, hanem az egyházi élet és a teológiai tanítások sokféleségének a megőrzése mellett. A Firenzei Zsinat résztvevői elismerték, hogy a görög rítusú egyház is Krisztus egyháza, abban ugyanúgy munkálkodik a Szentlélek, mint a római katolikusban. Sőt, Suttner[291] szerint azt sem tartották szükségesnek, hogy a görög rítusúak elfogadják a már fent említett négy pontot az egyesülés feltételeként. Mindkét egyház megtarthatta volna tehát saját szokás- és rítusrendszerét, az egyesülés feltétele csupán egymás kölcsönös elismerése, valamint az egymást elítélő és kiátkozó nyilatkozatok visszavonása lett volna. Suttner azt állítja, hogy kezdetben a jezsuiták is a firenzei modell alapján szerették volna megvalósítani a két egyház unióját. Az a tény pedig – folytatja a szerző –, hogy azt végül a Trentói Zsinat szellemében zárta le Kollonich bíboros,[292] elsősorban a főpap teológiai képzetlenségének következménye.[293] Ezzel ellentétes és megalapozottnak tűnő vélemények ellenben azt

---

[290] SUTTNER, E.C., *A Zámoscsi (1720) és Bécsi Zsinat (1773): Meghatározó jellegű események a Lengyelországban illetve az Osztrák-Magyar Monarchia területén élő görögkatolikusok számára,* in OROSZ L. (szerk.), *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott 'Keletiek méltósága' kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpózion anyaga, 1994. november 2–4*, Nyíregyháza 1995, 163–181, 176-177.

[291] Ernst Cristoph Suttner nézeteihez lásd: SUTTNER, E.C., *Die Siebenbürger Kirchenunion an der Wende zum 18. Jahrhundert,* in *Annales Universitatis Apulensis Series Historica* 12 (1/2008), 7–41.

[292] SUTTNER, E.C., *Die Union der Rumänen mit der Kirche von Rom*, in: *Una Sancta* 47 (1992), 330-340; vö. GORUN, G., *Kollonich Lipót bíboros és a Román Görögkatolikus Egyház születése*, in *História Ecclesiastica* II (2011/2), 190-192.

[293] Így például: SUTTNER, E.C., *Das Unionverständis in den Anweisungen aus Rom von 1669 und jenes bei Kardinal Kollonich*, in MARTE, J. et al. (Hrsg.), *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom*, *Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei,* București 2015, II, 226–236. Szilas László hasonló álláspontot képviselve állítja, hogy Kollonich nemcsak negatív, hanem helytelen teológiai nézeteket is vallott a keleti egyházakról, vö. SZILAS L., *Kardinal Kollonitsch und die Kirchenunion der Rumänen Siebenbürgens. In: Leopold Graf Kollonitsch* (Schriftenreihe des Malteser Museums Mailberg. Band 6.), Mailberg

állítják, hogy nemcsak Kollonich, hanem a jezsuita szerzetesek is a trentói elveket tartották mérvadónak az unió kivitelezésében.[294]

Ez utóbbi zsinat azonban egyháztani szempontból (legalábbis a *communio ecclesiarum* modell keleti szemszögéből) negatív következményekkel járt. Ahogy Suttner rámutat,[295] egyedül a liturgikus hagyományuk különbözhetett a latinokétól, egyéb önállósággal nem rendelkezhettek, még a saját kormányzás lehetőségével sem. Szabó Péter ezt pontosítva arra is emlékeztet, hogy még a liturgikus hagyományukban sem lehettek teljesen önállóak, hiszen sok – egyébként legitim – gyakorlatuk is „eretnekségnek, szakadárságnak és abúzusnak" minősült ezentúl.[296]

Teofil püspök váratlan halálával az unió végleges lezárására Athanasius Anghel egyházfősége alatt került sor, aki természetszerűleg szintén elfogadta a katonai védelmet is kilátásába helyező bécsi ajánlatot. 1699 elején császári oklevél nyilvánította ki, hogy az unióra lépett görög vallásúakat ugyanazok a jogok illetik meg, mint a katolikusokat.[297] Az unitus papság jogait I. Lipót egy további ünnepélyes diplomában is megerősített 1701-ben. Az uniót Kollonich érsek és a bécsi kormányzat javaslatára Róma is jóváhagyta, s megerősítette Athanasiust püspöki tisztségében. Az új egyházfő egy ünnepélyes, nagyszabású keretek között megrendezett zsinaton, több mint 1500 pap

---

1981, VI, 25–30, 28., idézi NAGY L., *Kálvinista és/vagy katolikus unió. A reformáció helyzete az erdélyi románok közt a 17. század végén*, in *Századok* 152. évf. 3. sz. (2018), 623-650, 648-649.

[294] Így például: NAGY, *Kálvinista* 649.

[295] SUTTNER, *A Zámoscsi* 167.

[296] SZABÓ P., *A keleti közösségek katolikus egyházba tagozódásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában (15–17. század)*, in *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Nyíregyháza 2009, 15-33, 21-22.: „Ennek folyományaként már nem létezett két saját hagyományokkal rendelkező egyház, hanem csak egy egyház, tudniillik a római, amelybe a keletieket is jogilag minél homogénebb és jellegtelenebb módon igyekeztek betagozni. Ez utóbbiak megőrizhették hagyományaik egy részét, de nem tarthatták meg hierarchiájukat, mert ez az elem ellentétes lett volna az 'Una Sancta' Trentó-utáni felfogásával. A keleti közösségek egyházakból (megtűrt) rítusokká minősültek vissza. Mi több, e fordulat dokumentumai eretnekségnek, szakadárságnak és abúzusnak minősítik a keletiek sok olyan gyakorlatát, melyek valójában a legitim szokásaikhoz tartoztak, melyeket a firenzei egyezség törvényesnek ítélt, s melyeket a szóban forgó fordulatig a római pápák is eltűrtek, sőt (olykor) támogattak is. Ilyen 'visszaélésnek' nyilvánították immár – többek között – a kovászos kenyér liturgikus használatát, a két szín alatti áldozást, az újszülöttek megáldoztatását, a beavatás szentségeinek egyetlen szertartás keretében történő kiszolgáltatását, a latinoktól eltérő böjti és ünnepi rendet."

[297] MAKKAI – SZÁSZ, *Erdély története* II, 888.

jelenlétében nyilvánította ki az uniót. Az új görögkatolikus püspök Bécsben történt felszentelésével, majd ezt követően gyulafehérvári ünnepélyes beiktatásával az unió műve formálisan befejezést nyert. Lipót császár 1701. évi dekrétuma 15 pontban szabályozta az újonnan létesült, később görögkatolikus néven ismert egyház, az „Ecclesia Catholica graeci ritus unitorum" jogviszonyait. Az 1. pont a katolikus egyházzal azonos jogokat biztosított. A 2. pont a román papokat mint nemesi előjogoknak örvendőket felmentette mindennemű jobbágyi szolgálat és adózás terhe alól. A 3. pont az egyház világi híveit és a közrendűeket is hozzáemelte a katolikus rendhez, ezáltal a hazának a többi rendhez hasonló jogokat élvező tagjaivá váltak. A továbbiak szerint a dekrétum felállította a görögkatolikus püspök támogatására hivatott teológiai intézményt, és elrendelte, hogy az esztergomi érsek a püspök mellé általános ellenőrt nevezzen ki. Végül a papok számára hozzáférhetővé tette a katolikus ösztöndíjakat, megnyitotta előttük a főiskolákat, továbbá Fogarason, Hátszegen és Gyulafehérvárott román iskolák alapítását szorgalmazta.[298]

Az első Rómával egyesült püspök, Atanasius Anghel halála után sokáig üres volt a püspöki szék. A Fogarasi Egyházmegyét kb. 2 évtizeddel azután ismerték el kánonilag, miután Erdély ősi román püspöksége a XVII-XVIII. sz. fordulóján egységre lépett a katolikus egyházzal. Az ősi püspökség székhelye Gyulafehérvár lett.
Ugyanebben az időben éledt azonban újjá a gyulafehérvári latin püspökség, amely előtte 150 évig szünetelt, és nem volt püspöke, amikor ott az első román püspököt beiktatták. A gyulafehérvári latin szertartású püspök azonban nem fogadta el a görögkatolikus főpásztort egyenjogú püspöknek. Csak helynökként, „rítus-vikáriusként" tekintett rá, továbbá követelte, hogy hagyja el Gyulafehérvárt, amely kizárólagosan a latin püspök székhelye. A IV. Lateráni Zsinat *Quoniam* kezdetű 9. kánonja alapján a korabeli értelmezés szerint ugyanis – a növekvő számú egyedi derogációk ellenére – nem működhetett két püspök egyazon városban.[299]

---

[298] Uo.

[299] Ez utóbbival kapcsolatban ld.: SZABÓ P., *A keleti közösségek* 19, 25, 32; SZABÓ P., *Stato attuale e prospettive della convivenza delle Chiese cattoliche sui iuris*, in ERDŐ P. – SZABÓ P. (a cura di), *Il diritto canonico di fronte al Terzo Millenio. Atti del Congresso Internazionale, Università Cattolica Pázmány Péter, Budapest 2–7 settembre 2001*, Budapest 2002, 225–253;

A vitás kérdést Rómában úgy oldották meg, hogy 1721-ben XIII. Ince pápa Fogaras székhellyel püspökséget állított fel az egyesült románok számára. Ioan Inochentie Micu-Klein unitus püspök 1737-ben megvásárolta a balázsfalvi uradalmat. Hamarosan a püspökök is ide tették át székhelyüket, bár az egyházmegye neve hivatalosan a továbbiakban is „Fogaras-gyulafehérvári püspökség" maradt. E püspökség joghatósága az erdélyi görögkatolikus románokra terjedt ki.

Az uniók utáni hosszú évtizedek során létrejöttek a görögkatolikus egyházmegyék, köztük 1721-ben a fogarasi is. Ahogy Suttner helyesen rámutat,[300] a Magyar Királyság területén található görögkatolikus püspökség fogalmán a 18. században mégis olyan egyházmegyéket értettek, melyek – csakúgy mint a latin püspökségek – a magyar prímás fennhatósága alatt álltak. Ezek így a latin püspökségekkel együtt alkották a hazai államegyházat, miközben minimális – szinte csak a liturgikus hagyományukra korlátozódó – önállósággal rendelkezhettek.

A vizsgált régió görögkatolikus közösségeinek szervezeti fejlődésében pozitív fordulópontot a XVIII. század második fele jelentett, amikor Mária Terézia több intézkedéssel kánon- és közjogi kereteket biztosított a Magyar Királyság különböző régióban élő bizánci szertartású katolikus közösségeknek.[301] A Munkács, Nagyvárad és Kőrös székhellyel felállított új püspökségek több évtizedes, (sőt Munkács és Kőrös esetében mintegy másfél évszázados) bizonytalansággal és kudarcokkal teli időszaknak vetettek véget.

A fentiek közül a román görögkatolikus közösség szempontjából fontos kiemelni a VI.

---

illetve CONDORELLI, O., *»Ecclesia«, »civitas« e giurisdizione episcopale: interpretazioni e applicazioni del c. 9 del Concilio lateranense IV nei secoli XIII–XV*, in *Ius Ecclesiæ* 16 (2004), 21–40; CONDORELLI, O., *Coesistenza di communità di rito diverso nel medesimo territorio: principi canonici e frammenti di esperienze*, in *Folia canonica* 8 (2005), 7–22; SZABÓ P., *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság (1771-1972)* (Collectanea Athanasiana, I. Studia, vol. 16), Nyíregyháza 2023, 17-18.

[300] SUTTNER, *A Zámoscsi* 167.

[301] VÉGHSEŐ, T., *A görögkatolikusok helyzete a 18. században*, in TERDIK Sz. (szerk.), *Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon*, Debrecen 2020, 162-168.

Piusz pápa által alapított új, nagyváradi eparchiát,[302] mely szintén az esztergomi metropolita joghatósága alá rendeződött. VI. Pius pápa 1777. június 16-án adta ki az egyházmegye felállítását jelentő *Indefessum* kezdetű bullát. Az új püspökség az esztergomi érsek metropolitai fennhatósága alá került. A nagyváradi egyházmegye javadalmazását II. József király rendezte. Ennek nyomán az uralkodó 1781-ben a helyi római katolikus püspökhöz tartozó belényesi uradalmat (139 657 katasztrális hold) átadta az említett eparchiának.

A Habsburg Birodalomban a katolikus egyház hagyományosan kiemelt közjogi státuszt élvezett. A Mária Terézia révén létrehozott új görögkatolikus egyházmegyék megjelenése azonban vitákat eredményezett azok közjogi helyzetéről, különösen is az országgyűlésen való részvételi jogot illetőleg.[303] A magyarországi rendi alkotmányra vonatkozóan az 1608. évi törvénycikk rögzítette, hogy az országgyűlés felsőtábláján a püspökök személyesen vehetnek részt, míg az alsótáblán a káptalanok küldöttei jelenhetnek meg.[304] Nem volt azonban egyértelmű, hogy a Mária Terézia uralkodása alatt létesített új egyházmegyék keleti főpapjait és káptalanjaikat megilleti-e ugyanaz az országgyűlési részvételi jog, mint latin szertartású társaikat. II. József halála után, az 1790-ben – negyedszázados szünetet követően – összehívott országgyűlés előkészítése során napirendre került e kérdés tisztázása, tudniillik, hogy az új görögkatolikus püspökök hivatalos meghívást kapjanak-e a felsőtáblára. Batthyány József hercegprímás csak az újonnan alapított latin szertartású püspökök felsőtáblai tagságát szorgalmazta, és határozottan ellenezte a görögkatolikus egyházi vezetők bevonását a törvényhozásba. A prímás azzal érvelt, hogy a görögkatolikus püspökök nem nemesek (sosem tartoztak az első rendhez), egyházmegyéik pedig nem önállóak, hiszen latin

[302] 1748-ban XIV. Benedek pápa Meletiu Kovach-t nevezte ki rítusvikáriusnak a nagyváradi latin püspökség joghatósági területén élő egyesültek számára. Mária Terézia az unió hatékonyabb megerősítése és terjesztése céljából elhatározta egy különálló püspökség létrehozását a partiumi románok számára. Az uralkodónő 1776 júliusában Moise Dragos nagyváradi esperest jelölte ki a Nagyváradi Görögkatolikus Egyházmegye első főpásztorává, vö. MOLNÁR F., *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története 1848–1849-ben*, Diss. ad doct., Budapest 2018, 60.

[303] E témához bővebbel ld.: SZABÓ, *Fejezetek* 91-94; FORGÓ A., *Görög szertartású püspökök a 18. század végi magyar országgyűlésben*, in *Egyháztörténeti Szemle* 11 (2010) 3, 26–47; FORGÓ A., *Batthyány József esztergomi érsek szerepe a görögkatolikus egyháziak országgyűlési részvételében*, in *Athanasiana* 36 (2013), 69–81.

[304] 1608. évi (k.u.) I. tc. 4. §., ld. SZABÓ, *Fejezetek* 91, 1. jegyzet.

püspökségek területén működnek – ezért sem társadalmi, sem egyházi státuszuk nem indokolja országgyűlési részvételüket.[305] Pálffy Károly kancellár ezzel szemben rámutatott, hogy a görögkatolikus püspökségek királyi adománylevelekkel földbirtokot kaptak, ami a magyar jog szerint automatikusan nemesi rangot jelentett. A főkegyúri jogra hivatkozva pedig azt hangsúlyozta, hogy egyházszervezeti szempontból is biztosított a keleti püspökök jogállása.[306] Végül II. Lipót a kancellár javaslatának megfelelően meghívta a görögkatolikus püspököket az 1790/91. évi országgyűlésre, akik részt is vettek a felsőtábla munkájában, sőt nem sokkal később a görögkatolikus káptalanok küldöttei is meghívást kaptak az alsótáblára. Ez a döntés hosszú távra biztosította a görögkatolikus egyház országgyűlési jelenlétét: a görögkatolikus főpapság közel másfél évszázadon át képviseltette magát a magyar törvényhozásban. A későbbi jogszabályok tovább erősítették ezt a státuszt: az 1885. évi VII. törvénycikk már név szerint említette „a magyar Szent Korona országainak latin és görög szertartású római katholikus egyháznagyait"[307] a főrendiház tagjai között. Az 1926. évi felsőházi törvény pedig a főrendek felsorolásába már a hajdúdorogi püspököt is beiktatta.[308] A területi revíziókat követően a munkácsi, a nagyváradi és a szamosújvári görögkatolikus püspökök is elnyerték a felsőházi tagságot.[309] A 19. század második felétől kezdve az 1848-as népképviseleti átalakulás nyomán az alsótábla káptalani képviselete megszűnt. A görögkatolikus püspökök azonban hivataluknál fogva továbbra is helyet foglaltak a felsőházban, egészen a kétkamarás parlament 1945-ig tartó fennállásáig.[310]

A románok uniója – ahogy azt fent említettük – a Trentói Zsinat szellemében véglegesült. A többi egyesült egyházban is megfigyelhető latinizációs folyamat a román közösséget sem kerülte el teljesen. Ez utóbbi mégis kivételt képez a többihez viszonyítva, amennyiben az antik eredetű szent kánonok ismerete és hatályuk tudata ebben az egyházban még a 19. század második felében is megfigyelhető volt.[311] E tény

[305] FORGÓ, *Batthyány* 78; SZABÓ, *Fejezetek* 92.
[306] FORGÓ, *Batthyány* 79
[307] 1885. évi VII. törvénycikk 4. §, B.a. pont., ld. SZABÓ, *Fejezetek* 93. 12. jegyzet.
[308] 1926. évi XXII. tc. 4. §, B.1. pont., ld SZABÓ, *Fejezetek* 93. 13. jegyzet.
[309] 1940. évi XXVII. tc. 1. §, 1. pont. ld. SZABÓ, *Fejezetek* 93, 15. jegyzet.
[310] SZABÓ, *Fejezetek* 93.
[311] Vö. ŽUŽEK, I., *Incidenza del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium nella storia moderna della Chiesa universale*, in ŽUŽEK, I. (ed.), *Understanding the Eastern Code*

nagyban köszönhető Papp-Szilágyi József nagyváradi püspöknek, aki *Enchiridion iuris ecclesiae orientalis catholicae* című művének[312] összeállításában a „szent kánonokat" vette alapul, és vallotta azok hatályosságát, hozzátéve, hogy ezek mellett a latin egyház jogforrásai és a Trentói Zsinat rendelkezései mindössze kiegészítő jogforrások a keletiekre vonatkozólag.[313] A II. Vatikáni Zsinat új ekkleziológiai felfogására még sokat kellett várni. A 19. század katolikus vezetésére a *ritus praestantia* elv széleskörű alkalmazása és a centralizációra való törekvés volt jellemző.[314] Ennek fényében nem meglepő Róma negatív reakciója, mellyel egyrészt elutasította a Papp-Szilágyi-féle Enchiridion 1880-as második kiadásának[315] engedélyezését, másrészt egy évvel később, 1881. április 30-án kelt levelében[316] a Hitterjesztési Kongregáció Ioan Vancea fogaras-gyulafehérvári metropolitának címzett levelében felhívta rá a figyelmet, hogy az Apostoli Szentszék nem hagyott jóvá semmiféle keleti kánonjogi kódexet.[317]

A szent kánonok ismeretében és azok hatályosságának elismerésében kivételes példát

---

(Kanonika 8), Roma 1997, 266-327, 276.: „Nei confronti dei 'sacri canones' la situazione delle Chiese orientali cattoliche, che si erano unite a Roma dopo il concilio di Trento, non era molto diversa. Si può dire con solido fondamento che in tutte esse, con una sola eccezione, non vi si trova alcuna traccia di consapevolezza di un "Codex canonum" orientale che abbia continuato a essere in vigore per tutti coloro che, abbandonata la Chiesa ortodossa, si univano a Roma. Ed è ben comprensibile che con ciò i più profondi legami con il proprio patrimonio canonico siano risultati recisi, e che queste Chiese si siano trovate agli inizi di tali unioni, in una specie di vuoto canonico, che si cercava di colmare, con più o meno felice esito, con decreti emanati dai loro sinodi. Questi, spesso di spontanea volontà (come il sinodo Ucraino di Zamošč del 1720) o sotto la pressione delle autorità ecclesiastiche latine (come il sinodo di Diamper dei malabaresi del 1599), uniformando le proprie tradizioni alla disciplina canonica occidentale. A ciò faceva eccezione la Chiesa romena. In seno ad essa, come sembra, la conoscenza dei 'sacri canones' nella seconda metà del secolo XIX era ancora buona ed il loro essere in vigore era riconosciuto in larga misura."

[312] PAPP-SZILÁGYI, J., *Enchiridion iuris ecclesiae orientalis catholicae*, M.Varadine 1862.

[313] Uo. 120.: „[…] præter ea, quæ decretis Summorum Pontificum expresse etiam pro Græco-Catholicis sive omnibus, sive aliquibus, præscripta sunt, come fons iuris subsidiarium in quelle materie in quibus Codex Ecclesia Orientalis non sufficit et Ritui etiam orientali congrua sunt."

[314] ld. lent: II. fejezet 1.2.

[315] PAPP-SZILÁGYI, J., *Enchiridion iuris ecclesiae orientalis catholicae*, M.Varadine, 1880[2].

[316] Fonti, I, X, (n. 908), 643.

[317] Uo.: „Codicem proprie dictum canonum orientalium nullum hucusque fuisse ab Apostolica Sede approbatum; et propterea canones disciplinam Ecclesia universalis spectantes etiam Patrum orientali schismate vetustiorum per sese maiori non pollere auctoritate, quam singuli ipsi Patres mereantur; non posse autem, undequaque affirmari ipsos legum ecclesiasticarum proprio et rigoroso sensu sumptarum vi pollere."

képviselő román görögkatolikus közösség szervezeti fejlődése a 19. század közepétől új lendületet kapott. IX. Piusz 1853. november 26-án két további egyházmegyét létesített számukra Szamosújváron és Lugoson, és ezeket a nagyváradival együtt alávetette a fogarasi püspökségnek. Ez utóbbit ezzel egyidejűleg az *Ecclesiam Christi* kezdetű bullájával [318] Gyulafehérvár–Fogaras néven metropóliává emelte. Ezzel ez utóbbi kikerült az esztergomi metropolita joghatósága alól, [319] és közvetlenül az Apostoli Szentszék alá lett rendelve.

A román görögkatolikus metropólia felállítása (1853) után az említett közösség szükségét érezte egy új „kódex" létrehozásának, mely által kánonilag szabályozni lehet a teljes új egyháztartományt. Hosszas előkészítések után végül 1872. május 5-14. között került sor Balázsfalván a gyulafehérvár-fogarasi görögkatolikus metropólia első tartományi zsinatára. E zsinat határozatai, csakúgy mint a későbbiekben megvalósult, 1882-es és 1900-as tartományi zsinatoké természetesen az egyház legfelsőbb hatóságának jóváhagyásával kerültek kihirdetésre. Ezek rendelkezési mind a mai napig a román görögkatolikus közösség fontos jogforrásait képezik, érezhető szerepükkel a román részleges jog jelenleg folyamatban lévő kodifikációjában. Az említett három tartományi zsinat (1872, 1882, 1900) dokumentumaiban felfedezhető a szent kánonok megfelelő ismerete, lévén, hogy ugyanezen iratok lábjegyzetei is tanúskodnak azok kiemelt súlyáról a részleges jogalkotásban. [320]

A román görögkatolikus közösség kivételes jellege tehát nem csak a szent kánonok ismeretében és használatában nyilvánult meg, hanem a tartományi zsinataiban megjelenő jogalkotásban is. Éppen a szent kánonok hatályának tudata lehet az egyik

---

[318] PIUS IX, litt. ap. *Ecclesiam Christi* [erectio provinciae ecclesisticae Alba-Iuliensis e Fagarasensis], 26. XI. 1853, in Fonti I, X, n.800; Mansi XLII, 620–627.

[319] Scitovszky esztergomi érsek a román metropólia felállítása után komoly küzdelmet folytatott, hogy – jóllehet metropolitai joghatóságát elveszítette a román görögkatolikus egyház felett –, a prímási jogkörei továbbra is érvényben maradjanak az említett közösség vonatkozásában. Ehhez ld. ADRIÁNYI, G., *Adatok az erdélyi görögkatolikus egyház történetéhez (1692-1920)*, in STANCIU, L., (szerk.), *Az erdélyi görögkatolikus egyház története zsinatai tükrében 1782–1900* (Okmánytárak, Egyháztörténeti Források 12), Budapest 2017, 22-23; illetve I ADRIÁNYI, G., *Scitovszky és Simor érsekek harca a prímási jogokért*, in BÁRDOS, I. – BEKE, M. (szerk)., *Ministerio*, Esztergom-Tatabánya 1998, 29-38.

[320] E tartományi zsinatok bemutatásához és dokumentációjához ld. STANCIU, L., (szerk.), *Az erdélyi görögkatolikus egyház története zsinatai tükrében 1782–1900* (Okmánytárak, Egyháztörténeti Források 12), Budapest 2017.

oka annak, hogy a román metropolita jogköre jobban megfelelt mind az antik kor fegyelmének, mind a mai sajátjogú metropolita kódexbeli alakzatának. Ezzel szemben a latin és a korabeli keleti metropoliták a minimalista trentói jogot követték. Ilie Arisean részletesen beszámol a román görögkatolikus közösség tartományi zsinatainak rendelkezéseiről.[321] Ezen szinódusok közül mint mondtuk, kiemelkedik az első, 1872. május 5-14 között összehívott balázsfalvi tartományi zsinat. Ennek rendelkezései meghatározó forrásokká váltak a közös keleti kodifikáció folyamatában is. Az említett szinódus rendelkezéseit összefoglaló dokumentum második titulusának – *De Ecclesia* – első fejezete az egyházkormányzati hatalmat általánosságban tárgyalja, majd a második fejezetben a római pápa hatalmát mutatja be. A harmadik fejezet, mely a pátriárkai jogkörökre vonatkozott, nem került bele a Szentszék által elfogadott végleges gyűjteménybe, ugyanis a Hitterjesztési Kongregáció e fejezet eltávolítását írta elő. Ez utóbbi döntésnek a valószínűsíthető oka mindössze az, hogy a román görögkatolikus közösség feje ebben az időszakban csak „rítusfő" metropolita volt, hiszen a nagyérseki státuszt csak 2005 decemberében nyerte el. A román metropolita jogaira és kötelességeire vonatkozó szabályozás, mely eredetileg a negyedik fejezetben szerepelt volna, így a harmadik helyre került. Ahogy Ariesan rámutat,[322] az első román tartományi zsinat rendelkezései a metropolita jogköreit illetően nagyobb mozgásteret és önállóságot engedtek meg az egyházfőnek, mint a ruténok 1720-as zamoscsi zsinatának[323] ötödik titulusában, vagy a maroniták 1736-os libanoni zsinatának negyedik fejezetében található, metropolitákat illető előírások.[324] A román metropolitával kapcsolatban az első balázsfalvi zsinat az alábbiakat rendelte el:[325] „A metropolitát a saját egyháztartományához tartozó püspököknek kell felszentelniük; joga van arra, hogy a liturgiában megemlékezzenek róla (kommemorálják); szuffragáneusai az ő beleegyezése nélkül semmiféle nagyobb jelentőségű ügybe nem foghatnak; őt illeti a tartományi zsinat összehívása és annak elnöklése; felügyeli a megüresedett püspöki

[321] ARIEŞAN, I., *Il Sinodo Provinciale I (1872) ed il suo ruolo nel dare una nuova impronta alla legislazione canonica romena*, Excerpta ex Diss. ad Doctoratum, PIO, Roma 2008.
[322] ARIEŞAN, I., *Il Sinodo* 195-196.
[323] DYMYD, M., *La figura giuridica del Vescovo della Chiesa Unita di Kyiv sulla base dei suoi Sinodi (1589-1891)*, L'viv 1999, 48-49.
[324] *Synodus provincialis a. 1736 in Monte Libano celebrata*, Pars III, cap. 4.
[325] *Concilium Provinciale Primum*, Blasiu 1882, 28-34; Mansi XLII, 512-516.

székekre szánt jelöltek megválasztását; felszenteli az új püspököket; hozzájárulását adja másik székre történő áthelyezésükhöz; fogadja a püspöki bíróságok ítéletei elleni fellebbezéseket; a püspököket rezidenciára kötelezheti; felügyel a megüresedett eparchiák fölött; ügyel a hit és az erkölcsök sértetlenségére, valamint a kánonok megtartására az egész tartományban, és — szükség esetén — kánoni látogatást tarthat az eparchiákban; joga van a pallium viselésére; egyháztartománya közvetlenül az Apostoli Szentszéknek van alárendelve".[326]

Az 1872-es balázsfalvi tartományi zsinat e metropolitákra vonatkozó fejezetében több fontos forrás is idézésre került. Ezek közül az első a 34. apostoli kánonban rögzített szinodális alapelv.[327] Eszerint az egyes területek püspökeinek tudniuk kell, ki közöttük a *protosz*, akire egyházfőként tekintenek, és akinek beleegyezése nélkül nem hoznak nagyobb jelentőségű döntéseket. A kánon második fele pedig hozzáteszi, hogy a *protosz* se tegyen semmi ilyesmit a többiek megkérdezése nélkül.[328]

A román görögkatolikus metropolitát az első keleti kodifikáció idején megillető jogkörök az alábbiakban összegezhetők:[329]

1. A román metropolita titulusa az alapító bulla értelmében „Archiepiscopus et Metropolita".[330]

2. A metropolita megválasztása tartományi szinóduson történik, melyen a tartomány püspökei, a metropolitai egyházmegye kanonokjai és az egyes egyházmegyék

[326] Olasz nyelven szemlézi: ARIEŞAN, I., *Il Sinodo* 195.

[327] „Episcopos gentium singularum scire convenit, quis inter eos primus habeatur, quem velut caput existiment, et nihil amplius praeter eius conscientiam gerant […] sed nec ille praeter omnium conscientiam faciat aliquid, sic enim unanimitas erit, et glorificabitur Deus per Christum in Spiritu sancto", PL LXVII, 145. Megjegyzendő, hogy a Patrologia Latinában 35. kánonként szerepel, illetve több régi manuáliában is 35. kánonként hivatkoznak rá, vö. például WERNZ, *Ius Decretalium* II, 2, 508.

[328] Magyar szövegéhez ld. ÓKÍ 2018, 345.

[329] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 32-33; POPEK, A., The Rights and Obligations of Metropolitans. A Historical Synopsis and Commentary, [Canon Law Studies 260], Washington 1947, 397-406.

[330] PIUS IX, litt. ap. *Ecclesiam Christi* [erectio provinciae ecclesisticae Alba-Iuliensis e Fagarasensis], 26. XI. 1853, in Fonti I, X, 800; Mansi XLII, 620–627.

képviselői közösen három jelöltet állítanak, majd ezt a listát felterjesztik az Apostoli Szentszékhez, ahol e személyek közül választják ki a legmegfelelőbbet.[331]

3. Az újonnan megválasztott metropolita köteles kérni a római pápától a palliumot, de nincs meghatározva, hogy ezt milyen határidőn belül kell megtennie. A palliumot tartománya bármely templomában jogosult használt a szent cselekmények során, a tartományán kívül azonban főszabály szerint nem viselheti.[332]

4. A metropolita joga a tartományi püspökök választásának moderálása, a jelöltek alkalmasságának kivizsgálása, továbbá a választás eredményének a Szentszék felé való közlése.[333] A metropolita joga továbbá, hogy – a megválasztott személy római pápa általi jóváhagyása és a szentatyától kapott apostoli megbízás elnyerése után – az új püspököt felszentelje és intronizálja.[334]

5. A metropolita joga (és kötelessége), hogy a széküresedésben lévő eparchiáról gondoskodjon, továbbá, hogy szükség esetén annak élére átháramlott joggal káptalani helynököt nevezzen ki.[335]

6. A megfelelő kánoni ok nélkül eparchiáját magára hagyó tartományi püspököket helyben maradásra kötelezheti, illetve kánoni büntetést szabhat ki rájuk.[336]

7. A tartomány püspökei nem intézhetnek nagyobb jelentőségű ügyeket a metropolita tudta és közreműködése nélkül, ahogy a metropolita sem tehet ilyet a tartományi püspökök megkérdezése nélkül.[337]

8. A metropolitát felügyeleti jog illeti meg teljes egyháztartományán belül. Az Apostoli Szentszék előzetes megkérdezése nélkül is folytathat kánoni vizitációt a visszaélések megszüntetése érdekében olyan esetekben, amikor a tartományi szinódus azt megalapozottnak látja.[338]

---

[331] CPR I, tit. II, III, 3.; Fonti I, X, 796-797.
[332] CPR I, tit. II, III, n. 7.
[333] CPR I, tit. II, III, n. 3; Fonti I, X, 535, 789.
[334] CPR I, tit. II, III, n. 3; Fonti I, X, 538.
[335] CPR I, tit. II, III, n. 5; Fonti I, X, 788.
[336] CPR I, tit. II, III, nn. 3, 5; Fonti I, X, 558-559.
[337] CPR I, tit. II, III, n. 2; CPR III, tit. II, II, n. 1; F. X, nn. 557, 792. Vö. 34. Apostoli kánon.
[338] CPR I, tit. II, III; Fonti I, X, 787, 793.

9. A metropolita liturgikus bizottságot állíthat fel a liturgikus könyvek felülvizsgálatára, melynek eredményeit az Apostoli Szentszék jóváhagyása után maga is jóváhagyhatja és a kiadásukat lefolytathatja.[339]

10. A metropolita joga (és kötelessége) az Amerikában élő román görögkatolikusok lelkipásztori gondozásának biztosítása.[340]

11. Az Apostoli Szentszék közreműködése nélkül is jogosult a vegyesvallás akadálya alóli felmentés megadására.[341]

Értékelés: A fentiek alapján elmondható, hogy a román görögkatolikus metropolita kánonjogi helyzete az első keleti kodifikáció idején számottevően különbözött az ukrán egyházfőétől. Míg ez utóbbi metropolita jogköreit tekintve a zamoscsi és lembergi zsinatoknak és az 1925-ös lengyel konkordátumnak köszönhetően az egyszerű latin metropolitákkal asszimilálódott, addig a román görögkatolikus egyházfő továbbra is igen kiterjedt jogkörökkel rendelkezett. Ez a helyi zsinati jogalkotásnak is köszönhető, mely hiteles módon igyekezett a szent kánonok által metropoliták részére elismert jogköröket a román metropolitának is biztosítani.[342] Ebben nagy szerepe lehetett a román egyházban még az unió előtt keletkezett normagyűjteménynek, mely 1652-ben jelent meg *Pravila Magna* címmel. Ebben az első évezred kánoni gyakorlatának megfelelően került rögzítésre a metropoliták joghatósága.[343] Jóllehet a gyulafehérvári unió után a *Pravila* katolikus részről nem került hivatalos elfogadásra, a gyakorlatban azonban a román katolikusok körében is meghatározó és nagy tekintélynek örvendő normagyűjteménynek számított. Ebből adódóan a tartományi zsinatok döntéseire is

[339] CPR I, tit. VI, VI; CPR III, tit. III, I, n. 1; S. CONGR. DE PROP. FIDE, *Litt.*, 22. III. 1881; ld. Fonti I, X, 711-715.
[340] S. CONGR. DE PROP. FIDE, *Litt.,* 5. VII. 1907, n. 22868; ld. Fonti I, X, 790.
[341] Fonti I, X, 480.
[342] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 84.
[343] Vö. DAN, I., *Pravila magna eiusque auctoritas in Ecclesia Romena*, Romae 1944, 48-68.

kiemelt hatással volt.[344] A neves kanonista, Papp-Szilágyi József e műre utalva állította, hogy a román görögkatolikusoknak van már meglévő kódexe.[345]

A többségében az 1872-es balázsfalvi tartományi zsinat[346] által meghatározott, román érsek-metropolitára ruházott jogkörök a majdani nagyérsek (egyházfői státuszú érsek) jogi alakzatának kodifikációjához is megfelelő kiindulópontot szolgáltathattak.[347]

[344] Uo. 162skk.

[345] „Nos graeco-catholici rumeni habemus nostrum codicem proprium, cui titulus est Directorium legis, alias slavice Pravila," Mansi L, 545c.

[346] STANCIU, L., (szerk.), *Az erdélyi görögkatolikus egyház története zsinatai tükrében 1782–1900* (Okmánytárak, Egyháztörténeti Források 12), Budapest 2017, 269-312.

[347] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 84: „Il gruppo rumeno [...] Come costituzione, è tutto all'opposto del precedente. Il primo Concilio provinciale di Alba Iulia del 1872 ha accuratamente determinato le sette prerogative del Metropolita, e le ha ben poggiate su i Canoni ricevuti nel Corpus iuris bizantino. È un'ottima fonte per la determinazione delle facoltà dell'Arcivescovo Capo di Chiesa".

II. A nagyérsek alakjának kiformálódása az első keleti kodifikációban

1. Az első keleti kodifikáció

1.1. Távolabbi előzmények

Mint ismeretes, az egyházfegyelmi rend írásba foglalásának folyamata[348] először Keleten indult meg.[349] Ennek köszönhetően legkésőbb a II. Niceai Zsinat idejére (787) rögzítést nyert a fegyelmi normáknak az a köre, melyek egyetemes érvényűek voltak.[350] Ezeket a jogszabályokat különböző gyűjtemények tartalmazták. Szisztematikus

[348] Az első keleti kodifikációhoz ld. például COCO, G., *L'idea e lo sviluppo della prima codificazione orientale*, in *Iura Orientalia* 9 (2013), 14-59; ŽUŽEK, I., *Appunti sulla storia della Codificazione canonica orientale*, in GAID, Y. (ed.), *The Eastern Code: Text and Resources* (Kanonika 13), Rome 2007, 31–71, 40–50; SZABÓ P., *A keleti kodifikáció története (I). A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig*, in *Athanasiana* 12 (2001), 95-114, illetve az ott hivatkozottak (39.jegyzet): CICOGNANI, A. G., *Prefazione sull'opera della codificazione canonica orientale*, in Fonti, fasc. 1, Roma 1931, I-XIV; CICOGNANI, A. G., *De Codificatione Canonica Orientali*, in *Apollinaris* 5 (1932), 86-95; COUSSA, A., *De codificatione canonica orientale*, in *Acta congressus iuridici internationalis VII saeculo a decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis, Romae 12–17 Novembris 1934*, vol. IV, Romae 1936, 493-532; GIANNINI, A., *Sulla codificazione del diritto canonico orientate*, in *Il Diritto Ecclesiastico* 58 (1947), 193-204; COUSSA A., – KOROLEVSKIJ, C., *Codificazione canonica orientale*, in AZARA, A., – EULA, E. (a cura di), *Novissimo Digesto Italiano*, vol. III, Torino 1959, 410-415; COUSSA, A., *Codificazione canonica orientale*, in SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico: cenni storici e statistiche*, Roma 1962[3], 35-61; FALTIN, D., *La codificazione del diritto canonico orientale*, in *La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali nel cinquantesimo della fondazione 1917-1967*, Roma 1969, 121-137; FALTIN, D., *Codex Juris Canonici Orientalis*, in PALAZZINI, P. (ed.), *Dictionarium morale et canonicum*, vol. I., Romae 1962, 719-722; METZ, R., *La prémire codification du droit des Églises orientates catholiques (1927-1958*, in LE BRAS, G. (ed.), *Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident 16*, Paris 1981, 272-281; METZ, R., *La prémiere tentative de codifer le droit des Eglises orientales au XXe siecle (1927-1958)*, in *Melanges offerts a Jean Dauvillier*, Toulouse 1979, 531-546; BUCCI, O., *Il Codice di diritto canonico orientale nella storia della Chiesa*, in *Apollinaris* 55 (1982), 370-448, 370-401.

[349] SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 100skk.

[350] FARIS, J.D., *Historical introduction* in NEDUNGATT G. – RUYSSEN, G. (eds.), *A Guide to the Eastern Code: A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches* (Kanonika 10), Rome 2020[2], 45-64, 45.

elrendezésük azonban nem történt meg. A legfőbb hatóság által nem került kihirdetésre „kódex" formájában hivatalos kánongyűjtemény.[351] Egészen az I. Vatikáni Zsinatig kellett várni annak felismeréséig, hogy az Egyháznak is az államok jogrendjében már bevettnek számító modern kodifikációra van szüksége.[352]

A II. Niceai Zsinat által megerősített „szent kánonok" megítélése az egyházszakadás véglegesülése után gyökeresen megváltozott: azokat nem tekintették már „szentnek", de hatályban lévőnek sem, katolikus részről sokkal inkább gyanúval kezelték őket mint „skizmatikus" örökséget.[353] Ivan Žužek gyakran idézett fenti tanulmányának megállapítása szerint a „szent kánonok" tekintetében a Trentói Zsinat után Rómával egyesült keleti katolikus egyházak helyzete nem nagyon különbözött egymástól. Az uniós folyamat révén létrejött „görögkatolikus" egyházakban egy kivételtől eltekintve nyoma sem fedezhető fel egy közös „keleti kódex", illetve az első egyetemes zsinatok által hozott fegyelmi rendelkezések hatályossága tudatának. Teljesen érthető módon, ennek betudhatóan a legmélyebb kötelékek szakadtak meg saját fegyelmi örökségükkel. Emiatt ezek az egyházak az uniók kezdetén egyfajta „kánoni űrben" találták magukat, melynek kitöltésére szinódusi határozatok révén törekedtek, minimális sikerrel. Ezek gyakran saját szándékuk szerint (például az 1720-as ukrán zamoscsi zsinat), máskor a latin egyházi hatóságok nyomására (például a malabárok 1599-es diamperi zsinata) hagyományaikat a nyugati kánoni fegyelemhez igazították.[354]

---

[351] Ahogy arra Szabó Péter rámutat, „ugyan a XIV címből álló nomokánon gyűjteményt a 920-as konstantinápolyi zsinat állásfoglalása nyomán hivatalos jellegűnek mondjuk, ám a kánonoknak az a zsinat sem adott új, sajátos jogerőt. A szent kánonok ereje azon esetben is eredeti kihirdetőjük, illetve a Trulloszi Zsinat 2. és a II. Nikaiai Zsinatok 1. kánonjának tekintélyén nyugodott. A 920-as deklaráció tehát lényegét tekintve nem kihirdetés abban az értelemben, hogy a kánonok tekintélye és kötelező ereje ezen cselekményen nyugodna. Csak arról van szó, hogy – a Corpus iuris canonici 1582-es verziójának közzétételéhez hasonlóan – a zsinat deklarációja hatóságilag elismert, letisztázott, hiteles verziónak a szent kánonok azon gyűjteményét ismerte el, melyet a XIV címből álló nomokánon ott jelen levő verziója tartalmazott", ld. SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 101-102.

[352] Uo. 105. A „kodifikáció" és a „kódex" kifejezések terminológiájához és a jelentéstartalmuk specifikálódásához ld. Uo. 97-100.

[353] ŽUŽEK, *Incidenza* 278.

[354] Uo. 276skk.

Jóllehet vannak szerzők, akik a keleti kodifikáció távolabbi kiindulópontját a 18. század elejére teszik,[355] a Keleti Kódex előszava, és ezzel összhangban a kanonisták többsége a modern keleti kodifikáció kiindulópontjának Jean-Baptiste Pitra bíboros IX. Piusz pápa megbízásából elkészített forráskiadványát tekintik.[356] „A görögök egyházjogának története és dokumentumai" című kétkötetes művet[357] ugyan érték kritikák,[358] de mégis elmondható róla, hogy a korábbi forrásgyűjteményekkel szemben ez a keleti kánonjog forrásainak már kritikai apparátussal ellátott kiadását adja.[359]

A keleti rítusok jogrendjét az első keleti kodifikáció előtt alapvetően a részleges jog határozta meg.[360] Átfogó rendelkezések hiányában azonban a keleti katolikus közösségek zöme elsősorban szokásjogi normák mentén működött.[361] Ezért az I. Vatikáni Zsinat előkészítése során több keleti főpap is javaslatot tett arra, hogy a keleti kánonjog felülvizsgálatának is szerepelnie kellene a Zsinati napirendjében.[362] Így például Papp-Szilágyi József nagyváradi püspök, aki emellett szinte egy teljes kódex tartalmát is felvázolta.[363] Gregorios Yûsef melkita pátriárka pedig önkritikusan

[355] Így például: BUCCI, *II Codice* 380.
[356] Vö. SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 103-104.
[357] PITRA, J.B., *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, vol. I-II, Romae 1864-1868.
[358] Ld. SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 104, 20. jegyzet: KOROLEVSKIJ, C., *Introduzione generale alla disciplina bizantina. Collezioni generali di disciplina bizantina*, in *Studi storici*…, Fonti, I, VIII, Città del Vaticano 1932, 183. (Korolevskij a bizánci gyűjtemények nyugaton kiadott verziói közül legjobbnak BEVERIDGE, W., *Synodikon*… című munkáját [Oxford 1672] tekinti, míg összességében legjobbnak a RHALLI-POTLI-féle *Syntagma*-t [Athén 1852-1859]).
[359] SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 104.
[360] SZABÓ P., *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság (1771-1972)* (Collectanea Athanasiana, I. Studia, vol. 16), Nyíregyháza 2023, 34.
[361] Uo. 35.
[362] AAS 82 (1990), 1047.: „Exorsis de re canonica orientali studiis, nonnulli ex orientalium Ecclesiarum Episcopis, qui de quaestionibus Concilio Vaticano I proponendis rogati erant, de iuris canonici orientalis recognitione in ipso Concilio agendum esse existimabant. Horum votorum interpretes praesertim fuerunt Gregorius Yussef, Patriarcha Ecclesiae Melkitarum, qui graviter de iuris canonici orientalibus proprii unicuique ritui congruentis egestate doluit, necnon Joseph Papp Szilagyi Magno Varadinensis Episcopus ritus orientalis, qui plurimorum ecclesiasticae disciplinae capitum restaurationem exoptavit, integrum fere Codicem quendam describens."
[363] PAPP SZILAGYI, I., *Responsum Episcopi Magno-Varadinensis Ritus Graeci,* in Mansi XLIX, 196-198.

elismerte, hogy az antik kánonok követhetetlensége miatt a keleti közösségekben gyakori az önkényes jogalkalmazás.[364] Az első keleti kodifikáció 1929-ben vette kezdetét. Folyamatára a korszak egyháztani hátterének felvázolása után térünk ki.

1.2. Egyháztani háttér

1.2.1. A Trentó utáni kor egyháztana

A Trentói Zsinat utáni korszak egyik ekkleziológiai alapvetése volt,[365] hogy az Egyháznak mint „tökéletes társaságnak" a lényegadó eleme a hierarchia. Az Egyház közösségi jellegének háttérbe szorulásával a korabeli gondolkodásban az intézményi jelleg kapott nagyobb hangsúlyt, ebből kifolyólag az egyházszerkezet alapja a keresztség helyett az egyházi rend szentsége (*ordo*) lett. Az ebből következő klerikus-laikus dichotómia mellett a centrális hatalomgyakorlás és a primátus hangsúlyozása is egyre erőteljesebbé vált. Ennek betudhatóan a helyi egyházak szerepe leértékelődött, ami magával hozta a püspöki hatalom térvesztését. A püspököket mindössze a pápa vikáriusának tekintették, tudniillik, hogy hatalmuk annyiban áll, amennyiben részesül a pápa legfőbb hatalmából. A helyi közösségek jelentősége háttérbe szorításának jelensége hatványozottan igaz volt a különböző keleti katolikus közösségek esetében.[366]

---

[364] GREGORIOS YÛSEF, *Responsum Patriarchae Melchitarum*, in Mansi XLIX, 200: „La chiesa orientale ha bisogno di essere riformata in molti capi: i principali sarebbero l' indisciplinazza delle corporazioni regolari: l'urtante condotta dei missionarii latini verso i riti orientali: l'ignoranza della massima parte del clero; *la mancanza d'un gius canonico proprio, e conforme agli usi di ciascun' rito, poiche i canoni antichi sono ineseguibili e per conseguenza le chiese orientali in molte cose si reggono arbitrariamente*, e molti altri abusi secondarii."

[365] A Trentó utáni egyháztan, az ún. 'hierarchiológikus ekkleziológia' áttekintéséhez, ld. például: SZABÓ P., *Az egyházkép hangsúlyváltása (LG II). Az 'Isten népe' modell kánonjogi aspektusai*, in PUSKÁS A. (szerk.), *A Szent Titok vonzásában. A hetvenéves Fila Béla köszöntése* (Studia Theologica Budapestinensia 32), Budapest 2003, 313–318, 313–315; illetve újabban: SZABÓ, *Fejezetek* 18-25; és az ott hivatkozottak: CONGAR, Y., *Die Lehre von der Kirche. Vom Abendländischen Schisma bis zur Gegenwart* (Handbuch der Dogmengeschichte 3/3d), Freiburg 1971, 52skk.; ANTÓN, A., *El misterio de la Iglesia: evolución histórica de las ideas eclesiológicas, II: De la apologética de la Iglesia-sociedad a la teología de la Iglesia-misterio en el Vaticano II y en el posconcilio* (Biblioteca de Autores Cristianos 27), Madrid 1987, 3skk.

[366] SZABÓ, *Fejezetek* 23.: „Összességében a 'trentói modell' –a korábbi 'firenzeitől' eltérően– már nem engedett helyet saját hagyományú, autonóm egyházak számára. Egyetlen egyházat

Az első keleti kodifikáció hátterében meghúzódó ekkleziológia, melyet az I. Vatikáni Zsinat tanítása jelölt ki, a trentói korhoz képest mindössze annyiban módosult, amennyiben a római pápa legfőbb és teljes kormányzati hatalmának dogmaként való rögzítéséből adódóan a centralizáció tovább erősödött.[367]

Emellett, – amint arra az egyes keleti közösségek tárgyalása során rámutattunk –, a Rómával egyesült keleti egyházak többségében a 17-18. században a latinizáció folyamata is nagyon erőteljessé vált, melynek során igyekeztek minél több latin elemet beépíteni a keleti egyházak helyi tradíciójába.[368] Azon túl, hogy a teológia terén szinte kizárólag a nyugati gondolkodás érvényesült, liturgikus téren is egyeduralmat élvezett a „praestantia ritus latini,"[369] vagyis a latin rítus elsőbbsége a többivel szemben. Ennek következményeként a keleti egyházak liturgikus tradíciójába is számos „idegen", latin elem került.[370] A keleti rítusok másodrendűségéről alkotott hivatalos vélemény nyilvánvalóan nem csak azok liturgikus életét érintette negatívan, hanem az ezen tradíciók által képviselt fegyelmi rendet sem hagyhatta érintetlenül.

---

ismertek, a monolitikus Római Egyházat, amelybe az egyesülő keletieket is jogilag minél homogénebb és jellegtelenebb módon igyekeztek betagozni. Ennek nyilvánvaló jele, hogy a hivatalos dokumentumok a fejlett hierarchiával rendelkező egyesült breszti rutének esetében sem alkalmazzák az 'egyház' megjelölést."

[367] Uo. 97.

[368] Vö. PERI, V., *Chiesa Romana e „rito" Greco. G. A. Santoro e la Congregazione dei Greci (1566–1596)*, Brescia 1975, 53.: „[...] fino a «ridurrli a forma di vita cattolica», e cioè al rito ed alla disciplina occidentale, riformati dal Concilio di Trento", idézi SZABÓ, *Fejezetek* 21, 27. jegyzet.

[369] A XIV. Benedek pápa által meghonosított szófordulat értelmében (vö. „Ritus enim Latinus propter suam praestantiam, eo quod sit ritus Sanctae Romanae Ecclesiae [...] supra Graecum ritum praevalet", BENEDICTUS XIV, const. ap. *Etsi pastoralis,* 26. V. 1742, in *Acta et Decreta Sacrorum Conciliorum Recentiorum* [Collectio Lacensis II], Freiburg 1876, 510.) a római egyház saját rítusát a keletiek rítusainál értékesebbnek tekintették, s ezen alaptézisből kiindulva a rítusközi fegyelmi szabályokban a keletieket negatívan érintő asszimetriákat foganatosítottak. A keleti-latin viszony szentszéki megítélésében ez a tézis, miszerint a latin rítus nemcsak elsőbbséget élvez, hanem minden, ami nem ennek megfelelő, csak a görögöknek tett „engedmény", szokásaik tolerálása, mintegy 150 éven át, egészen XIII. Leó pápaságáig meghatározó maradt.

[370] DE VRIES, W., *Rom und die Patriarchate des Ostens.* Freiburg-München 1963, 210-218.

A latinizáció és centralizáció folyamata a 19. században tovább erősödött, különösen IX. Piusz pontifikátusa alatt.[371]

1.2.2. XIII. Leó pápa pontifikátusának „keleti nyitása”

Gyökeres változást jelentett egy ilyen kiindulóponthoz képest XIII. Leó pápa 1894-es, Orientalium dignitas (’A Keletiek méltóságáról’) kezdetű apostoli levele,[372] melyben a keletiek fegyelmének megtartását és védelmét sürgette, elismervén ezen egyházak ősiségének kiemelkedő súlyát, és hagyományainak fontosságát az egyetemes Egyházban. Ezen megnyilatkozásával – jóllehet indirekt módon –, ám mégis egyértelműen szakít a latin rítus felsőbbrendűségének (ritus praestantia) korábbi tézisével. Leó volt az, aki „pápaságának kezdetétől fogva nagy szeretettel fordítva szemeit a keresztény Kelet népei felé,”[373] kiemelten hangsúlyozta a keleti egyházak sajátos küldetését és méltóságát. A legitim különbözőségben megjelenő egység, vagyis a keleti hagyományok jogos sokféleségének (*iure probata varietas*) elismerése XIII. Leó pápa tanításában már nem csak a liturgikus hagyományokra vonatkozik, hanem a keletiek törvényes fegyelmi önállósághoz való jogának elismerésére is.[374]

---

[371] IX. Piusz pápa keletiek iránti jószándékához nem fér kétség, hiszen több ponton is lépéseket tett a keleti egyházak helyzetének javítására, így például, amikor 1853-ban az Ecclesiam Christi kezdetű bullájával a fogarasi püspökséget Gyulafehérvár–Fogaras néven metropóliává emelte, kivette az esztergomi metropolita joghatósága alól, és közvetlenül az Apostoli Szentszéknek rendelte alá. Hivatalos megnyilatkozásaiban mégis gyakran előfordulnak a *ritus praestantia* elvének igen erős megnyilatkozásai; vö. ŽUŽEK, I., *Incidenza del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium nella storia moderna della Chiesa universale*, in PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, *Ius in vita et in missione Ecclesiae. Acta symposii internationalis iuris canonici occurrente X anniversario promulgationis Codicis Iuris Canonici, diebus 19-24 Aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 617-793, 696-697.

[372] LEO XIII, litt. ap. *Orientalium dignitas* [de disciplina orientalium conservanda et tuenda], 30. XI. 1894, in ASS 27 (1894–95), 257–264. A dokumentum bővebb bemutatásához lásd: OROSZ L., (szerk.), *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott ‘Keletiek méltósága’ kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpózion anyaga, 1994. november 2–4*, Nyíregyháza 1995.

[373] LEO XIII, *Orientalium dignitas* 258.

[374] Uo. 259: *Quoniam igitur haec rei liturgicae disciplinaeque orientalis iure probata varietas, praeter ceteras laudes, in tantum decus utilitatemque Ecclesiae convertitur, eo non minus*

Ugyanakkor fontos azt is látnunk, hogy Leó pápa lépései a keleti örökség sajátos gazdagságának fel- és elismerése érdekében csak kezdetlegesek voltak, nem hiányoztak belőle a kor – mai szemmel nézve – tévedései. Így például a hiteles keleti teológia gondolkodással szemben egyoldalúan részesítette előnyben a skolasztikus filozófia és teológia oktatását a keletiek képzésében, valamint a lelkiséget tekintve is a latin behatást segítette elő például a rózsafüzér és a szentségimádás gyakorlatának bevezetésével.[375]

XIII. Leó pápa nem csak a katolikus keleti egyházakkal törődött, hanem az ortodox egyházakkal is, melyek személyes meggyőződése szerint nem az eretnekség, hanem a skizma állapotában vannak. Ezért– a II. Vatikáni Zsinat tanítását elővetítve (LG 8; UR 14) – úgy tartotta, hogy ezek valódi *egyházaknak* tekinthetők.[376] Leó pápa elkötelezettsége a keresztény kelet felé már pápasága kezdetén is megmutatkozott, bár az első – IX. Piusz 1848-ban kiadott *In suprema Petri* körlevelének mintájára elgondolt – keletieknek szánt 'uniós' meghívásának terve[377] nem volt túl szerencsés.[378] 1894-ben XIII. Leó pápa a *Praeclara gratulationis*[379] kezdetű levelével újra buzdította az ortodox püspököket az egység fölvételére.

---

pertineant muneris Nostri partes oportet, recte ut sit consultum, ne quid incommodi imprudenter obrepat ab occidentalibus Evangelii administris, quos ad eas gentes Christi caritas urgeat. A keleti jog megítélésében történő leói szemléletváltáshoz ld. SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 106-108; illetve DOYLE, S.T., *The Apostolic See and the Eastern Catholic Churches: from the Tridentine Era to the Present* (Kanonika 29), Rome 2019, 274-290.

[375] DE VRIES, W., *Ortodossia e cattolicesimo*, Brescia 1983, 141.: „Leone XIII non considerò, d'altra parte, la possibilità fondamentale di una teologia orientale autonoma, anzi favorì l'introduzione del tomismo anche nelle scuole teologiche orientali, senza rendersi conto di quanto la filosofia e la teologia scolastica fossero ostiche alla mentalità degli Orientali. Il Papa promosse in certa misura la latinizzazione spirituale degli Orientali con l'introduzione di pratiche devozionali latine, come il rosario e la devozione al Sacro Cuore. Egli favorì anche l'adeguamento del monachesimo orientale alla vita degli ordini religiosi latini. Egli incaricò i Gesuiti [...] della riforma dei Basiliani ucraini facendo di essi un ordine di chierici regolari in tutto e per tutto secondo il modello latino," vö. TCE 18.

[376] CERETI, G., *Ecumenismo. Corso di metodología ecumenica.* Roma 1986, 364, idézi SANZ, G. – ARNANZ, J., *El "afecto oriental" de los Papas, de León XIII a Juan Pablo II: Roma y las Iglesias del Oriente cristiano* (Biblioteca de Autores Cristianos 604), Madrid 2000, 5-108, 7.

[377] LEO XIII*,* ep. encycl. *In suprema*, in *Leonis XIII Pontificis Maximi Acta,* I, 277-285.

[378] OROSZ L., *Unionizmus vagy ökumenizmus?*, in *Vigilia* 1994/10, 750.

[379] LEO XIII*,* litt. ap. *Praeclara gratulationis*, 20. VI. 1894, in ASS 26 (1893-94), 705-717. A dokumentum (erősen unionista szemléletű) bemutatásához ld. SZÁNTAY-SZÉMÁN I., *XIII. Leó pápa uniós szózata és a Kelet*, in *Keleti Egyház* IV. évf. 7. (1937.), 161-167.

A 19. századbeli teológiai gondolkodás egyik legkiválóbb jezsuita szakértője szerint ahogyan Szent Ágostont a „kegyelem doktorának" tartjuk a 4-5. században, úgy XIII. Leó megérdemli az „ekkleziológia doktora" titulust a 19. században.[380] Hasonló álláspontot van Rosario Esposito is.[381] A XIII. Leó és a Keresztény Kelet című, nagyvolumenű mű szerzője szerint Leó pápa teljes gondolkodásmódja és pontifikátusának minden fontosabb tevékenysége az ekkleziológiából indult ki.[382] A II. Vatikánum előtti katolikus ekkleziológia fontos dokumentuma XIII. Leó pápa *Satis cognitum* kezdetű enciklikája,[383] melyből kirajzolódik a pápa egyházképe: az Egyház mint Krisztus Titokzatos Teste. A ma már megszokott „Egyház mint titokzatos test" koncepció a keleti katolikus *egyházakra* vonatkozóan nem volt elterjedt a korábbi teológiai-ekkleziológiai látásmódban, de hozzá kell tennünk, hogy nem is volt példa nélkül való. Sean T. Doyle[384] idézi a Hitterjesztési Kongregáció egyik dokumentumát 1783-ból, melyben a babiloni latin püspök keleti hierarchák számára nyújtott támogatásának igazolása éppen a „titokzatos test" koncepció által van alátámasztva[385] – ha az egyik testrész gyenge, a másiknak kell segítenie őt.[386]

---

[380] HOCEDEZ, E., *Histoire de la théologie au XIXe siècle*, III, Paris 1947, 387.

[381] ESPOSITO, R., *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistematico*, Roma 1961, 15.: „Non a torto egli è stato definito il Dottore dell'Ecclesiologia del sec. XIX."

[382] Leó pápa már a pontifikátusa előtt is sokat foglalkozott egyháztani kérdésekkel, amint arra Esposito rámutat a körleveleken keresztül, melyeket a későbbi pápa még Perugia érsekeként írt, vö. ESPOSITO, *Leone XIII* 412-413, 4. jegyzet.

[383] LEO XIII, ep. encycl. *Satis cognitum*, 29. VI. 1896, in ASS 28 (1895–1896), 708–739. [Magyar fordítása: RADA I., *XIII. Leó pápa őszentségének körlevele az egyház egységéről.*] A dokumentum részletes elemzéséhez ld. ESPOSITO, *Leone XIII* 420–456.

[384] DOYLE, *The Apostolic See* 277, 14. jegyzet.

[385] SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE, *Relatis per emum*, 16. XI. 1783, in DE MARTINIS, R. (ed.), *Ius Pontificium de Propaganda Fide*, Roma 1888–1909, 1, II, 399.: „Aequum enim et consentaneum est necessario caritatis vinculo, quo catholica ecclesia simul est alligata, et in unum corpus compacta, cuius membra mutuo sese regere, ac fovere debent, quumque alterum eorum aegrum est, ac debile, ab altero subsidium, et solamen expectare et accipere iuxta Pauli sententiam (1 ad Corinth. 12, v. 13, 14, 26)."

[386] A *Satis cognitum* gondolatait előrevetítve, már másfél évvel korábban, az *Orientalium dignitas*-ban is megjelenik az 'Egyház mint Krisztus Teste' elképzelés: „Ha pedig a papság rendjei lelkületükben összekapcsolják a tanulmányokat, cselekvést, a valóban testvéri szeretettet, úgy Isten kegyelméből és vezetésével bizonyára megérlelődik az a várva várt nap, amikor mindnyájan együttesen eljutunk a hitnek és az Isten Fia megismerésének egységére, ezáltal teljesen és tökéletesen egybekapcsolódik és összetartozik az egész test, a különböző ízek segítségével minden egyes tagnak arányos közreműködésével. Így növekszik a test és építi fel

A keleti akatolikusokkal való kapcsolat történetében fordulópontot jelentett tehát XIII. Leó pontifikátusa. Ez utóbbi egészében érződik a törekvés a krisztusi szándék megvalósítására: „hogy mindnyájan egyek legyenek” (Jn 17,21). Leó pápa továbbra is osztotta a hivatalos katolikus álláspontot: az egység azt jelenti, hogy mindenki visszatér a Római Székhez. Számára ez az egység annyira radikális szükségszerűség volt, melynek jegyében az összes helyi egyházat be kell vonni annak keresésébe. Emellett pedig magának a Szentszéknek is meg kell tennie a szükséges intézkedéseket az uniók előmozdítására. Leó pápa szimpátiával tekintett a keleti egyházakra, felfedezve hagyományaik gazdagságát; hangsúlyozta a döntő különbséget azok hozzáállása között, akik a múltban megszakították a kapcsolatukat Rómával, és mindazok őszintesége között, akik itt és most a maguk erejéhez mérten igyekeznek hűek lenni Krisztushoz saját közösségükben, mely jelenleg szakadásban áll Rómával. XIII. Leó nem csak az egyéni megtérésekben gondolkodott, hanem újfajta egységtörekvést hirdetett meg az ortodox és a katolikus egyház között. Az egyéni áttérések helyett a katolikus egyházfő az egész ortodoxiát egyszerre hívta meg – a katolikus módon elképzelt – egységre. Nem csupán az egyes személyek katolizálását, hanem mindenekelőtt teljes közösségek visszatérését kívánta. Mint azt ma már tudjuk, e törekvés nem járt valódi sikerrel.

Összefoglalás: mai szemmel nézve találhatók kifogásolható elemek XIII. Leó pápa keletieket érintő tanításában. Egy másképpen gondolkodó és teologizáló kor gyermeke volt. Ennek ellenére ő volt az, aki új korszakot nyitott a történelemben a Katolikus Egyház és a keleti keresztények kapcsolatát illetőleg.[387] Miközben vissza kívánta állítani a keleti katolikus egyházak méltóságát („amelyet az ősrégi és kiváló dolgok emlékei megerősítenek, és az egész keresztény világon nagy tiszteletnek és dicsőségnek örvend”),[388] a keleti akatolikusokat is igyekezett visszavezetni a Rómával való egységre. Ez utóbbi törekvés, mint tudjuk, kevés sikert hozott. A Keletiek méltóságáról

önmagát a szeretetben. Csak egyedül így dicsekedhet azzal, hogy Krisztus igazi Egyháza, amelyben a legalkalmasabban összefügg az egy test és egy lélek.” LEO XIII, *Orientalium dignitas* 262.

[387] XIII. Leó pápa és a keleti egyházak viszonyához ld. még az alábbi saját írásainkat: SZAPLONCZAY M., *Grande munus – XIII. Leó pápa és a keresztény kelet*, in MAROSI I. (szerk.), *Hitkeresés*, Beregszász 2022, 67-76, illetve SZAPLONCZAY M., *XIII. Leó és a keleti egyházak*, in MIKÓ-PRÉM A. et al. (szerk.), *Fiatal kutatók és doktoranduszok XI. nemzetközi teológuskonferenciájának tanulmánykötete*, Budapest 2022, 65-75.

[388] LEO XIII, *Orientalium dignitas* 257.

szóló enciklika egy olyan út kezdőpontját jelzi, melyen a 20. század pápái elindulhattak a keresztény kelet iránti őszinte odaadásukban. Ez a nemes szándék a II. Vatikáni Zsinat keleti katolikusról szóló határozatában vált véglegesen nyilvánvalóvá. Ez XIII. Leó pápa megnyilatkozásait is idézi, amikor a részegyházak egyenrangúságáról és a fegyelmi önállóságról tanít.[389]

1.2.3. Az első keleti kodifikáció idején uralkodó egyháztani felfogás

A keletiek törvényes fegyelmi önállósághoz való jogának elvi elismerése azonban még nem járt együtt e jogok automatikus törvényi biztosításával. A korábbi ekkleziológiai felfogás egészen a II. Vatikáni Zsinatig domináns maradt.

Így a századfordulós hazai szakirodalom szerzői is a fenti – különösen az I. Vatikáni Zsinat centrális egyháztanát tükröző – álláspontot képviselik.[390] Eszerint csak a római pápa és a neki alárendelt püspökök rendelkeznek valódi joghatósággal, és a szupraepiszkopális hatalom csupán „folyománya a pápai főnökségnek”,[391] annak gyakorlói pedig mint „a pápa segítői tekintendők”.[392] Kosutány Ignácz 1903-as kánonjogi kézikönyvében ugyan maga is elfogadja ezt az álláspontot, de némi kritikával illeti:

---

[389] OE 3: *Kelet és Nyugat e részegyházai jóllehet, ahogy ők mondják, szertartásban vagyis liturgiában, egyházfegyelemben és lelki örökségben részben különböznek egymástól, azonban egyformán a római pápa – aki isteni rendelés alapján Szent Péter utóda az egyetemes Egyház fölötti primátusban – lelkipásztori kormányzására vannak bízva. A részegyházak tehát egyenrangúak, úgyhogy a szertartás címén egyikük sem előzi meg a többit, ugyanazok a jogaik és kötelességeik, abban is, ami az evangélium az egész világon való hirdetésére (vö. Mk 16,15) vonatkozik a római pápa irányítása alatt.*; OE 5: *A Szent Zsinat tehát nemcsak kellően értékeli és méltóképpen magasztalja ezt az egyházi és lelki örökséget, hanem Krisztus egyetemes Egyháza örökségének is tekinti. Ezért ünnepélyesen kijelenti, hogy Kelet Egyházainak nem kevésbé, mint Nyugat Egyházainak, joguk is, kötelességük is, hogy saját külön fegyelmi rendjük szerint kormányozzák magukat, hiszen ezeket tiszteletreméltó ősiségük ajánlja, jobban megfelelnek híveik szokásainak és alkalmasabbnak látszanak a lelkek szolgálatára.*

[390] Így például: SZEREDY J., *Egyházjog: különös tekintettel a magyar szent korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*, I. kötet, Pécs 1879; KONEK S., *Egyházjogtan kézikönyve*, Budapest 1903.

[391] KONEK, *Egyházjogtan* 268.

[392] SZEREDY, *Egyházjog* I, 417. A metropoliták és pátriárkák szupraepiszkopális joghatósága eredetének a primátusi hatalomból való participációs elmélet gregorián reformhoz kapcsolódó folyamatához ld. pl. Klaus Schatz, The Gregorian…, The Jurist 57 (1997) 123-136.

„Mint püspökök tehát a püspöki kar összes tagjai (beleértve a metropolitákat, primásokat és patriarchákat is) egyenlők. Egyenlők a püspöki ordóra nézve, a mi csak egy, és egyenlőknek hirdeti őket az újabb kánoni jog a jurisdictio hatalmára nézve is. Ez az egyenlőség a jurisdictio hatalmában mégis csak püspöki minőségüknek egyenlő elvi alapjában található fel, mert a való életben ez az egyenlőség soha sem volt meg és ma sincs meg. Metropoliták, primások, patriarchák mindig a püspökök felett álló hatalmak voltak és azok mai nap is. E hatalmakat közönségesen nem tartják isteni eredetűeknek, hanem emberi jogon alapulóknak, s a theologusoknak ezen megállapodását a jogásznak el kell fogadni".[393]

Hozzáteszi: „Az újabb elmélet azt tartja, hogy a metropoliták, primások és patriarchák minden hatalma a pápai hatalomból származik, mint a pápa által engedélyezett, átruházott hatalom, melyben ők a primátusnak csak képviselői és hatalmának közvetítői. Ezen elmélet kifejezi a nyugati egyháznak *mai* állapotát, hol e méltóságok csakugyan a központi hatalomnak a püspöki helyi hatósággal összekötő szerveivé váltak, de nem felel meg az intézmény történeti múltjának. Mert az az egyházzal egyidejű apostoli származású, s eredetét egész más okokra kell visszavezetnünk". Ezután röviden ki is tér a szerző ezen okokra,[394] melyeket jelen munkában is ismertettünk.

---

[393] KOSUTÁNY I., *Egyházjog*, Kolozsvár 1903, 189. A fent idézett szöveghez a szerző lábjegyzetben hozzáfűzi, hogy már Péter és az apostolok idejében az apostolok is rendeltek ki püspököket (Timóteus, Titusz), akik azonban az őket kirendelő apostoloknál kevesebbek voltak, tehát már akkor létezett három különböző fokozat: Péteré, az apostoloké, és az általuk kirendelt püspököké.

[394] Uo. 190.: „Történelmi fejlemények azok, melynélfogva egy-egy püspökség az őt környező többi püspökség felett kiemelkedő hatalomra tett szert, minek oka részint egy-egy városnak társadalmi és politikai nagyobb jelentőségében, részint a római birodalomnak politikai beosztásában (4 praefectura, 13 dioecesis, 116 provincia), de mindenek felett az egyház által közönségesen érzett szükségben található. Már a II. század vége óta az egyház vezetését azon zsinatoknál találjuk, melyeken több gyülekezet püspöke jött össze tanácskozás és határozatok hozatala czéljából, mely gyülekezeteket a IV. század eleje óta már a provinczia fővárosának (metropolis) püspöke (metropolita) rendesen összehivott, s innen indult ki a metropolita hatalma is az ő tartományának püspökei felett. Az első közönséges zsinat (ti. a Nicaeai 325-ben) az egyház első alkotmánya gyanánt meg is állapította, hogy a püspökök saját gyülekezetük felett, a metropoliták és a metropolitai zsinat pedig a püspökségek felett birjanak hatalmat. A metropolitai hatalomnak még mintái is fellelhetők a zsidóknál, és a görög amphyktionok

Némileg előre tekintve megjegyezzük itt is, hogy az első keleti kodifikáció eredményeként kihirdetett mp. *Cleri sanctitati* vonatkozó kánonjai is híven tükrözik a II. Vatikáni Zsinatot megelőző katolikus egyháztant. A szupraepiszkopális joghatósági alakzatok tisztán egyházjogi intézmények, melyeknek a püspökök felett gyakorolható hatalma a római pápa egyetemes egyházban fennálló legfőbb és teljeskörű hatalmából (*suprema et plena potestas iurisdictionis in universam Ecclesiam*)[395] való részesedés[396] által lehetséges.[397] Ebből következik, hogy a pápa és a püspökök között megjelenő szupraepiszkopális méltóságoknak megadott jogok nem változtathatatlanok, hanem a kor és a körülmények fényében megszoríthatók vagy kiterjeszthetők a római pápa által, aki egyedül jogosult e fenti hatalmából kifolyólag növelni, ellenőrizni, csökkenteni, vagy teljesen megvonni a pátriárkák, érsekek vagy metropoliták hatalmát, jogait és kiváltságait.[398]

---

intézményében. A metropolitaság már kifejlett intézmény volt keleten, mely inkább elszakadt, minthogy a pápa primátusát elfogadta volna, s csak a IV. század második fele után található az nyugaton, hol az egész a VII. századig fennállott, mint azt a nyugati egyház ezidőben tartott tartományi zsinatai eléggé bizonyítják."

[395] CS 162. kán.

[396] Érdemes itt megjegyezni, hogy a korabeli álláspont szerint maga a püspöki joghatóság sem a püspökszentelésből adódik, hanem csak 'extra-szakramentális' úton, a római pápa közvetítésével nyerhető el. Ehhez lásd pl. PIUS XII, litt. encycl. *Mystici corporis*, 29. VI. 1943, in AAS 35 (1943), 193-248, 212.: „ami saját egyházmegyéjüket illeti, mindegyikük Krisztus nevében legelteti és vezeti igazi pásztorként a reá bízott nyájat; ezt azonban nem teljesen önálló joghatóság alapján teszik, hanem a római Pápa jogos hatalmának alávetve, jóllehet saját, hivatalukból eredő joghatósággal bírnak, melyet közvetlenül maga a Pápa ad meg nekik."

[397] DE VRIES, W., *The Origin of the Eastern Patriarchates and their relationship to the Power of the Pope*, in BIRD, T.E. – PIDDUBCHESHEN, E. (eds.): *Archiepiscopal and Patriarchal Autonomy. A Symposium held on July 15, 1972 at Lincoln Center Campus*, New York 1972, 14-28, 26.: „Only in the second millennium did Rome get the idea that there cannot be any jurisdiction over other bishops by a particular bishop if this is not granted by Rome and if it is not a segment of the central authority of the bishop of Rome. This phase of papal primacy which does not permit the existence of patriarchates without the consent of Rome is a product of the second millennium. For instance during the time of Innocent III there is a strong development of the idea that every bishop has his power directly from the pope, indeed, that the power of every bishop is only a participation of the authority of the pope. This is an excess or exaggeration which is no longer accepted today."

[398] A mp. *Cleri Sancititati* kánonjaiban erőteljesen érződik az 1917-es Egyházi Törvénykönyv alkotmányjogának hatása, melyet az I. Vatikáni Zsinat szelleme határoz meg. A mp. *Cleri Sancititati* szupraepiszkopális szervekre vonatkozó látásmódjában éppen ezért visszaköszön a

Az I. Vatikáni Zsinat sem tudott túllépni a rítus pusztán liturgikus értelemben történő koncepcióján, a keleti kodifikáció szempontjából mégis jelentős határkőnek számít, mert ettől kezdve az a latin kodifikációval párhuzamosan állandó napirenden volt.

Az 1917-ben kihirdetett új latin kódex sikere nyomán egyes keleti egyházak vezetői úgy vélték, hogy annak bevezetése számukra is kedvező lenne. A legutóbbi kutatások is egyértelműen alátámasztják, hogy például a hajdúdorogi püspök gondolkodásában is mennyire meghatározó a latin kódex, vagy általában a közös fegyelem egyoldalú előnyben részesítése, a saját görög jog rovására.[399]

1.3. A kodifikáció folyamata

Az első keleti kodifikáció egy rendkívül összetett, többlépcsős folyamatban ment végbe a 20. század első felében.[400] Ennek keretében alakították ki az első keleti kánonjogi kódex szövegtervezetét, amely végül a római pápa elé került kihirdetés céljából. A kodifikációs folyamat kezdete XI. Piusz pápához köthető, aki 1927-ben sürgető

---

régi szerzők álláspontja, így pl. SZEREDY, *Egyházjog* I, 417.: „Mindazon hatalom, mely a patriarchák-, exarchák-, primások- és metropolitákra egyházi törvény folytán átruházta tott, csak a római pápa mint az egyház fejének beleegyezésével volt átruházható; mert isteni jog szerint minden püspök a pápa főnöksége alatt egyenlő; azért hogy a püspökök fölé kisebb vagy nagyobb hatalommal mások emeltessenek, csak úgy lehetséges, ha ebbe beleegyezik az, aki a joghatóság és hatalom teljét magától Krisztustól nyerte. Innen önkényt következik, hogy midőn a pápák megengedték, hogy a püspöki karból egyesek a kánonok által nagyobb hatalomkörrel ruháztassanak fel, saját jogaikból mit sem adtak fel, hanem azokat úgy mint nyerték, egész terjedelemben megtartották."

[399] Ezzel kapcsolatban ld. például SZABÓ P., *Miklósy István püspök és az első egyházi törvénykönyv (CIC'1917). Új levéltári adatok*, in *Athanasiana* 54 (2022), 251-262.

[400] Munkánk jelen részében elsősorban Szabó Péter e témára vonatkozó magyar nyelvű munkáira támaszkodunk, ld. SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 109-114., illetve SZABÓ, *Fejezetek* 118-124. A szerző a kodifikációs folyamat feltérképezésében maga is elsősorban a kódex Szerkesztőbizottságának titkára, Acacius Coussa írásaira hagyatkozik (COUSSA, A., *Codificazione canonica orientale*, in SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico: cenni storici e statistiche*, Roma 1962[3], 35-61; COUSSA, A. – KOROLEVSKIJ, C., *Codificazione canonica orientale*, in AZARA, A. – EULA, E. (a cura di), *Novissimo Digesto Italiano,* vol. III, Torino 1959, 411-415; vö. SZABÓ, *Fejezetek* 118.

feladatként jelölte meg a keleti egyházak külön jogrendjének kodifikációját.[401] A tényleges munka azonban csak két évvel később, 1929-ben vette kezdetét,[402] és egészen 1948-ig tartott. A folyamat három fő szakaszra tagolható: az előkészítő munkák időszakára, a kódex megszerkesztésére, valamint az egységes szöveg kialakítására.

1.3.1 Előkészítés

Az első (előkészítő) szakasz (1929–1935)[403] során a pápa egy négy bíborosból[404] álló előkészítő bizottságot hozott létre (*Commissio Cardinalitia*), amely Pietro Gasparri bíboros irányítása alatt végezte munkáját. A bizottság munkáját konzultorok és keleti delegátusok[405] segítették. A delegátusok az 1917-es latin kódex kánonjainak szövegei mentén, saját egyházi hagyományaikat és jogforrásaikat, valamint főpásztoraik elvárásait figyelembe véve készítettek tanulmányokat. A konzultorok ezekből szövegtervezeteket állítottak össze, amelyek vitára lettek bocsátva, majd többszörösen átdolgozásra kerültek. A szövegek véglegesítését megelőzően széleskörű konzultációt folytattak a keleti pátriárkákkal és más főpásztorokkal. Az anyag ezután a bíborosi bizottság elé került felülvizsgálatra, majd ideiglenes pápai jóváhagyásra bocsátották.

1.3.2. Szerkesztés

A második fázisban (1935–1942)[406] a pápa új bizottságot hozott létre (*Pontificia Commissio ad Redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis*),[407] mely immár nemcsak az előkészítést, hanem a szövegek konkrét szerkesztését is elvégezte. A

---

[401] Bár a kezdeményezés korábban is napirenden volt, valódi lendületet csak azután kapott, hogy Piusz pápa 1927. augusztus 3-án audiencián fogadta a Keleti Kongregáció bíboros titkárát, mely találkozó eredményeként a keleti kodifikációt a pápa kiemelten fontos és halaszthatatlan feladatnak nyilvánította, és hangsúlyozta, hogy a folyamatot személyesen kívánja felügyelni, vö. SZABÓ, *Fejezetek* 118.

[402] SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 109-110.

[403] SZABÓ, *Fejezetek* 118-120; SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 110-111; KOKKARAVALAYIL, S., *The Guidelines for the Revision of the Eastern Code: their Impact on CCEO* (Kanonika 15), Rome 2009, 27skk.

[404] Pietro Gasparri, Luigi Sincero, Bonaventura Cerretti és Francesco Eherle. A bizottság titkára Amleto Cicognani volt; vö. AAS 21 (1929), 669.

[405] Összesen tizennégy, különböző keleti egyházakhoz tartozó klerikus; névsorukhoz ld.: COUSSA, *Codificazione* 38.

[406] SZABÓ, *Fejezetek* 120-123; SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 111-112.

[407] AAS 27 (1935) 306–308.

bizottság elnökei Sincero, Massimi, majd Agagianian bíborosok voltak, míg titkárként Acacius Coussa, melkita szerzetes működött közre. A munkát egy újabb szakértői kör, a *Consulta speciale* is segítette, amely a püspököktől beérkezett észrevételek és a korábbi szövegtervezetek alapján készített jogforráson alapuló új javaslatokat. A teljes anyagot 21 tematikus részre bontották, és a bíborosok 42 plenáris ülésen vitatták meg a véglegesítendő szövegeket. A munkát részletes jegyzőkönyvek és dokumentációk kísérték, amelyek ma is hozzáférhetőek.[408]

1.3.3. Véglegesítés és kihirdetés

A harmadik szakaszban (1942–1948) [409] a kodifikáció elérkezett a szöveg véglegesítésének fázisához. A cél az volt, hogy a különböző kánonok egységes, koherens szerkezetbe rendeződjenek, és az esetleges logikai vagy tárgyi ellentmondások megszűnjenek. E munkát egy háromtagú tanács (Coussa, Larraona, Herman) vezette, akik önállóan elemezték a teljes anyagot, majd összevetették megállapításaikat, és konszenzusos javaslatokat dolgoztak ki. A pontosító munka 71 ülésen zajlott. Az így kialakított, 2666 kánonból álló egységes tervezetet ismételten plenáris ülésre bocsátották. 1945–1948 között, tizenkilenc ülés keretében újabb javításokat eszközöltek. Az eredmények három kötetben jelentek meg: észrevételek, a Kódex teljes szövege, valamint kísérő tanulmányok formájában.[410]

A végleges szöveget 1948-ban a pápa elé terjesztették kihirdetésre, végül azonban az a döntés született, hogy annak kihirdetésére csak részletekben kerüljön sor. Az egyes részek így *motu proprio* formában kiadott pápai levelekként jelentek meg. Elsőként 1949 elején a házasságjog,[411] majd 1950-ben az egyházi eljárásjogról szóló rész lett kihirdetve. [412] Ezeket 1952-ben a szerzetesjogról, vagyonjogról és a kánonjogi

[408] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Codificazione Canonica Orientale, Plenaria I–XXI*, 15 vols., ld. Pontificio Istituto Orientale, Biblioteca 420-3-303.
[409] SZABÓ, *Fejezetek* 123-124; SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 112-113
[410] SZABÓ, *A keleti kodifikáció* 113.
[411] PIUS XII, m.p. *Crebrae allatae sunt* [de disciplina sacramenti matrimonii pro Ecclesia Orientali], 22. II. 1949, in AAS 41 (1949), 89–119.
[412] PIUS XII, m.p. *Sollicitudinem nostram* [de iudiciis pro Ecclesia orientali], 6. I. 1950, in AAS 42 (1950), 5–120.

terminológiáról szóló részek kihirdetése követte.[413] Végül pedig, öt évvel később a személyi jog témakörébe sorolható részek, azaz a keleti rítusokról, a személyekről, a klerikusokról, valamint a világiakról szóló címek nyertek kihirdetést.[414] Jelen témánk szempontjából ez utóbbi, tudniillik a mp. *Cleri sanctitati* bír a legnagyobb jelentőséggel, amennyiben ez tartalmazza a (nagy)érsekre vonatkozó kánonok zömét.[415]

[413] PIUS XII, m.p. *Postquam Apostolicis Litteris* [de religiosis, de bonis Ecclesiae temporalibus et de verborum significatione pro Ecclesiis orientalibus], 22. II. 1952, in AAS 44 (1952) 2, 65–152.
[414] PIUS XII, m.p. *Cleri sanctitati* [de ritibus orientalibus, de personis pro Ecclesiis orientalibus], 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957), 433–600.
[415] vö. CS 324-339. kk.

2. A nagyérsek intézményéről szóló kodifikációs disputák

2.1. A nagyérsekről szóló szabályok kialakításának munkafázisai

Az első keleti kodifikáció aktáiból világosan kitűnik, hogy különböző hierarchikus fokozatok terminológiáját illetően eleinte még nem alakult ki egységes álláspont. Erre a tényre már a kodifikáció korai fázisában is többen felhívták a figyelmet.[416] A kérdést az 1935-ben létrehozott Szerkesztőbizottság is fontosnak tartotta megemlíteni, hozzátéve, hogy az ortodox egyházakban méginkább megfigyelhető ez a jelenség.[417] A fent említett bizottság a harmadik plenáriáján tekintette át többek közt a szupraepiszkopális jogintézményekre vonatkozó sémákat is. A kodifikátorok a terminológiai konfúzió feloldásában jelölték meg a készülő kódex egyik előnyét, és ennek érdekében igyekeztek tisztázni a kérdéses fogalmakat.[418]

A metropoliták és érsekek hierarchikus rendjét illető kérdésben a harmadik plenária határozottan fogalmazott: az Egyház története folyamán egyes időszakokban a metropolitai rang volt a fontosabb, máskor pedig az érseki cím. Ezért a Bizottság elnöke elrendelte, hogy kerüljön be a készülő szövegtervezetbe egy norma miszerint a metropolita nagyobb mint az érsek.[419] Az 1936-os szövegtervezet 280. kánonjában

---

[416] Így például KOROLEVSKIJ, C., *Nota intorno ai gradi Gerarchici Orientali*, in SACRA CONGREGAZIONE PRO ECCLESIA ORIENTALI, *Codificazione orientale, Prot. No. 63/30* (1930), 1-5, 3.

[417] „Nella Chiesa Orientale Cattolica, regna una grande confusione nei titoli gerarchici. Peggio ancora presso i dissidenti". S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 268/33* – Num I, *Codificazione Canonica Orientale, per gli E.mi Padri della Pontificia Commissione per la Redazione del C.I.C.O, Terza Plenaria (Cann. 145–355)*, TPV 1936, 20.

[418] Uo.

[419] Uo. „Nei primi secoli della Chiesa l'Arcivescovo era sopra i Metropoliti autocefali, come p.es. quello di Beirut (Fenicia). A cominciare dal secolo V, il Metropolita effettivo precede l'Arcivescovo autocefalo cioè sottomesso direttamente al Patriarca. Così nelle *Notitiae dignitatum*. Attualmente, nei Patriarcati, il titolo di Metropolita non importa, di fatto, veruna giurisdizione. Checchè sia della storia, sarà uno dei vantaggi della Codificazione chiarire e fissare i concetti per l'avvenire. Perciò l'Emo Presidente ordina, di tenere una norma che il Metropolita è maggiore dell'Arcivescovo."

tehát már így szerepelt a sorrend: *Patriarcha praecedit Primati, hic Metropolitae, Metropolita Archiepiscopo; Archiepiscopus Episcopo, firmo canone 347*.[420]

Ezt követően a metropoliták különböző típusaira vonatkozó kánonok tervezetét tekintették át a bizottság tagja. Ezek az alábbiak voltak: 1) patriarkátuson belüli metropolita; 2) a patriarkátuson kívüli, ún. egyszerű metropolita; és a 3) rítusfő metropolita, mely utóbbi mint a nagyérsek jogelődje képezi vizsgálatunk tárgyát.

A katolikus patriarkátusok metropolitái az első kodifikáció idején nem gyakoroltak tényleges jogköröket, és kifejezett kötelességeik sem voltak, ugyanis mindezek a pátriárkákra szálltak át.[421] Ugyanezen pátriárkai egyházak szinódusai azonban már korábban rögzítették, hogy ez az állapot nem végleges, és az ősi metropolitai tekintély, annak jogköreivel együtt – amennyiben a körülmények később lehetővé teszik – helyreállítandó. A pátriárkára átruházott metropolitai jogkörök említése, illetve a metropolitai funkciók jövőbeni visszaállításának lehetősége már a maroniták 1736-os libanon-hegyi zsinatában is fellelhető,[422] ahogy a melkiták 1849-es jeruzsálemi

[420] Uo. 35., 280. kán. A jelen kánonban hivatkozott 347. kán. előírja, hogy a püspököt az egyházmegyéjében minden prelátussal szemben megilleti az elsőbbség, a bíborosok, pátriákák, pápai követek és saját metropolitája kivételével.

[421] Uo. 21., vö. ARIESAN, I., *La ricca legislazione canonica del Sinodo Provinciale I (1872) e la posizione della Sede Apostolica circa gli atti sinodali*, in *Studia UBB Theol. Cath.* LXI, 1-2, 2016, 5-56, 26-27.

[422] *Synodus provincialis a. 1736 in Monte Libano celebrata*, Pars III, cap. 4, n. 14.: „Quum devastatis per infideles Antiocheni throni dioecesibus, non amplius servetur antiqua provinciarum divisio, nec supersint Metropolitani, qui subiectas Episcoporum provincias, út supra dictum est, regant et administrent; sed solus Revmus D. Patriarcha omnibus sui Patriarchatus et nationis Metropolitis et Episcopis praesit, in eosque patriarchicam, primatialem et metropoliticam iurisdictionem exerceat, Metropolitanis autem nil aliud supra Episcopos concedatur, nisi honoris titulus, et in consessibus primus locus: idcirco decernimus et statuimus ut, quaecumque de metropolitanis supra allegata sunt, et infra producentur, ad solum Rmum D. Patriarcham restricta sint, donec restituta Orienti pace sedes primatiales et metropoliticae in suum pristinum splendorem, Dei favente, restituantur". A szöveg latin nyelvű kiadásához lásd: *Synodus provincialis a. 1736 in Monte Libano celebrata*, in *Collectio Lacensis*, Freiburg 1876, II, 75-502.

zsinata [423] és az 1911-ben Rómába összehívott örmény szinódus [424] is említi a pátriárkára átszálló metropolitai és érseki jogköröket.

2.2. Korolevskij tanulmánya az érsekekről

Cyril Korolevskij, a nagyérsek titulus „megalkotója" az első keleti kodifikáció szerkesztőbizottsága számára maga is összefoglalja az érseki hivatal eredetét és mibenlétét. Tanulmányában az alábbi szempontokra mutat rá. [425]

Az érsek elnevezés először Nagy Szent Atanáznál tűnik fel a 348-as év környékén, aki közvetlen elődjére (Alexander, 312-328) alkalmazta ezt a titulust. [426] A 6. század közepéig keleten az érseki cím a római pápa, illetve a – később pátriárkainak nevezett –, kiemelt püspöki székek betöltői számára volt fenntartva. A keleti egyház liturgikus szövegeiben máig megfigyelhető az antik eredetű titulus használata a ma pátriárkainak nevezett székek főpapjaira, [427] és egyes pátriárkák a mai napig alkalmazzák azt a hivatalos címükben. [428] Nyugaton az érseki titulus a 7. századig ismeretlen volt. Korolevskij megjegyzi, hogy még a thesszaloniki metropolita – aki évszázadokon át a

[423] *Synodo di Gerusalemme*, Pars II, cap. 5, olasz nyelven: S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Terza Plenaria* 21: „La maggior parte dei venticinque privilegi sopradetti [del Patriarca] sono originali e necessariamente annessi alla dignità patriarcale fino dai primi secoli della Chiesa; gli altri poi sono attribuiti alla potestà patriarcale per essere i privilegi dei Cattolici (Primati), Esarchi, Arcivescovi e Metropolitani, coll'andar dei tempi successivamente cessati secondo le discipline degli ultimi secoli della Chiesa e sono di poi ristretti nella persona di Mons. Patriarca."

[424] *Sinodo dei Vescovi armeni riunito a Roma*, 184. kán.: „Quoniam vero Patriarcha noster, prout res hactenus se habent, est etiam metropolitanus, plane consequitur, eumdem metropolitanorum iuribus gaudere, donec provinciae ecclesiasticae apud nos restitutae fuerint."

[425] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 73-90.

[426] ATHANASIUS, *Apologia contra Arianos*, in PG 25, coll. 377.

[427] Korolevskij a nagypénteki királyi imaórákat hozza példaként, melyek szerzőjeként „Cirill alexandriai érsek" van feltüntetve, de talán még egyértelműbb példa az Aranyszájú Szent Jánosnak tulajdonított Szent Liturgiában épp az említett főpap megnevezése (ti. *archiepiskopos*), jóllehet a magyar nyelvű liturgikus szövegek az érsek helyett a korábban használt „főpüspök" szóval fordítják a titulust.

[428] Így pl. a konstantinápolyi pátriárka hivatalos titulusa: „N., Konstantinápoly, az új Róma érseke, ökumenikus pátriárka"

pápa helynökeként igazgatta Illyricum provinciáit – sem volt felruházva érseki címmel.[429]

Az érseki cím nyugaton először Ravenna kapcsán jelent meg: Theodor ravennai püspököt a III. Konstantinápolyi Zsinat érseknek nevezi. Ravenna kapcsán fontos megjegyezni, hogy a hetedik század második felében ez a város volt a civil bizánci exarchátus fővárosa, és a világi rang emelte a városhoz kapcsolódó egyházi méltóságot is.[430]

Kezdetben a pátriárka elnevezés elsősorban a római pápa kapcsán volt megfigyelhető, majd fokozatosan kezdték el alkalmazni a fent említett nagyobb székek – korábban érseknek nevezett – főpapjaira. A kora középkortól pedig széleskörben elterjedtté vált a használata, miközben az érsek elnevezés egyre inkább elhalványodott ugyanezen főpapok titulusai között.[431] Ez utóbbi azzal is összefüggésben lehetett, hogy a hatodik század végétől kezdve egyre gyakrabban alkalmazták az érsek elnevezést nem pátriárkai rangú főpapokra, szinte minden metropolita, és számos egyszerű püspök is érsek titulust nyert.[432] Az érsek szó jelentéstartalmának ilyen szélesítése együtt járt a főpapok egy újabb típusának megjelenésével. Míg korábban három kategória létezett (érsek/pátriárka, metropolita, püspök), az érseki címmel felruházott püspökök az ezzel járó jogokat is maguknak akarták, legalább annyiban, hogy a metropolita joghatósága alól kivetessenek.[433] Egy idő után – éppen a fentiek okán – az érsek titulust azokra a főpapokra alkalmazták, akik kikerültek a metropolita fennhatósága alól, és közvetlenül a pátriárka alá tartoztak. Ezáltal létrejött a főpapok között egy olyan jogi figura, mely rangosabb volt mint egy egyszerű megyéspüspök – amennyiben nem metropolitának,

[429] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 74.
[430] Uo.
[431] Uo. 75.
[432] CHIMY, H., *De figura iuridica Archiepiscopi Maioris in iure canonico orientali vigenti,* Romae 1968, 27.: „Posterioribus tamen saeculis, in Occidente, post varias reformationes instituti metropolitani factas, titulus Archiepiscopi mere honorificus remansit, distinctus ab instituto metropolitano. Itaque omnes Metropolitae titulum Archiepiscopi habebant, sed non vice versa, quia habebantur Archiepiscopi qui, licet Metropolitae non essent, tamen ornabantur hoc titulo ex privilegio sedi aut personae concesso. Haec disciplina in Ecclesia occidentali hucusque viget et in Codice Iuris Canonici recepta est."
[433] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 75.

hanem közvetlenül a pátriárkának volt alárendelve –, de nem lévén saját szuffragáneusai, nem volt valódi metropolita.

A fentiekkel tehát az érsekeknek két egymástól nagyon különböző típusa létezett egyidőben: az egyik, mely valódi kormányzati hatalommal bírt egy kiterjedt egyházrész felett, ami akár több metropolitai tartományt is magában foglalhatott (Korolevskij Ciprus és Ohrid éresekeit hozza erre kiemelt példaként);[434] és a másik, melynek érseki rangja pusztán tiszteletbeli, és valójában egyszerű megyéspüspök, aki ki van véve a metropolita joghatósága alól.[435]

Korolevskij kissé negatív hangnemben folytatja összefoglaló tanulmányát az érseki hivatalról, amikor a 41. zsoltár szavaival él („*Abyssus abyssum invocat*"),[436] utalva arra, hogy a tipológiai következetlenség [437] tovább fokozódott a későbbiekben. Így természetes volt, hogy az érseki cím elnyerése után egyes főpapok szerették volna a metropolitai titulust is maguknak. Ez utóbbi törekvést mind a bizánci császárok, mind a pátriárkák jóváhagyták. A gyakorlati megvalósulásra pedig két megoldás létezett: vagy feltagoltak egy metropóliát, és néhány szuffragáneus széket az új metropolita alá soroltak, ezáltal létrehozva egy tényleges új egyháztartományt; vagy az új metropolita csak elnevezésében volt metropolita, tényleges szuffragáneusok és tartományi fennhatóság nélkül. Ez utóbbi típust nevezték akkoriban „autokefál" metropolitának. A hierarchikus rangsorban az ilyen autokefál metropoliták vagy a valódi (szuffragáneus püspökségekkel rendelkező) metropoliták után következtek (ez volt a gyakorlat az antiókhiai patriarkátusban), vagy ennek figyelembevétele nélkül, mindössze a székváros rangja szerint, vegyesen szerepeltek (így a konstantinápolyi patriarkátus területén). [438] Ebből következett, hogy keleten egy idő után szinte minden püspök metropolitai titulusra tett szert.[439]

---

[434] Uo.

[435] Vö. PAPADAKIS, A., *Archbishop*, in KAZHDAN, A. (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York-Oxford 1991, I, 155-156.

[436] *Zsoltároskönyv*, 62. „Mélység a mélységnek kiált…"

[437] Vö. POSPISHIL, V. J., *The Code of Oriental Canon Law: The Law on Persons*, Ford City 1960, 153.

[438] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 76.

[439] HERMAN, E., *Appunti sul diritti metropolico della Chiesa bizantina*, in *Orientalia Christiana Periodica* 13 (1947), 522-550, 550.: „Il titolo di metropolita è diventato generale e comune a

Nyugaton, mint fent említettük, kezdetben teljesen ismeretlen volt az érsek megnevezés. A 393-as hippói zsinat nem alkalmazza a karthágói főpapra, mindössze *primae sedis episcopus*-nak nevezi.[440] 550 környékén Liberatus karthágói diakónus Breviariumában már használja a nagyobb székek betöltőire az érsek megnevezést, és közéjük sorolja Karthágó és Filippi főpásztorát is, de a titulus használata ezesetben műve történelmi jellegéből kifolyólag adódik.[441]

Nyugaton az érsek titulus használatának bevezetése Nagy Szent Gergely pápához kötődik (590-604), aki leveleiben – főként udvariasságból – ezzel illetett bizonyos főpapokat,[442] akik nem voltak feltétlenül metropoliták. A 7. századtól aztán egyre inkább elterjedt a szóhasználat, és 802-től nyugaton már minden metropolita viselte az érseki titulust.[443] A Dekretáliákban is megfigyelhető ez az egyértelműsítés, így a nyugati szóhasználatban az érsek a metropolita szinonimája lett,[444] miközben keleten a két titulus továbbra is a főpásztorok két világosan megkülönböztethető típusát jelölte.[445] A nyugati szóhasználat – tudniillik a két titulus szinonimaként való használata – a keleti termiológiában is okozott némi zavart, ami Korolevskij szerint jól megmutatkozik

tutti i vescovi. Diverso è l'uso del titolo di metropolita nella Chiesa romena e nelle Chiese slave. Ma anche qui il diritto metropolitico oggi è un ricordo storico piuttosto che norma vigente."

[440] BREVIARIUM HIPPONENSE 25. kán., in Munier, C., *Concilia Africae, A. 345 - A. 525* (Corpus Christianorum: Series Latina 149), Turnholti 1974, 42.: „Ut primae sedis episcopus non appelletur principes sacerdotum, aut summus sacerdos, aut aliquid huiusmodi, sed tantum primae sedis episcopus" [„Hogy az első szék püspökét ne hívják a papok fejedelmének, vagy főpapnak, vagy más hasonlónak, hanem csak az első szék püspökének," magyar szöveg in: ERDŐ P. (szerk.), *Az ókori egyházfegyelem emlékei. I-IV. század* (Ókori keresztény írók II), 2018, 501.]

[441] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 76-77.

[442] Például: GREGORIUS MAGNUS, *Epistola XXVII Ad Anastasium archiepiscopum corinthi*, in PL, *Sancti Gregorii Magni, Registri Epistolarum*, Liber I, 480; *Epistola LXII ad Januarium Archiepiscopum Caralis Sardiniae*, Uo. 520.

[443] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo 77.*

[444] A latin érsekek jogi figurájának alakulásához ld. például: AMANIEU, A., *Archevêque*, in NAZ, R. (ed.), *Dictionnaire de droit canonique*, Paris 1924, I, 928-934.

[445] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo 77.*

abban, hogy a modern keleti katolikusok, akiket nyugati intézményekben vagy nyugati mentalitás szerint oktattak, következetesen összemossák a két fogalmat.[446]

Korábban is léteztek olyan érsekek, akik nem voltak metropoliták, mindössze tiszteletbeli címként viselik a titulust, amellett, hogy közvetlenül a római pápa alá tartoznak.[447] A 17. század elején mindössze négy ilyen volt (Cagliari, Rossano, Lanciano és Angamale főpásztorai), míg az első kodifikáció idején már 27-re nőtt a számuk, akik közül tizenöt volt itáliai.

2.3. A keleti egyházak élén álló érsekek karakterisztikus jegyei

Korolevskij összefoglaló tanulmányában négy fő pontban jelöli meg a keleti egyházak élén álló érsekek karakterisztikus jegyeit:

1. Saját szuffragáneusai mellett joghatósága alá tartozik több (sic!) metropolita is, akiknek a maguk részéről is vannak szuffragáneusaik.[448] Korolevskij erre tökéletes példaként az Ohridi Érsekségét hozza, mely a bizánci érában a saját szuffragáneus eparchiákat magában foglaló érseki tartományon kívül öt szuffragáneusokkal rendelkező és további négy autokefál metropóliát egyesített.[449] A későbbiekben néhány új metropólia is létrejött, néhány püspök autokefál metropolita rangot kapott, miközben egyes püspökségek esetében megszakadt minden fajta jogi és hierarchikus kötelék a metropóliákkal. Így a 17. század közepére kilenc – lényegében autokefál – metropolita[450] és öt

[446] Uo.
[447] WERNZ, F. X., *Ius Decretalium ad usum praelectionum in scholis textus canonici sive Iuris Decretalium, Tomus II. Ius Constitutionis Eccles. Catholicae, Pars II. De Hierarchia Iurisdictionis*, Prati 1915[3], II, 2, 498.
[448] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 78.
[449] Uo.: „*Arcivescovado*: Ochrida. *Suffraganei*: Prespa, Kitzaba, Gkora e Mokra. *Prima metropoli*: Castoria. *Suffraganei*: Moglena, Moleschos, Sisanion. *Seconda metropoli*: Pelagonia. *Suffraganei*: Prilapos, Belessos. *Terza metropoli*: Belegrada. *Suffraganei*: Ispatia e Muzachia, Elbassan. *Quarta metropoli*: Strumnitza. *Suffraganei*: Rhodobistion, Balantobon. *Quinta metropoli*: Korytza. *Suffraganei*: Deabolis e Selasphoros. *Metropoli autocefali*: Bodena, Grebena, Aulon, Debra."
[450] Ahogy fent említettük, az autokefál metropolita megnevezéssel ebben az időszakban azokat jelölték, akiknek nem voltak szuffragáneusai.

püspökség tartozott hozzá.[451] Kevésbé tökéletes példaként Ciprus szigetét említi az 500-as években, ahol az érseki és egyben metropolitai szék (Constantia) 14 szuffragáneus püspökséget fogott össze. A latin térhódítás következtében a keleti püspökségek száma 1222-re négyre csökkent, a püspököket pedig a latin érsek alá rendelték és városaikból, ahol addig székeltek kis falvakba száműzték őket. A latin fennhatóság megszűnésével (1571) a hierarchikus berendezkedést új alapokra helyezték, mely a mai napig megfigyelhető: egy érsek és három autokefál metropolita egyike sem rendelkezett szuffragán püspökségekkel. Korolevskij rosszallással jegyzi meg,[452] hogy ez a hierarchikus rendszer összeomlását jelzi, mely a görögöktől indult, és azóta is fennáll: minden püspök metropolitai címmel bír és nem léteznek már szuffragán püspökségek. A mai Görögországban is megfigyelhető ez a jelenség: az athéni főpap érseki címmel bír, míg az alá tartozó összes püspök autokefál – szuffragáneusok nélküli – metropolita, illetve az utóbbiak mellett működő néhány címzetes segédpüspök.

2. A második jellegzetesség a teljes jogi függetlenség minden más joghatóságtól az egyetemes egyház legfőbb központját kivéve (mely ortodox nézet szerint az egyetemes zsinat, katolikus felfogás szerint pedig a római pápa vagy a vele egységben lévő és általa jóváhagyott egyetemes zsinat). Ezzel együtt minden érsek rendelkezik saját szinódussal, melyek összetétele változó lehet az egyes egyházaknál, de mindegyiknél jelen van.
3. A harmadik jellemző, hogy a pátriárkai joghatóság teljességével van felruházva. Ez lényegében az előző pont következménye. Az egyház élén álló érsek (Arcivescovo Capo di Chiesa) nem bír ugyan pátriárkai megnevezéssel, azonban *de facto* pátriárka. Legfeljebb arra lehet kötelezve – ahogy azt például a sínai-hegyi Szent Katalin-monostor esetében látjuk –, hogy felszentelését a neki autonómiát adó pátriárkától kérje, és hogy őt a liturgiában kommemorálja.
4. A negyedik karakterisztikus jegy bizonyos tiszteletbeli kiváltságokban nyilvánul meg: ilyen az „Őboldogsága” megnevezés használata, vagy a ciprusi érsek esetében azok a kiváltságok, melyeket Zénó császártól nyert el: nevét vörös tintával írhatta alá, liturgikus szolgálata során bíborvörös mandiászt

[451] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 78.
[452] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 79.

viselhetett és a hagyományos püspöki pásztorbot helyett jogart használhatott.[453] E kiváltságokkal a ciprusi egyházfő a mai napig is bír. Az antik szokásból kifolyólag, mely szerint a pátriárkák mindegyike fehér öltözéket viselt, a szlávok, majd a románok legfőbb hierarchái (az oroszoknál pedig az összes metropolita, mely Korolevskij szerint egyértelmű visszaélés)[454] részleges vagy teljesen fehér öltözéket használnak.

Tanulmányában Korolevskij sorra veszi az akatolikus keleti egyházak érsekségeit.[455] Elsőként megjegyzi, hogy a Konstantinápolyi Érsekség mellett, mely hivatalosan ugyan megőrizte az ősi elnevezést, de gyakorlatilag mindenki patriarkátusként utal rá és a máig fennálló ciprusi érsekség mellett további érsekségek is léteztek, illetve néhány ezek közül jelenleg is létezik. Ezek közé sorolja az ohridi, a sínai-hegyi, az ipéki, a nagyszebeni, a csernovici és az athéni érsekségeket, továbbá ide sorolja a varsói orosz metropolitát is, aki titulusában ugyan nem használja az érsek megnevezést, de valójában annak tekinthető.[456]

2.4. A XIX. Plenáris ülés előzményei

Az első kodifikáció Szerkesztőbizottsága a tizenkilencedik plenárián tárgyalta bővebben a „kvázi-patriarkális" joghatósággal felruházott metropoliták – más néven rítusfő metropoliták – jogi alakzatát, illetve annak a készülő keleti kódexbe való beillesztésének kérdését. Az 1940 június 26-i ülés jegyzőkönyve fontos tanulságokkal szolgál a nagyérsek jogi figurája alakulásának megértéséhez.[457] Mielőtt rátérnénk azonban magára a jegyzőkönyvre, fontosnak tartjuk áttekinteni az azt előkészítő szerzői

[453] SPYRIDAKIS, C., *A brief history of Cyprus*, Nicosia 1964[2], 37.
[454] KOROLEVSKIJ, *Dell'Arcivescovo* 80.
[455] Uo. 80-83.
[456] Uo. 83.
[457] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 524/39 – (Riservata)*, Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale, Verbale della Diciannovesima Plenaria, *Metropoliti con giurisdizione quasi patriarcale (Metropolita capo-rito)*, 26 giugno 1940, TPV 1940, ld. PIO Biblioteca 420-3-303.

véleményeket. A kiindulópont a fent említett harmadik plenária szövegtervezete, mely a metropolitákat három típusra osztotta, melyeket külön szabályozna a készülő kódex,[458] így a nagyérsek jogelődjének is egyedi normákat jelöltek ki.[459] Ezek értelmében a „rítusfő metropolitát" megilletné többek közt a püspökválasztások moderálása, a megválasztottak felszentelése és beiktatása; felügyeleti jog illetné meg továbbá az alá tartozó püspökök viszonylatában; a szertartásokon közvetlenül a római pápa után kellene említeni (kommemorálni); illetve felmentést és feloldozást adhatna bizonyos fenntartott esetekben.[460] A kánontervezet folytatása értelmében a „rítusfő

[458] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Terza Plenaria* II, 23-24: *canoni approvati Can. 272-a, 272-b: Metropoliti nei Patriarcati*; Uo. 25-26: *Can. 274: Metropoliti semplici fuori dei Patriarcati.*

[459] Uo. 27-31.

[460] Uo.: „Can. 274-a (novus) § 1. Dignitas Metropolitae sive Praesulis Ritui cuidam praepositi, alicui Sedi, ab uno Romano Pontifice, tribuitur, qui et territorium, praedicto Praesuli subiectum, determinat. § 2. Metropolitae de quo in § 1 sequentia et competunt: 1° Praesulum electiones, ubi usus viget, moderari; una cum Episcopis suffraganeis promovendorum scientiam et habilitatem examinare; ubi vero Episcoporum electio ab Apostolica Sede immediate perficitur, cooperantibus suffraganeis propositiones facere; 2 Episcopos ordinare et inthronizare nisi contrarium statuatur. 3° Invigilare ut Praesules sui ritus, in territorio sibi concredito, orthodoxam fidem, legitimosque canones integre custodiant et custodiri curent a clero et populo suo, atque omnia munera sui officii exacte peragant; 4° Invigilare circa accuratam ab omnibus observantiam legum liturgicarum proprii ritus, et exclusive licentiam concedere edendi libros liturgicos, postquam audita commissione sacerdotum peritorum ab ipso constituta, sibi constiterit de illorum conformitate cum textu a S. Sede adprobato. 5° Sedium Metropoliticarum vacantium curam gerere, devolutionisque ius circa electionem administratoris sedis vacantis exercere. 6° Praesules omnes sibi subiectos in implendis officiis negligentes, ad normam sacrorum canonum monere, monitisque non obtemperantes Sedi Apostolicae denuntiare; 7°. Ut in divina liturgia aliisque orationibus liturgicis, nomen suum post illud Romani Pontificis, ab omnibus Episcopis suffraganeis et clericis, tam saecularibus quam religiosis territorii sibi concrediti, commemoretur curare; 8° Omnes sui ritus eparchias visitare ad normam can. 303 «De Patriarchis », atque fuctiones Patriarchis atque functiones pontificales peragere, etiam in praesentia Episcopi loci; 9° Concilium Praesulum sui ritus vicesimo saltem quoque anno convocare, eidemque, praesidere, ad normam can. 284-291 (sul Concilio patriarcale); 10° Ab impedimentis matrimonialibus, ad normam can. 1042-bis, § 1, dispensare; 11° A casibus, Ordinariis sui territorii reservatis, absolvere; 12° Erga clericos et fideles sui ritus extra provincias sibi subiectas commorantes iisdem iuribus gaudet ac officiis tenetur ac Patriarcha, ad normam canonum 144-a-144-h; 13° A censuris et poenis a iure latis, sive in foro interno, sive, serIvatis de iure servandis, in foro externo, illis exceptis quae specialissimo modo S. Sedi reservatae sunt, absolvere seu dispensare valet. A censuris et poenis ab homine latis per Episcopos sibi subiectos, non nisi in gradu appellationis servato tramite iuris, absolvere seu dispensare potest. 14° Si ritus ferat, simplici sacerdoti delegare valet ecclesiarum

metropolita" a Szentszéknél hivatalos képviselővel (*procurator*) rendelkezhetne,[461] illetve saját jogán a pápai trónállók közé tartozna.[462]

E szövegtervezetben megjegyzésként szerepel, hogy amennyiben a Bizottság tagjai azt a szabályt foglalják írásba, miszerint a „rítusfő metropolita" – bizonyos kivételektől eltekintve – pátriárkai jogkörökkel bír, akkor e metropolita jogainak listája ne kerüljön bele a szövegbe. Ehelyett mindössze annyit kell rögzíteni, hogy jogait tekintve megegyezik a pátriárkákkal, a Bizottság elnöke által meghatározott kivételektől eltekintve. A megjegyzésben hozzáteszik, hogy e kivételek kritériumait a plenáris üléseken kell lefektetni. Alapvető kritériumként javasolják, hogy a „rítusfő metropolita" ne rendelkezzen a pátriárkák azon jogköreivel, amelyek gyakorlásához a Püspöki Szinódus döntése szükséges.[463]

Az 1936-os szövegtervezetben az általunk vizsgált jogi figura tehát „rítusfő metropolita" (*Metropolita ritui praeposito*) néven szerepel, az előkészítő tanulmányokban pedig *Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae proprii iuris,* illetve *Archiepiscopus et Metropolita* elnevezéseket találjuk.[464]

benedictionem, altarium portatilium, calicum et patenarum consecrationem. § 3. Episcopi suffraganei ne audeant quidquam grave bonum totius communitatis spectans perficere non audito aut renuente Metropolita ritui praeposito: ac pariter nec ipse idem decernere valet nisi de consensu Episcoporum."

[461] Uo. 31.: „Can. 274-b (novus): Metropolita Ritui praepositus, procuratorem apud S. Sedem habere potest, auditis suffraganeis et obtenta S. Sedis venia, designandus."

[462] Uo.: „Can. 274-c (novus): Metropolita Ritui praepositus, ipso iure privilegio fruitur Praelati Adsistentis solio Pontificio."

[463] Uo.: „Se gli Emi Padri stabiliranno la regola che al Metropolita capo Rito vengono attribuiti i diritti dei Patriarchi, salve opportune eccezioni, non si farà l'elenco dei diritti del Metropolita capo Rito, ma si dirà che egli è equiparato ai Patriarchi, salve le eccezioni le quali verranno stabilite dal Presidente, secondo un criterio da fissarsi nelle Plenaria: Si propone come criterio fondamentale che il Metropolita capo Rito non abbia quei poteri dei Patriarchi per il cui esercizio si richiede la decisione del Sinodo dei Vescovi."

[464] Uo. 165-166.

2.5. A rítusfő elnevezését érintő konzultori észrevételek

A Szerkesztőbizottság konzultorai feladatul kapták, hogy az alábbi kérdésekben foglaljanak állást: 1) a vizsgált jogi figura elnevezése; 2) kijelölésének módja; 3) illetve a hivatalához kapcsolódó jellemzők.[465] A továbbiakban az első kérdéskör mentén vetjük össze a szerkesztőbizottság konzultorainak szempontjait a szóban forgó főpap titulusát illetőleg. Az egyes votumok ismertetése után táblázatos formában foglaljuk össze a felmerülő lehetőségeket, illetve a megkérdezett konzultorok azokkal kapcsolatos szakvéleményét.[466]

2.5.1. Isidoro Croce

A grottaferratai archimandrita[467] állásfoglalása[468] kezdetén megjegyzi, hogy fontosnak tartja a Bizottság egyik alapvető megállapítását. Eszerint a vizsgált egyházfő titulusának és jogainak pontosítása a praktikus előnyök mellett azzal a haszonnal is járna, hogy elővetítené az ortodox egyházaknak azt a kedvező helyzetet, melybe a katolikus egyházba való visszatérésükkel kerülhetnek.[469] Ezért – folytatja Croce – a kodifikáció során nem csak a keleti katolikus, hanem az akatolikus szempontokat is szem előtt kell tartani. Votumát ennek megfelelően fogalmazza meg.[470]

---

[465] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. N. 524/39 - Num. I*, Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito)*, TPV 1940, ld. PIO Biblioteca 420-3-303, 16.

[466] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. N. 524/39 - Num. II*, Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito)*, TPV 1940, ld. PIO Biblioteca 420-3-303, 5-22.

[467] Életével és munkásságával kapcsolatban ld. például: PETTA, M., *Cenni biografici*, in *Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata. Eco delle Chiese di rito bizantino* 20 (1966), 5-10; MINISCI, T., *Gli scritti*, in *Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata. Eco delle Chiese di rito bizantino* 20 (1966), 11-13; GIANNINI, P., *P. Isidoro Croce, primo Esarca*, in *Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata. Eco delle Chiese di rito bizantino* 42 (1988), 197-205.

[468] CROCE, I., *Votum,* in S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria*, II, 5-8.

[469] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria*, I, 16.: „…oltre ai vantaggi tecnici consistenti nel precisare il titolo, i diritti e i doveri dei Gerarchi maggiori di cui si tratta, tende a mostrare ai dissidenti la favorevole situazione loro riservata nel ritorno alla Chiesa."

[470] CROCE, *Votum* 5.

A titulussal kapcsolatban először is Milaš kézikönyvét idézi, mely szerint a keleti egyházkormányzatban nincs nagy jelentősége annak, milyen címmel illetik az egyes autokefál egyházak „első püspökét", mert az ilyen püspökök, legyenek bár pátriárkák, exarchák vagy metropoliták, ugyanazon jogokkal bírnak,[471] majd hozzáteszi, hogy ezzel együtt mégis szükségesnek tűnik jelen esetben egy konkrét titulus kijelölése.

Elsőként az érsek és a metropolita titulusok között különböztetve megjegyzi, hogy az előbbinek szélesebb a jelentéstartalma, és általában nem egyes régiók, hanem teljes nemzetek egyházfőire alkalmazzák, míg az utóbbi szóhasználat elsősorban egy államon belüli egyes régióknak az egyházfőit jelöli. Hozzáteszi, hogy az aktuális görög egyházkormányzatban minden eparchiás püspök fel van ruházva a metropolitai titulussal. A fentiek alapján – szem előtt tartva a keleti akatolikusok visszatérésének lehetőségét –, a szóban forgó főpap titulusának kijelölésében az érsek elnevezés használatát preferálja a metropolitával szemben.[472]

A vizsgált egyházfőre vonatkozó – egyéb érsekektől való megkülönböztetésére irányuló –, következő lehetséges elnevezéseket tekinti át:

- *Archiepiscopus ritui praepositus;*
- *Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae proprii iuris;*
- *Archiepiscopus et Metropolita;*
- *Archiepiscopus cum iurisdictione quasi patriarchali;*
- *Archiepiscopus Primas.*

Az első verziót nem tartja elfogadhatónak, lévén, hogy a rítus még a szűkebb értelmében véve sem határolja le elégségesen az érintett főpap által vezetett egyházrészt.

A másodikkal szemben megfogalmazza, hogy az ütközik a kritériummal, miszerint a készülő kódexben nem használják az egyház többesszámú alakját, még ha a Szentírásban, a liturgiában és az ókeresztény íróknál is rendszeresen előfordul a „szent egyházak" kifejezés. Hozzáteszi, hogy az „*Ecclesiae peculiari proprii iuris*" formulával ez a nehézség esetleg feloldható lenne. A harmadik elnevezéssel szemben is kritikus:

[471] Ld. MILAŠ, N., *Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche. dargestellt nach den algemeinen kirchlichen Rechtsquellen und nach den besonderen Vorschriften, welche in den einzelnen autokephalen Kirchen Geltung haben*, Mostar 1905[2], 328.
[472] CROCE, *Votum* 6.

amellett, hogy megjegyzi, jelenleg a románok körében használatos az „*Archiepiscopus et Metropolita*" elnevezés, úgy véli, az nem adja meg a szóban forgó főpap kánoni fogalmát. Az legalábbis pontatlan, mivel az „*et Metropolita*" toldalék nem segíti az érthetőséget; sőt, a szóban forgó ügyben inkább árt annak.[473] A negyedik verziót – mely a gyakran emlegetett „*Metropolita cum iurisdictione quasi patriarchali*" kifejezésen alapul, a metropolitát érsekkel helyettesítve –, jónak tartja, de megjegyzi, hogy ez egy körülírás, nem pedig valódi titulus. Az ötödik verzióval (*Archiepiscopus Primas*) kapcsolatban úgy véli, hogy minden bizonnyal ez a legpontosabb kánonjogi szempontból, emellett ismeri ezt a címet a bizánci egyházjog is, amennyiben használatban van a román ortodoxoknál is, és a görög sajtóban is gyakran felbukkan. Alternatívaként a Primas helyett felveti a Primus (πρῶτος, πρωτεύων, πρόεδρος a bizánci kánonjogi szóhasználatban) kiegészítést az érsek jelzőjeként.[474]

A folytatásban Korolevskij javaslatát idézi fel, aki gyakran szorgalmazta a „nagyérsek" (*Arcivescovo Maggiore*) kifejezés bevezetését, megkülönböztetve ezeket a főpapokat az egyszerű érsekektől. Ezzel kapcsolatban Corce megjegyzi, hogy a kifejezés tökéletesen megfelel a görög πρῶτος, πρωτεύων jelzőkre, éppen ezért Korolevskij javaslatát érdemes megfontolni. Hozzáteszi, hogy mivel a tényleges titulus az érsek lenne, a hozzárendelt jelzőt és annak jelentését elegendő lenne az érintett főpapra vonatkozó kánonok elején rögzíteni és használni.

Votuma összefoglalásaként Croce az alábbiakat írja:[475] a szóban forgó titulust nem körülírással kell meghatározni, hanem a lehető legegyszerűbb módon, mely mindemellett jelzi az illető főpap pontos státuszát, vagyis *Arciepiscopus Primas*, *Primus*, vagy *Maior* (πρῶτος, πρωτεύων, πρόεδρος), meghatározva, hogy a választott elnevezés olyan érseket jelöl, aki egy sajátjogú részegyház élén áll, és kvázi-patriarkális tulajdonságokkal rendelkezik.

---

[473] CROCE, *Votum* 7.

[474] Uo.

[475] CROCE, *Votum* 7-8.: „Riepilogando, il mio umile parere è che il titolo sia costituito non da una circonlocuzione dichiarativa, ma nel modo più semplice che indichi però genere e specie, e cioè: Archiepiscopus Primas, ovvero Primus, o Maior (πρῶτος, πρωτεύων, πρόεδρος), dichiarandosi che questa è la denominazione dell'Arcivescovo, che presiede ad una Chiesa particolare sui iuris, con attribuzioni quasi patriarcali."

2.5.2. Emil Herman[476]

A kijelölt kérdésekre adott szakvéleménye[477] előtt Herman fontosnak tart néhány általános észrevételt tenni az érintett metropolita jogi alakzatára vonatkozóan. Ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy e főpap hatalma és önállósága sokkal kiterjedtebb lenne, mint amellyel az első évezred metropolitái rendelkeztek. Ez utóbbiak ugyanis mindig alá voltak rendelve valamely pátriárka fennhatóságának. Az ortodox egyházakban – folytatja Herman – egyes egyházakat vezető metropolitáknak nincs felettes hatósága, ennélfogva sokban, mondhatni mindenben egyenlőek a pátriárkákkal, a titulus kivételével. Mivel a most vizsgált jogi figurának (ti. *Metropolita Capo-rito*) nem lenne a katolikus egyházban a római pápán kívül más felettes hatósága, ezért az inkább hasonlítana az ortodox (egyházfő) metropoliták helyzetére, mint az antik metropolitákéra, írja Herman. Ezt követően hozzáteszi, hogy e hasonlóság ellenére az általuk bírt jogokat illetően mégis jelentős differencia mutatkozik a két jogrendben. Az ortodox egyházfő metropoliták pátriárkaihoz konvergáló, széles jogköreihez képest ugyanis a katolikus egyházban a pátriárkai és a metropolitai jogkörök között összehasonlíthatatlanul nagyobb szakadék mutatkozik. Ennek okát Herman abban a kettős tényben jelöli meg, hogy a pátriárkáknak a rangjukból kifolyólag biztosított privilégiumok igen jelentősek, miközben a metropoliták az évszázadok során még azokat a jogaikat és kiváltságaik is elvesztették, melyekkel az antik korban még az egyszerű metropoliták is rendelkeztek.

Herman ezt követően azt a véleményt fogalmazza meg, hogy a vonatkozó egyházfőket hivatalukra való tekintettel fel kellene ruházni valamennyi pátriárkai jogkörrel mind a hozzájuk tartozó egyház kormányzatában, mind a területének kívül élő, rítusához

---

[476] A német jezsuita kanonista életének és munkásságának áttekintéséhez ld. például ŘEZÁČ, J., *P. Aemilius Herman S. I.*, in *OCP* 29 (1963), 250-259; illetve RUYSSEN, G., *Emil Herman s.j. (1891-1963) ed il suo contributo alla canonistica orientale*, in *Iura Orientalia* 8 (2012), 73-101; KUCHERA, M., *P. Emil Herman S.J. (1891-1963): Jesuit Canonist*, in *Eastern Canon Law* 2 (2013), 377-400; SZABÓ, P, *Herman, Emil*, in FARRUGIA, E. (ed.), *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*, Rome 2015, 931-932.

[477] HERMAN, E., *Votum,* in S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria*, II, 9-12.

tartozó hívek felügyeletében.[478] Ezen túlmenően azonban nem tartja indokoltnak azon kiváltságok és jogkörök megadását számukra, melyek a pátriárkák különleges méltóságához kapcsolódnak.

Herman megjegyzi, hogy nem egyszerű feladat teljesen kielégítő megoldást találni a szóban forgó egyházfő titulusának kérdésére. Szakvéleményében először a azon címek lajstromát mutatja be, melyeket nem tart megfelelőnek: 1. nem „*Primatus*", mert jóllehet a románoknál – mint latin nyelvcsaládhoz tartozó népnél – könnyen elfogadható, a többi keleti katolikus közösségben nem alkalmazható; 2. nem „*Exarchus*", mert ez a cím az aktuális ortodox szóhasználatban egy sokkal alacsonyabb rangú főpapot jelöl; 3. nem „*qui ritui praeest*", a sokak által jelzett okoknál fogva, miszerint a rítus fogalma nem tisztázott még, ezért félreértésekre adhat okot. Majd folytatja: 4. lehetne a készülő kódexben az illető főpap titulusát a „*cum iurisdictione quasi patriarchale*" kiegészítéssel bővíteni, de ez magával hozná annak a lehetőségét, hogy sokan úgy gondolnák, a pátriárkákra vonatkozó összes jogkört is biztosítani kell az illető főpap számára; 5. a „*Metropolita cum iurisdictione archiepiscopale*" viszont sokak számára túl keveset mondónak tűnhet, lévén, hogy maga az „*archiepiskopos*" titulus is a püspökök két, egymástól jól megkülönböztethető csoportját jelöli egyszerre; 6. az ortodox metropoliták hivatalos megnevezésükben az „*Archiepiscopus et Metropolita*" titulust alkalmazzák. Ezzel kapcsolatban az a nehézség merül fel, hogy a latinoknál számos ilyen – ti. érsek-metropolita – címmel felruházott főpap található, akik nem rendelkeznek az egyszerű metropolitákhoz képest semmilyen többlethatalommal. Esetleg meg lehetne tenni, hogy a fent említett titulust rezerváljuk a szóban forgó, kvázi-patriarkális jogkörökkel felruházott főpapokra, míg a többiek számára egyszerűen a metropolita *vagy* az érsek titulust hagynánk meg; 7. Jogi szempontból kifejezőbb lenne a titulusban a „qui praeest Ecclesiae proprii iuris" használata, hiszen a kifejezés az 'autonóm' szinonimája, és az illető püspök valóban rendelkezne bizonyos felsőbb kormányzati autonómiával, azonban többen ellenzik itt az 'Ecclesia' szó használatát. (Nem pontosan világos, mire gondol Herman, amikor hozzáteszi, hogy ez a titulus azzal az előnnyel is járna, hogy könnyebb lenne használni

[478] HERMAN, *Votum* 10.

a vonatkozó kánonokban, mint az „Archiepiscopus et Metropolita” címet, melynek ismételt használata kissé nehézkessé teszi a szöveget).[479]

Összefoglalásul megjegyzi, hogy a jelen helyzetben nem látva jobb megoldást, a fentiek közül az utóbbiak valamelyikét javasolná.

2.5.3. Arcadio Larraona[480]

A spanyol konzultor[481] a titulus kijelölése kapcsán először kizárja azokat a lehetőségeket, melyeket nem tart megfelelőnek. Ezek az alábbiak (a szerző szóhasználatával):[482] Metropolita con giurisdizione quasi patriarcale, Metropolita Capo Rito, Esarco, Cattolico, Mafriano.

A fenti elnevezések ellen az alábbi érveket hozza:

1. *Metropolita con giurisdizione quasi patriarcale*: ezzel a titulussal szemben az egyik kritikája mindössze stilisztikai és gyakorlati, amennyiben megjegyzi, hogy túl terjengős cím. Ennél sokkal komolyabb hibának találja az említett titulus kapcsán, hogy az egy olyan elvi kérdést rendez át, melyet nem lenne szabad. Kifejti: az érintett metropoliták tényleges megvalósulási formái olyan mértékben különböznek, hogy nem lenne szabad a készülő kódexben egyenlővé tenni őket azáltal, hogy számukra ugyanazt a teljeskörű joghatóságot biztosítanák, mely a kvázi-pátriárkai titulussal jár.[483] Úgy véli, bölcsebb lenne a készülő kódexben a minimumra törekedni a tárgyalt egyházfő számára biztosított jogkörök kijelölésének tekintetében – nagyjából úgy ahogy az 1936-os séma 274-a kánonjában szerepel –, a további jogköröket pedig a

[479] HERMAN, *Votum* 11.
[480] LARRAONA, A., *Votum,* in S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria*, II, 13-19.
[481] A későbbi bíboros életéhez és munkásságához ld. például: FRISON, B., *Cardenal Larraona*, Madrid 1979; illetve LODA, N., *Il contributo dell'Institutum Utriusque Iuris della Pontificia Università Lateranense alla codificazione orientale: le figure di Arcadio Larraona e di Acacio Coussa*, in *Apollinaris* 83 (2010), 85-167.
[482] LARRAONA, *Votum* 13.
[483] LARRAONA, *Votum* 14.

későbbiekben, egyedi esetekben biztosítani, amennyiben egy konkrét közösség fejlődése azok elnyerését szükségessé tenné.

2. *Metropolita Capo Rito*

   Ezzel kapcsolatban a konzultor megjegyzi, hogy már több alkalommal ki lett fejtve, miszerint nehézségeket okozna a titulus használata.[484] Hozzáteszi, elképzelhető, hogy egyszer majd szükséges lesz – akár politikai, akár más okokból – önállóságot adni egy olyan egyháznak, mely mind liturgikus, mind egyházfegyelmi téren tökéletesen megegyezik egy másikkal, és a titulus használata ez esetben is gondot jelentene.

3. Exarcha

   Jóllehet az antik korban keleten az exarcha magas rangú főpapokat jelölt, Larraona e titulus kapcsán megjegyzi, hogy jelenlegi alkalmazását azokra a főpapokra vonatkoztatják, akik olyan egyházrészt irányítanak, mely még nem nyert eparchiai rangot. Amellett, hogy az ortodoxoknál hasonló használatban volt a titulus,[485] a kifejezés mai értelemben vett katolikus használata[486] már valóban ismert volt katolikus részről is a tizenkilencedik plenária idején. Szabó Péter a kodifikációtörténetet tanulmányozva kimutatta, hogy valószínűsíthetően az exarchátus (és ennek köszönhetően az exarcha) kifejezés mai keleti katolikus értelmének hivatalos szóhasználatbeli meghonosítása is Cyril Korolevskijnek köszönhető.[487] A neves közreműködő az első kodifikáció harmadik plenáris ülésén az 1936-os alkotmányjogi szövegtervezet két kánonja kapcsán is (198. és 293. kk.) szorgalmazta az exarcha megnevezés bevezetését a bizánci főpásztorok esetében, méghozzá a „rendes joghatóságú ordináriusok" általános

[484] Uo.; vö. S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria* I, 69; 85-86.
[485] vö. HERMAN, *Votum* 10.
[486] vö. CCEO 311. kán. — 1. §. Az exarchátus Isten népének egy részlete, amelyet különleges körülmények miatt nem eparchiaként hoztak létre, és amelyet területileg vagy más módon körülhatárolva lelki gondozás céljából egy exarchára bíznak.
[487] SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok. Fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználathoz*, in *Athanasiana* 48 (2019), 185-203, 197-198.

cím kiegészítéseként.[488] Korolevskij célja ezzel a javaslattal (is) a terminológia keleti jellegének erősítése volt.[489]

4. Katolikosz, Mafrian

   Larraona elsimeri, hogy e titululok kétségkívül keleti 'szájízűek',[490] illetve nagyjából megfelelnek a „rítusfő metropolita" jogi figurájának. Hozzáteszi azonban, hogy használatuk mindössze néhány *rítusban* volt szokásban, míg máshol szinte ismeretlen. E címek használata kapcsán Korolevskij szakvéleményeire hivatkozik.[491]

A fenti titulusok elvetése után Larraona megjelöli azt a kettőt, melynek bevezetését támogatni tudja: érsek-metropolita ('Arcivescovo Metropolita') és érsek-prímás ('Arcivescovo Primate').

---

[488] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Terza Plenaria* II, 46–47.: Delegati Orientali – P. Korolevskij (Greco): „Da una ventina di anni si sono moltiplicati gli Ordinari con giurisdizione episcopale. L'Annuario Pontificio del 1935 (pp. 511–512) ne conta otto, di cui sei sono di rito bizantino. Altri hanno il titolo di Amministratore Apostolico. I primi, quando sono di rito bizantino, si chiamano Esarchi, e, per dare una tinta più orientale al Codice, vorrei che questo nome non venisse tralasciato. Perciò, verso la metà del paragrafo, dopo prelatus cum iurisdictione episcopali aggiungerei qui apud Bzyantinus Exarchus dicitur..."; illetve Uo. 193–195.: „Come giá l'ho accennato nel mio studio preparatorio al can. 198, § 1, i vicari apostolici hanno una origine prettamente occidentale [...] Vale la pena, per un solo vicariato che è tanto facile denominare Ordinariato (dacchè per i non-Bizantini non si può adoperare la parola Esarcato), di conservare una denominazione che non ha tradizione antica e nemmeno vera tradizione orientale? È questione di nomenclatura, perchè non si tratta di sopprimere nessuno dei canoni del capitolo X. Riservando le denominazioni Exarchatus, Exarchus, per tutti i Bizantini, Ordinariatus, ordinarius per gli altri, darei a questo capitolo il titolo seguente: De Exarchis et aliis Ordinariis ad instar Episcoporum. Va da sè che i prelati... che sono... Bizantini dovrebbero d'ora innanzi ricevere la denominazione la denominazione di Esarchi nella terminologia ufficiale della Sacra Congregazione. Il vicario apostolico dell'Abissina e tutti quelli [...] verrebbero denominati Ordinari...", idézi SZABÓ, *Exarchátus* 197-198, 45. jegyzet.

[489] SZABÓ, *Exarchátus* 197.

[490] LARRAONA, *Votum* 14.

[491] KOROLEVSKIJ, C., *Dei Catholicos*, in S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria*, I, 72-73. A mafrin titulussal kapcsolatban pedig: KOROLEVSKIJ, C., *Del Mafriano*, in S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria*, I, 73. Az említett hivatalokhoz ld. még COUSSA, *Epitome* I, 209-212; POSPISHIL, *The Code* 158-159.

Az elsővel kapcsolatban megjegyzi, hogy az már használatban van a román egyesülteknél és az ortodox egyházakban is. [492] A második verzióra további alternatívaként a 'Metropolita Primate' vagy egyszerűen csak 'Primate' titulusokat is felveti, azzal a megjegyzéssel, hogy számára a legjobb megoldásnak mindenképp a prímás cím valamilyen formában történő használata tűnik, amennyiben az ismert keleten és nyugaton is, és a hozzá tartozó jelentéstartalom kitöltésére alkalmas lehet.[493]

4.5.4. Cyril Korolevskij[494]

A vizsgált egyházfő elnevezésével kapcsolatban Korolevskij felidézi, hogy ő már az első javaslatában is a „nagyérsek" titulus bevezetése mellett érvelt. Később azonban nem erőltette különösképpen, mert látta a sok értetlenséget az új szóhasználat körül. Remélvén azonban, hogy az azóta eltelt évek során az új koncepció lényege megértésre került, ismét visszatér első javaslatához, és megerősíti, hogy szerinte a legjobb és legkifejezőbb elnevezés az „*Archiepiscopus Maior*" lenne. Ezt szembeállítja az „*Archiepiscopus Minor*" titulussal, mely az egyszerű érsek jogi figuráját jelölné, akinek nincsenek szuffragáneusai. Megjegyzi, ez utóbbit lehetne 'Archiepiscopus simplex' névvel is illetni, de egyéb szempontok alapján mégis a Maior és Minor jelzők szembeállítása tűnik célravezetőbbnek.

Amellett, hogy a korabeli keleti terminológia nem ismerte ezt a szóhasználatbeli különböztetést, és mindkét típusú főpapra egyaránt 'érsek' elnevezéssel utalt, a jogi tartalmukban megfigyelhető volt bizonyos eltérés. Ezért is fontos a szerző szerint, hogy az egyes, egymástól különböző jogi figurák megkülönböztetése az elnevezéstan szintjén is pontosításra kerüljön.

Az *Archiepiscopus qui Ecclesiae particulari praeest* elnevezéssel kapcsolatban azt az észrevételt teszi, hogy a „*particularis*" jelző betoldásának célja minden bizonnyal az Egyház egysége alapkoncepciójának megőrzése lenne, jóllehet – teszi hozzá – ez nem

[492] LARRAONA, *Votum* 14., vö. S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria*, I, 87-88.
[493] LARRAONA, *Votum* 14.; vö. S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria*, I, 13; 65-69; 91.
[494] KOROLEVSKIJ, C., *Votum*, in S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Diciannovesima Plenaria*, II, 19-24.

csorbul a többes szám használatával, hiszen a Szentírásban több helyen is így szerepel az egyház kifejezés. Az esetleges helyes szándék ellenére az említett jelző betoldása inkább kétértelműséget sugallhat, amennyiben egy eparchia önmagában is *ecclesia particularis*. Éppen ezért továbbra is fenntartja a nagyérsek titulus bevezetése melletti kiállását.

A továbbiakban a románok szóhasználatára utalva megjegyzi, hogy az *Archiepiscopus et Metropolita* titulus, mely liturgikus könyveikben is szerepel, megfelelően kifejezi a szóban forgó egyházfő karakterének azon jellemvonását, mely szerint valódi szuffragáneusokkal rendelkezik. A konzultor hozzáteszi, hogy a jelen helyzetben kétli, hogy e szuffragáneusok között egyszerű püspökökön kívül más (ti. metropolita) is előfordulhatna. Ha a jövőben ez meg is történne, a kódex a jelen helyzetre, nem pedig egy hipotetikus jövőre való alkalmazásra készül.[495] A románok szóhasználatát kezdetben adaptálhatónak tartotta. Ebben a szakvéleményében azonban továbbra is a nagyérsek titulus mellett teszi le a voksát.

Szakvéleménye folytatásában Korolevskij kizárja az *Archiepiscopus Primas* elnevezést. Az antik bizánci jog ugyan ismerte ezt a titulust a karthágói prímás esetében,[496] de a szerző emlékeztet rá, hogy a karthágói egyház még a bizánci fennhatóság idején is megmaradt latin egyháznak. A prímás titulus tehát alapvetően nyugati, latin eredetű. A román akatolikusok ugyan nyugati minta alapján alkalmazták 1865 és 1925 között a bukaresti főpapra, mert két metropolitájuk volt (a bukaresti és a jászvásári), és az előbbi töltötte be az elnökséget a Szent Szinóduson. Más egyházakban azonban nem volt

[495] KOROLEVSKIJ, *Votum* 21.: „Questa […] esprime abbastanza bene il concetto, poichè suppone che detto Arcivescovo abbia suffraganei. Di fatto, dubito che oggi, un tale Arcivescovo possa avere altri suffraganei che semplici Vescovi. In avvenire forse no: ma si legifera per il presente, non per un avvenire ipotetico."

[496] Karthágói zsinat 17. kánon., ld. SCHAFF, P. (ed.), *The Canons Of The CCXVII Blessed Fathers Who Assembled At Carthage. Commonly Called The Code Of Canons Of The African Church*, in *The Seven Ecumenical Councils Of The Undivided Church: Their Canons And Dogmatic Decrees Together With The Canons Of All The Local synods Which Have Received Ecumenical Acceptance* (Nicene and Post-Nicene Fathers, Series 2, Vol. 14), 828.: „Canon XVII: That any province on account of its distance, may have its own Primate. It seemed good that Mauretania Sitiphensis, as it asked, should have a Primate of its own, with the consent of the Primate of Numidia from whose synod it had been separated. And with the consent of all the primates of the African Provinces and of all the bishops permission was given, by reason of the great distance between them."

szokásban a használata. A görög „*pròedros*” kifejezést téves lenne a konzultor szerint a nyugati prímás szóval átadni, ugyanis az előbbi inkább a püspökre utal.

Az *Arcivescovo Capo-rito* kifejezést teljes mértékben kizárja, és ezzel kapcsolatban hajthatatlannak vallja magát. Ennek egyik oka a kifejezés politikai eredete,[497] a másik pedig, hogy míg a nem-bizánci egyházakban valóban egy egyházfő áll az egyes liturgikus rítusok élén, addig a bizánci egyházakban számos különböző közösség – és az élükön álló hierarcha – tartozik ugyanahhoz a rítushoz.

Szakvéleménye lezárásaként újból megerősíti, hogy a jelenleg vizsgált egyházfő titulusára nézve a legmegfelelőbb megoldás az *Archiepiscopus Maior* lenne.

[497] KOROLEVSKIJ, *Votum* 21.: „È una espressione di origine ottomana: l'ethnòs dei Greci, il Millet dei Turchi, il Taqs degli Arabofoni sono parole sinonime che indicano anzitutto una comunità civile, governata subordinariamente da un Capo religioso, ad esempio dell'Islam che considera nel Califfo tanto il Capo religioso che quello civile.”

4.5.5. Összefoglaló táblázat

Jelmagyarázat: + támogatja; - elveti; 0 esetleg megfontolandó tartja; √ nem említi

	Croce	Herman	Larraona	Korolevskij
Archiepiscopus ritui praepositus / qui ritui praeest	-	-	-	-
Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae proprii iuris	-	0	√	-
Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae peculiari proprii iuris	+	√	√	0
Archiepiscopus et Metropolita	-	0	+	0
Archiepiscopus cum iurisdictione quasi patriarchale	+	-	√	√
Archiepiscopus Maior	+	√	√	+
Archiepiscopus Primas / Primate	+	-	+	-
Metropolita cum iurisdictione quasi patriarchale	√	√	-	√
Metropolita cum iurisdictione quasi archiepiscopale	√	-	√	√
Metropolita Capo Rito	-	-	-	-
Exarcha	√	-	-	√
Catholicus	√	√	-	√
Maphrianus	√	√	-	√

4.6. A XIX. plenáris ülés 1940. június 26-i jegyzőkönyvének tanúságai

A Szerkesztőbizottság az 1940. június 26-i, XIX. plenáris ülésén tárgyalta az általunk vizsgált egyházfőről szóló kánonok kodifikációjával kapcsolatos kérdéseket. A plenáris ülés jegyzőkönyvét[498] Acacius Coussa, a bizottság titkára jegyezte, eszerint az alábbiak voltak jelen: Massimo Massimi elnök,[499] Carlo Salotti,[500] Francesco Marmaggi,[501] Luigi Maglione[502], Eugène Tisserant[503] és Giovanni Mercati[504] bíboros tagok.

A nagyérsekre vonatkozó kérdések megvitatását a levezető elnök (Massimi bíboros) a szokásos dubium megfogalmazásával kezdte: szükséges-e a kérdéses jogintézményt kodifikálni.[505] Ezt követően felolvasta Ippolito della S. Famiglia O.C.D negatív előjelű votumát,[506] melyet a konzultor tíz évvel korábban, 1930-ban adott a kérdéskörről. A következőkben kifejtette saját szakvéleményét, mely szerint szükséges a tárgyalt jogintézmény beillesztése a kódexbe.[507] Érvei közt az alábbi argumentumok szerepelnek: 1) *de facto* létezik olyan típusú hierarcha (ti. a román), aki bizonyos tulajdonságaiban különbözik az egyszerű metropolitáktól. Hasonló jelenség mutatkozik a rutén és malabár hierarchák tekintetében is. 2) a keleti akatolikusoknál megfigyelhető párhuzamos jogintézményt illető vizsgálatok is indokolttá teszik; 3) a szóban forgó

---

[498] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 524/39* – (Riservata), Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale, *Verbale della Diciannovesima Plenaria, Metropoliti con giurisdizione quasi patriarcale (Metropolita capo-rito)*, *26 giugno 1940*, Tipografia Poliglotta Vaticana 1940, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303; a továbbiakban 'Verbale'.
[499] FABRIS, R., *Card. Massimo Massimi*, in *La Pontificia Università Lateranense. Profilo della sua storia, dei suoi maestri e dei suoi discepoli,* Roma 1963, 234-235.
[500] STURZO, L., *Il Cardinale Carlo Salotti, nelle sue memorie*, Alba 1951.
[501] DEL RE, N., *I cardinali prefetti della Sacra Congregazione del Concilio dalle origini ad oggi (1564-1964)*, in *Apollinaris* 37 (1964), 146.
[502] Uo. 145.
[503] LESOURD, P. – RAMIZ, J., *Eugene Cardinal Tisserant*, Notre Dame (USA) 1964; DEL RE, N., *Eugenio Tisserant,* in *La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali. Nel cinquantesimo della fondazione (1917-1967)*, Grottaferrata – Roma 1969, 88-90; FOUILLOUX, É., *Eugène, cardinal Tisserant (1884-1972). Une biographie*, Paris 2011.
[504] VIAN, P., *Per una biografia del Cardinale Giovanni Mercati,* in *Rivista di storia della chiesa in Italia* 55 (2001), 175-199.
[505] „se si debba ammettere nel Codice l'istituto in questione."
[506] S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. Num. 166/32*.
[507] *Verbale* 2.

jogintézmény illeszkedik a készülő kódex keleti jellegébe, amennyiben egy valóban keleti jogi figuráról van szó.[508]

Azt mindemellett érdemes szem előtt tartani – folytatja Massimi bíboros –, hogy egyáltalán nincs szándék arra, hogy a tárgyalt főpapból pátriárka vagy kvázi-pátriárka váljék. Inkább azt javasolja, hogy legyenek biztosítva számára bizonyos, a lelkipásztori tevékenységhez szükséges esetleges többletjogok, olyanok azonban semmiképp, melyek a püspökök és mások feletti tényleges felsőbb joghatóság kibővítése miatt esetleg visszatetszést válthatnak ki. [509]

Salotti bíboros úgyszintén a szóban forgó jogi alakzat kodifikálása mellett foglal állást. A számára biztosított jogkörökkel kapcsolatban azt vallja, nagyon megfontoltan kell azokat odaítélni, mert esetlegesen az ugyanazon régióhoz tartozó püspökök nemtetszését válthatják ki. Emellett a pátriárkák is úgy érezhetik, hogy közéjük emelkedik egy új hierarcha, akinek jogkörei nagyon hasonlóak az övékhez. [510] Emlékeztet arra is ugyanakkor, hogy a jelenleg szakadásban lévő egyházak esetleges visszatérésére is gondolni kell. Ezért mindenképpen jó, ha a készülő kódexből kiolvashatják ők is, mely kondíciók vonatkoznának rájuk az unió esetében.[511]

Marmaggi bíboros is osztja az álláspontot, mely szerint szükséges a kérdéses jogintézmény kódexbe való beillesztése. Ő is megjegyzi, hogy az a valóságban már létezik, nem csak akatolikus, hanem katolikus oldalon is. Ennél is fontosabbnak tartja azonban, hogy ezáltal egyértelműen ki lenne jelölve a Katolikus Egyházzal esetlegesen unióra lépő közösségek jogi helyzete.[512] Kollégái véleményével egyetértésben ő is azt

[508] *Verbale* 2.
[509] *Verbale* 2-3.: „Occorre però avvertire subito che non s'intende affatto fare del gerarca in parola un Patriarca nè un quasi Patriarca."
[510] *Verbale* 3.: „Quanto alle facoltà egli rileva che bisogna procedere molto adagio nella concessione di esse, specialmente perchè non saranno gradite ai Vescovi delle regioni presiedute dal gerarca in questione; e neanche dai Patriarchi i quali vedrebbero accanto a loro sorgere una figura che ad essi molto si avvicina."
[511] *Verbale* 3.: „Non si può fare a meno di prendere in considerazione il possibile ritorno alla Chiesa dei Gerarchi attualmente separati. Sta bene, certo, che essi vedano nel Codice quale sarebbe la loro condizione."
[512] *Verbale* 3. „[…] c'è poco da discutere se si debba parlare dell'istituto in questione nel Codice. In realtà, esso esiste già presso i cattolici e i dissidenti. Il secondo argomento è assai più forte:

vallja, hogy a pátriárkai jogintézményeket nem kellene szaporítani: a tárgyalt jogi alakzat lehetőleg ne is hasonlítson tulajdonságaiban a pártiárkákhoz.[513]

A fenti véleményekkel Maglione bíboros is egyetértett, kiegészítő kommentár nélkül.[514]

A többiekkel ellentétben Tisserant bíboros határozott kritikát fogalmaz meg az új jogi alakzat kodifikálásával szemben.[515] Sem hasznosnak, sem szükségesnek nem érzi, hogy új típusú egyházfők jöjjenek létre kvázi-patriarkális jogkörökkel. Szerinte ez nem segítené a katolikus egyházkormányzatot, ahogy az akatolikus keleti közösségek Katolikus Egyházzal való egyesülését sem.[516]

Tisserant a fenti álláspontját megalapozandó röviden azzal érvel, hogy a keleti egyházakban megjelenő autokefália elsősorban a konstantinápolyi patriarkátus császári tróntól való túlzott függésének következménye. A világi hatalmak egyre inkább elnyerték függetlenségüket, és így saját egyházuk számára független egyházfőt szerettek volna biztosítani, hogy alárendeltjeik ne függjenek még közvetve sem a konstantinápolyi pátriárkán keresztül a császári hatalomtól.[517]

A bíboros hozzáteszi, hogy a jelenlegi gyulafehérvári és lembergi metropoliták nem tekinthetők 'rítusfő' metropolitáknak. Sokkal inkább nemzeti egyházfők, akiknek jogi alakzata az osztrák birodalom közegében alakult ki egy olyan időszakban, amikor a Rómával való kommunikáció nehézkes volt, továbbá a Katolikus Egyház központja

---

cioè sta il fatto della preoccupazione dei dissidenti nei riguardi della loro situazione nella Chiesa in un eventuale loro ritorno."

[513] *Verbale* 3.: „[…] non si devono moltiplicare gli istituti patriarcali: il gerarca in parola non deve essere nemmeno simile, in fatto di attribuzioni, ai Patriarchi, per le ragioni accennate dai Colleghi."

[514] *Verbale* 3.

[515] *Verbale* 3-4.

[516] *Verbale* 4.: „Non mi pare che sia utile creare, anche in Oriente, nuovi capi di chiese con privilegi quasi patriarcali, non aiuterà l'amministrazione dei cattolici, e non credo neppure che l'istituzione sia tale da facilitare la riunione dei dissidenti."

[517] *Verbale* 3.: „L'autocefalia nelle chiese orientali si è sviluppata come conseguenza di una dipendenza troppo stretta del patriarcato costantinopolitano al trono imperiale. Mano a mano che i principi orientali hanno raggiunto l'indipendenza, hanno sempre aspirato ad avere per le loro chiese un capo indipendente non volendo ammettere che mentre essi si erano liberati dalla dominazione dell'imperatore, i loro soggetti fossero sottoposti ad un capo religioso controllato dal basileus."

hiányt szenvedett a keleti egyházak ügyeit ismerő szakértőkből.[518] A néhány évvel korábban egyesült malankár közösséggel kapcsolatban azt a megállapítást teszi, hogy a Mar Ivanios metropolita által felsorolt jogkörök, melyeket ez utóbbi a malankár egyházfő esetében kívánatosnak tart, nem haladják meg az egyszerű metropoliták számára biztosított, már meglévő joghatóságot.[519]

Felszólalása zárásaként Tisserant egészen meghökkentő javaslatot tesz: a gyulafehérvári metropolita helyesen tenné, ha lemondana a többletjogairól, és jogkörei az egyszerű metropolitáknak a közös jog által biztosított pontokra korlátozódnának.[520]

Ezzel szemben – véleményünk szerint – helyesen jegyzi meg Marmaggi bíboros, hogy a már meglévő jogkörök visszaszorítása jelentős nehézségekkel járna, melyet az egyesüléskor ugyan még meg lehetett volna tenni, de utólag már semmiképpen nem egyszerű.[521]

Tisserant ezután ismét felhívja mindenki figyelmét, hogy a vizsgált jogi alakzat jelenleg csak a gyulafehérvári metropolita esetében merül fel; illetve, hogy az autokefália és a nemzeti egyházfők létének szorgalmazása nincs harmóniában a katolicitás lényegével. Ezzel kapcsolatban Massimi bíboros megjegyzi, hogy nem látja veszélyét a nemzeti egyházfők létrejöttének.[522]

---

[518] *Verbale* 4.: „I due metropoliti attualmente esistenti di Alba Giulia e di Leopoli sono nazionali e non capi rito, creati per opera dell'impero austriaco in un'epoca in cui era difficile comunicare con Roma e in cui mancavano in questa città specialisti nelle cose d'Oriente."

[519] *Verbale* 4.: „Quanto ai rilievi di Mar Ivanios è facile constatare che le facoltà che egli elenca non eccedono quelle di semplice metropolita, perchè non implicano esercizio di giurisdizione notevole non riconosciutoal semplice metropolita." Mar Ivanios törekvéseihez ld. fent, a malankár egyház kapcsán, I. fejezet 3.1.2.

[520] *Verbale* 4.: „Il metropolita di Alba Giulia, si farebbe bene a ridurlo ai limiti del diritto comune dei semplici metropoliti."

[521] *Verbale* 4.: „ora è molto difficile ridurre l'autorità del metropolita di Alba Giulia; forse, si poteva fare ciò nel 1700 quando il Vescovo Teofilo proclamò l'unione con la Sede Apostolica. Ora sono passati secoli [...] e non è facile tornare in dietro! I gerarchi dissidenti *dilatant fimbria tua*; come si fa a ridurre l'autorità dei cattolici?"

[522] Egyes szerzők kifejezetten hangsúlyozzák a magasabb rangú nemzeti egyházfők létrejöttének lelkipásztori előnyét, így például KOROLEVSKIJ, *Votum* 24.: „Prima di concludere voglio rispondere ad una difficoltà che può presentarsi. Siamo oggi in presenza di un nazionalismo senza freno. Una tale istituzione sarebbe un incitamento a quella esagerazione che fa tanta strage? Non lo credo. E qui miro sopratutto al nazionalismo ucraino. Se mai dopo

Marmaggi bíboros felszólalásában egyetért a levezető elnökkel, és megjegyzi, hogy – azzal együtt, hogy a szóban forgó egyházfőnek nem kellene túl széles jogköröket biztosítani –, mindenképp szerencsés lenne, ha a lembergi metropolitában az egykori kijevi metropolita jogi figuráját lehetne felfedezni.[523] Ennek jelentősége abban állna, hogy ez a megoldás nem csak az adott régiók és azokon túli katolikus, hanem még az akatolikus keletiek szemében is pozitív intézkedés volna, amennyiben az adott főpap presztízsét és befolyását is növelné. Érvelésében megjegyzi, hogy nem elégséges pusztán a dolgok jogi vonatkozását figyelembe venni, szükséges bizonyos erkölcsi szempontokat is mérlegelni.[524]

A bíboros szerint bizonyos, hogy ez az egység felé tett lépés lenne, ha a lembergi metropolita méltósága növekedne.

Tisserant lényegét tekint egyetért ezzel a gondolatmenettel, azonban a vázolt megoldással vitatkozik. Úgy véli, elegendő lenne, ha a Szentszék a körülményeket figyelembe véve, időről időre különleges jogokat adna egy-egy metropolitának, ezzel szolgálva az Egyház javát.

Mercati ezt követően felveti a kérdést, hogy ha jelenleg csak egy közöséget érint a kérdés (ti. a román egyházat), akkor valóban érdemes-e egyáltalán kodifikálni az új jogintézményt.[525]

Marmaggi szerint figyelembe kell venni azon egyházak szempontjait, akik még nincsenek egységben a Katolikus Egyházzal. Erre Tisserant azzal felel, hogy amennyiben az akatolikus egyházfők híveikkel együtt vissza akarnak térni az Egyházhoz, a Szentszék az egyeztetések során még bőkezűbb is lehet az általuk kívánt

---

la presente guerra viene a formarsi una Ucraina indipendente o semi-indipendente, è certo che i nazionalisti dissidenti proclameranno Patriarca ucraino. Sarebbe una attrattiva troppo forte per molti cattolici. Ci vorrebbe subito un contrapeso e questo contrapeso si verificherebbe subito in un Arcivescovo maggiore cattolico."

[523] *Verbale* 5. – Marmaggi.

[524] *Verbale* 5. – Marmaggi.

[525] *Verbale* 5. – Mercati.

jogok tekintetében, mint a kérdéses főpásztorra vonatkozó, jelenleg kodifikálásra kerülő normák indokolnák.[526]

Massimi bíboros még hozzáteszi, hogy a kódexbe illesztendő új típusú főpap, bár nem feltétlenül lesz egy egész rítus vagy nemzeti egyház feje, egy adott területen valóban rítusfő hierarcha lesz, aki korlátozott hatáskörökkel bír majd.[527]

A titulus kapcsán a levezető elnök megjegyzi, hogy ha hivatali címről van szó, akkor az *érsek* elnevezés megfelelő lenne bármiféle kiegészítés nélkül. Mivel azonban az *érsek* elnevezés jelentéstartalma túl tágas és általános, mégis ildomos lenne megkülönböztetni más érsekektől, és eszerint például *primás érseknek* vagy *nagyérseknek* kellene nevezni őket.[528] Emlékeztet, hogy jelenleg a gyulafehérvári metropolita az *Archiepiscopus et Metropolita* címet használja, illetve arra is, hogy egyes konzultorok (Balan, Croce, Larraona) a *primás* címet javasolják.

Mercati bíboros rámutat, hogy Keleten nincs általános, minden autokefál egyházfő egységesen alkalmazott titulus. A legősibb és legelterjedtebb az *érseki* cím, mely a saját eparchiális székre vonatkozik, és gyakran a *prímás* vagy *katolikosz* kifejezéssel egészül ki a régió feletti joghatóságra utalva. A bíboros szerint indokolt lenne a készülő kódexben bevezetni a *nagyérsek* címet, amelyet az egyes földrajzi területeken az ott szokásban lévő titulusokkal (pl. *katolikosz*, *metropolita* stb.) párhuzamosan lehetne használni.[529]

Az elnök javaslata szerint, lévén, hogy szükséges valamilyen formában szóhasználatbeli különbséget tenni a tárgyalt egyházfő és az egyéb érsekek között, az előbbit egyelőre nevezzék „nagyérseknek”.[530]

---

[526] *Verbale* 6. – Tisserant.

[527] *Verbale* 6. – Massimi: „L'Emo Ponente gli fa notare che detto gerarca pur non essendo necessariamente capo di tutto un rito o tutta una nazione sarà però sempre capo di rito in un di determinato territorio (rumeni di rito bizantino p. es.); quanto ai poteri, saranno essi opportunamente limitati.”

[528] *Verbale* 6. – Massimi.

[529] *Verbale* 6. – Mercati.

[530] *Verbale* 6.: „[...] dovendo far uso di un titolo per distinguere l’Arcivescovo in parola da altri, si dirà per ora Arcivescovo maggiore.”

A plenária jegyzőkönyvének tanúsága szerint tehát erőteljesen megjelentek azon érvek, melyek a hierarchikus tipológia kibővítése ellen szólaltak fel. A többség azonban az új típusú főpap kódexbe való beillesztése mellett foglalt állást. Abban emellett gyakorlatilag mindenki egyetértett, hogy a vizsgált egyházfő pátriárkákkal való lényegi azonosítása – mind elnevezésében, mind jogkörének kiterjedtségét illetően – bizonyosan kerülendő.[531]

[531] Mint ismeretes, néhány évtizeddel később a II. Vatikáni Zsinat keleti egyházakról szóló határozata a fentiekkel szemben már a nagyérsek pátriárkával szinte teljesen megegyező jogállását ismerte el ki, ld. OE 10: *A pátriárkákról mondottak a jog előírása szerint érvényesek a nagyobb érsekekre is, akik egy egész részegyház, illetve egész szertartás élén állnak.*

III. A nagyérseki hivatal szabályozása a mp. *Cleri sanctitati* szerint

Ahogyan a keleti kodifikáció folyamatának tárgyalása során említettük, az 1957. június 2-án kihirdetett mp. *Cleri sanctitati* (a kor terminológiája szerint) a keleti „rítusokkal" és személyekkel, jogintézményekkel kapcsolatos normákat[532] rögzítette.[533]

A nagyérsek jogi szabályozása a negyedik cím első részének hetedik fejezetében szerepel a *De Archiepiscopis ceterisque Metropolitis* cím alatt (324-339. kk). Nem csak a „nagyérseki egyház" újkeletű fogalom a katolikus egyházban, de maga a „nagyérsek" kifejezés is. Ez utóbbi nem jelenik meg explicit módon a mp. *Cleri sanctitati* szövegében,[534] hiszen az csupán „érsekekről" ír. Az első keleti kodifikáció során készült tanulmányok közül azonban több is használja az elnevezést. A kifejezés keletkezését a ma már általánosan elfogadott álláspont[535] Cyril Korolevskijnek tulajdonítja.[536]

---

[532] Jóllehet elsődlegesen a fejezet címében szereplő törvénygyűjtemény képezi vizsgálatunk tárgyát (PIUS XII, m.p. *Cleri sanctitati* [de ritibus orientalibus, de personis pro Ecclesiis orientalibus], 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957), 433–600, (a továbbiakban CS), egyes helyeken hivatkozunk az első keleti kodifikáció során kihirdetett többi dokumentumra is (CA, SN, PAL).

[533] A CS 558 kánonja az alábbi öt cím alá rendeződik: Titulus I: De ritibus orientalibus (cc. 1-15); Titulus II: De personis physicis et moralibus (cc. 16-37); Titulus III: De clericis in genere (cc. 38-158); Titulus IV: De clericis in specie (cc. 159- 526): Pars I: De suprema potestate deque iis qui eiusdem sunt canonico iure participes (cc. 162-391); Pars II: De potestate episcopali deque iis qui emn participant (cc. 392-526); Titulus V: De laicis (cc. 527-558), vö. AAS 49 (1957), 602.

[534] Ennek lehetséges okai közé sorolja Szabó Péter például a kifejezés neologizmus jellegét, mely miatt az – kétségtelen didaktikai haszna ellenére is – idegennek (még túl újszerűnek) tűnhetett a keleti terminológiai hagyományokhoz képest. Emellett az a tény is közrejátszhatott, hogy a keleti egyházak tényleges adottságai sem sürgették a „nagyérsek" – definíció szerint több metropolita feletti kormányzati hatalmat magában foglaló – fogalmának bevezetését. Akkoriban ugyanis egyetlen több tartományt magában foglaló keleti katolikus egyház sem létezett. A motu proprio mindenesetre ilyen fejlett szerkezetű keleti érsekségek elvi lehetőségére utalt, anélkül azonban, hogy rájuk a „nagyobb/*maior*" jelzőt bárhol is alkalmazta volna; vö. SZABÓ P., *A nagyérseki egyház. A jogintézmény arculata a legújabb szentszéki gyakorlat tükrében*, in *Athanasiana* 23 (2006), 139–175, 149, 29. jegyzet.

[535] Vö. SZABÓ, *A nagyérseki* 141.

[536] „I 'grandi Arcivescovi'. Nei testi sono denominati semplicemente 'Arcivescovi', ma vi è luogo almeno didatticamente ad una distinzione tra Arcivescovi maggiori ed Arcivescovi minori[…]," ld. KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 3, idézi: SZABÓ, *A nagyérseki* 141, 4. jegyzet.

Lévén, hogy maga a „nagyérsek” elnevezés fejlődéstörténete is szoros összefüggést mutat a jogi alakzat kodifikációjával, mindenképpen szükségesnek tűnik megvizsgálni a fogalom kialakulását.

1. A nagyérsek (*Archiepiscopus Maior*) kifejezés fejlődéstörténete

Annak ellenére, hogy a mp. *Cleri sanctitati* az érsek (*archiepiscopus*) kifejezés alatt mindössze azokat kívánta jelölni, akik a patriarkátusokon kívüli részegyházak hierarchikus fejei, az egybehangzó tudományos álláspont az itt felvázolt jogi figurát „nagyérsekként” tartja számon. A nagyobb és kisebb érsekek közötti megkülönböztetés alapja a pátriárkák közötti hasonló distinkcióval is összefügghet.

1.1. Nagyobb és kisebb pátriárkák

Jóllehet a hatályos jog – a tiszteletbeli rangsort szem előtt tartva – vallja a pátriárkák alapvető egyenlőségét, és már nem különböztet nagyobb és kisebb pátriárkák között,[537] a korábbi kánonjogi szerzők még rendszeresen alkalmazták ezt a distinkciót,[538] melynek legrégibb nyomait a XII. század második felében találjuk.[539] A nagyobb és kisebb pátriárkák közötti különböztetés az egyes régi szerzőknél eltérő módon történt. Sidarouss nézete szerint csak Róma, Alexandria és Antiókhia számított nagyobb pátriárkai széknek.[540] A német jezsuita kanonista, Franz Wernz ezzel szemben például csak az ősi keleti patriarkátusokat számította a nagyobbak közé (Alexandria, Antiókhia,

[537] A distinkció mellőzése mindenképpen kedvező fejleményként értékelendő, lévén, hogy ez a különböztetés latin eredetű, vö. ERDŐ P., *Patriarchae maiores et minores: zur Frage des Ursprungs einer Unterscheidung in der mittelalterlichen kanonistischen Terminologie*, in ERDŐ P. (Hrsg.), *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn* (Aus Religion und Recht 3), Berlin 2005, 206-214.

[538] WERNZ, *Ius Decretalium*, II, 2, 477skk.; SIDAROUSS, S., *Des Patriarcates, Les Patriarchats dans l'Empire ottoman, et spécialement en Egypte*, Paris 1907, 34; illetve a magyarok közül például SZEREDY, *Egyházjog* I, 418-423; KONEK, *Egyházjogtan* 268-270.

[539] Vö. ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7), Budapest 2014, 336.

[540] SIDAROUSS, *Des Patriarcates* 34.

Konstantinápoly és Jeruzsálem), míg a később létrejötteket (káld, örmény) kisebbként definiálta. E hipotézise alapján állította – mai szemmel nézve tévesen–, hogy a Katolikus Egyházban valamennyi aktuális keleti pátriárka a kisebb pátriárkák kategóriájába esik.[541] A nagyobb patriarkátusok ugyanis – Wernz nézete szerint – az egyházszakadás következtében jogilag megszűntek létezni,[542] és az azok helyére állított új jogintézmények – ti. kisebb patriarkátusok – vezetői mindössze metropolitai jogkörökkel bírtak[543]. Ez utóbbi nézettel szemben Cyril Korolevskij, az első keleti kodifikáció Szerkesztőbizottságának konzultora[544] azt az álláspontot képviselte, miszerint az ősi keleti patriarkátusok ténylegesen, – nem csak *de iure,* hanem *de facto* – továbbéltek a katolikus egyházban, jóllehet nem voltak felruházva a korábbihoz hasonló kiterjedésű joghatósággal.[545] A II. Vatikáni Zsinat tanítása és az azt követő pápai megnyilatkozások ez utóbbi szerző véleményét támasztják alá. Mindemellett Korolevskij maga is fenntartja a distinkciót a kisebb és nagyobb pátriárkák közt: a káld és örmény patriarkátusokat, illetve a jövőben létrejövő esetleges újabbakat másodlagosnak tekinti az ősi székekhez képest. Nála a distinkció lényege, hogy míg a nagyobb pátriárkai székeket egyetemes zsinatok szentesítették, addig a kisebbek később, különböző földrajzi, nemzeti, és egyéb összefüggések hatására jöttek létre.[546] A szerző hozzáteszi, hogy míg a joghatóság tekintetében nincs különbség a nagyobb és

[541] WERNZ, *Ius Decretalium*, II, 2, 478-479.

[542] Uo. 486.: „Patriarchae vero ritus orientalis, excepta breve interruptione per unionem in Concilio Florentino factam, in aperto schismate perseverarunt. At paulatim ex dissolutione antiquorum Patriarchatuum Orientis minores quidam Patriarchatus ibidem orti sunt, e quibus complures communionem cum Sede Apostolica retinent veluti Maronitarum, Chaldaeorum, Armenorum, Melchitarum, Syrorum, Coptorum." Vö. WOYWOD, S., *A Practical Commentary on the Code of Canon Law*, New York 1952, 118-119.

[543] Uo. 495.: „Sed cum nostra aetate antiqui illi patriarchae Maiores cum pliena iurisdictione patriarchali non amplius existant, iura et officia sedium patriarchalium etiam nunc existentium generatim potius praerogativis sedium metropolitanarum aequiparantur, et si quid praerogativae praeterea habent, id ex iure speciali uniuscuiusque sedis patriarchalis vel ritus est eruendum."

[544] Szakmai pályafutásához ld. például CROCE, G.M., *Korolevskij, Cirillo*, in FARRUGIA, E. (ed.), *Dizionario enciclopedico dell'Oriente cristiano*, Roma 2000, 418-420.

[545] KOROLEVSKIJ, C., *Studio di Diritto comparato su l'Odierna legislazione*, '*De Patriarchis'*, Codificazione Canonica Orientale, TPV 1936, 15-16.

[546] KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 2-3.

a kisebb pátriárkák között, az utóbbiak mégsem rendelkeznek a nagyobb pátriárkák minden kiváltságával.[547]

A latin kánonjogi kommentárokban már az 1917-es Egyházi Törvénykönyv kihirdetése előtt is egyöntetűen az az álláspont volt a jellemző, mely szerint Konstantinápoly, Alexandria, Antiókhia és Jeruzsálem ősi pátriárkai székei tartoznak a nagyobbak közé, míg például Velence, Lisszabon, vagy Goa pátriárkái kisebb pátriárkáknak tekintendők.[548] Az 1917-es CIC a pátriárkai címet mindössze tiszteletbelinek nevezi, melyhez általánosságban nem kapcsolódik valódi joghatóság.[549]

1.2. Nagyobb és kisebb érsekek

Annak ellenére, hogy az 1917-es CIC 272. kánonja első látásra azt sugallja, hogy az 'érsek' és a 'metropolita' kifejezések ugyanazt a jogi figurát jelölték,[550] a régi latin jog sem tartott minden érseket egyben metropolitának is. A CIC'17 is megkülönbözteti az érsekek két típusát: 1. metropolita-érsekek: olyan érsekek, akik egyben metropoliták, azaz egy egyháztartomány fejei; 2. címzetes érsekek: olyan érsekek, akik csak tiszteletbeli érseki címmel bírnak, és egyháztartomány vagy suffragáneus püspökök nem tartoznak alájuk.[551]

Ahogy arra Chymi rámutat, [552] az Efezusi Zsinat utáni időszakban már megkülönböztethető volt az autokefál/önálló érsekek két különböző típusa, melyek közül kisebb érseknek számítottak azok a püspökök, akik saját metropolitájuk fennhatósága alól kiválva az érseki címmel felékesítve közvetlenül a pátriárkának

[547] KOROLEVSKIJ, *Studio* 34-35.
[548] SZEREDY, *Egyházjog* I, 418-423; KONEK, *Egyházjogtan* 268-270; WERNZ, F.X. – VIDAL, P., *Ius canonicum, Vol. II., De Personis*, Romae 1943², 635.
[549] CIC'17 271, 280. kk.: Patriarchae aut Primatis titulus, praeter praerogativam honoris et ius praecedentiae ad normam can. 280, nullam secumfert specialem iurisdictionem, nisi iure particulari de aliquibus aliud constet.
[550] CIC'17 272. kán.: Provinciae ecclesiasticae praeest Metropolita seu Arehiepiscopus; quae dignitas coniuncta est cum sede episcopali a Romano Pontifice determinata vel probata.
[551] vö. CIC'17 285. kán.: „Archiepiscopi Suffraganeis carentes"
[552] CHIMY, H., *De figura iuridica Archiepiscopi Maioris in iure canonico orientali vigenti,* Romae 1968, 27.

voltak alárendelve. Nem voltak azonban valódi metropoliták, és nem is tartoztak fennhatóságuk alá más püspökök.

A nagyobb érsekek viszont valódi metropoliták voltak, akiknek társprovinciális – mai szóval szuffragáneus – püspökeik voltak, és akik az érseki címmel felruházva, önállóan kormányozták egyházi tartományukat. Az első, aki ilyen autokefáliát kapott, a ciprusi Konstancia püspöke volt, akinek függetlenségét az antiókhiai pátriárkától az Efezusi Zsinat (431) ismerte el, majd azt Zénón császár (474-491) és a Trulloszi Zsinat 39. kánonja is megerősítette.[553]

1.3. Korolevskij javaslata

A 20. század első évtizedeiben született vonatkozó kánonjogi szakirodalom fent említett két distinkciója – tudniillik a nagyobb és kisebb pátriárkák, illetve a metropolita és a címzetes érsekek közötti különböztetés –, alapján fogalmazta meg alábbi előterjesztését Cyril Korolevskij. Bár a szakirodalom sokáig Acacius Coussától[554] eredeztette a nagyérsek kifejezést,[555] – ahogy az Szabó Péter tanulmányából is kitűnik –,[556]

[553] Uo.: „Post Concilium Ephesinum, uti iam innuimus, ortus est particularis ordo Episcoporum, qui Archiepiscopi, nempe autocephali (sui iuris, independentes) appellabantur. Duplex species, possumus dicere, huiusmodi Archiepiscoporum distinguebatur: Archiepiscopi autocephali minores et maiores. Archiepiscopi minores erant illi Episcopi, qui subtracti ab auctoritate proprii Metropolitae, ornabantur titulo Archiepiscopi et immediate subiiciebantur Patriarchae. Illi neque veri Metropolitae erant neque alios Episcopos sub se habebant. Archiepiscopi maiores autem erant veri Metropolitae cum Episcopis comprovincialibus, qui, condecorati titulo Archiepiscopi, independenter regebant suam provinciam ecclesiasticam. Primus, qui talem autocephaliam obtinuit, fuit Episcopus Constantiae in Cypro, cuius independentia a Patriarcha antiocheno in Synodo Ephesina (431) agnita fuit, deinde confirmata ab Imperatore Zenone (474-491) et canon 39 Synodi Trullanae."

[554] Vö. COUSSA, A., *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali (I), Introductio, De ritibus orientalibus, De fontibus, De ecclesiastica hierarchia*, Cryptoferratae 1948, 212. A keleti kongregáció egykori titkárának szakmai pályafutásához ld. például SZABÓ, P., *Coussa, Acacius,* in: FARRUGIA, E. (ed.), *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*, Rome 2015, 1, 556-557; illetve AA.VV., *Le cardinal Gabriel Acace Coussa. Memorial publié par les soins de l'Ordre basilien alépin*, Beyrouth 1964.

[555] Vö. POSPISHIL, *The Code* 156.: „In order to distinguish this class of archbishops from those who enjoyed a quasi-patriarchal jurisdiction, the latter are called by A. Coussa major archbishops."

[556] SZABÓ, *A nagyérseki* 141.

valójában Korolevskijnél már 1930-ban feltűnik az elnevezés. Az első keleti kodifikáció során készített egyik tanulmányában ugyanis Korolevskij említi elsőként a „nagyérsek" (*archiepiscopus maior*) kifejezést,[557] amikor a nagyobb és kisebb érsekek közötti – legalább didaktikai okokból történő – distinkció bevezetését javasolja.[558] Az első keleti kodifikáció során is igyekeztek a latinizációtól mentes, autentikus keleti hagyományt szem előtt tartani, annál is inkább, mert XI. Piusz pápa kifejezetten erre utasította az előkészítő bizottságot.[559] E cél elérésének szem előtt tartásával készített a bizottság a különböző keleti közösségek hagyományaira és fegyelmi örökségére vonatkozó tanulmányokat. Cyril Korolevskij a kodifikáció kezdetén a hierarchikus rangokról írt, fent említett tanulmányában nyolc ilyen rangot különböztet meg.[560] Ezekből jól látszik, hogy az egyház fejlődése során a szupraepiszkopális hatalomnak számos variációja alakult ki. Ilyen szempontból a keletiek fegyelmi rendje különösen is gazdagnak mutatkozott.[561] Emellett azonban a szerző fontosnak tartja hozzátenni, hogy szükségesnek tűnik a rendszertelen és nehezen értelmezhető tipológia és nomenklatúra áttekinthetővé tétele és rendezése.[562]

---

[557] KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 3: „I 'grandi Arcivescovi'. Nei testi sono denominati semplicemente 'Arcivescovi', ma vi è luogo almeno didatticamente ad una distinzione tra Arcivescovi maggiori ed Arcivescovi minori."

[558] FARIS, J. D., *Major Archiepiscopal Churches*, in NEDUNGATT G. – RUYSSEN, G. (eds.), *A Guide to the Eastern Code: A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches* (Kanonika 10), Rome 2020^2, 231-239, 232; vö. NEDUNGATT, G. (ed.), *A Guide to the Eastern Code. A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches* (Kanonika 10), Roma 2002, 202.

[559] Vö. Nuntia 26 (1988), 21.: „[…] il Papa ribadiva che è »assolutamente necessario togliere ogni ombra di latinizzazione e, per quanto si può, evitare ciò che può offrire il destro a falsa interpretazione, ché un inizio con pregiudizi non porterebbe a buon esito« […]." Megjegyzendő, hogy a kitűzött cél megvalósítása végül nem járt valódi sikerrel.

[560] KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 3; vö. SZABÓ, *A nagyérseki* 142, 6. jegyzet: „(1) pátriárka, (2) katolikosz, (3) nagyérsek, (4) tartományi metropolita, (5) „autokefál" metropolita [valójában egy patriarkátuson belüli, szuffragáneusokkal nem bíró megyéspüspök], (6) „kisebb érsek" [alacsonyabb rangú „autokefál" metropolita], (7) egyszerű [megyés]püspök [közvetlen egy pátriárkának, vagy a pápának alárendelt püspökök], (8) szuffragáneus püspök." E jellegzetes szupraepiszkopális funkciók jogforrásokra is utaló áttekintéséhez ld.: COUSSA, *Epitome* I, 204-215.

[561] SZABÓ, *A nagyérseki* 142.

[562] Egyik fő érve, hogy a különböző keleti hierarchikus rangok közül többnek is hiányzik a nyugati megfelelője, vö.: KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 1: „Gia dalle prime pagine del futuro Codice canonico Orientale si vede la necessita di una perfetta proprieta di termini per indicare

Korolevskij tanulmánya szerint az érsekek között nagyérsek csakis az, aki pátriárkai joghatósággal felruházott valódi egyházfő, akinek olyan valódi metropoliták esnek kormányzati hatalma alá, akiknek a maguk részéről is szuffragáneus püspökök vannak alárendelve. [563] A nagyérseknek a többi metropolitáétól elkülönülő saját egyháztartománya is van, ilyen tekintetben a nagyérsek nem csupán az egész részegyházának feje, hanem metropolita is a saját egyháztartományában. [564] A szerző definíciója emellett említi, hogy a nagyérsek alá olykor kisebb vagy „egyszerű" érsekek is tartoznak, akiknek a nagyérsekkel/metropolitával szemben – a szerző tipológiája alapján – nincsenek szuffragáneus püspökei. [565] Az ilyen kisebb érsekek jelenléte azonban Korolevskij felfogása szerint a nagyérseki egyházaknál nem helyettesítheti, hanem csak kiegészítheti a valódi metropoliták jelenlétét. [566] A szerző egyébként a kodifikációs disputák során maga is kifejezi kétségét azt illetően, hogy a jelen időszakban az új típusú hierarchának egyszerű püspökökön túli szuffragáneusai (ti. metropolták) lehetnének. [567] Hozzáteszi, a jövőben ez változhat, de a Kódex a jelen helyzetre való alkalmazásra készül, nem egy hipotetikus jövőre nézve. [568]

A nagyobb és kisebb érsekek közötti különböztetésből fakad Korolevskij 1936-os javaslatának az a pontja, miszerint a 16 címből álló CICO 3. címében (*De Sacra*

---

i diversi gradi della gerarchia orientale. In primo luogo, tutti i gradi della gerarchia orientale non hanno il loro esatto corrispondente occidentale. In secondo luogo, se tra i dissidenti, [...] l'armonioso sistema gerarchico dei titoli e stato completamente pervertito da abusi evidenti, presso i cattolici regna una grande confusione."

[563] KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 3: „I grandi Arcivescovi sono veri Capi di Chiese particolari, hanno sotto di loro Metropoliti con i relativi vescovi suffraganei, talvolta Arcivescovi semplici o minori, ed esercitano giurisdizione patriarcale."

[564] KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 5: „L'Arcivescovo Capo di Chiesa, detto grande Arcivescovo oppure Arcivescovo maggiore per chiarezza, aveva sotto di sè, oltre a varie province ecclesiastiche rette da Metropoliti con i relativi Vescovi suffraganei, una propria provincia ecclesiastica con un certo numero di Vescovi suffraganei. In questo senso era non soltanto Arcivescovo Capo di Chiesa, ma anche Metropolita […]."

[565] KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 4.

[566] A fenti lábjegyzetben idézett, kiegészítő megjegyzésként írt mondat („L'Arcivescovo Capo di Chiesa, detto grande Arcivescovo […]") ezt egyértelműen bizonyítja, vö. SZABÓ, *A nagyérseki* 149, 27. jegyzet.

[567] KOROLEVSKIJ, *Votum* 21.

[568] Uo.

Hierarchia) két külön fejezetben tárgyalná a nagyobb és a kisebb érsekeket.[569] Jóllehet ez utóbbi javaslatban nem alkalmazza explicite a nagyérsek kifejezést, ahogy láttuk, a fogalom születése mégis Korolevskij nevéhez, illetve 1930-as tanulmányához fűződik. A nagyérsek elnevezés szélesebb körben való megismertetése azonban már Acacius Coussa, ugyanezen bizottság titkárának a nevéhez kötődik, aki 1948-ban használta azt a keleti kánonjogról írt kézikönyvében.[570]

2. A mp. *Cleri sanctitati* nagyérsekről szóló kánonjai

Amint az az egyes plenáris ülések jegyzőkönyveiből és egyéb dokumentumokból nyilvánvalóan kitűnik,[571] az első keleti kodifikáció szerkesztőbizottságának komoly kihívást jelentett egy olyan egyedi titulus kialakítása, mely azokra lenne alkalmazva, akik egy nem-pátriárkai részegyház egyházfői. A kodifikáció során az egyes előterjesztések egészen változatos titulusok használatát javasolták, melyek közt a prímás, az exarcha, a katolikosz és mafrin[572] is felmerült.[573] Ezek lényegében ugyanazt

[569] Vö. Nuntia 26 (1988), 49.: „3. De sacra Hierarchia, Cap. 7 - De Catholicis, Maphriano Syrorum et *Archiepiscopis qui Ecclesiis proprii iuris praesunt*, illetve Cap. 8 - De metropolitis et *Archiepiscopis minoribus*." Az előbbi egyértelműen a nagyérseket jelöli.

[570] COUSSA, *Epitome* I, 212.

[571] Az új keleti kodifikáció hivatalos közlönye részletesen beszámol a CICO összeállítása során megvizsgált különböző tervezetekről, vö. Nuntia 26 (1988), 29-99.

[572] Keleten az antiókhiai pátriárkát képviselő, metropoliták feletti hatalommal rendelkező vikáriusokat a katolikosz, illetve a mafrin elnevezéssel illették, ld. COUSSA, *Epitome* I, 209-212; vö. mp. *Cleri sanctitati* 335. kán.

[573] Vö. THANCHAN, G., *The Juridical Institution of Major Archbishop in Oriental Canon Law. With Special Reference to Syro Malabar Major Archiepiscopal Church*, Bangalore 2017², 97, 3. jegyzet: „In the IV Plenary Session (1936) of the Pontifical Commission for the Redaction of the Oriental Code, P. Herman proposed a schema of 14 titles (Progetto 69) in which the Title 3 (De sacra hierarchia) had Caput 7, De Primatibus et Metropolitis. Another schema, also of 14 titles, presented by Coussa (Progetto 71), had Title 2: De Sacra hierarcia, Caput 2: De Patriarchis which included also vicarii patriarchalis (Exarchus apud byzantinos, Maphrianus apud syros et Catholicus apud armenos et chaldaedos): See Nuntia 26 (1988), 36-44. On the basis of these schemata, Korolevskij presented a modified schema of 16 titles which had Title 3: De Sacra hierarchia, Caput 7: De Catholicis, Maphriano Syrorum et Archiepiscopis qui

a jogi alakzatot kívánták jelölni.[574] A szerkesztőbizottság tizenkilencedik plenáris ülésén tekintették át a kvázi-pátriárkai hatalommal felruházott metropolitákról szóló kánonok tervezetét. Ivan Žužek felhívja rá a figyelmet, hogy ennek a plenáriának a jegyzőkönyve említi a „nagyérsek" kifejezést, melyet éppen az fent megjelölt metropolitákra lehetett volna alkalmazni.[575] Ezek a sémák adták a mp. *Cleri sanctitati* 324-339. kánonjainak alapját, de a „nagyérsek" kifejezés végül nem került bele a kihirdetett motu proprióba. A kánonokat a készülő kódex negyedik titulusának hetedik fejezete alá rendezték, „Érsekek és egyéb metropoliták" címmel.[576] A tény, hogy a mp. *Cleri sanctitati* nem használja explicit módon a nagyérsek kifejezést, azt mutatja, hogy e jogi figura, illetve koncepció kifejlődése még nem fejeződött be.[577] Emellett a kihirdetés időpontjában nem volt olyan egyházfő, akit ezzel a titulussal illettek volna. A korabeli kánonjogi kézikönyvek azonban már beszéltek *de facto* nagyérsekekről.[578] így például – ahogy arra Marco Brogi felhívja a figyelmet[579] – Acacius Coussa is. Az első keleti kodifikáció szerkesztőbizottságának titkára 1948-ban egyrészt rámutatott, hogy jelenleg nincs olyan érsek-metropolita, aki több egyháztartomány felett állna. Másrészt hozzáteszi, hogy van két olyan – egyaránt bizánci rítusú – metropolita (tudniillik a román és a rutén), akik érsek-metropolitának neveztetnek, és különleges

Ecclesiis proprii iuris praesunt; Caput 8: De Metropolitis et Archiepiscopis minoribus", ld. Nuntia 26 (1988), 49.

[574] COUSSA, A., *Codificazione canonica orientale*, in SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico: cenni storici e statistiche*, Roma 1962[3], 35-61, 54.: „Gli Arcivescovi maggiori, altrove chiamati Catholicos o Maphriani hanno sotto di se piú province ecclesiastiche e corrispondono ai primati con giurisdizione, noti dalla storia del diritto canonico latino. Questa dignitá, che e di fatto di patriarchi minori, e prevista per le regioni extrapatriarcali."

[575] Vö. ŽUŽEK, I., *Incidenza del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium nella storia moderna della Chiesa universale*, in PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, *Ius in vita et in missione Ecclesiae. Acta symposii internationalis iuris canonici occurrente X anniversario promulgationis Codicis Iuris Canonici, diebus 19-24 Aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 617-793, 731.

[576] CS, Titulus IV, Pars I, Caput VII: *De Archiepiscopis ceterisque Metropolitis.*

[577] THANCHAN, *The Juridical* 2017[2], 98.

[578] COUSSA, *Epitome* I, 190, 283, 285.

[579] BROGI, M., *Le Chiese sui iuris nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, in *Revista Española de Derecho Canónico* 48 (1991), 536.

hatáskörükből kifolyólag az előbbihez hasonlíthatók.[580] A mp. *Cleri sanctitati* kommentátorainak egyöntetű álláspontja is azt mutatja, hogy jóllehet a nagyérsek kifejezés nem szerepel szó szerint a CS kánonjaiban, a korabeli kánonjogi doktrínában már elfogadott volt az ilyen típusú egyházfő megléte,[581] és a motu proprio 324-339. kánonjaiban említett 'érsek' ténylegesen a nagyérsek jogi figurájának felel meg.[582]

2.1. A nagyérsekség létrehozása

A mp. *Cleri sanctitati* 159. kánonjának értelmében a római pápa vagy az egyetemes zsinat kizárólagos jogköre a (nagy)érsekségek létrehozása, visszaállítása, módosítása és megszüntetése.[583] A (nagy)érsekség létesítésének két módja létezik:[584] 1) A római pápa vagy az egyetemes zsinat kifejezett létesítő aktusa. Így például egy hivatalos dekrétum kiadása egy új (nagy)érsekség létrehozásáról, vagy egy metropolita (nagy)érseki méltóságra való felemeléséről.[585] 2) Egy már meglévő jogi státusz elismerése és jóváhagyása. Ennek a metódusnak a szerepeltetése a kánonban azt jelzi, hogy jóllehet hivatalosan nem, azonban *de facto* léteztek ilyen típusú közösségek a mp. *Cleri sanctitati* kihirdetésének idején. E módszer értelemben a (nagy)érsekség „létrehozása"

[580] Vö. COUSSA, *Epitome* I, 283. Egyes metropoliták pátriárkákéhoz közelítő jogkörére már a korábbi szerzők is felhívták a figyelmet, így például 1935-ben DE CLERCQ, C., *Les Eglises unies d'Orient*, Paris 1935, 88.: „Le metropolitain reside a Blaj, il a pour sa province des pouvoirs plus etendus qu'un metropolitain latin et pour le rite une autorite qui se rapproche de celle des patriarches."

[581] CHIMY, *De figura iuridica* 45. vö. SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico: cenni storici e statistiche*, Roma 1962[3], 95.

[582] Vö. WOJNAR, M., *The Code of Oriental Canon Law: de Ritibus Orientalibus and de Personis*, in *The Jurist* 19 (1959), 413-464, 429-431; POSPISHIL, *The Code* 155-156.

[583] CS 159. kán.: *Erectio seu restitutio, immutatio et suppressio patriarchatuum, archiepiscopatuum, […] competit Romano Pontifici vel Oecumenicae Synodo.*

[584] CS 324. kán.: *Inter Metropolitas excellit Archiepiscopus, quae dignitas coniuncta est cum sede metropolitana, extra patriarchatus sita,* determinata vel agnita *a Romano Pontifice aut a Synodo Oecumenica.*

[585] Ez utóbbira volt példa – jóllehet már az új Keleti Kódex értelmében – a malabár (1992), a malankár (2005) és a román (2005) egyházak hierarchikus rangjának felemelése.

a korábban már meglévő jogállás ünnepélyes és hivatalos kihirdetését jelenti, ahogy történt ez ukrán görögkatolikus egyház esetén.[586]

2.2. A nagyérsek definíciója és jogi alakzata a mp. *Cleri sanctitati* szerint

Ahogyan fent említettük, a korábbi jogban az 'érsekről' szóló 324-339-es kánonok a „nagyérsek" korabeli jogi alakját írták le. Ennek értelmében a következőkben e kánonok elemzésével tekintjük át, hogy a mp. *Cleri sanctitati* hogyan szabályozta a (nagy)érsek jogintézményét.

A korábbi jog meghatározása szerint a metropoliták közül kiemelkedik az érsek, akinek méltósága a római pápa vagy az egyetemes zsinat által meghatározott vagy elfogadott, patriarkátuson kívüli metropolitai székhez kötődik.[587] Az érsek tehát e kánon szerint olyan metropolita, aki a római pápa vagy az egyetemes zsinat által meghatározott vagy elismert érseki méltósággal rendelkezik. A metropolita fogalmát a CS 315. kánonja adja meg.[588] Külön kánonok szabályozzák a pátriárka alá tartozó,[589] illetve a patriarkátuson kívüli metropoliták jogköreit.[590] A mp. *Cleri sanctitati* kánonjainak együttes olvasatából a metropoliták négy típusa rajzolódik ki: 1) a patriarkátuson belüli metropolita;[591] 2) az érsekségen belüli metropolita;[592] 3) a patriarkátuson kívüli metropolita, aki alá egyúttal más metropoliták is tartoznak, és közvetlenül a római pápának van alávetve[593]; 4) a patriarkátuson és érsekségen kívüli metropolita,

[586] *AAS* 56 (1964), 214.
[587] CS 324. kán.: *Inter Metropolitas excellit Archiepiscopus, quae dignitas coniuncta est cum sede metropolitana, extra patriarchatus sita, determinata vel agnita a Romano Pontifice aut a Synodo Oecumenica.*
[588] CS 315. kán.: *Provinciae ecclesiasticae praeest Metropolita, quae dignitas coniuncta est cum sede episcopali determinata vel agnita a Romano Pontifice ant ab Oecumenica Synodo.*
[589] CS 319. kán.
[590] CS 320. kán..
[591] CS 316-319. kk., vö. Woynar 431-432.
[592] CS 320-327. kk., vö. Woynar 432-433.
[593] CS 324-339. kk., vö. Woynar 427-430.

közvetlenül a római pápának alávetve.[594] A fentiek közül a harmadik típus jelenti olvasatunkban a „nagyérseket", aki érseki hatalmát nem egyedül, hanem az érseki szinódussal[595] és az állandó szinódussal[596] együttműködve gyakorolja. A (nagy)érsek mellé rendelt állandó szinódus újdonságként jelenik meg az érseki jogintézmények között. A keleti katolikus patriarkátusok esetében is a mp. *Cleri sanctitati* vezette be az állandó szinódus meglétét.[597] A korabeli kanonisták egy része által már *de facto* nagyérsekinek tekintett egyházak – tudniillik az ukrán és a román –, ebben az időszakban csak metropolitai káptalannal rendelkeztek a latin metropolitákhoz hasonlóan.[598] A nagyérsek mellé rendelt állandó szinódussal a korábbi jog a nagyérsekség pátriárkai egyházakhoz közelítő egyik jellemzőjét kodifikálta. Ahogyan azt fentebb említettük, a mp. *Cleri sanctitati* nem használja explicit módon a nagyérsek kifejezést, mindössze annyit állít, hogy a jogi figura kiemelkedik a metropoliták közül. A nagyérseknek ez a kiemelkedő jellege azokból a kánonokból érthető meg, melyek megkülönböztetik hatalmát a többi metropolitáétól, illetve a címzetes érsekekétől. Ilyen értelemben a nagyérsek fontos jellegzetessége, hogy valódi metropoliták esnek kormányzati hatalma alá, akiknek maguknak is szuffragáneus püspökök vannak alárendelve.[599] Ilyen, több tartományt magában foglaló keleti egyház a mp. *Cleri sanctitati* kihirdetésekor nem létezett. Ez lehetett az egyik oka annak is, hogy a kodifikátorok végül nem alkalmazták szó szerint a Korolevskij-féle nagyérsek kifejezést az említett motu proprio kánonjaiban.[600] A korabeli szerzők azonban e kritérium hiányában is elismerték a mindössze egy tartománnyal rendelkező érsek

[594] CS 320-321. kk., vö. Woynar 433-434.
[595] CS 340. kán.
[596] CS 327. kán. § 2.
[597] CS 288-296. kk.
[598] Fonti I, X, nn. 202-203: *Capitulum metropolitanum institutum […] ad adiuvandum Metropolitam in gubernanda diocesi ac integra provincia ecclesiastica dirigenda*," vö. Fonti I, XI, nn. 90, 94, 98.
[599] vö. CS 326. kán. 1. §; A nagyérsek fogalmát 1930-ban bevezető Cyril Korolevskij már e szempont szerint határozta meg a nagyobb és kisebb érsekek közötti distinkciót, ld.: KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 3.: „I grandi Arcivescovi sono veri Capi di Chiese particolari, hanno sotto di loro Metropoliti con i relativi vescovi suffraganei, talvolta Arcivescovi semplici o minori, ed esercitano giurisdizione patriarcale."
[600] A szerzői vélemények több más okot is felvázolnak, így például a kifejezés neologizmus jellegét, mely miatt az idegennek tűnhet a keleti szóhasználatban, ld. SZABÓ, *A nagyérseki* 149, 29. jegyzet.

számára azon speciális jogkörök lehetőségét, melyek csak a több tartománnyal rendelkező nagyérsekeket illették, a többi („egyszerű") metropolitát ellenben nem.[601] Eszerint a régi jog ismerte és elismerte az egyetlen tartomány élén álló, mégis minősített jogkörrel rendelkező érsek lehetőségét, ha azt kifejezetten nem is nevezte „nagyérseknek".[602] A korabeli szerzők elsősorban az ukrán és a román egyházfőt tekintették ilyen értelemben minősített jogkörökkel rendelkező érseknek.[603]

A mp. *Cleri sanctitati* röviden rendelkezik a címzetes érsekekről is, mely titulus nem jár semmiféle külön hatalommal, mindössze tiszteletbeli megkülönböztetés forrása.[604]

A jelenleg használatos kánonjogi terminológia megszilárdulása előtt, az újonnan bevezetett fogalmak a keleti katolikusokról szóló zsinati határozat magyar fordításaiban és kommentárjaiban is arra utalnak, hogy a kifejezések nem maguktól értetődők. Az *Archiepiscopus maior* kifejezés fordítási kísérletei[605] mégsem okoztak olyan zavart,

---

[601] Szabó Péter ezt alátámasztandó hívja fel a figyelmet a mp. *Cleri sanctitati* egyes kánonjai együttes olvasatából fakadó értelmezésre, vö. SZABÓ, *A nagyérseki* 150, 33. jegyzet: „A választó szinódust a legmagasabb rangú metropolita hívja össze, vagy pedig, ha az érsekségben nincsenek egyháztartományok, az első püspök (CS 325. kán. 3. § 1) […] az érsek feladata: elnökölni érseksége püspökeinek megválasztásánál (CS 326. kán. 1. § 1°) […]. Hacsak a részleges jog másként nem rendelkezik […], a 248. kán. 1. §-a által a pátriárkának a pátriárkai, vagy a választói szinódusban tulajdonított jogkörök az érseket is megilletik az érseki, vagy a választói szinódusban; ámde az ezen ügyek bármelyikében hozott döntés nem hozható nyilvánosságra és nem léptethető hatályba, amíg a Szentszék megerősítését el nem nyerték (CS 327. kán. 1. §) […], vö. A pátriárka a pátriárkai szinódus [vagy az elektori szinódus] egyetértésével súlyos okból: egyháztartományokat és egyházmegyéket alapíthat […], megváltoztathatja hierarchikus rangjukat, áthelyezheti székhelyüket, feltéve, hogy a Szentszék megerősíti azt (CS 248. kán. 1. § 1°)."

[602] SZABÓ, *A nagyérseki* 150.

[603] Vö. DE CLERCQ, C., *Les Eglises* 88.: „Le metropolitain reside a Blaj, il a pour sa province des pouvoirs plus etendus qu'un metropolitain latin et pour le rite une autorite qui se rapproche de celle des patriarches."; COUSSA, *Epitome* I, 283.: „Inter catholicos, non dantur Praesules qui re regant plures provincias. Quae hic accedunt sunt: Metropolita Rumenus et Ruthenus. Hi cum potiori auctoritate fruantur ceteris Metropolis (qui unam dumtaxat regunt provinciam) nomine veniunt Metropolitae et Archiepiscopi."

[604] CS 338-339. kk., vö. Woynar 434.

[605] Vö. például: KERESZTES Sz., *Határozat a keleti katolikus egyházakról. Orientalium Ecclesiarum*, in CSERHÁTI J. – FÁBIÁN Á. (szerk), *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*, Budapest 1975, 355.: „A pátriárkai intézmény egyetemességének következménye, hogy a zsinat a nem pátriárkai rangú egyházak esetében is gondoskodni akar erről a szervezeti formáról. Ezért említi a *kiemelt érsekeket*. és elismeri az új patriarkátusok létesítésének lehetőségét (10. pont, 11. pont)."; Uo. 360.: „(A kiemelt érsekek)

mint például az eredeti nyelven sem túl szerencsés szóválasztású „hierarchák tanácsa” (*Consilium Hierarcharum*) átültetése.[606] A korábbi magyar szóhasználatban általában előforduló „kiemelt érsek”, vagy „nagyobb érsek” kifejezések nem félrevezetőek, míg a megtévesztő „Consilium Hierarcharum” elnevezés komoly félreértésekre adhat okot. Az utóbbi terminológia körül adódó bizonytalanságok mögött a kifejezés pontatlanságának egyértelmű következménye állhat, mely utóbbira több neves szerző is rámutat.[607]

A pátriárkákról mondottak, a jog előírása szerint, érvényesek a kiemelt érsekekre is; ők is egy teljes részegyháznak, illetőleg *rítusnak* állnak az élén.” Ld. még: a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia régi oldalán található fordítás: „(A kiemelt érsekek). A pátriárkákról mondottak a jog előírása szerint érvényesek a *nagyobb érsekekre* is, akik egy egész részegyház, illetve *egész szertartás* élén állnak”, https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=4 [2023.06.21]. Megjegyzendő, hogy az imént említett fordításokban a rítus/szertartás kifejezés használata sem következetes.

[606] Vö. például KERESZTES, *Határozat* 356.: „A liturgikus szövegek fordításának ügyét a pátriárkákra és zsinatukra, vagy a legfőbb területi elöljáróra bízza a zsinat, ugyanúgy, mint a latin liturgia fordítását az egyes területek püspöki karai.”; a fenti műben a dokumentum magyar fordításának vonatkozó pontja így hangzik: Uo. 362.: „A pátriárka – szinódusával együtt – vagy pedig egy-egy részegyház legfőbb vezetője – *főpásztori tanácsával* együtt – birtokolja a jogot, hogy szabályozza a nyelv használatát a liturgia szent cselekményeiben, továbbá, hogy jelentést küldve az Apostoli Székhez, jóváhagyja a szövegek anyanyelvű fordításait.” A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia régi honlapján található dekrétum-fordítás a fentivel megegyező terminológiát használ: „A pátriárkát szinódusával, vagy egy-egy részegyház legfőbb vezetőjét *főpásztori tanácsával* együtt illeti meg a jog, hogy szabályozza a nyelv használatát a liturgia szent cselekményeiben, továbbá, hogy jelentést küldve az Apostoli Székhez, jóváhagyja a szövegek anyanyelvű fordításait”, https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=4#OE23 [2023.06.21].

[607] A probléma két szinten is megmutatkozott: egyrészt maga az elnevezés első hallásra azt sugallhatta, hogy e szerv inkább csak tanácsadói jellegű. Ezzel szemben a helyes olvasat alapján a sajátjogú metropolitai egyházakban a hierarchák tanácsa törvényhozói természetű valódi felsőbb kormányzati szerv. A másik dilemma e tanács jogkörének kiterjedését érintette. A CCEO hierarchák tanácsának normatív jogköreit illető kánonjaiban ellentmondás volt megfigyelhető. Ezért egyes neves szerzők a szerv *taxatív* törvényhozói hatáskörét állították, így például AYMANS, W., *Synodale Strukturen im Codex Canonum Ecclesiarum Orientalum,* in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 160 (1991), 367–389, 370. Ezzel szemben Szabó Péter a kontextusból és a kodifikáció mögött húzódó lényegi irányelvekből kiindulva a tanács általános törvényhozói jogköre mellett érvelt, ld. SZABÓ P, *La questione della competenza legislativa del Consiglio dei gerarchi (Consilium Hierarcharum). Annotazioni all'interpretazione dei cc. CCEO 167 § 1, 169 e 157 § 1*, in *Apollinaris* 69 (1996), 485–515. Az azóta megfigyelhető gyakorlatból (is) egyértelművé vált, hogy az utóbbi szerző nézete volt a helyes: a hierarchák tanácsa általános törvényhozói hatalommal rendelkezik. A témához ld. még FARIS J.,

2.3. A nagyérsek felsőbb kormányzati hatalma a korábbi kodifikált jog szerint

2.3.1. A nagyérseki egyház egészére nézve gyakorolt jogkörök és kötelezettségek

A (nagy)érseki egyház fejét illető jogok és kötelezettségek sok helyen átfedést mutattak a pátriárkákra vonatkozó hasonló szabályozással.[608] A két jogintézmény közötti hasonlóságokat és különbségeket a későbbiekben részletezzük, e részben pedig tételesen bemutatjuk a (nagy)érsek jelentősebb jogköreit. A mp. *Cleri sanctitati* kánonjaiból az alábbiak olvashatók ki:

- A (nagy)érsek joga volt a (nagy)érseki szinódus,[609] a püspökválasztó szinódus[610] és a helyi hierarchák éves konferenciájának[611] összehívása és az azokon való elnöklés. Feladata volt továbbá a szinódusok által hozott döntések

Metropolitan Churches and other churches sui iuris, in NEDUNGATT G. – RUYSSEN, G. (eds), *A Guide to the Eastern Code: A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches* (Kanonika 10), Rome 2020², 247-249; CRISTESCU, M.I., *L'autorità legislativa nelle varie Chiese sui iuris e l'intervento della Sede Apostolica sul loro ius particulare*, in *Iura Orientalia* VI (2010), 81-108, 98-99; SZABÓ P., *A Hajdúdorogi Metropólia kormányzati berendezkedése*, in *Vigilia* 7/2022, 549-555, 552-553.

[608] Így például a CS 329. kánonja kereken egy tucat, a pátriárkákról jogairól rendelkező kánont vonatkoztat a nagyérsek jogi figurájára: *Quae canonibus 242, 244, 258, 259, §§ 2, 3, 269, 273, 275, 279, 298, 299, 302, 305, de Patriarcha praescribuntur, serventur etiam de Archiepiscopo*.

[609] CS 340. kán. 1. §.: *Episcopi ceterique Hierarchae, Patriarchae vel Archiepiscopo subiecti, conveniunt in Synodum patriarchalem vel archiepiscopalem. Hanc Synodum Patriarcha vel Archiepiscopus convocat eique praeest; idemque, audita Synodo permanenti, locum celebrationis designat.*

[610] CS 326. kán. 1. §, 1.: *Ad Archiepiscopum, praeter ea quae ei ut Metropolitae in sea provincia competunt ad normam can. 320, in universo archieposcopatus territorio spectat 1° Episcoporum sui archiepiscopatus electionem moderari servato praescripto can. 251-255. Ubi vero Episcoporum nominatio Romano Pontifici reservatur, Archiepiscopo competit, cooperantibus, ad normam instructionum Apostolicae Sedis, archiepiscopatus Episcopis, idonearum personarum nomina Romano Pontifici proponere.*

[611] CS 326. kán. 1. §, 8.: *Ad Archiepiscopum […] in universo archieposcopatus territorio spectat: Singulis annis, iis exceptis in quibus celebratur Synodus archiepiscopatus, loci Hierarchas aut totius archiepiscopatus aut alicuius provinciae vel regionis, ad habendas collationes, convocare, ita tamen ut, altero in casu, saltem intra quinquennium nemo non sit convocatus.*

és a törvények közzététele,[612] fenntartva az Apostoli Szentszék jogát azok felülvizsgálatára.[613]

- A (nagy)érsek joga volt, hogy a (nagy)érseki egyház területén belül található összes hierarcha számára körlevet adjon ki, melyet a címzettek kötelesek nyilvánosan felolvasni és ismertetni.[614]
- A (nagy)érsek joga volt a kétszáz napos búcsú megadásának engedélyezése a (nagy)érseki egyház területén belül.[615]
- 4) A (nagy)érsek joga volta püspökök és hívek tudomására hozni a római pápának a (nagy)érseki egyházra vonatkozó kijelentéseit, hacsak erről az Apostoli Szentszék az adott esetben közvetlenül nem gondoskodott.[616] Az ezekben található előírások betartatása és végrehajtása szintén a (nagy)érsek feladata volt.[617]

---

[612] CS 326. kán. 1. §, 6.: *Ad Archiepiscopum […] in universo archieposcopatus territorio spectat: Legum in Synodo archiepiscopali latarum, firmo can. 350, § 1, promulgationem sedulo curare,* vö. CS 243. kán. 2. §: *Legum in Synodo patriarchali latarium Patriarcha sedulo promulgationem curare debet, firmo can. 350, § 1.*

[613] CS 350. kán. 1. §: *Absoluta Synodo, praeses acta et decreta omnia ad Sedem Apostolicam transmittat, nec eadem antea promulgentur, quam ab eadera recognita fuerint; interim vero mimes qui in Synodo partem habuerunt, secretum de actis et negotiis pertractatis servare debent; ipsimet autem Synodi Patres designent et modum promulgationis decretorum et tempus quo decreta promulgata obligare incipiant.*

[614] CS 326. kán. 1. §, 5.: *Ad Archiepiscopum […] in universo archieposcopatus territorio spectat: Litteras encyclicas mittere ad omnes territorii Hierarchas, qui curare debent ut eaedem publice legantur et exponantur*, vö. 245. kán. 1. §, 3.: *Patriarcha proprio iure valet: Encyclicas litteras universo patriarchatui dare circa quaestiones ad propriam ecclesiam ac ritum pertinentes.*

[615] CS 326. kán. 1. §, 10.: *Ad Archiepiscopum […] in universo archieposcopatus territorio spectat: Ea peragere de quibus in can. 319, nn. 5, 6;* vö. CS 319. kán. 6. §: *Indulgentias ducentorum dierum, sicuti in propria eparchia, concedere.* A pátriárka ezen jogköre kiterjedtebb volt, ő háromszáz napos búcsút is engedélyezhetett, és területileg is kevésbé volt ezen jogköre lehatárolva, vö. CS 283. kán, 4.: *Concedendi indulgentiam trecentorum dierum etiam toties quoties lucranda, in singulis locis sui patriarchatus, etsi exemptis, in ecclesiis sui ritus extra terminos patriarchatus, et ubique pro fidelibus sui ritus.*

[616] CS 329. kán., vö. CS 244. kán. 1. §: *Summi Pontificis acta pro patriarchatu, pro Orientali vel pro universa Ecclesia data, nisi Sedes Apostolica directo providerit, Patriarcha, a Sacra Congregatione pro Ecclesia Orientali certior de re factus, Episcopis aliisve ad quos pertinet rota facere debet; atque eorumdem actorum, quoties fidelium interest ea cognoscere, publicam lectionem in ecclesiis praescribere.*

[617] CS 329. kán., vö CS 244. kán. 2. §: *Praescriptorum quae in his actis continentur quaeque patriarchatum ipsum afficiunt Patriarcha fidelem exsecutionem curet.*

- A (nagy)érsek felmentést adhatott a (nagy)érseki egyház területén belül bizonyos házassági akadályok alól, melyek felmentését a közös jog szerint a pátriárka volt jogosult megadni.[618]
- A (nagy)érsek joga volt, hogy a (nagy)érseki egyház számára akár saját híveitől, akár külsős személyektől hagyatékot, örökséget, adományt vagy támogatást elfogadjon, melyeket a felajánló szándékának megfelelően és a kánoni normák betartásával kellett felhasználni.[619]
- A (nagy)érsek joga volt, hogy a mértékletességet mindig szem előtt tartva a helyi hierarcháktól megköveteljen bizonyos hozzájárulást, a hívektől pedig a szokásos tizedeket, adományokat és gyűjtéseket, a vonatkozó normák és előírások figyelembevételével.[620]
- A különböző imádságok és ájtatosságok jóváhagyásának tekintetében a (nagy)érsek a helyi hierarchához hasonló jogkörrel bír a (nagy)érseki egyház egész területén, a liturgikus könyvkiadásokok jóváhagyását is beleértve.[621] (Az első kiadásokhoz szükséges volt azonban az Apostoli Szentszék jóváhagyása is).[622]

---

[618] CS 326. kán. 1. §, 9.: *Ad Archiepiscopum […] in universo archiepiscopatus territorio spectat: Ab impedimentis matrimonialibus quae Patriarchae iure communi removere possunt, dispensare vö. 267. Patriarcha potitur facultate concedendi sanationem in radice si validitati matrimonii obstat tantum defectus fortune celebrationis vel impedimentum a quo ipse dispensare potest.*

[619] CS 329. kán., vö. CS 269. kán. 1. §, 1.: *Patriarcha potest: 1° Legata, haereditates, donationes, subsidia, sive a propriis subditis sive ab extraneis, pro patriarchatu recipere, iuxta pias benefactorum voluntates et normas canonicas collocanda vel in necessitate occurrenti impendenda;*

[620] CS 329. kán., vö. CS 269. kán. 1. §, 2.: *Patriarcha potest: 2° Ab Hierarchis locorum sui patriarchatus, sicubi usus vigeat, moderatum canonicum, et, firmis iuris praescriptis de imponendo boneficiariis vectigali, aut alio tributo benefieciis aliisque institutis ecclesiasticis, a fidelibus et a personis moralibus consuetas decimas, oblationes, collectas, exigere.*

[621] CS 329. kán., vö. CS 279. kán. 1. §: *Quod attinet ad orationes et pietatis exercitia, Patriarcha fruitur in universo patriarchatu potestate qua gaudent Hierarchae loci, audita Synodo permanenti si res gravis momenti sit.* § 2. *Patriarchae competit librorum liturgicorum editionis recognitio, ipseque respondere debet de fidelitate et integritate textus deque eius congruentia cum textu approbato; atque, congruentia probata, in vulgus edendi licentiam concedere valet. Prima autem textuuin liturgicorum approbatio Sedi Apostolicae reservatur.*

[622] Uo. 2. §.

- A (nagy)érsek köteles volt az Isteni Liturgián és a többi szertartás során a római pápáról megemlékezni, és felügyelni, hogy a metropoliták, püspökök és papok is ezen kötelezettségnek eleget tegyenek.[623]
- A (nagy)érsek köteles volt a római pápának engedelmességet és hűséget fogadni.[624]
- A (nagy)érsek köteles volt a megválasztásától számított egy éven belül *ad limina* látogatáson megjelenni.[625]
- A nagyérsek köteles volt ötévente részletes jelentést készíteni a (nagy)érseki egyház állapotáról, illetve ilyen periódusokban *ad limina* látogatást tenni.[626]

2.3.2. A nagyérsek metropoliták és tartományok fölött gyakorolható felsőbb hatalma

A (nagy)érseki egyház területén található metropoliták és egyháztartományok felett a fentiek mellett a (nagy)érsek további jogkörökkel is bírt:

- A (nagy)érsek joga és feladata volt a metropoliták felszentelése és beiktatása.[627]
- A (nagy)érsek joga és kötelessége volt felügyelni, hogy a metropoliták megfelelően gondoskodtak-e a hit és az egyházfegyelem megtartásáról, és az

[623] CS 330. kán. 1. §: *Archiepiscopus obligatione tenetur commemorandi Romanum Pontificem in divina Liturgia ceterisque divinis officiis et curandi ut eadem obligatio ad normam legum liturgicarum ab omnibus Metropolitis, Episcopis ceterisque Hierarchis et clericis sui territorii impleatur.*

[624] CS 329. kán., vö. CS 273. kán., 1.: *Patriarcha obligatione tenetur: 1° Romano Pontifici, b. Petri Successori et Christi in terris Vicario, plenam obedientiam, fidelem subiectionem ac filialem venerationem profitendi, atque fidelitatis iusiurandum renovandi cum celebratur Synodus patriarchalis et quoties fidei professio iure praecipitur.*

[625] CS 329. kán., vö. CS 273. kán., 2.: *Patriarcha obligatione tenetur: 2° Intra annum a sun electione, ad Urbem, beatorum Apostolorum Petri et Pauli sepulcra veneraturus, accedendi, et Summo Pontifici se sistendi.*

[626] CS 329. kán., vö. CS 275. kán. 1. §: *Patriarcha obligatione tenetur, singulis quinquenniis, relationem super statu patriarchatus iuxta probatam formulam Summo Pontifici faciendi.* § 2. *1° Eo anno quo relationem exhibere debet, ad Urbem accedat ut visitationem, de qua in can. 273, n. 2, peragat.*

[627] CS 326. kán. 1. §, 2.: *Ad Archiepiscopum, praeter ea quae ei ut Metropolitae in sea provincia competunt ad normam can. 320, in universo archieposcopatus territorio spectat […] 2° Metropolitas intra tempus can. 396, § 1, n. 1 determinatum ordinare, eosque inthronizare.*

esetleges visszaéléseket jelezni a római pápa felé. Ilyen esetekben feladata volt a metropoliták figyelmeztetése, és a továbbra is engedetlenek jelentése.[628]

- A (nagy)érsek feladata volt a fenti esetekben a metropoliták mulasztásainak pótlása is.[629]
- A metropolitai szék üresedésének idején a(nagy)érseket illette a metropolitai jogkörök gyakorlása az adott egyháztartományban.[630]
- Úgyszintén ő volt az illetékes a megürült metropolitai szék átmeneti kormányzójának kijelölésére, amennyiben ez utóbbi kötelességét a konzultori testület elmulasztotta.[631]
- A (nagy)érseket illette a metropolitai jogkörök gyakorlása mindazokon a helyeken, ahol nem voltak felállítva tényleges metropóliák.[632]

2.3.3. A nagyérsek eparchiák és exarchátusok fölött gyakorolható hatalma

- A (nagy)érsek befogadhatta a helyi hierarchák döntései, illetve rendeletei elleni felfolyamodást.[633]
- A (nagy)érseket felügyeleti jog illette meg a (nagy)érsekséghez tartozó

[628] CS 326. kán. 1. §, 3.: *Ad Archiepiscopum […] spectat: 3° Invigilare ut Metropolitae fidem et disciplinam ecclesiasticam integre custodiant et custodiri curent a clero et populo, ac de abusibus Romanum Pontificem certiorem facere. Itemque Metropolitas in implendis officiis negligentes monere, monitisque non obtemperantes, eidem Romano Pontifici denuntiare.*

[629] CS 326. kán. 1. §, 4.: *Ad Archiepiscopum […] spectat: 4° Devolutivo iure negligentiam Metropolitarum supplere quod attinet ad ea de quibus in can. 319, n. 3, 320, § 1, n. 3.*

[630] CS 326. kán. 1. §, 11.: *Ad Archiepiscopum […] spectat: 11° Vacante aliqua sede metropolitana, iura exercere et officia implere de quibus in can. 320, § 1, in universa provincia*.

[631] CS 326. kán. 1. §, 4b.: *Ad Archiepiscopum […] spectat:* nominare Administratorem sedis metropolitanae vacantis, si intra praescriptum tempus collegium consultorum eparchialium eum non elegerit.

[632] CS 329. kán., vö. CS 242. kán.: *Donec Metropolitis iurium et officiorum exercitium in suis provinciis, ad normam can. 316, restituatur, ad Patriarcham* [Archiepiscopum] *spectat Metropolitarum iura exercere et officia implere.*

[633] CS 326. kán. 1. §, 12.: *Ad Archiepiscopum […] spectat: Recursus recipere in casibus in quibus canones recursus ad Patriarcham admittunt*, vö. CS 260. kán. 2. §: *Recursus de quo in can. 134, § 3, 494, § 5, 547, § 1, interponi debet, firmo praescripto can. 145, ad Patriarcham.*

hierarchák felett.[634]

- A (nagy)érsek elbírálhatta a püspökök között kialakult jogvitákat.[635]
- A (nagy)érsek jogkörébe tartozott a nagyérseki egyház területén belülre tartozó püspökválasztás moderálása. Javaslatot tehetett továbbá a Szentszék felé a nagyérsekség területén kívülre kinevezendő püspökök személyét illetőleg.[636]

2.3.4. A nagyérsek kiváltságai

- A (nagy)érseknek jogában állt hivatalos szentszéki képviselőt („apokriziáriust") kineveznie.[637]
- A (nagy)érsek saját jogán és automatikusan a pápai trónállók közé tartozott.[638]
- A (nagy)érsek a (nagy)érseki egyház egész területén bármely templomban végezhet szertartásokat, illetve a helyi hierarchához hasonlóan megáldhatja a híveket.[639]
- A (nagy)érsek közvetlenül a római pápa után volt kötelezően említendő a Szent Liturgián.[640]
- A (nagy)érsek jogosult volt fehér fejfedőt viselni, ahol ez szokásban volt.[641]

---

[634] CS 326. kán. 1. §, vö. CS 320. kán. 1. §, 2. : *Ad Archiepiscopum […] spectat*: […] *vigilare ut fides ac disciplina ecclesiastica accurate serventur, ac de abusibus Romanum Pontificem certiorem facere.*

[635] CS 329. kán., vö. CS 259. kán 2. §: *Si qua inter ipsos* (episcopos) *oriatur controversia, eam iudicio Patriarchae (Archiepiscopi) subliciant, incolumi iure eam quolibet tempore seu statu controversiae ad Sedem Apostolicam deferendi.*

[636] CS 326. kán. 1. §, 1.: *Ad Archiepiscopum […] spectat: 1° episcoporum sui archiepiscopatus electionem moderari servato praescripto can. 251-255. Ubi vero Episcoporum nominatio Romano Pontifici reservatur, Archiepiscopo competit, cooperantibus, ad normam instructionum Apostolicae Sedis, archiepiscopatus Episcopis, idonearum personarum nomina Romano Pontifici proponere.*

[637] CS 331. kán.: *Archiepiscopus apocrisiarium apud Sedem Apostolicam habere potest, designandum audita Synodo permanenti et praevio consensu Sedis Apostolicae.*

[638] CS 333. kán.: *Archiepiscopus ipso iure privilegio fruitur Praelati assistentis solio pontificio.*

[639] CS 326. kán. 1. §, 10, vö. CS 319. kán. 5.: *In omnibus ecclesiis, etiam exemptis, Hierarcha loci praeraonito, si ecclesia sit cathedralis, peragere pontificalia uti Episcopus proprio territorio, populo benedicere, non autem alia exercere quae iurisdictionem requirant.*

[640] CS 330. kán. 2. §: *Metropolitae, Episcopi ceterique Hierarchae totius archiepiscopatus debent Archiepiscopum commemorare in divina Liturgia ceterisque divinis officiis post Romanum Pontificem.*

[641] CS 334. kán.: *Archiepiscopus, si usus ferat, uti potest supercamelaucio albo.*

- Ezek mellett a (nagy)érseknek jogában állt a pásztorbotot és a palliumot a liturgikus szabályoknak megfelelően viselni az egész (nagy)érsekség területén, beleértve azokat a helyeket is, amelyek nem tartoztak közvetlen joghatósága alá.[642]

3. A nagyérseki hivatal jogi helyzete a többi keleti egyházfő viszonylatában a korábbi jog rendelkezései szerint

3.1. A nagyérsek mint metropolita

A mp. *Cleri sanctitati* negyedik titulusának (*De clericis in specie*) első része, mint korábban említettük, az Egyház legfőbb hatóságáról és az abból kánonilag részesülőkről (*De suprema potestate deque iis qui eiusdem sunt canonico iure participes*) szóló normákat tartalmazta. A motu proprio e részének hetedik fejezete az 'Érsekek és *egyéb* metropoliták' címet kapta, mely tény önmagában is jelzi, hogy a (nagy)érsek elsősorban metropolita.[643]

A metropolita fogalmát a CS 315. kánonja jelöli ki. Ennek értelmében az olyan főpásztor, aki egy egyháztartomány élén áll, méltósága pedig egy római pápa vagy ökumenikus zsinat által meghatározott vagy elismert püspöki székhez kapcsolódik.[644]

Az „egyszerű" metropoliták jogai és kötelességei elsősorban a tartományi püspökök felügyeletéből, illetve ez utóbbiak mulasztásainak helyrehozatalából álltak.[645] Hasonló mondható el a latin metropolitáról vagy érsekről is. Számottevő különbség azonban, hogy míg a latin jog értelmében minden metropolita viselte az érseki (*archiepiscopus*)

[642] CS 332. kán., vö. CS 283. kán., 6.: *Archiepiscopus in archiepiscopatu gaudet privilegio […] 6° Utendi, ad normam legum liturgicarum, baculo pastorali et pallio in toto patriarchatu* [archiepiscopatu]*, haud exceptis locis a sua iurisdictione exemptis.*
[643] Erre a tényre a hatályos jog is kifejezetten utal, vö. CCEO 151. kán.: A nagyérsek az Egyház legfőbb hatósága által meghatározott vagy elismert olyan szék *metropolitája*, aki egy egész, pátriárkai címmel nem kitüntetett sajátjogú keleti egyház élén áll.
[644] CS 315. kán.
[645] CS 320. kán.

titulust, de nem minden érsek volt automatikusan metropolita, addig a keleti jogban nem minden metropolita volt felruházva érseki címmel.

Ahogy említettük, már a motu proprio alcíme is utal a (nagy)érsek elsősorban metropolitai mivoltára.[646] A (nagy)érsekről szóló első kánon pedig ezt kifejezetten is megerősíti.[647] Ennek következtében szükségesnek tűnik összevetni a (nagy)érsek és az „egyszerű" metropolita korábbi jog által elismert jogköreit. Ezt csak vázlatosan, a lényegi jellemzőkre utalva tesszük meg, lévén, hogy témánk szempontjából az ezt követő – tudniillik a (nagy)érsek és pátriárka közötti – összehasonlítás a jelentősebb.

3.1.1. Hasonlóságok a nagyérsek és a metropolita hatalma között

Hasonlóságok a metropolitai hatalom szempontjából

Mint mondtuk, a mp. *Cleri sanctitati* értelmében a (nagy)érsek elsősorban metropolita volt a saját tartományában, ahol minden metropolitai jog megillette.[648] Ha tehát eltekintünk a (nagy)érsek azon felsőbb jogköreitől, amelyek a (nagy)érseki hivatalhoz kapcsolódtak, és őt metropolitaként hasonlítjuk az egyéb metropolitákhoz, akkor elmondható, hogy e szempontból lényeges különbség nem volt közöttük az általuk vezetett egyháztartomány viszonylatában. Mindkettő egy egyháztartomány élén állt. Szuffragáneus püspökeik voltak, akiket kötelesek voltak felügyelni, és akik mulasztásait pótolniuk kellett a kánonok előírásai szerint.[649]

Hasonlóságok az általuk kormányzott területhez való viszony alapján

A mp. Cleri sanctitati szerint a (nagy)érsek kormányzati hatalma több egyháztartományra is kiterjed(hetet)t, míg a metropolita mindig csak egy egyháztartomány élén állt. A (nagy)érsek az egész (nagy)érsekség fölött bírt hatalma

[646] Vö. POSPISHIL, *The Code* 155-156.
[647] CS 324. kán.: *Inter Metropolitas* excellit Archiepiscopus, quae dignitas *coniuncta est cum sede metropolitana*, extra patriarchatus sita, determinata vel agnita a Romano Pontifice aut a Synodo Oecumenica.
[648] CS 326. kán. 1. §.
[649] CS 326. kán. 1. §, vö. 319-320. kk.

meghaladta a metropolita saját tartománya felett gyakorolt hatalmát, mint azt a későbbiekben látni fogjuk. Analóg módon azonban itt is beszélhetünk a két főpap közötti hasonlóságokról, amennyiben az számos tekintetben megmutatkozott a saját területükön gyakorolt jogkörökben:[650]

a) A (nagy)érsek joga és kötelessége volt az alá tartozó metropoliták - jog által meghatározott időn belüli – felszentelése és beiktatása.[651] Ugyanezen jog és kötelezettség illette a többi metropolitát is a nekik alárendelt püspökök viszonylatában.[652]

b) A (nagy)érsek joga és kötelessége volt felügyelni, hogy a (nagy)érsekségen belüli metropoliták a hitet és az egyházfegyelmet teljes mértékben megőrizzék, valamint gondoskodjanak arról, hogy ugyanez történjen a klérus és a hívek körében is; továbbá köteles volt a visszaélésekről értesíteni a római pápát. Szintén az ő feladata volt figyelmeztetni a kötelességmulasztó metropolitákat, és ha ezek nem engedelmeskedtek a figyelmeztetéseknek, azt a római pápának kellett jelentenie.[653] Hasonló kötelezettség terhelte a metropolitát a szuffragáneus püspökök viszonylatában.[654] A (nagy)érsekségen vagy patriarkátuson belüli metropolita a visszaélésekről saját (nagy)érsekének vagy pátriárkájának volt köteles jelentést tenni,[655] míg az olyan metropolita, aki kívül esett ezeken, közvetlenül a római pápát tartozott értesíteni.[656]

c) Ha egy szék megüresedett a (nagy)érsekségen belül, a (nagy)érsek köteles volt erről értesíteni az Apostoli Szentszéket. Ugyanez vonatkozott a patriarkátuson vagy (nagy)érsekségen kívüli metropolitára a saját tartományában.[657]

d) Rendkívüli vagy különösen nehéz ügyek esetén a (nagy)érsek köteles volt kikérni a (nagy)érsekség püspökeinek véleményét, és fordítva, ilyen esetekben a püspököknek is

---

[650] Vö. Chimy 81-83.
[651] CS 326. kán. 1. §, 2.
[652] CS 319. kán., 1; 320. kán. 1. §, 4., vö. WUYST, A., *Il diritto delle persone nella nuova legislazione per la Chiesa orientale*, in *Orientalia Christiana Periodica* 24 (1958), 175-201, 188; WOJNAR, *The Code*, *The Code* 431-433.
[653] CS 326. kán. 1. §, 2.
[654] CS 319. kán., 2; 320. kán. 1. §, 2.
[655] CS 319. kán., 2; 320. kán. 1. §, 5.
[656] CS 320. kán. 1. §, 2., vö. WOJNAR, *The Code* 434.
[657] CS 326. kán. 1. §; 320. kán. 2. §; 249. kán. 1. §, 1.

meg kellett kérdezniük a (nagy)érsek véleményét. Ugyanez volt előírva a metropoliták és saját szuffragáneus püspökeik viszonyában is.[658]

e) A (nagy)érseknek jogában állt jóváhagyni és kiadni a liturgikus könyveket az egész (nagy)érsekség területére nézve, feltéve, hogy azok megfeleltek a Szentszék által jóváhagyott szövegeknek. Ugyanez a jog illette meg a patriarkátuson vagy (nagy)érsekségen kívüli metropolitát is tartományára vonatkozóan.[659]

f) A jog erejénél fogva a (nagy)érsekre hárult a metropolita mulasztásainak pótlása, ha ez bizonyos fontosabb – közös jog által előírt – feladatokat elmulasztott megtenni. Ugyanezen jog és kötelesség illetett meg minden metropolitát a saját szuffragáneus püspökeinek mulasztása esetén.[660]

g) Ha a konzultori testület az előírt nyolc napon belül[661] nem jelölte ki a megüresedett metropolitai szék adminisztrátorát a (nagy)érsekségen belül, akkor a (nagy)érsek volt jogosult ezt megtenni.[662] Ugyanez vonatkozott a metropolitára is a saját tartományában, amikor egy szuffragáneus püspöki szék üresedett meg.[663]

h) A (nagy)érsek alá tartozó metropolita bíróságától való fellebbezést a (nagy)érsekhez kellett benyújtani;[664] a szuffragáneus püspök bíróságától való fellebbezést pedig a metropolitához.[665]

i) A (nagy)érseket az Isteni Liturgiában és más liturgikus cselekményekben minden metropolita, püspök és egyéb hierarcha köteles volt megemlíteni (kommemorálni) a római pápa után.[666] Hasonlóképpen, a patriarkátuson vagy (nagy)érsekségen kívüli metropolitákat a szuffragáneus püspökök kötelesek voltak megemlíteni a római pápa

[658] CS 329. kán.; 259. kán. 1. §; 320. kán 2. §, 2., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 193.
[659] CS 329. kán.; 320. kán. 2. §, 2; 279. kán 2. §.
[660] CS 320. kán. 1. §, 4-5; 319. kán. 3; 326. kán. 1. §, 4., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 193.
[661] CS 470. kán. 1. §.
[662] CS 326. kán. 1. §, 4.
[663] CS 320. kán. 1. §, 1.; 470. kán. 2. §., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 193.
[664] SN 72. kán. 1. §, 3.
[665] SN 72. kán. 1. §, 1.
[666] CS 330. kán. 2. §.

után.[667] A (nagy)érsekségen belül azonban a metropolitát csak saját (nagy)érseke után kommemorálták.

j) A (nagy)érsek az egész (nagy)érsekség területén megelőzött minden metropolitát és püspököt; [668] ugyanígy a metropolita a saját tartományában megelőzött minden metropolitát és tiszteletbeli érseket, valamint minden más püspököt.[669]

k) A törvényesen kinevezett (nagy)érsek köteles volt a római pápától palliumot kérni.[670] A pallium megszerzése előtt tilos volt számára a (nagy)érseki szinódus összehívása, valamint püspökök választása és felszentelése.[671] Hasonlóképpen, a patriarkátuson vagy (nagy)érsekségen kívüli metropolita is köteles volt palliumot kérni a pápától.[672] Ennek átvétele előtt számára is tilos volt a tartományi zsinat összehívása és a püspökszentelés.[673]

l) Végül, a kiváltságokat tekintve, a (nagy)érseknek megengedett volt, hogy az egész (nagy)érsekség területén, beleértve a kivett helyeket is, liturgikus cselekményeket végezzen. [674] Ugyanez a kiváltság illetett meg minden metropolitát a saját egyháztartományán belül.[675]

E példák tehát megerősítik azon tételt, miszerint a metropolita analóg értelemben úgy viszonyult az egyháztartományához, ahogyan a (nagy)érsek a (nagy)érsekségéhez.

3.1.2. Különbségek a nagyérsek és a metropolita hatalma között

Különbségek az általuk kormányzott terület viszonylatában

[667] CS 317. kán., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 192.
[668] CS 339. kán.
[669] CS 414. kán.
[670] WOJNAR, *The Code* 428.
[671] CS 325. kán. 2. §; 236. kán. 1. §; 238. kán. 3. §.
[672] WUYST, *Il diritto delle persone* 193.
[673] CS 321. kán. 1-2. §§; 238. kán. 3. §.
[674] CS 332. kán.; 283. kán., 6.
[675] CS 319. kán., 5; 320. kán. 1. §, 5; 321. kán 3. §.

A fent említett hasonlóságok mellett is kétségtelen, hogy a (nagy)érsek kiterjedtebb jogkörökkel rendelkezett a (nagy)érsekségen belül, mint a metropolita a saját egyháztartományában. A (nagy)érsek rendelkezhetett állandó szinódussal, melynek beleegyezésével vagy tanácsával – a jog előírásai szerint – fontosabb ügyeket intézhetett.[676] A (nagy)érsek jogosult volt továbbá:

- metropóliákat és eparchiákat felállítani, azok határait módosítani; hierarchikus rangjukat megváltoztatni; püspöki széket áthelyezni; metropolitákat vagy megyéspüspököket, illetve címzetes püspököket áthelyezni, lemondásukat elfogadni, melléjük koadjutor vagy segédpüspököt kinevezni;[677]
- a püspökválasztást irányítani és felügyelni;[678]
- püspökök felett ítélkezni a jog által meghatározott ügyekben;[679]
- továbbá (nagy)érseki exarchátusokat létrehozni, azok határait megváltoztatni; (nagy)érseki exarchákat kinevezni, illetve elmozdítani.[680]

Különbségek a klérus és a hívek fölött gyakorolt hatásköröket illetően

A fentieken túl a (nagy)érsek a klérus és a hívek fölött is kiterjedtebb jogkörökkel bírt. A jog előírásai szerint:

- elfogadhatott bármiféle adományt a (nagy)érsekségen belül, illetve adókat vethetett ki;[681]
- fellebbezéseket fogadhatott be bármely hívőtől vagy klerikustól;[682]
- egyes fenntartott házassági akadályok alól felmentést adhatott;[683]

[676] CS 327. kán. 2. §, vö. 288-297. kk., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 191.
[677] CS 327. kán. 1. §, vö. 248. kán., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 187.
[678] CS 326. kán. 1. §, 1, vö. 251-255. kk.
[679] SN 17-18. kk., 20. kán.
[680] CS 388. kán 2. §.
[681] CS 329. kán., vö. 269. kán.
[682] CS 326. kán. 1. §, 12.
[683] CS 326. kán. 1. §, 9.

- a (nagy)érsekség egész területére nézve előírhatott imaformákat és ájtatossági gyakorlatokat.[684]

Különbségek az általuk bírt kiváltságok tekintetében

A (nagy)érsek a többi metropoliával szemben a mp. *Cleri sanctitati* értelmében:

- saját képviselőt (*apocrisiarius*) tarthatott a Szentszéknél;[685]
- saját jogán a pápai trónállók közé számíttatott,[686]
- a (nagy)érsekség területén bármely híve – beleértve mindkét nemű szerzeteseket is – gyónását meghallgathatta, még akkor is, ha a helyi ordináriusok ezt nem engedélyezték; illetve bizonyos fenntartott esetek kivételével minden bűn és egyházi büntetés alól feloldozást adhatott;[687]
- minden metropolitát megelőzött a rangsorban, még azok saját területén belül is.[688]

E különbségekből világosan kitűnik, hogy a (nagy)érsek hatalma túlmutatott a metropolita hatalmán. A (nagy)érsek tehát összességében nagyobb hatalommal rendelkezett a saját (nagy)érsekségben, mint a metropolita a saját tartományában. Ez egyértelműen megerősíti a tényt, hogy a mp. *Cleri sanctitati*-ban említett „érsek" nem csak magasabb hierarchikus fokozatot képviselt, mint a metropolita, hanem jogkörei is túlmutattak az utóbbién.

[684] CS 329. kán., vö. 279. kán. 1. §., vö. WOJNAR, *The Code* 423; 429.
[685] CS 331. kán., vö. POSPISHIL, *The Code* 117.
[686] CS 333. kán., vö. WOJNAR, *The Code* 430.
[687] CS 332. kán.; 283. kán., 1., vö. POSPISHIL, *The Code* 140.
[688] CS 339., vö. POSPISHIL, *The Code* 160.

3.2. A nagyérsek mint „kvázi-pátriárka”?

A II. Vatikáni Zsinat keleti egyházakról szóló határozata a nagyérsekek pátriárkákkal szinte megegyező jogállását nyilvánította ki. [689] Egyesek már a dokumentum megjelenésekor amellett igyekeztek érvelni, hogy a dekrétum tizedik pontjában található „*ad normam iuris*” klauzola a jövőbeli jogra (*ius condendum*) vonatkozik. [690] Mások ezzel szemben határozottan állították, [691] hogy ez – legalábbis a zsinati dokumentum megjelenését közvetlenül követően – kizárólag a *ius conditum*-ra, azaz lényegében az első keleti kodifikáció eredményeként kihirdetett négy motu proprio-ra, különösen is az 1957-ben kiadott mp. *Cleri sanctitati*-ra utal, fenntartva az esetlegesen azóta megjelent abrogációs vagy derogációs eseteket. Ezek tudniillik vagy kifejezetten, vagy a dolog természetéből fakadóan módosítottak vagy eltöröltek egyes korábbi rendelkezéseket. [692] A zsinati dekrétum vonatkozó pontjánál megjelölt források is arra utalnak, hogy a nagyérsek jogköreit elsősorban a mp. *Cleri sanctitati* 324-339. kánonjai jelölik ki. Ez utóbbiak alapján, és a korábban mondottak szerint a (nagy)érseket egyháza területén belül a kodifikációs disputák által már felvázolt kvázi-pátriárkai jogkörök illették meg. Ez utóbbi kifejezés arra utal, hogy a (nagy)érseki egyház területén belül a vizsgált egyházfő jogkörei sok szempontból átfedést mutattak a pátriárka számára a pátriárkai egyház területén belül biztosított jogkörökkel. Mindezen hasonlóságok mellett is mutatkozott bizonyos differencia a két egyházfő-típus között. A továbbiakban bemutatásra kerülnek mindazon jogok és kötelezettségek, melyek hasonlóan vonatkoznak a pátriárkákra és a (nagy)érsekekre is, majd számba vesszük a két jogintézmény között a II. Vatikáni Zsinat előtt mutatkozó eltéréseket is.

---

[689] OE 10.: *Quae de Patriarchis sunt dicta, valent etiam, ad normam iuris, de Archiepiscopis maioribus, qui universae cuidam Ecclesiae particulari seu ritui praesunt.*

[690] Vö. MONČAK, I., *Concilium Vaticanum de Ecclesiis Orientalibus*, in *Bohoslovia*, vol. XXIX, 1965, 132-186, 161-170.

[691] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 63-64.

[692] Így például VI. Pál pápa alábbi rendelkezései: PAULUS VI, m.p. *Pastorale Munus*, 30. XI. 1963, in AAS LVI (1964), 5-12; PAULUS VI, const. ap. *Paenitemini,* 17. II. 1966, in AAS LVIII (1966), 177-198; PAULUS VI, m.p. *Indulgentiarum doctrina*, 30. I. 1967, in AAS LIX (1967), 5-24.

A pátriárkáéhoz hasonlóan a (nagy)érsek hatalma is rendes hatalom volt, mely hivatalához kötődött. Jóllehet e rendes hatalmat törvényesen gyakorolta a (nagy)érsekségen belül, mégsem számított helyi hierarchának a teljes (nagy)érsekség területén, hanem közvetett hatalommal rendelkezett, melynek természete közvetítői jellegű volt a Római pápa és saját egyháza között.

3.2.1. Hasonlóságok a nagyérsek és a páriárka hatalma között

A metropoliták és püspökök felett gyakorolt jogkörök

Az első és legszembetűnőbb hasonlóság a (nagy)érsek és a pátriárka között, hogy mindkettő közvetlenül a római pápa fennhatósága alatt állt egy meghatározott területre kiterjedő részegyház vagy rítus élén, és a maguk részéről szuffragáneus (’társprovinciális’) püspökökkel rendelkező metropoliták tartoz(hat)tak kormányzati hatalmuk alá,[693] akik felett a jog szerint bizonyos jogköröket gyakorolhattak. [694]

Ennek megfelelően a (nagy)érsek a (nagy)érseki vagy püspöki szinódus beleegyezésével, akárcsak a pátriárka a saját szinódusával együtt, áthelyezhetett metropolitákat, illetve megyés- vagy címzetes püspököket egy eparchiából a másikba; elfogadhatta a püspökök lemondását; koadjutor, illetve segédpüspököt adhatott a megyéspüspök mellé.[695] Ahhoz azonban, hogy ezek az egyedi rendelkezések hatályba lépjenek, a (nagy)érseknek mindig az Apostoli Szentszék jóváhagyására volt szüksége,[696] míg a pátriárkának mindössze előzetesen informálnia kellett e döntéseiről

[693] WOJNAR, *The Code* 428.: A (nagy)érsekről szóló kánonok akkor is érvényben voltak, ha a (nagy)érsekségben nem voltak további egyháztartományok, vö. CS 325. kán. 3. §, 1; 336. kán.; 467. kán., 4. §, 2.: *si in archiepiscopatu provinciae non sint.*

[694] CS 324, 325, 216. kk., vö. CHIMY, *De figura iuridica* 64-65.

[695] CS 327. kán. 1. §, vö. CS 248. kán. 1. §, 2-4.

[696] CS 327. kán. 1. §: *Nisi aliter iure particulari statutum sit, quae can. 248, § 1, Patriarchae, in Synodo patriarchali vel Synodo electionum, tribuuntur, ea competunt etiam Archiepiscopo in Synodo archiepiscopatus vel Synodo electionum; decisiones autem de negotiis singulis publici iuris fieri non possunt nec ad effectum duci nisi post obtentam confirmationem Sedis Apostolicae.*

a Szentszéket.[697]

A (nagy)érseknek a pátriárkához hasonlóan jogában állt az alá tartozó metropolitákat felszentelni és intronizálni,[698] azok vonatkozásában a felügyeleti jogot gyakorolni, a metropoliták mulasztásait a jog szabályai szerint pótolni,[699] a metropolitai szék üresedésének idején a metropolita jogait gyakorolni és kötelezettségeit teljesíteni az egész egyháztartományban;[700] illetve a metropolita jogait gyakorolni és kötelezettségeit teljesíteni mindazokon a helyeken, ahol *de facto* nincsenek egyháztartományok.[701]

A (nagy)érsek jogosult volt arra, hogy a területén lévő püspökök megválasztása esetében a jelöltek alkalmasságát megvizsgálja, és a római pápa részére javaslatokat tegyen a püspökségre alkalmas személyekre nézve,[702] illetve, hogy a pátriárkához hasonlóan a püspökválasztást moderálja a jog szabályai szerint.[703] A pátriárkához hasonlóan a (nagy)érsek jogai és kötelezettségei között szerepelt a püspökök és más hierarchák részvételével megvalósítandó konferenciák évi összehívása[704] és a (nagy)érsekség/patriarkátus teljes területéhez szóló (nagy)érseki/pátriárkai körlevél kiadása.[705] A jog és a mértékletesség szabályainak eleget téve a pátriárka és a (nagy)érsek is jogosult volt arra, hogy az egyházuk területén lévő hierarcháktól az adott körülményeknek és szokásoknak megfelelő anyagi hozzájárulást kérjenek,[706] továbbá, hogy szükség esetén a püspöki szinódus által meghatározott mértékű hozzájárulást szedjenek be a (nagy)érseki/pátriárkai kúria fenntartására.[707]

---

[697] CS 327. kán. 3. §: *De decisionibus Synodi circa negotia de quibus in § 1, nn. 2-4, § 2, Sedem Apostolicam Patriarcha quamprimum certiorem faciat.*
[698] CS 326. kán. 1. §, 2, vö. CS 256. kán.1. §, 1, 3., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 188; WOJNAR, *The Code* 429.
[699] CS 326. kán. 1. §, 3, 4, vö. CS 258. kán. 2., vö. WOJNAR, *The Code* 422; 429.
[700] CS 326. kán. 1. §, 11, vö. CS 258. kán. 3.; CS 329. kán.
[701] CS 329. kán., vö. CS 242. kán., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 187-188.
[702] CS 326. kán. 1. §, 1.
[703] CS 251-255. kk., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 188; WOJNAR, *The Code* 421.
[704] CS 326. kán. 1. §, 8, vö. CS 247. kán.
[705] CS 326. kán. 1. §, 5, vö. CS 245. kán. 1. §, 3; 2. §, vö. WOJNAR, *The Code* 420.
[706] CS 329. kán., vö. CS 269. kán. 1. §, 2., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 190.
[707] CS 329. kán., vö. CS 305. kán.

Az adott egyház területén belüli határokat érintő jogkörök

A (nagy)érseknek az egyháza teljes területére kiterjedő szervezési jogkörei szintén hasonlítottak a pátriárka párhuzamos jogköreihez.[708] Így az előbbi a (nagy)érseki vagy püspöki szinódus beleegyezésével ugyancsak egyháztartományokat és eparchiákat hozhatott létre, meglévő határaikat módosíthatta, ezeket egyesíthette, feloszthatta, megszüntethette, megváltoztathatta hierarchikus fokozatukat és áthelyezhette eparchiai székhelyüket.[709] E döntések érvényesítéséhez azonban a korábbi jog értelmében minden esetben az Apostoli Szentszék jóváhagyása volt szükséges mind a pátriárkai mind a (nagy)érseki egyházak esetén.[710] Ezenkívül azokon a területeken, amelyek az érsekséghez tartoztak, de ahol a hívek csekély száma vagy egyéb súlyos ok miatt még nem létesült eparchia, a (nagy)érsek – csakúgy, mint a pátriárka – az állandó szinódus hozzájárulásával exarchátust állíthatott fel, továbbá annak határait megváltoztathatta, vagy azt megszüntethette, feltéve, hogy erről haladéktalanul tájékoztatta a Szentszéket.[711] Ugyanilyen módon – az állandó szinódus meghallgatásával – (nagy)érseki exarchákat is kinevezhetett, akik az adott területet a (nagy)érsek nevében kormányozták, és őket az állandó szinódus beleegyezésével el is mozdíthatta.[712]

A nagyérseki szék betöltése

A nagyérsek és a pátriárka személyének kijelölésében némi differencia mutatkozott a két egyházfő között.[713] Amíg az előbbit a korábbi jog értelmében a római pápa szabadon kinevezhette, vagy jóváhagyhatta a választó szinóduson történő

[708] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 66.
[709] CS 327. kán. 1. §, vö. CS 248. kán. 1. §, 1, vö. WOJNAR, *The Code* 429.
[710] Uo.
[711] CS 328. kán., vö. CS 388. kán. 1. §, vö. WOJNAR, *The Code* 442; WUYST, *Il diritto delle persone* 194-195.
[712] CS 388. kán., vö. WOJNAR, *The Code* 442.
[713] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 66-67.

megválasztását,[714] addig a pátriárka esetében az előbbi opció nem szerepelt, tehát a pátriárkát a főszabály szerint mindig a szinódus választotta.[715] Emellett a megválasztott (nagy)érseknek a proklamáció és intronizáció előtt szüksége volt a római pápa megerősítésére, hogy hivatalát betölthesse, akkor is, ha már püspökké volt szentelve.[716] A megválasztott pátriárka esetében ezzel szemben a pápai megerősítés csak abban az esetben volt szükséges, amennyiben a megválasztott személy nem volt korábban püspökké szentelve.[717]

E két – jelentős – differenciától eltekintve azonban fontos aspektusokban megegyezett a két különböző rangú hivatal betöltésének folyamata. Egyrészt, – amennyiben a római pápa nem élt a szék betöltésének szabadon gyakorolható jogával –, a (nagy)érsek megválasztása a pátriárkaválasztás szabályaival megegyező módon történt.[718] Másrészt mindkettőjüknek kérniük kellett a római pápától az egyházi közösséget és a palliumot.[719] Ezek elnyerése előtt a (nagy)érsek nem hívhatta össze a (nagy)érseki szinódust, nem történhetett püspökválasztás és nem szentelhetett püspököt.[720] Ez az előírás a pátriárkára is ugyanígy vonatkozott.[721]

A nagyérseki kúria

A (nagy)érseki kúria[722] a pátriárkai kúriához hasonlóan épül fel,[723] amennyiben kötelezően részét képezi az állandó szinódus vagy (nagy)érseki tanács,[724] a

[714] Cs 325. kán. 1. §.
[715] CS 221. kán., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 185; WOJNAR, *The Code* 419.
[716] CS 325. kán. 3. §, 2.
[717] CS 325. kán. 3. §, 1.
[718] CS 325. kán. 2. §, vö. CS 221-239. kk., vö. WOJNAR, *The Code* 419-420.
[719] CS 325. kán. 2. §, vö. CS 236. kán. 1. §., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 186.
[720] CS 325. kán. 2. §, vö. CS 238. kán. 3. §., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 186.
[721] CS 238. kán. 3. §, vö. WOJNAR, *The Code* 420.
[722] Vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 190-192; WOJNAR, *The Code* 425-426.
[723] CS 286-304. kk., vö. CHIMY, *De figura iuridica* 67.
[724] CS 327. kán. 2. §, vö. CS 287. kán. 1. §; SN 90-91. kk.

(nagy)érseki bíróság,[725] az ökonómusi hivatal,[726] illetve liturgikus bizottság vagy tanács.[727] Ezen egyes hivatalok felállítása és működése a pátriárkai kúria szabályozásának mintájára történt.[728]

A klérus és a hívek feletti joghatóság

E tekintetben is számos hasonlóság volt megfigyelhető a (nagy)érsek és a pátriárka hatalma között.[729] A (nagy)érsek a pátriárkához hasonlóan:

a) a házassági akadályok alól felmentést adhatott a (nagy)érsekséghez tartozó hívek számára;[730]

b) befogadhatta a helyi hierarchák döntései, illetve rendeletei elleni felfolyamodást;[731]

c) illetékes volt a (nagy)érseki szinódus törvényeinek hiteles értelmezésére egészen a következő szinódusig.[732] Ehhez azonban az állandó szinódus beleegyezése volt szükséges a (nagy)érsek esetében,[733] míg a pátriárkának ugyanehhez mindössze az állandó szinódus megkérdezésére volt szüksége.[734]

d) A (nagy)érsek jogosult volt elfogadni a hívek (nagy)érsekség részére felajánlott adományait – akár saját alattvalói, akár mások ajánlják azt fel –, illetve azokat a felajánlók kegyes szándéka szerint kezelni, vagy szükség esetén elidegeníteni.[735] Az állandó szinódus előzetes jóváhagyásával szintén a (nagy)érsek volt az illetékes hatóság a (nagy)érsekséghez tartozó természetes és jogi személyektől megkövetelt

[725] CS 329 kán., vö. CS 298. kán.; SN 91. kán. vö. SN 85. kán.
[726] CS 329. kán., vö. CS 299. kán.
[727] CS 329. kán., vö. CS 302. kán.
[728] CS 327. kán. 2. §, vö. CS 288-297. kk.; CS 329. kán., vö. CS 298-299., 302. kk.
[729] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 67-68.
[730] CS 326. kán. 1. §, 9; CA 32. kán. 2. §.
[731] CS 326. kán. 1. §, 12, vö. CS 260. kán. 2. §, vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 188.
[732] CS 326. kán. 1. §, 7.
[733] Uo.
[734] CS 243. kán. 3. §, vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 187; WOJNAR, *The Code* 420.
[735] CS 329. kán., vö. CS 269. kán. 1. §, 1., vö. WOJNAR, *The Code* 422-423.

hozzájárulások, adományok és gyűjtések előírására;[736]

e) súlyos jelentőségű esetekben az állandó szinódus meghallgatásával a (nagy)érsekség teljes területére nézve imákat és jámborsági gyakorlatokat rendelhetett el.[737]

A nagyérsek kötelességei

A (nagy)érsekre kötelességei általában megegyeztek a pátriárkák kötelességeivel.[738] A (nagy)érsek is köteles volt teljes engedelmességet, hűséget és tiszteletet tanúsítani a római pápa irányában.[739] Közvetlenül a kánoni megválasztása után, miután letette a hitvallást és a hűségesküt, kérnie kellett a római pápától az egyházi közösséget és a palliumot.[740] A megválasztását követő egy éven belül *ad limina* látogatást kellett tennie,[741] a (nagy)érsekség helyzetéről pedig ötévente köteles volt jelentést tenni a római pápának,[742] hozzátéve, hogy a jelentés benyújtásának évében *ad limina* látogatásra is sort kellett kerítenie.[743] A Szentszék (nagy)érseki egyházat, általában a keleti egyházakat, vagy az egyetemes egyházat érintő intézkedéseit köteles volt közölni az érintettekkel. Az azokban foglaltakat kötelessége volt hűségesen végrehajtani, vagy hűséges végrehajtásukról gondoskodni.[744] Köteles volt továbbá megemlékezni a római pápáról a Szent Liturgiában és más szertartásokon, illetve gondoskodni arról, hogy a (nagy)érsekség területének minden metropolitája, püspöke, hierarchiája és klerikusa eleget tegyen ugyanezen kötelezettségnek.[745]

[736] CS 329. kán., vö. CS 269. kán. 1. §, 2-3, vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 190.
[737] CS 329. kán., vö. CS 279. kán. 1. §.
[738] Vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 190, vö. CHIMY, *De figura iuridica* 68-69.
[739] CS 329. kán., vö. CS 273. kán., 1, vö. WOJNAR, *The Code* 423-424.
[740] CS 325. kán. 2. §, vö. CS 236. kán. 1. §, vö. POSPISHIL, *The Code* 121-123.
[741] CS 329. kán., vö. CS 273. kán. 1, vö. WOJNAR, *The Code* 424.
[742] CS 329. kán., vö. CS 275. kán. 1. §.
[743] CS 329. kán., vö. CS 275. kán. 2. §, 1, vö. WOJNAR, *The Code* 424.
[744] CS 329. kán., vö. CS 244. kán.
[745] CS 330. kán. 1. §, vö. CS 274. kán., vö. WOJNAR, *The Code* 424.

A nagyérseki egyház bíróságai

A (nagy)érsekséghez tartozó bíróságok[746] struktúrája és működése ugyanazon elvek mentén került szabályozásra, mint a patriarkátusok törvényszékei. Az eljárásjog korábbi normáit az első keleti kodifikáció eredményeként 1950-ben kihirdetett *Sollicitudinem nostram* kezdetű motu proprio rögzítette.[747] Ennek értelmében a (nagy)érseki és a pátriárkai egyházakban háromféle bíróság létezett, nevezetesen: a) elsőfokú rendes bíróság,[748] b) másodfokú rendes bíróság,[749] c) (nagy)érseki bíróság (a patriarkátusok esetén természetesen pátriárkai bíróság), melyet a (nagy)érsek állít fel a másod- és harmadfokú ügyek eldöntésére.[750] A motu proprio továbbá mindkét egyházfőre nézve rögzítette, hogy amennyiben az előző fokon maga a pátriárka vagy a (nagy)érsek járt el bíróként, úgy a fellebbezést mindig a Szentszékhez kell benyújtani.[751]

A nagyérsek kiváltságai

Mindezek mellett a (nagy)érsek bizonyos olyan kiváltságokkal is bírt, amelyek a pátriárkák kiváltságaihoz voltak hasonlóak.[752] Így tehát a püspökszentelésből fakadóan minden főpapot megillető tiszteletbeli előjogokon túl a (nagy)érseket az alábbiak is megillették:

a) Saját jogán és automatikusan a pápai trónállók közé számíttatott.[753]

---

[746] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 69.
[747] PIUS XII, m.p. *Sollicitudinem nostram* [de iudiciis pro Ecclesia orientali], 6. I. 1950, in AAS 42 (1950), 5–120.
[748] SN 37. kán. 1. §; SN 38. kán. 1. §, 2; SN 72. kán. 1. §, 2; SN 85. kán. 1. §.
[749] SN 72. kán. 1. §, 1, 3, 5.
[750] SN 73. kán. 1. §; SN 72. kán. 1. §, 2-3; SN 85. kán 1-3. §§.
[751] SN 73. kán. 2. §.
[752] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 69-70.
[753] CS 333. kán., vö. CS 283. kán., 12. A 13. századra visszanyúló szokás értelmében a pápai szertartások során egyes arra érdemesített pátriárkák, érsekek, püspökök meghívást kaptak,

b) Az állandó szinódus meghallgatásával és a Szentszék előzetes jóváhagyásával jogosult volt arra, hogy a hivatalos képviselőt („apokriziáriust") nevezzen ki, aki a (nagy)érseki egyházat képviseli hivatalosan a Szentszék előtt.[754]
c) Jogosult volt fehér öltözetet, vagy legalábbis fehér fejfedőt viselni, ahol ez szokásban volt.[755]
d) Ezeken túl jogosult volt a pásztorbotot és a palliumot a liturgikus szabályoknak megfelelően viselni az egész (nagy)érsekség területén, beleértve azokat a helyeket is, amelyek nem tartoztak közvetlen joghatósága alá. A pásztorbotot – a palliumtól eltérően – másutt is viselhette, de kizárólag a saját rítusához tartozó templomokban.[756]

A fentiekben tehát felsoroltuk azokat a főbb jogokat, kötelezettségeket és kiváltságokat, amelyek alapján a (nagy)érsek jogállása a pátriárkáéhoz hasonlított. Ezek alapján mondjuk azt, hogy az előbbi „kvázi-patriarkális" hatalommal bírt. Az alábbiakban pedig áttérünk azoknak a sajátos jellemzőknek a bemutatására, amelyekben a (nagy)érsek hatalma eltért a pátriárkáétól, tudniillik, amennyiben az utóbbi hatalma meghaladta az előbbiét.

3.2.2. Különbségek a nagyérsek és a pátriárka hatalma között

A már felsorolt jogkörök mellett tehát vannak olyanok is, amelyek a pátriárkát megilletik, a (nagy)érseket azonban nem. Itt jegyezzük meg, hogy a mp. *Cleri sanctitati*

hogy a pápa mellett foglaljanak helyet. A kitüntetettek a XVI. századtól alkottak külön testületet, tagjai rögtön a bíborosok után következtek a pápai szertartásokon, és a pátriárkák automatikusan tagjai lettek. Jelenleg viszont a pápai trónálló a Pápai Ház legmagasabb rangú világi méltóságát jelöli, ld. ÉRSZEGI M. A., *Pápai kitüntetések (3) Egyházi kitüntető címek a Pápai Házban*, in *Magyar Kurír (online)*, 2010. február 20., https://www.magyarkurir.hu/hirek/papai-kituentetesek-3 [2025.01.04.]

[754] CS 331. kán., vö. CS 220. kán. E jogi alakzathoz ld. például: PALATHINGAL, V., *The Juridical Figure of Procurator and the Syro-Malabar Church*, in *Eastern Legal Thought* 16 (2020), 143-153; illetve MUTTATHUKUNNEL, B., *The Hierarchical Relation of Major Archbishop and Procurator at the Apostolic See*, in *Eastern Legal Thought* 19 (2023), 245-263.

[755] CS 334. kán., vö. CS 285 kán. 1. §, 3, vö. POSPISHIL, *The Code* 144.

[756] CS 332. kán., vö. CS 283. kán., 6., vö. WOJNAR, *The Code* 425.

által körülírt pátriárkai jogkörök alapján elmondható, hogy a katolikus pátriárkák szélesebb körű hatalommal bírtak az általuk vezetett egyház vonatkozásában, mint akatolikus társaik.[757] Ez utóbbiakat ugyanis a püspöki szinódus gyakran szigorúbban korlátozta a hatalomgyakorlásban.[758]

A pátriárka jogkörei a kormányzati hatalma alatt álló metropoliták és püspökök viszonylatában[759]

a) A pátriárkának a (nagy)érsekkel szemben egyedülálló joga volt, hogy az előírások betartása mellett[760] a neki alárendelt metropolitáknak és püspököknek kinevező levelet adjon a kánoni betöltésről.[761] E jog más esetekben kizárólag a római pápát illette meg.[762]

b) A püspökségre megválasztott jelöltnek a kánoni betöltés előtt a hitvallás és a római pápának tett hűségeskü letétele mellett a pátriárka irányában is engedelmességi fogadalmat kellett tennie, amennyiben a részleges jog ezt előírta.[763]

c) A pátriárka, – ha a részleges jog úgy írta elő –, fenntarthatta magának a krizma szentelését, és annak kiosztását a patriarkátus összes püspöke részére.[764]

d) A pátriárka felügyeleti jogának sajátossága, hogy ő a patriarkátus minden püspöke és helyi hierarchája fellett közvetlen felügyeleti joggal bírt. Ennek értelmében éberen kellett őrködnie afelett, hogy azok hűségesen ellássák lelkipásztori feladataikat; figyelmeztetnie kellett a kötelességüket hanyagul teljesítő püspököket. Ha a figyelmeztetések nem érték el a kívánt hatást, jogi lépéseket kellett tennie.[765] A (nagy)érsek ezzel szemben a püspökök feletti felügyeleti jogát nem közvetlenül,

[757] Vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 191.
[758] Woynar 427.
[759] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 70-71.
[760] CS 256. kán. 2. §.
[761] CS 256. kán. 1. §, 2., vö. WOJNAR, *The Code* 422.
[762] CS 395. kán. 1. §.
[763] CS 260. kán. 1. §, 2, e.; CS 395. kán. 2. §, vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 188.
[764] CS 285. kán. 2. §., vö. WOJNAR, *The Code* 425; POSPISHIL, *The Code* 144-145.
[765] CS 278. kán. 2. §, vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 188.

hanem a metropolitákon keresztül gyakorolhatta.[766]

e) A pátriárka hatáskörébe tartozott az is, hogy közvetlenül felügyeljen a széküresedésben lévő eparchiákra**.** Ha a konzultorok testülete elmulasztja az ideiglenes adminisztrátor megválasztását, a pátriárka pótolta a mulasztást.[767] Gondoskodnia kellett továbbá arról, hogy az eparchia anyagi javait, illetve az elhunyt püspök tárgyait megfelelően megőrizzék és hűségesen kezeljék, hogy azt majd teljes egészében és szabályosan adhassák át az új püspöknek.[768] A (nagy)érsek nem rendelkezett ilyen közvetlen felügyeleti joggal a betöltetlen püspöki székek fölött.[769]

f) A bírói hatalmat illetőleg: a pátriárka az állandó szinódussal együtt jogosult volt eljárni saját püspökei kisebb büntető ügyeiben. Ilyen esetekben ítéletet is hozhatott, feltéve, hogy a kiszabott büntetés nem járt hivatalvesztéssel vagy másfajta felfüggesztéssel.[770] A súlyosabb ügyekben a pátriárka jogosult volt eljárást indítani, de az aktákat továbbítania kellett a római pápának, mivel ő maga nem hozhatott ítéletet ezekben az ügyekben. Ideiglenesen azonban megfelelő intézkedéseket rendelhetett el a botrányok elkerülése érdekében.[771] Ezzel szemben a (nagy)érsek csak kisebb büntető ügyekben indíthatott eljárást, és ítéletet sem hozhatott, hacsak erre külön felhatalmazást nem kapott a római pápától.[772]

A klerikusok felett gyakorolt jogkörök

A pátriárka a klérus vonatkozásában is szélesebb hatáskörrel rendelkezett, mint a (nagy)érsek.[773] Joga és kötelessége volt, hogy felügyelje a patriarkátus teljes klérusát, és ha egy klerikus hanyagul végzi feladatát, felszólítsa az illetékes helyi hierarchát,

[766] CS 326. kán. 1. §, 3., vö. CS 320. kán. 1. §, 5, 2.
[767] CS 249. kán. 1. §, 2-3, vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 187-188.
[768] CS 250. kán., vö. WOJNAR, *The Code* 421.
[769] CS 326. kán. 1. §, 4, mely utóbbi csak a metropolitai székek üresedéséről tesz említést.
[770] SN 17. kán. 1. §, 1.
[771] SN 17. kán. 1. §, 2.
[772] SN 17. kán. 2. §.
[773] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 71-72.

hogy figyelmeztesse az illetőt. Ha pedig ez nem történt meg, akkor a pátriárka **s**aját hatáskörében volt köteles figyelmeztetni a klerikust a jog által meghatározott szabályok szerint.[774]

Amennyiben a részleges jog úgy rendelkezett, a pátriárkának joga és kötelessége volt:

a) papokat küldeni a patriarkátus olyan eparchiáiba, ahol paphiány jelentkezik – az illetékes eparchia főpásztorának beleegyezésével;[775]

b) bármely klerikusra egyházi vagy világi ügyek intézését bízni a patriarkátuson belül – az illetékes püspök hozzájárulásával –, és mindaddig, amíg e megbízás tart, az illető klerikust kivenni saját főpásztorának joghatósága alól, és közvetlenül a pátriárkának alárendelni;[776]

c) klerikusoknak engedélyt adni arra, hogy orvosi vagy sebészi hivatást gyakoroljanak**,** közjegyzőként működjenek, vagy más olyan világi tisztséget töltsenek be, amely közjogi vagy közigazgatási hatáskörrel jár;[777]

d) olyan klerikust, akit a pápánál alacsonyabb rangú főpap laikus állapotba helyezett**,** az állandó szinódus hozzájárulásával ismét visszafogadni a klérus soraiba;[778]

e) az állandó szinódus meghallgatásával elrendelni, hogy az el nem mozdítható parókusok, illetve parókiák elmozdítható státuszt kapjanak;[779]

f) katonalelkészekre vonatkozó rendelkezéseket kiadni;[780]

---

[774] CS 260. kán. 1. §, 1., vö. WOJNAR, *The Code* 422.
[775] CS 260. kán. 1. §, 2, a, vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 188-189.
[776] Uo.
[777] CS 260. kán. 1. §, 2, b; vö. CS 80. kán. 2. §, vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 189.
[778] CS 260. kán. 1. §, 2, c.
[779] CS 260. kán. 1. §, 2, f, vö. CS 494. kán. 3. §. A II. Vatikáni Zsinat megszüntette az említett distinkciót, vö. CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, decr. *Christus Dominus* [decretum de pastorali episcoporum munere in Ecclesia], 28. X.1965, in AAS 58 (1966) 579–597, 31. pont: […] *abrogata distinctione inter parochos amovibiles et inamovibiles, recognoscatur et simplicior reddatur modus procedendi in translatione et amotione parochorum.*
[780] CS 260. kán. 4. §.

g) jóváhagyni a klerikusok gyóntatási és prédikálási fakultását az egész patriarkátus területére nézve – azonban ezek csak akkor gyakorolhatták e jogkörüket, ha az adott eparchiák püspökei is beleegyeztek.[781]

E felsorolt jogosítványok egyike sem illette meg a (nagy)érseket.

A teljes patriarkátus felett gyakorolt jogkörök

A patriarkátus egészére nézve a pátriárka szélesebb jogköröket élvezett, mint a (nagy)érsek a (nagy)érseki egyház viszonylatában.[782] Az előbbire az alábbiak tartoztak:

a) A pátriárkának joga és kötelessége volt, hogy minden tizedik évben rendes kánoni látogatást végezzen a teljes patriarkátus területén. Ezenkívül rendkívüli vizitációt is tarthatott, amikor és ahol azt a szükség megkívánta. A látogatás során minden olyan ügyben jogosult volt eljárni, amelyben egyébként a helyi hierarcha is jogosult volt a saját kánoni vizitációja során.[783]

b) A pátriárka jogosult volt általános rendelkezéseket, parancsokat és utasításokat kiadni az egész patriarkátus számára. Ezek a törvények alkalmazását konkretizálták, illetve azok végrehajtását sürgették. Emellett tanításokat és instrukciókat adhatott ki a klérus és a hívek számára, amikor ezt szükségesnek tartotta.[784]

c) Az állandó szinódus meghallgatásával, súlyos indok fennállása esetén, a pátriárka jogosult volt különleges böjtöket és önmegtartóztató gyakorlatokat előírni rendkívüli esetekre és alkalmakra.[785]

[781] CS 270. kán., vö. WOJNAR, *The Code* 423.
[782] Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 72-73.
[783] CS 246. kán., vö. WUYST, *Il diritto delle persone* 187.
[784] CS 245. kán, 1. §, 1-2., vö. WOJNAR, *The Code* 420.
[785] CS 264. kán., vö. WOJNAR, *The Code* 422.

d) A pátriárkára tartozott minden olyan egyházi javadalom érvénytelen adományozásának helyrehozása, amelyet a simónia vétsége miatt a helyi hierarcha érvénytelenül adott.[786]

e) A pátriárka az állandó szinódus beleegyezésével és a római pápa előzetes hozzájárulásával megállapodásokat köthetett a világi hatósággal a jog előírásainak betartása mellett.[787]

f) A pátriárka az előírások megtartása mellett az egész patriarkátus területén személyesen kiszolgáltathatta a keresztség és bérmálás szentségét, valamint megáldhatta a házasságokat, illetve az egyházi eljegyzéseket.[788]

E felsorolt jogosítványok egyike sem illette meg a (nagy)érseket.

A fent említettek mellett a pátriárka hatásköre meghaladta a (nagy)érsekét a szerzetesek és szerzetesrendek vonatkozásában,[789] az általa megadható felmentések terjedelmében[790], és a kiváltságai tekintetében is.[791]

Mindezek alapján elmondható, hogy a (nagy)érsek sok tekintetben a pátriárkához hasonló hatalommal rendelkezett, azonban ez utóbbi – pátriárkai méltóságából adódó – jogkörei jelentősen meghaladták az előbbiét.[792]

[786] CS 266. kán., vö. WOJNAR, *The Code* 422.
[787] CS 281. kán., vö. WOJNAR, *The Code* 423.
[788] CS 284. kán., vö. POSPISHIL, *The Code* 143.
[789] CHIMY, *De figura iuridica* 74-76.
[790] Uo. 73-74.
[791] Uo. 76-77.
[792] WUYST, *Il diritto delle persone* 193, vö. POSPISHIL, *The Code* 156.: „Major archbishops enjoy patriarchal rights in nearly all aspects, with the exception of those that are an immediate reflection of the patriarchal dignity."

4. A nagyérseki szék betöltését érintő szabályozás alakulása

A következőkben a nagyérsek kijelölésének módját, és az ezzel kapcsolatos szabályozás változásait vizsgáljuk. Mindenképpen figyelmet érdemelne a magasabb hierarchikus fokon álló sajátjogú egyházakban a püspökválasztás rendjének alakulása is. Jelen munkában azonban ettől eltekintünk, hiszen a keleti egyházakban történő püspökválasztást érintő szabályozás változásait a hazai szakirodalom is feldolgozta,[793] illetve lényegét tekintve a nagyérseki szék betöltése is a püspökválasztás analógiáját követi.[794] Ebben a részben a korábbi jog kánonjai mellett a hatályos jog párhuzamos előírásaira is utalunk, bemutatva a régi joghoz viszonyított esetleges elmozdulásokat.

4.1. A nagyérseki szék betöltésének kérdését illető konzultori szakvélemények az első keleti kodifikáció időszakából

a) Emil Herman:[795] A metropolitát az antik keleti hagyomány szerint a püspökök választják. Herman javaslata szerint az érintett metropoliták megválasztásának a pátriárkaválasztás analógiájára kellene történnie, melyet követően azonban a szentszéki jóváhagyása lenne szükség a választás megerősítéshez. Herman megjegyzi, hogy kényes kérdés a román egyházban törvényesen működő választási eljárás módosítása, mely ugyan önmagában kívánatos lenne, de sokakban nemtetszést váltana ki. Azt javasolja, hogy amennyiben az aktuális

[793] Ld. SZABÓ P., *A püspökválasztást érintő szabályozás változásai a keleti katolikus egyházjogban*, in *Teológia* 1997/1-2., 60-66. A szerző – miután rámutat, hogy a fegyelmi önállóság egyik fontos megnyilvánulási pontjaként a részleges jog által szabályozott püspökválasztási jog a pátriárkai egyházak területén belül rövid átmeneti időszakot leszámítva mindvégig fennmaradt – összeveti a mp. *Cleri sanctitati*-ból kiolvasható korábbi rendelkezéseket a II. Vatikáni Zsinat iránymutatásaival és a hatályos jog vonatkozó szabályozásával. A tanulmány külön érdekessége, hogy rámutat az érvényesség és megengedettség kérdését érintő, *consensus* és *assensus* kifejezések közötti látszólag nüánsznyi, valójában azonban igen lényeges distinkcióra is, vö. Uo. 63-64.

[794] Vö. SZABÓ P., *A sajátjogú egyházak tipológiája a Keleti Kódex szerint*, in IVANCSÓ I. (szerk.), *Ecclesiam ædificans. A 70 éves Keresztes Szilárd püspök köszöntése*, Nyíregyháza 2002, 363-382, 365.

[795] HERMAN, *Votum* 11.

fennálló eljárásrend megőrzése mellett döntenek, a kódexben elégséges lenne „*nisi S. Sedes pro aliqua regione aliter providerit*” klauzúra alkalmazása.

b) Arcadio Larraona[796] a nagyérsek megválasztásának kérdését az alábbi négy megjegyzéssel illeti: 1) Nem tűnik helyénvalónak a Kódexben általános normaként rögzíteni, hogy a szóban forgó egyházfő megválasztása a pátriárkaválasztáshoz hasonló módon történjen, vagyis a szinóduson közvetlenül a püspökök válasszák meg, mindössze a jóváhagyás jogát hagyva a római pápára. Ha ezt a megoldást muszáj is megengedni a pátriárkák esetében, akkor is nyilvánvaló, hogy ideális esetben sem a pápai primátus gyakorlását illetőleg, sem a nép javát tekintve nem ez a legmegfelelőbb mód. 2) Néha ugyan szükséges lehet a püspökök közvetlen megválasztása, de előnyösebbnek tűnik ezeket az eseteket a részleges jog hatáskörébe utalni, amelyre legfeljebb távolról lehetne utalni a készülő Kódexben („*Salvo iure particulari*…”). 3) Mivel a keleti akatolikusok körében általánosan elfogadott, hogy az autokefál egyházak a püspöki szinóduson maguk választják meg az egyházfőt, nem tűnik helyénvalónak a választásban való közreműködést minden aspektustában elvonni a helyi püspököktől. Megillethetné őket a jelölteket tartalmazó hármas lista felterjesztésének joga a Szentszékhez. 4) Ahol a korábbi jogszokások vagy törvényes hagyományok nem biztosítják az alsópapság választásokban való közreműködését, ott sokkal jobb, ha ez nem is kerül bevezetésre. A komoly problémák, amelyeket ez a lehetőség magával hozhat, nemcsak a távoli történelem, hanem az egész közelmúlt tanúságai: a titoktartás lehetetlensége, a konspirációk és cselszövések, súlyos rágalmazások, diplomáciai nehézségek, a választás szabadságának megsértése stb. Ahol szokásban van az alsópapság részvétele a választáson, ott is úgy kell kialakítani az új normákat, hogy a részvételük ne a közös választáson legyen biztosítva, hanem esetleg előzetes véleménynyilvánítás formájában.

c) Cyril Korolevskij[797] szerint a nagyérsek megválasztása kapcsán nem könnyű egységes szabályt alkotni, mert míg a patriarkátusok esetében mindig van elegendő számú püspök a választó szinódus összehívásához, addig azokban a

[796] LARRAONA, *Votum* 15.

[797] KOROLEVSKIJ, *Votum* 22.

közösségekben, melyekre nézve igyekeznek kodifikálni az itt tárgyalt jogi alakzatot, a gyakorlatban csak két vagy három szuffragáneus püspök található, ami nem elégséges a választó szinódus működéséhez. Javaslata szerint ezért főszabályként el lehetne fogadni, hogy azokban a közösségben, ahol legalább öt szuffragáneusi szék van, az új egyházfő kijelölése választói szinóduson történjék, míg a többi esetben ezt közvetlenül az Apostoli Szentszék végezze.

4.2. A nagyérseki szék betöltése

A korábbi jog értelmében a római pápa szabadon nevezhette ki a (nagy)érseket, vagy jóváhagyhatta a kánonilag megválasztott személyt az adott részegyház vezetésére.[798] A kánon szövegének sorrendjében szembetűnő az I. Vatikáni Zsinat egyháztana: a szupraepiszkopális és a szuprametropolitai hatalom e teológiai értelmezés szerint a római pápa legfőbb hatalmából való részesedésként jelent meg. A római pápa legfőbb primátusi hatalmánál fogva bárkire szabadon rábízhatott egy egyházi hivatalt bárhol a világon.[799] Így szabadon kijelölhette a megüresedett (nagy)érseki szék betöltésére az általa megfelelőnek ítélt személyt, illetve dönthetett úgy is, hogy elfogadja a választó szinódus által törvényesen megválasztott jelöltet. A megválasztott személy csak akkor lett jogosult hivatala gyakorlására (*ius in re*), ha megválasztását a római pápa már megerősítette. A hatályos keleti jog nem szól a nagyérsek pápa általi kinevezésének lehetőségéről, mindössze annyit rögzít, hogy a nagyérsek megválasztása a pátriárkaválasztással megegyező módon történik a CCEO 63-74. kánonjainak szabályai szerint.[800] Főszabályként tehát a nagyérseki egyház püspöki szinódusát is megilleti a a kánoni választás joga.[801] E kompetencia azonban nem korlátlan: ha a választásra összegyűlt szinódusi ülés kezdetétől számított tizenöt napon belül nem sikerül

[798] CS 325. kán. § 1.: *Archiepiscopum Romanus Pontifex libere nominat aut legitime electum confirmat atque praeficit peculiari ecclesiae.*
[799] Ennek elméleti lehetősége ellenére a pátriárkai székek betöltése esetén a közvetlen pápai kijelölés nem szerepel a vonatkozó kánonban, tehát a pátriárkát a főszabály szerint mindig a szinódus választja, vö. CS 221. kán.
[800] CCEO 153. kán. 1. §.
[801] vö. CCEO 63. kán., vö. CCEO 110. kán. 3. §.

megválasztani az új nagyérseket, az ügy a római pápára háramlik át.[802] Ugyanez az időkorlát szerepel a régi jogban is a pátriárkaválasztás sikertelensége kapcsán.[803] Egyes szerzők – így például Dimitrios Salachas[804] – a hatályos és a korábbi párhuzamos kánonok szövegének differenciájából arra következtetnek, hogy az új norma, tudniillik, hogy „*az ügy* a római pápára háramlik" elmozdulást jelent a korábbi szabályozáshoz képest, mely szerint a „*a pátriárka személyének kijelölése* a római pápára háramlik." Ezzel szemben például John D. Faris azt az álláspontot vallja, hogy a korábbi szabályozás is lehetővé tette mindazon opciókat, melyekkel a római pápa élhet ilyen esetben – így az egyszerű kinevezésen túl a választás menetének szabályait is módosíthatja a döntés elérése érdekében –, és ezért a hatályos norma nem mutat érdemi eltérést a korábbi kánonhoz képest.[805]

4.2.1. A választó szinódus összehívása

Az összehívásra illetékes személy

A korábbi szabályozás szerint a választó szinódus összehívására a (nagy)érseki kormányzó jogosult,[806] aki a jog előírása szerint a tiszteletbeli rangban első metropolita,

---

[802] vö. CCEO 63. kán., vö. CCEO 72. kán. 2. §.

[803] CS 232. kán.: *Electione intra quindecim dies ab inita Synodo non peracta, designatio personae Patriarchae ad Romanum Pontificem, eo in casu, devolvitur.*

[804] SALACHAS, D., *De Patriarchis*, in PINTO, V., (a cura di), *Commento al codice dei canoni delle Chiese orientali* (Corpus iuris canonici), Roma 2001, II, 83.

[805] FARIS, J.D. – ABBASS, J., (eds.), *A Practical Commentary to the Code of Canons of the Eastern Churches*, Montréal 2019, I, 245. A római pápa intervenciója több formában is történhet: bárkit szabadon kijelölhet a nagyérseki hivatal betöltésére, meghosszabíthatja a kánonban szereplő határidőt, vagy módosíthatja a választási folyamat szabályait, elősegítve ezzel a döntés megszületését.

[806] CS 336. kán.: *Vacante archiepiscopatu, ad primum, ordine praecedentiae, Metropolitam, vel si in archiepiscopatu Metropolitae non sint, ad primum Episcopum spectat ea peragere quae in can. 308 Administratori patriarchatus sede vacante tribuuntur*; vö. CS 308. kán.: *Administratoris patriarchatus est: 1° Vacationis nuncium statim Sedi Apostolicae omnibusque ac singulis patriarchatus Episcopis, etiam titularibus, ceterisqne locorum Hierarchis, exceptis Syncellis, communicare; 2° Peculiares normas quas, pro diversis adiunctis, in quibus vacatio locum habuit, ius commune vel particulare aut Sedis Apostolicae si qua deter instructio praescribit, accurate exsequi seu ab aliis exsequendas curare;* 3° Patres Synodi ad normam can. 221 convocare, ac cetera omnia, ad Synodum de Patriarchae electione necessaria, diligenter ac fideliter disponere.

illetve – ahol nincsenek tartományok – az első püspök,[807] tudniillik, aki a püspökszentelés szerint a „legidősebb” (a legkorábban püspökké szentelt).

A hatályos keleti jog is a nagyérseki egyház kormányzójának illetékességébe sorolja a nagyérseki egyház püspökeinek a választó szinódusra való összehívását és az azzal kapcsolatos előkészületeket.[808] A kormányzó hivatalát azonban – hacsak a részleges jog másként nem rendelkezik –, a főszabály szerint a kuriális püspökök közül a legkorábban püspökké szentelt főpásztor tölti be. Amennyiben pedig nincsenek kuriális püspökök, úgy az állandó szinódus tagjai közül a legkorábban püspökké szentelt lesz a kormányzó.[809] Ahogy a kánon szövegéből kiderül, a részleges jog ettől eltérő módon is rendelkezhet a nagyérseki egyház kormányzójának kijelöléséről.[810]

A választó szinódus helyszíne

A mp. *Cleri sanctitati* értelmében a választás helyszíne főszabály szerint a (nagy)érseki rezidencia volt, de a (nagy)érseki egyház kormányzója a „szinódusi atyák” – akár levélben történő – megkérdezésével más helyet is kijelölhet. Jóllehet, a korábbi szabályozás nem részletezi, mely szinódusi atyák illetékesek a véleménynyilvánításra, a dolgok logikája és a kontextus az egykori választó szinódus tagjaira enged következtetni.

A hatályos keleti jog értelmében a nagyérsek kánoni megválasztása a nagyérseki egyház püspöki szinódusán történik,[811] a választás helye pedig – csakúgy, mint a korábbi főszabály szerint –, a nagyérseki rezidencia, amennyiben a nagyérseki egyház

[807] Vö. CS 325. kán. 3. §, 1°: *Synodum pro electione Archiepiscopi convocat primus, ordine praecedentiae, Metropolita vel, si in archiepiscopatu provinciae non sint, primus Episcopus.*
[808] Vö. CCEO 128. kán. 3.
[809] Vö. CCEO 127. kán.
[810] Így például az ukrán görögkatolikus egyház részleges joga szerint a kormányzói feladatkör a legősibb eparchia megyéspüspökére száll rá; amennyiben ő akadályoztatva van e hivatal betöltésére, a kormányzó az állandó szinódus tagjai közül a legkorábban püspökké szentelt lesz, ha pedig ebben koregyenlőség adódna, akkor az életkor szerint legidősebb püspök lesz a kormányzó, ld. *Канони Партикулярного Права Української Греко-Католицької Церкви* 17. kán.
[811] Vö. CCEO 63. kán.; 110. kán. 3. §.

kormányzója az állandó szinódus beleegyezésével nem jelöl ki más helyszínt,[812] mely utóbbi akár a nagyérseki egyház területén kívül is lehet.[813]

A választó szinódus összehívásának ideje

A mp. *Cleri sanctitati* értelmében a (nagy)érsek megválasztására összehívott szinódusi ülésre a széküresedés napjától számított egy hónapon belül sort kellett keríteni.[814] A részleges jogban rendelkezhettek ennél rövidebb időkeretről is.[815] A főszabálytól való opcionális eltérés itt tehát megszorító jellegű volt, míg a hatályos jogban – ahogy lent látni fogjuk –, a részleges jogalkotás számára a kánon szövege lehetővé teszi a határidő meghosszabbítását.[816]

Az ellenkező jogszokások elvetésével, a hatályos keleti kódexben új szabályként jelenik meg, [817] hogy – hacsak a közös jog másképp nem rendelkezik –, a nagyérsek megválasztásakor a választásokra vonatkozó általános normák[818] az irányadók.[819] Ez utóbbiak alapján a választó szinódus összehívására a hivatal megüresedéséről való *értesüléstől* kezdődő záros határidőn belül kellene sort keríteni.[820] A nagyérsek választása estében ez azonban nem az *értesüléstől*, hanem a széküresedés *tényétől* számíttatik. A főszabály szerint tehát a széküresedéstől számított egy hónapon belül össze kell gyűlnie a választásra a nagyérseki egyház püspöki szinódusának, mely

[812] Vö. CCEO 65. kán. 1. §.

[813] Az iraki háborús helyzet miatt például a káld pátriárka megválasztására 2013 elején Rómában ült össze a püspöki szinódus. https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2013/02/01/0066/00181.html

[814] Vö. CS 223. kán.: *Synodi coadunatio fieri debet non ultra mensem a die vacationis, firmo iure particulari brevius tempus statuente.*

[815] Uo.

[816] Az egyhónapos határidő leszűkítését természetesen nem zárja ki a hatályos norma sem, így a maronita egyház részleges joga például tíz napon belüli összehívást sürget, vö. BOUSAMRA, C., *The particular Law of The Maronite Church. Analysis and Perspective*, Rome 2010, 339.

[817] Nuntia 19 (1984), 8: „*Novus est can. 34 in quo norma proponitur statuens canones communes »de electionibus« (CS can. 102-124) etiam in electionibus Patriarcharum servandos esse, iis exceptis de quibus in hac sectione aliter provideatur. Adiungitur clausula »remota quavis contraria consuetudine« quae secumfert e.g. suppressionem clausulae contrariae, »salvo iure particulari«, canonis 229 § 1 CS.*"

[818] CCEO 947-957. kk.

[819] Vö. CCEO 67. kán.

[820] CCEO 947. kán. 1. §.

határidő a részleges jogban további maximum egy hónappal meghosszabbítható.[821] Az ukrán egyház részleges joga a maximális lehetőséget kihasználva két hónapot engedélyez,[822] a román egyház pedig negyven napos határidőt szab meg. [823]

4.2.2. A választás résztvevői

Részvételi tilalom

A kánoni tilalmak ellenére[824] a pátriárkai szék betöltése gyakran a fejedelmek és világi hatalmasságok befolyása alatt történt.[825] Ennek visszaszorítására mind az egyház legfőbb hatósága, mind a helyi szinódusok részéről találunk kezdeményezéseket, melyek a mp. *Cleri sanctitati* érintett kánonjának forrásait adják.[826] A motu proprio értelmében tilos volt a – bármilyen rangú vagy hatalmú – laikusok beavatkozása a választási folyamatba, legyen szó akár magán a választáson való részvételről, akár a

[821] Vö. CCEO 65. kán. 2. §.

[822] *Канони Партикулярного Права Української Греко-Католицької Церкви* 3. kán.

[823] *Statutul Sinodului Episcopilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică*, 178. cikkely.

[824] Vö. IV. Konstantinápolyi Zsinat 22. kán.: *Promotiones atque consecrationes episcoporum, concordans prioribus conciliis, electione ac decreto episcoporum collegii fieri sancta haec et universalis synodus definit et statuit; atque iure promulgat, neminem laicorum principum vel potentum semet inserere electioni vel promotioni patriarchae, vel metropolitae, aut cuiuslibet episcopi, ne videlicet inordinata hinc et incongrua fiat confusio vel contentio, praesertim cum nullam in talibus potestatem quemquam potestativorum vel ceterorum laicorum habere conveniat, sed potius silere ac attendere sibi, usquequo regulariter a collegio ecclesiae suscipiat finem electio futuri pontificis: si vero quis laicorum ad concertandum et cooperandum ab ecclesia invitatur, licet huiusmodi cum reverentia, si forte voluerit, obtemperare se asciscentibus; taliter enim sibi dignum pastorem regulariter ad ecclesiae suae salutem promoveat. Quisquis autem saecularium principum et potentum, vel alterius dignitatis laicus, adversus communem ac consonantem atque canonicam electionem ecclesiastici ordinis agere tentaverit, anathema sit, donec obediat et consentiat in hoc quod ecclesia de electione ac ordinatione proprii praesulis se velle monstraverit*, in Mansi XVI, 174-175.; II. Niceai Zsinat 3. kán.

[825] DE CLERCQ, C., *Fontes Iuridici Ecclesiarum Orientalium*, Romae 1967, 53; COUSSA, *Epitome* I, 243.

[826] PIUS IX, litt. ap. *Reversurus*, 12. VII. 1867, 15. §; PIUS IX, const. ap. *Cum ecclesiastica*, 31. VIII. 1869, 5. §, I; PIUS IX, ep. encycl. *Quartus supra*, 6. I. 1873, 27. §; S. C. DE PROP. FIDE, *litt. (ad Patriarcham Syr.)*, 28. I. 1792; *Syn. Armen., a. 1911*, 170; *Syn. Libanen. Maronitarum*, *a. 1736*, III, VI, 7, IX.

jelöltek ajánlásáról, akár más beavatkozási módról.[827] A hatályos jog – amellett, hogy meghatározza a szavazásra jogosultak körét, tudniillik, hogy azok csak és kizárólag a nagyérseki egyház püspöki szinódusának tagjai –, szintén rögzíti a korábbi szabály lényegét. Eszerint a nagyérsek megválasztásába akár a nagyérseki egyház püspöki szinódusa előtt, akár annak ideje alatt senkinek sem szabad semmilyen módon beavatkoznia.[828] A nevezett tilalmat ugyan nem látták el kifejezett érvénytelenítő záradékkal, a választásra vonatkozó általános normák fényében[829] azonban – mivel a külső befolyásolás a szabad választás tényét érinti –, vélelmezhető a beavatkozás ilyen jogkövetkezménye.

Részvételi jog

A mp. *Cleri sanctitati* értelmében a (nagy)érsek megválasztásának lefolytatására a választó szinódus volt illetékes, melynek tagjai közé tartozott a (nagy)érsekség összes törvényesen megválasztott püspöke – akkor is, ha még nem szentelődtek püspökké –, és csak ők, beleértve a címzetes püspököket is.[830] A (nagy)érsekség területén kívüli püspökök részvételéről a korábbi jog nem tett említést, ugyanis a mp. *Cleri sanctitati* értelmében a pátriárkai (nagyérseki) egyház területén kívülre kinevezett püspökök nem voltak tagjai a püspöki szinódusnak. A kánon a pátriárka, illetve (nagy)érsek alá tartozó püspökökről és más hierarchákról beszélt,[831] a területen kívüliek ellenben közvetlenül a római pápának voltak alávetve. Ezért jelentős a Keleti Kongregáció 1970-es nyilatkozata,[832] mely ehhez hozzátette, hogy pátriárkai (nagyérseki) egyház területén

---

[827] CS 224. kán. 3. §: *Laici cuiusvis gradus et auctoritatis Patriarchae electioni neque interventu in Synodum neque candidatorum commendatione neque quovis alio modo semet immiscere valent, reprobata contraria consuetudine et revocato quolibet contrario privilegio.*

[828] CCEO 66. kán. 2-3. §§.

[829] Vö. CCEO 952. kán.: *Ha a választás szabadságát bármilyen módon akadályozták, a választás magánál a jognál fogva semmis.; 954. kán. 1. §. A szavazat semmis, ha nem: 1. szabad — így tehát semmis a szavazat, ha a választót közvetlenül vagy közvetve súlyos megfélemlítéssel vagy megtévesztéssel vették rá, hogy egy bizonyos személyt vagy vagylagosan több személyt megválasszon.*

[830] CS 325. kánon §2., vö. 224. kán. § 1.: *In electione Patriarchae voce activa fruuntur omnes et soli eiusdem patriarchatus Episcopi, edam titulares, legitime electi atque confirmati, etsi episcopali charactere non aucti, iis exclusis qui in can. 109, § 1 recensentur.*

[831] CS 340. kán.: *Episcopi ceterique Hierarchae, Patriarchae vel Archiepiscopo subiecti* […].

[832] SACRA CONGREGATIO PRO ECCLESIIS ORIENTALIBUS, *Declaratio,* in AAS 62 (1970), 179., ld. Nuntia 3 (1976), 36-37, vö. MADEY, J., *Orientalium Ecclesiarum, More than twenty years after*, Kottayam 1987, 79-80.

kívüli hierarchák is aktív szavazati joggal vehetnek részt a szinóduson, akár választásról, akár egyéb ügyekről van szó.[833]

A korábbi jog tehát nem zárta ki, hogy a püspöki szinódus tagjai között püspökké nem szentelt személyek is helyet kapjanak, méghozzá aktív szavazati joggal. Mint a hatályos kánonból kitűnik,[834] a keleti kodifikáció során ez a szabály lényeges változáson ment keresztül. A Szent Hierarchiával foglalkozó tanulmánycsoport 1977. januári ülésén Ivan Žužek, a csoport relátora az alábbi két lehetséges verziót vázolta fel a tagoknak:

A. A pátriárkai egyház püspöki szinódusára meghívandók és szavazati joggal rendelkeznek: 1) A pátriárka vezetése alatt álló egyháznak, és csak ennek összes püspöke; a címzetes püspökök, feltéve, ha legalább törvényesen be lettek jelentve, még ha a püspökszentelésben nem is részesültek; kizárva az eddigiek közül azokat, akik püspöki hivatalukról kánonilag lemondtak, vagy letették őket, illetve azokat, akiket a mp. *Cleri sanctitati* 109. kánon §1 említ (*inhabiles suffragium ferendi).*[835] 2) Az ugyanezen egyházhoz aggregált, a pátriárkai terület[836] határain kívüli hierarchák, feltéve, hogy már legalább bejelentett püspökök, még ha nem is részesültek a püspökszentelésben.
B. A pátriárkai egyház püspöki szinódusára meghívandó és szavazati joggal felruházott az adott egyház összes felszentelt püspöke, akkor is, ha (címzetes, vagy) a pátriárkai terület határain kívülre van kinevezve.[837]

A relátor megjegyzi, hogy mindkét szövegvariáció a tanulmánycsoport tagjainak azon kívánságát veszi alapul, mely szerint csak püspökök lehessenek tagjai a pátriárkai

---

[833] Uo.: *Hierarchae Orientales extra fines territorii patriarchalis constituti, in Synodis patriarchalibus proprii ritus, sive electionum sive negotiorum, cum suffragio deliberativo patrem habere possunt.*

[834] CCEO 102. kán.

[835] CS 109. kán. 1.§: *Nequeunt suffragium ferre: 1° Incapaces actus humani; 2° Impuberes; 3° Censura vel infamia iuris affecti, post sententiam tamen declaratoriam vel condemnatoriam; 4° Qui sectae haereticae vel schismaticae nomen dederunt vel publice adhaeserunt; 5° Carentes voce activa sive ob legitimam iudicis sententiam sive ex lure communi aut particulari.*

[836] Nem sokkal később, a tanulmánycsoport 1977 októberi ülésétől kezdve a 'territorium patriarchale' helyett következetesen a 'territorium Ecclesiae patriarchalis' kifejezést használják, vö. Nuntia 7 (1978), 25.

[837] Nuntia 7 (1978), 25.

egyház püspöki szinódusának.[838] A két verzió közül a tanulmánycsoport a második szöveg elfogadása mellett kívánt elköteleződni, mert az – ahogy Žužek fogalmaz –, jobban megfelelt a keleti szemléletmódnak, illetve a II. Vatikáni Zsinat püspökszentelésre és az abból fakadó helyi és egyetemes Egyház irányában megmutatkozó felelősségre vonatkozó tanításának is.[839] Jóllehet a pátriárkai (nagyérseki) egyház püspöki szinódusának működése nem esik egybe a Püspökök Testületének működésével, mégis világosan kifejeződik a kettő viszonylatában a püspökök közötti szoros kollegiális kötelék.[840] A szinódus tagjai a püspökszentelés, valamint a kollégium fejével és tagjaival való hierarchikus közösség által válnak a Püspökök Testületének tagjává.[841]

Az 1990-ben kihirdetett Keleti Kódex rendelkezése szerint a nagyérsek megválasztásánál aktív szavazati joggal bír a nagyérseki egyház püspöki szinódusának minden tagja, és csak ők.[842] Ezért minden felszentelt püspököt meg kell hívni erre, a nagyérseki egyház területén kívül működőket és a segédpüspököket is.[843] Ez utóbbi szabályozást módosította nemrégiben Ferenc pápa a 2023. április 17-én megjelent *Iam pridem* kezdetű, motu proprio formájában írt apostoli levéllel.[844] A nagyérsek megválasztásának esetében egy új paragrafus annyit tesz hozzá a korábbiakhoz, hogy a nagyérseki egyház püspöki szinódusának 80 évet betöltött püspök tagjai már nem rendelkeznek választójoggal a nagyérsek személyét illetőleg (sem).[845] A módosítás tartalmaz egy kivételt, miszerint a jelenleg hivatalban lévő, de 80. életévüket betöltött

[838] Uo.
[839] Nuntia 7 (1978), 26.
[840] FARIS, J.D., *The Synod of Bishops of a patriarchal church*, in FARIS, J.D. – ABBAS, J., (eds.), *A Practical Commentary to the Code of Canons of the Eastern Churches*, Montréal 2019, I, 293-321, 296.
[841] LG 22.; *Nota explicativa praevia per LG*, 16. XI. 1964, in AAS 57 (1965) 72-75.
[842] vö. CCEO 66. kán. 1. §.
[843] vö. CCEO 102. kán. 1-2. §§.
[844] FRANCISCUS, m.p. *Iam pridem*, 17. IV. 2023, in AAS 115 (2023), 484-485.
[845] Uo.: *Art. 1. Can. 66, § 1, immutatur, ut sequitur: «§ 1. In electione Patriarchae voce activa fruuntur omnia et sola Synodi Episcoporum Ecclesiae patriarchalis membra, firmo can. 102, § 3». Art. 2. Can. 102, post § 2, nova paragraphus adiungitur, quo norma sic perscribitur: «§ 3. Exceptis Patriarchis et Episcopis eparchialibus adhuc in munere, octogesimo aetatis expleto anno, Episcopi suffragium deliberativum amittunt in Synodo Episcoporum et etiam in electione Patriarcharum, Episcoporum candidatorumque ad officia de quibus in can. 149.*

pátriárkákra, nagyérsekekre, eparchiális püspökökre és püspökké szentelt exarchákra ez nem vonatkozik. Az általunk vizsgált egyházakban azonban e kivétel a nagyérsek megválasztásának kapcsán egy személy tekintetében sem releváns.[846]

Részvételi kötelezettség

A korábbi szabályozás súlyos kötelességként fogalmazta meg az összes törvényesen összehívott püspök számára a részvételt a *választó* szinóduson.[847] A II. Vatikáni Zsinatot követő keleti kodifikáció során a Szent Hierarchiával foglalkozó tanulmánycsoport hasonló normát javasolt a pátriárkaválasztásról szóló kánonok közé is. Ez azonban jelentősen megváltoztatta volna az 1970-es Nyilatkozatban[848] rögzített szabályt, mely szerint az adott egyház területén kívüli, kapcsolt (*aggregált*) püspököknek joguk van a szinódusra történő meghívásra, azonban nincs szó arról, hogy kötelezve lennének az azon való részvételre.[849]

Végül a hatályos jog a korábbi szabályozáshoz hasonlóan az összes törvényesen összehívott püspök súlyosan kötelességeként írja elő a választáson való részvételt.[850] Ez alól csak a megfelelő akadály írásban történő megindoklásának a szinódus tagjai által történő jóváhagyása révén kaphat felmentést.[851]

---

[846] Az ukrán egyházban jelenleg (2024. szeptember) négy olyan püspök van, aki 80. életévét már betöltötte, közülük egy Európában működött (a korábbi przemyśl-varsói érsek), három pedig a tengerentúlon (USA, Kanada, illetve Ausztáliában). A malabár egyházban tizenkettő 80 év feletti emeritus püspök él még, a malankár egyházban kettő. A fent felsoroltak azonban hivatalukról a CCEO 210. kán. 1. § értelmében már lemondtak, így a kivétel nem vonatkozik rájuk. A román egyházban az egyedüli, aki 80. életévének betöltése után még jelenleg is hivatalban van, a 93 éves Lucian Mureşan nagyérsek, aki azonban utódja megválasztásában már nem vehet részt.

[847] CS 225. kán. 1. §: *Episcopi omnes, legitime convocati, gravi obligations tenentur ut intersint electioni.*

[848] SACRA CONGREGATIO PRO ECCLESIIS ORIENTALIBUS, *Declaratio,* in AAS 62 (1970), 179.

[849] Uo. *Art. 2. Patriarcha et, Sede vacante vel impedita, Administrator Patriarchalis convocare tenetur ad Synodos, de quibus n. 1, omnes et singulos Hierarchas sui ritus extra fines territorii patriarchalis constitutos.*

[850] CCEO 68. kán. 1. §.

[851] CCEO 68. kán. 2. §.

4.2.3. Személyi követelmények

A mp. *Cleri sanctitati* értelmében ahhoz, hogy valaki alkalmasnak bizonyuljon a (nagy)érseki tisztségre, elsősorban a püspökség feltételeinek kellett megfelelnie. Ezt két záradék egészítette ki, melyek a pátriárkai méltóságra való alkalmassághoz ugyancsak szükségesek voltak.[852] A püspökség feltétele voltak a korábbi jogban, hogy az illető 1. törvényes születésű legyen,[853] 2. ne kösse házassági kötelék,[854] 3. jó erkölcsökkel, jámborsággal, lelkekért való buzgalommal, kellő körültekintéssel és egyéb olyan tulajdonságokkal legyen felruházva, melyek alkalmassá teszik az adott részegyház kormányzására,[855] 4. legyen valamely szent tudományban doktor vagy licenciátus vagy legalább jártas.[856] A püspökségre vonatkozó alkalmassági feltételek szigorításával az ott előírt 30 éves minimum életkor[857] helyett 40,[858] az áldozópapi rendben eltöltött 5 év[859] helyett pedig 10 év volt a minimum elvárás[860] az újonnan megválasztandó (nagy)érsekkel vagy pátriárkával szemben.

A hatályos közös jog szerint a nagyérseki méltóságra alkalmas az, aki a 180. kánon szerint a püspökségre alkalmas lehet, az ezen túlmenő követelmények meghatározása pedig immár teljesen a részleges jogra hárul. A román szabályozás nem említ további feltételeket,[861] míg az ukrán nagyérsek megválasztásakor a korhatár a 180. kánon minimum 35 esztendős alsó korhatáráról 40-re emelkedik, továbbá az áldozópapi rendben eltöltött legalább 5 éves szolgálati idő (mely a püspökjelölteknél elvárás) a megválasztandó nagyérsek esetében minimum 10 évre emelkedik.[862]

---

[852] CS 325. kán. 2. §; vö. 231. kán.
[853] CS 394. kán. 1. §, 1º.
[854] CS 394. kán. 1. §, 2º.
[855] CS 394. kán. 1. §, 5º.
[856] CS 394. kán. 1. §, 6º.
[857] CS 394. kán. 1. §, 3º.
[858] CS 325. kán. 2. §, vö. 231. kán. 1º.
[859] CS 394. kán. 1. §, 4º.
[860] CS 325. kán. 2. §, vö. 231. kán. 2º.
[861] Statutul Sinodului Episcopilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, 175. cikkely.
[862] Канони Партикулярного Права Української Греко-Католицької Церкви, 2. kán. 1. §. Az ukrán részleges jog ezzel lényegében a mp. *Cleri sanctitati* normáját alkalmazza, vö. CS 231. kán.: *Ut quis ad patriarchalem dignitatem idoneus habeatur, praeter ea quae can. 394, § 1, nn.*

4.2.4. A választás menete

A mp. *Cleri sanctitati* értelmében a szinódus törvényes összehívása után az azon való elnöklés a főszabály szerint a legkorábban püspökké szentelt főpásztort illette.[863] A vonatkozó kánon hozzátette, hogy az Apostoli Szentszék egyedi esetekben adhatott ettől eltérő direktívát, illetve a részleges jog is rendelkezhetett másképp a választó szinódus elnökletével kapcsolatban.[864] A (nagy)érsek megválasztása a pátriárkaválasztáshoz hasonlóan zajlott, ahogy azt a jog előírta.[865] Az érintett kánon harmadik paragrafusában fenntartott két kitétel közül az előbbi a választó szinódus összehívására jogosult személyt jelölte ki,[866] aki főszabály szerint a (nagy)érseki egyház kormányzója volt.[867] A második pont azt írta elő, hogy a törvényesen megválasztott személy kihirdetése és intronizációja csak a római pápa jóváhagyása után történhetett meg.[868] A választás szabályozását előíró kánonok között szerepelt az összehívást követő tizenöt napos határidő, melyet követően, – amennyiben e periódus alatt nem történt meg a törvényes megválasztás –, a (nagy)érsek személyének kijelölése a római pápára szállt át.[869]

1, 2, 5, 6 ad dignitatem episcopalem requiruntur, debet esse: 1° Natus quadraginta saltem annos; 2° A decem saltem annis in presbyteratus ordine constitutus.

[863] CS 325. kán. 2. §, vö. 227. kán.: Nisi Sedes Apostolica aliter, in casu singulari, statuerit, *Synodo de eligendo Patriarcha praesidet,* salvo iure particulari*, antiquior ordinatione episcopali inter Episcopos Patriarchae subiectos.*

[864] Uo.

[865] CS 325. kán. 2. §: *In electione Archiepiscopi serventur praescripta can. 221-239 de electione Patriarchae, firmo praescripto § 3.*

[866] CS 325. kán. 3. §, 1°: *Synodum pro electione Archiepiscopi convocat primus, ordine praecedentiae, Metropolita vel, si in archiepiscopatu provinciae non sint, primus Episcopus.*

[867] CS 336. kán. A pátriárkai egyházban ettől eltérően nincs szó a legmagasabb rangú metropolita ilyen jogáról, mindössze a legrégebben püspökké szentelt személy van említve a főszabály szerint, vö. CS 307. kán.: *Vacante sede patriarchali, administratio patriarchatus, nisi Sedes Apostolica Administratorem nominandum censuerit, transit, salvo iure particulari, ad Episcopum ordinatione episcopali antiquiorem inter eos qui officium cum residentia in curia patriarchali obtinent.*

[868] CS 325. kán. 3. §, 2°: *Ad electi, etsi sit Episcopus, proclamationem et inthronizationem procedere non licet nisi post confirmationem Summi Pontificis.*

[869] CS 325. kán. 2. §, vö. 232. kán.: *Electione intra quindecim dies ab inita Synodo non peracta, designatio personae Patriarchae ad Romanum Pontificem, eo in casu, devolvitur.*

4.2.5. A választás jóváhagyása

A korábbi jog értelmében a törvényes választást követően a római pápa megerősítésére volt szükség mielőtt az új (nagy)érsek személyét kihirdetnék és beiktatnák.[870] Kedvező válasz esetén a megválasztott nevét ünnepélyesen kihirdették és az új nagyérsek intronizációjára is sor került.[871] Ha a római pápa elutasította a választás eredményét, a szinódusnak új választást kellett lefolytatnia[872]. A (nagy)érsek megválasztásának nélkülözhetetlen megerősítését előíró kánon egyik jogforrását a breszti unióhoz kapcsolták. Ennek a VIII. Kelemen pápa által 1596. február 23-án kiadott, *Decet Romanum Pontificem* kezdetű bullájában szereplő előírásai alapján az ukrán érsek-metropolitát a tartomány püspökei választották meg, a választás eredményét pedig a római pápa erősítette meg.[873] A pápai megerősítés szükségessége és a pallium kötelező kérése az ukrán egyház vonatkozásában később is kötelezettségként jelent meg.[874] Az ukrán metropólia helyreállítását elrendelő 1807-es rendelkezés[875] ismét megerősítette a

---

[870] CS 325. kán. 3. §, 2°, ld. fent.

[871] CS 325. kán. 2.§, vö. 235. kán. 3. §, 3°.

[872] CS 325. kán. 2.§, vö. 235. kán. 3. §, 4°: *Si electus Summi Pontificis confirmationem non obtinuerit, ad novam electionem statim procedendum est.*

[873] CLEMENS VIII, const. ap. *Decet Romanum Pontificem,* 23. II. 1596, ld.: Fonti I, XI, 543-545; illetve WELYKYJ, *Documenta* I, 266-268: *[…] motu proprio et ex certa scientia nostris, et Sedis Apostolicae potestatis plenitudine, hac nostra perpetuo valitura constitutione, statuimus et ordinamus […] Verum cum Sedes Archiepiscopales, seu Metropolitanas, […] per obitum, vel alias quovis modo, quandocumque, tam forsitan in Romana Curia, quam extra eam ubilibet pastoris solatio destitui, seu vacare contigerit, is, qui in Archiepiscopum seu Metropolitam […] electus seu nominatus fuerit, electionis, seu nominationis suae confirmationem, institutionem, seu provisionem, necnon et muneris consecrationis licentiam a Nobis et a R. Pontifice pro tempore existente, petere et obtinere omnino teneatur, et debeat.*

[874] Így pl. SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE, *Declaratio*, 9. VI. 1642, in DE MARTINIS, R., *Iuris pontificii de propaganda fide*, Roma 1889, Pars I, Vol. II, 90.

[875] PIUS VII, litt. ap. *In Universalis Ecclesiae regimine*, 22. II. 1807, ld.: Fonti I, XI, 549-551; illetve WELYKYJ, *Documenta* II, 313-319: *Leopoliensem et Haliciensem Ecclesias [...] in Ecclesias Archiepiscopales Rutheni Ritus unitas et Metropolitanam pro uno Archiepiscopo, […] Quandocumque Metropolitana Ecclesia […] vacare contigerit, quilibet ad eam nominatus confirmationem suae nominationis, institutionem ac provisionem Ecclesiae huiusmodi nec non muneris consecrationis licentiam a nobis et a R. Pontifice pro tempore existente petere [...] debet et teneatur [...] Eidem insuper [...] attentis peculiaribus circumstantiis et de speciali indulgentia, facultatem concedimus, nominatos ad suas suffraganeas Episcopales Ecclesias*

korábbi szabályozást, mely szerint az érsek-metropolita megválasztására a tartományi püspökök az illetékesek, a választást pedig a római pápa hagyja jóvá.[876]

A (nagy)érsek törvényes megválasztása pápai megerősítésének szükségességét előíró 325. kánonhoz fűzött hivatkozásokban megjelölt további források[877] többsége valóban alátámasztani látszik a konfirmáció jogtörténeti eredetét és legitimitását. Érdekes módon azonban az egyik hivatkozott forrás mintha ennek ellentmondani látszana: a Trulloszi Zsinat 39. kánonja ugyanis épp az Efezusi Zsinat 8. kánonját[878] erősíti meg

---

[...] auctoritate et nomine Sedis Apostolicae confirmandi et instituendi, iisdem modo ac forma quibus facultas huiusmodi Metropolitano Kioviensi ab ante dicto Papa Clemente VIII Praedecessore nostro [...] fuerat elargita.

[876] Az ukrán egyházfő megválasztását illető e jogkört azonban, – mint azt fent említettük –, a gyakorlatban nem alkalmazhatták, mert a lengyel uralkodók mintájára az osztrák császárok is maguknak tartották fent a jogok a püspökök, köztük a metropolita személyének kijelölésére, melyet a Szentszék is jóváhagyott, Vö. CHIMY, *De figura iuridica* 30; illetve ESPOSITO, R., *Il decreto conciliare sulle Chiese orientali 'Orientalium Ecclesiarum'. Testo e commento*, h. n. 1965, 167.

[877] INNOCENTIUS III, litt. ap. *Rex regum*, 25. II. 1204, in Fonti III, II, 257; CLEMENS VIII, const. ap. *Decet Romanum Pontificem*, 23. II. 1596, 3. §; Syn. Trullan., a. 691, can. 39.; INNOCENTIUS III, litt. ap. *Ad honorem Dei*, a. 1204, in Fonti III, II, 263; litt. *Ego*, a. 1204; litt. *Cum omnes*, a. 1204; INNOCENTIUS IV, const. ap. *Novit ille*, 20. XII. 1251, in Fonti III, IV, I., 141; S. C. DE PROP. FIDE, *litt.*, 9. VI. 1642.

[878] Efezusi Zsinat 8. kán. Magyar fordítását közli BERKI, *Kánonok* I, 76-77: „Az egyházi szabályokkal és a szent apostolok kánonjaival ellentétben újonnan feltűnt dolgot – amely a közszabadságot érinti – jelentettek […] a ciprusi eparchia legistenszeretőbb püspökei. Ezért – mivel az általános bajok nagyobb orvoslást igényelnek, hogy még nagyobb kárt ne hozzanak, sőt, mivel régi szokás sem volt arra nézve, hogy Antiókhia városának püspöke Ciprusban püspökszenteléseket végezzen, amint azt írásban és saját hangjukkal tanították legistenfélőbb férfiak, akik a zsinaton megjelentek – a ciprusi szent egyházak elöljáróinak legyen meg minden befolyástól mentes és sértetlen joguk a szent atyák kánonjai és a régi szokás alapján maguktól végezni a legistenfélőbb püspökök fölszentelését; ugyanez legyen érvényes a többi tartományokra és az összes eparchiákra nézve is; úgyhogy a legistenszeretőbb püspökök közül egy se foglaljon el más eparchiát, amely régtől és eleitől fogva nem volt az ő, vagy elődjei keze alatt; ha valaki mégis elfoglalt ilyet és erőszakkal maga alá rendelte, adja vissza azt, hogy meg ne szegessenek az atyák kánonjai, és hogy a szent szolgálat ürügye alatt világi hatalom kevélysége be ne lopakodjék az Egyházba, se pedig el ne tévelyegjünk, elveszítvén apránként azt a szabadságot, amelyet a mi Urunk Jézus Krisztus, minden emberek megszabadítója, az Ő vére által nekünk ajándékozott. Úgy döntött tehát a szent és egyetemes zsinat, hogy őriztessenek meg tisztán és sértetlenül minden eparchia számára az őt eleitől és régtől fogva megillető jogok, a régi időktől fennálló szokás szerint; meg van engedve végül minden metropolitának, hogy saját biztonsága céljából átvegye a jegyzőkönyv másolatát. Ha pedig valaki olyan megoldást

kifejezett módon. Ennek értelmében a ciprusi érsek megválasztása nem szorult semmiféle felsőbb kormányzati aktussal történő jóváhagyásra vagy megerősítésre.[879]

Az említett kánonhoz fűzött további forrásmegjelölések ezzel szemben valóban olyan szempontokra mutatnak rá, melyek alátámasztják a (nagy)érsekválasztás felsőbb jóváhagyásának szükségességét. Fent említettük a breszti unió kapcsán az ukrán egyházfő kijelölését illető szabályozást. Emellett az alábbi jogtörténeti tények szerepelnek a források között a konfirmáció szükségességének alátámasztására:

a) a Tirnovai érsekséghez kapcsolódóan több szentszéki dokumentumra is találunk hivatkozást. Ez a rövid életű katolikus közösség 1204-ben nyilvánította ki függetlenségét a bizánci császártól és a konstantinápolyi pátriárkától. Bazil metropolita, tirnovai érsek a római pápához fordult és a bolgár egyház unióra lépett a Katolikus Egyházzal. Ez az egység mindössze bő három évtizedig maradt fenn, ugyanis 1235-ben a latin hódítások következtében a bolgárok ismét a görögökben kerestek szövetségest, és még ugyanebben az évben helyreállították az egységet Germanosz konstantinápolyi pátriárkával, akitől autonóm státuszt nyertek.[880] A Katolikus Egyházzal rövid ideig fennálló unió kezdetén III. Ince pápa elismerte a tirnovai érsek-metropolita joghatóságát, fenntartván, hogy a továbbiakban szükséges a római pápától kérvényezni az egyházi közösséget és a palliumot,[881] illetve hogy a szupraepiszkopális jogkörök csak a pápai megerősítés elnyerésével gyakorolhatóak.[882] A pápa emellett engedelmességi fogadalmat és hűségesküt is megkövetelt, melynek formuláját írásban közölte Bazil metropolitával.[883]

javasolna, amely ellentétben áll a most határozottakkal, az egész szent és egyetemes zsinat úgy döntött, hogy az érvénytelen legyen."

[879] Vö. SALACHAS, D., *La normativa del Concilio Trullano, commentata dai canonisti bizantini del XII ecolo: Zonaras, Balsamone, Aristenos* (Oriente Christiano 31), Palermo 1991, 21-23; SALACHAS, D., *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma-Bologna 1993, 195.

[880] ZAMBONARDI, M., *La Chiesa autocefala bulgara*, Gorizia 1960, 24-28.

[881] INNOCENTIUS III, litt. ap. *Cum omnes*, in Fonti III, II, 265.

[882] INNOCENTIUS III, litt. ap. *Rex regum*, 25. II. 1204, in Fonti III, II, 257; INNOCENTIUS III, litt. ap. *Ad honorem Dei*, a. 1204, in Fonti III, II, 263.

[883] Fonti III, II, 264.

b) A ciprusi érsekség történetének vonatkozó fejezete IV. Ince pápa azon döntéséhez kapcsolódik, mellyel visszaállította a keleti joghatóságot Ciprus szigetén. Ekkor a helyi latin hierarchia tiltakozása ellenére Neophytos érseknek és a többi keleti püspöknek is kormányzati hatalmat biztosított a görög hívek felett.[884] Az 1251-ben kiadott, *Novit ille* kezdetű apostoli konstitúcióban ugyanezen pápa deklarálta a ciprusi görög püspökök azon jogát, hogy széküresedés esetén maguk válasszák meg az új érseket, akinek azonban a bulla értelmében szüksége van a pápai megerősítésre.[885] Neophytos érsek halálával így is történt, Germanoszt választották érseknek, aki közvetlenül ezután el is nyerte a pápai megerősítést.[886]

Jóllehet a (nagy)érsekválasztás pápai megerősítésének szükségessége mellett a fentiek alapján jelentős történelmi érvek mutatkoztak, az ciprusi egyház antik példája arra is rámutat, hogy ez a kikötés nem állt teljes harmóniában az első évezred keleti hagyományaival, ahogy arra egyes szerzők rámutatnak.[887]

4.2.6. Kihirdetés és beiktatás

A törvényes választás pápai megerősítése után a szinódus lefolytathatta az új (nagy)érsek proklamációját és intronizációját.[888] A mp. *Cleri sanctitati* kánonjainak együttes olvasatából két típusú intronizáció is kiolvasható, az egyik tisztán liturgikus

[884] HACKETT, J., *A history of the Orthodox church of Cyprus: from the coming of the apostles Paul and Barnabas to the commencement of the British occupation (A.D. 45 - A.D. 1878): together with some account of the Latin and other churches existing in the island*, London 1901, 102-104.
[885] INNOCENTIUS IV, const. ap. *Novit ille*, 20. XII. 1251, in Fonti III, IV, I, 141.
[886] INNOCENTIUS IV, epist. ap. *Sub Catholicae*, 6. III. 1264, in Fonti III, IV, I, 175.
[887] Így pl. SALACHAS, *Istituzioni* 196.: „Indubbiamente, per gli Arcivescovi maggiori cattolici, sin dalla fondazione storica della questa istituzione si e sempre richiesta la conferma da parte del Romano Pontefice, come anche per dare valore guiridico alle singole decisioni di queste Chiese, ma non si puo affermare che tale fu l'antica tradizione orientale."
[888] CS 325. kán. 2. §, vö. 235. kán. 3. §, 3°: *Obtenta Summi Pontificis confirmatione, procedatur ad sollemnem Patriarchae proclamationem et inthronizationem.*

jellegű, míg a másik a hivatal kánoni birtokbavételét jelöli.[889] Ez utóbbit követően gyakorolhatta törvényesen joghatóságát a nagyérsek,[890] fenntartva bizonyos nagyobb jelentőségű ügyek végzését az egyházi kommunió elnyeréséig.[891]

4.2.7. Az egyházi közösség és a pallium

A korábbi jog értelmében a törvényesen megválasztott és intronizált (nagy)érsek csak azután hívhatta össze a püspöki szinódust, illetve szentelhetett püspököket, miután a római pápától megkapta az egyházi közösséget és a palliumot.[892] Ezeket a szükséges dokumentumok benyújtásával együtt, kézzel írt levelében, a szinódussal egyöntetűleg kérvényezte meg.[893] A választó szinódusnak szinodális levélben kellett beszámolnia a római pápának a választás törvényes voltáról és a megválasztott (nagy)érsek által letett hitvallásról. Emellett kérnie kellett az új (nagy)érsek részére az egyházi kommunió és a pallium megadását.[894]

A (nagy)érsek tehát csak az pallium és az egyházi közösség elnyerése után gyakorolhatta törvényesen (nagy)érseki hatalmának teljességét. Az e szabály mögött

---

[889] CHIMY, *De figura iuridica* 97. A szerző megjegyzi, hogy a kijevi metropolita esetében ez a kettős intronizáció volt gyakorlatban.

[890] CS 325. kán. 2. §, vö. 238. kán. *1. §: Patriarcha ad normam can. 235 electus et inthronizatus plenum ius in officio obtinet, firma § 3.; 2. §: Patriarchae ad normam can. 235, § 3, n. 1 electo, qui quavis ex causa electionis notitiam habuerit, ante obtentam a Summo Pontifice electionis confirmationem, nullo modo licet sese, electionis praetextu, immiscere officii patriarchalis administrationi, sive in spiritualibus, sive in temporalibus et actus ab eo forte ante praedictam confirmationem positi, nulli sunt.*

[891] CS 325. kán. 2. §, vö. 238. kán. 3. §.

[892] Uo.: *Patriarcha legitime electus et inthronizatus, antequam in Consistorio confirmationem et pallium sollemniter receperit, prohibetur ne Synodum patriarchalem de qua in can. 340, § 1 convocet et Episcopos sive eligat sive ordinet.*

[893] CS 325. kán. 2. §, vö. 236. kán. 1. §: *Novus Patriarcha de electione canonica ad Romanum Pontificem referre debet, additis documentis, propria manu subscriptis, de emissa, iuxta probatas formulas, coram Synodo, professione fidei deque iureiurando fidelitatis praestito, simulque ab eodem expostulare ecclesiasticam communionem et pallium, quod est plenitudinis officii pontificalis insigne.*

[894] CS 325. kán. 2. §, vö. 236. kán. 2. §: *Synodus ad Romanum Pontificem, per synodicas litteras, eodem tempore referat de electione ad normam iuris peracta atque de fidei formula ac fidelitatis iureiurando a novo Patriarcha coram ipsa Synodo recitatis et subscriptis, itemque petat pro Patriarcha ecclesiasticarn communionem et pallium.*

meghúzódó alapvetés lényege, hogy az egyházi közösség középpontja a római pápa volt, és a vele való kapcsolat az Egyház minden tagja számára meghatározó volt. Ez különösön is azok számára volt lényeges, akik az ő legfőbb hatalmából részesültek,[895] ahogyan a (nagy)érsek is tette. Ez a közösség tehát a római pápa és a (nagy)érsek között elengedhetetlen feltétele (*conditio sine qua non*) volt az Egyház egysége megőrzésének. A pallium a pápai hivatal egyetemességének és teljességének kifejezője volt, melyet azok a főpapok nyerhettek el, akik részesültek az Egyház legfőbb hatalmából, így a mp. *Cleri sanctitati* szerint a pátriárkák, (nagy)érsekek és a metropoliták voltak kötelesek azt kérni a római pápától. A pallium szerepe és kötelező volta a későbbiekben – tudniillik a II. Vatikáni Zsinat és a keleti kodifikáció során – revízión ment át, melyről a kodifikációs bizottság közlönye is beszámolt.[896]

[895] Vö. HERTLING, L., *Communio. Church and Papacy in Early Christianity*, (WICKS, J., transl.), Chicago 1972, 52.
[896] ORIOLI, G., *La collazione del pallio*, in *Nuntia* 3 (1976), 88-96.

Kitekintés

Helyzetkép

1) Jóllehet a mértékadó régi szerzők közül egyesek az ukrán egyházat már korábban is nagyérseki státuszúnak tartották,[897] ennek formális elismerésére csak 1963-ban került sor. Szabó Péter megjegyzi,[898] hogy ezzel szemben a régi szerzők a román görögkatolikus egyházat – szemben az ukránnal – nem minősítették nagyérseki rangúnak, jóllehet a román görögkatolikus metropolita már korábban is érseki címet viselt, illetve egyes pontokon már a régi zsinati törvényekben jelzett jogköre is túlmutatott a sajátjogú metropolita későbbi keleti kódexben leírt alakján. Ahogy arra Marco Brogi felhívja a figyelmet,[899] Acacius Coussa, az első keleti kodifikáció szerkesztőbizottságának titkára 1948-ban amellett, hogy rámutat, jelenleg nincs olyan érsek-metropolita, aki több egyháztartomány felett állna, hozzáteszi, hogy van két olyan – egyaránt bizánci rítusú – metropolita, tudniilik a román és a rutén, akik érsek-metropolitának neveztetnek és különleges hatáskörükből kifolyólag az előbbihez hasonlíthatók.[900] Brogi hozzáteszi, hogy az említett két egyház klandesztinitásába kényszerülésével ezek a minősített jogkörök hosszú időre gyakorolhatatlanná váltak.[901] Szabó Péter a mp. *Cleri sanctitati* bizonyos rendelkezéseinek együttes olvasatából azt a következtetést vonja le, hogy a motu proprio az egyetlen egyháztartomány élén álló érsek esetében sem zárta ki azon speciális jogkörök lehetőségét, melyek csak a (nagy)érsekeket illették, a többi („egyszerű") metropolitát ellenben nem.[902] Eszerint a korábbi jog is ismerte az

[897] Így például KOROLEVSKIJ, *Nota intorno* 4; illetve POPEK, A., *The Rights and Obligations of Metropolitans. A Historical Synopsis and Commentary* (Canon Law Studies 260), Washington 1947, 167-168.
[898] SZABÓ, *A nagyérseki* 153, 44. jegyzet.
[899] BROGI, M., *Le Chiese sui iuris nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, in *Revista Española de Derecho Canónico* 48 (1991), 536.
[900] COUSSA, *Epitome* I, 283.
[901] BROGI, *Le Chiese* 536.
[902] SZABÓ, *A nagyérseki* 150.

egyetlen tartomány élén álló, mégis minősített jogkörrel rendelkező érseket, ha azt kifejezetten nem is nevezte „*nagy*érseknek".

2) Bár a mértékadó régi szerzők a román görögkatolikus közösséget nem tekintették nagyérseki rangúnak, a keleti kodifikáció egykori titkára, Ivan Žužek kifejezetten vallja, hogy visszamenőleg, a mp. *Cleri sanctitati* hatálybalépésétől kezdve megilletné a román egyházat ez a hierarchikus rang. Maga Žužek volt az, aki több alkalommal is szót emelt a gyulafehérvár-fogarasi metropólia hierarchikus státuszának felemelése érdekében.[903] A keleti kodifikáció egykori titkára érvei között szerepelt, hogy az első keleti kodifikáció során a mp. *Cleri sanctitati* „nagyérsekre" vonatkozó kánonjai éppen a román görögkatolikus egyház helyzetét szem előtt tartva lettek kidolgozva,[904] mely közösség ezen státuszában megelőz minden hasonló egyházat, az ukránt is beleértve.[905] Žužek ezt alátámasztandó megjegyzi, hogy míg például az 1891-es lembergi zsinat a metropolita jogait a latin egyház metropolitáinak jogi figurájához igazítja, addig a románok 1872-es balázsfalvi zsinata a bizánci *Corpus iuris* olvasatában határozza meg a román metropolitai jogait, ezáltal pedig kiváló jogforrássá válik egy új jogi figura megalkotásában, mely lényegében a mai nagyérsek alakzatának felel meg, ahogy Žužek fogalmaz: kvázi-patriarkális jogkörökkel felruházott metropolita.[906] A Keleti Kódex 154. kánonjának[907] értelmében a négy, jelenleg nagyérseki státuszú egyház – tudniillik az ukrán, malabár, malankár és román – között 2005 decemberi elevációjával a román egyház a tiszteletbeli rangsorban az utolsó helyet foglalja el.[908] A Keleti Egyházak

[903] Ehhez részletesen ld. VASIL', C., *Ivan Žužek S.J. (1924 2004) ed il suo contributo alla scienza canonistica orientale moderna*, in *Servizio Informativo Chiese Orientali (S. I. C. O.)* LXIX (2014), 268-282, 270-273.

[904] Vö. LARRAONA, Votum 16: „Bisogna ricordare che nel redigere i canoni relativi al Metropolita Capo Rito si è pensato principalmente al Metropolita rumeno, dimenticando forse troppo, gli altri".

[905] VASIL', *Ivan Žužek* 272.

[906] Uo. „Metropolita con giurisdizione quasi patriarcale"

[907] CCEO 154. kán.: *A nagyérsekek közvetlenül a pátriárkák után következnek a tiszteleti elsőbbségben az alájuk tartozó nagyérseki egyház létrehozásának időrendje szerint.*

[908] Fontos azonban tisztázni, hogy tiszteletbeli elsőbbség sorrendje nem befolyásolja ezen egyházak egyenrangúságát, illetve vezetőik egyenlő méltóságát és joghatóságát. Vö. OE 3: *Eaedem proinde pari pollent dignitate, ita ut nulla earum ceteris praestet ratione ritus, atque*

Kongregációjához benyújtott egy szakvéleményében Ivan Žužek[909] javaslatot tesz annak deklarálására is, hogy a román görögkatolikus közösség *visszamenőleg*, már a mp. *Cleri sanctitati* hatálybalépésétől kezdődően (1958. március 25.) nagyérseki rangúnak tekinthető legyen. Ha jól értjük, Žužek véleménye szerint a román görögkatolikus közösség – szerinte már meglévő – nagyérseki státuszát nem megadnia, hanem elismernie kellene a Szentszéknek, ahogyan történt ez az ukrán görögkatolikus közösségnél. Ezesetben – mint arra több szerző is felhívja a figyelmet[910] – a Szentszék nem *megadta*, hanem csak *elismerte* (a már meglevő) nagyérseki jogállást.[911] Ha Žužek javaslatát elfogadják, azzal a román egyházfő a nagyérsekek tiszteletbeli rangsorában az első helyre került volna.

3) A román görögkatolikus közösség hierarchikus státuszának nagyérseki rangra emelése kapcsán Szabó Péter fontos észrevételeket fogalmaz meg a nagyérseki egyház elméleti kódexbeli alakzata és a tényleges valóság közötti szembetűnő feszültségre vonatkozólag.[912] Ahogy arra az említett szerző korábban felhívja a figyelmet,[913] a *nagyérseki egyház* kifejezést, mind a fogalom kidolgozói, mind

---

iisdem fruuntur iuribus et tenentur obligationibus, etiam quod attinet ad Evangelium praedicandum in universum mundum (cf. Mc. 16, 15), sub moderamine Romani Pontificis; 8.: Patriarchae Orientalium, licet alii aliis tempore posteriores, omnes tamen aequales sunt ratione dignitatis patriarchalis, salva inter eos praecedentia honoris legitime statuta.

[909] „si emani quanto prima una Declaratio (corredata con opportune motivazioni storico-canoniche e con qualche cenno alla sua gloriosa storia recente) che la Chiesa bizantina romena sia da considerarsi Chiesa arcivescovile maggiore dall'entrata in vigore del Motu proprio Cleri sanctitati (25 marzo 1958). Evidentemente questo comporterà alcune complicanze p.e. relative all'esatta circoscrizione dei confini della Chiesa romena oppure *alla precedenza tra le suddette tre Chiese*, che però, con buona grazia da parte di tutti, potrebbero essere risolte senza gravi difficoltà e specificate nel testo della Declaratio", idézi VASIL', *Ivan Žužek* 273.

[910] Így például: SZABÓ, *A nagyérseki* 156-157; illetve uo. 160, 65. jegyzet.

[911] SACRA CONGREGATIO PRO ECCLESIA ORIENTALI, *resp*. 23. XII. 1963 [Declaratio circa conditionem Archiepiscopi maioris metropolitae Leopolitano Ucrainorum agnoscendam], in *AAS* 56 (1964), 214: *Ad dubium an Metropolita Leopolitanus Ucrainorum habendus sit Archiepiscopus Maior, ad normam Litterarum Apostolicarum diei 2 Iunii 1957 (canones 324-339) quae verbis incipiunt Cleri sanctitati, Sacra Congregatio pro Ecclesia Orientali respondendum censuit «affirmative». Quod quidem responsum Summus Pontifex Paulus Divina Providentia Papa VI benigne approbare dignatus est, iussitque hanc declarationem publici iuris fieri.*

[912] SZABÓ, *A nagyérseki* 162skk.

[913] Uo. 148-151.

a kodifikációtörténet adatai szerint elvileg csakis a több tartományból – értsd: metropóliából – álló, fejlett hierarchiával és intézményrendszerrel rendelkező egyházak jelölésére kívánták fenntartani. Szabó megállapítja hogy a tény, miszerint a román egyház adottságai nem voltak elégségesek a nagyérseki egyház sajátos feltételrendszerének való megfeleléshez, ám ennek ellenére is megtörtént a nagyérseki rangra emelése, úgy is értelmezhető mint annak az elismerése hogy a keleti kódexben az ilyen adottságokkal rendelkező közösségeknek nincsen pontosan megfelelő sajátjogú egyháztípusa.[914] A szerző által szükségesnek ítélt új jogi alakzattal szemben megfogalmazott kettős elvárás abban állna, hogy egyrészt tudja biztosítani a keleti egyházak önkormányzati jogának tényleges fejlettségükből adódóan már számukra is praktizálható legfontosabb elemeit, másrészt ez ne járjon szükségszerűen együtt az adott egyház strukturális adottságaihoz és személyi állományához képest felesleges, vagy nehezen teljesíthető szerkezeti és működési elemek kötelező felvállalásával. A kanonista szerint ez a kettős elvárás, illetve a hatályos jog aktuális rendszerének ezzel szemben mutatkozó hiányosságai a jelenlegi sajátjogú egyház tipológia bővítését, tudniillik egy új sajátjogú alakzat kialakítását sürgeti.[915]

4) A nagyérseki egyház jelen kódexbeli alakzatától való – szentszéki gyakorlat révén – legitim eltérésből egyesek a jogintézmény arculatának devalválódására következtethetnek, melyből kifolyólag jogosan merülne fel az adott hierarchikus státusz megfelelő működtetéséhez szükséges feltételekkel rendelkező egyházakban a megkülönböztetett (értsd: magasabb) hieararchikus rang elnyerésének igénye. A legfőbb törvényhozónak ugyan a sajátjogú egyházak hierarchikus státuszának felemelése mellett jogában áll annak leminősítése is,[916] mégsem feltételezhető, hogy a román egyház esetében egy ilyen döntés

[914] Uo. 170.

[915] Uo.

[916] vö. CCEO 57. kán.: 1. §. A pátriárkai egyházak *létrehozása, visszaállítása, módosítása és megszüntetése* az Egyház legfőbb hatóságának van fenntartva. 2. §. A minden egyes pátriárkai egyház számára törvényesen elismert vagy megadott címet csak az Egyház legfőbb hatósága változtathatja meg.; 155. kán. —2. §. Egyedül az Egyház legfőbb hatóságának a joga, hogy sajátjogú metropolitai egyházakat *hozzon létre, változtasson meg és szüntessen meg, továbbá azok területét bizonyos határok közé szorítsa*.

végrehajtása szükséges vagy lehetséges lenne. Az említett egyházban a tényleges helyzet átalakítása, hozzáigazítása az elvárt jogi alakzathoz (azaz egy második egyháztartomány létesítése) még várat magára, de az egyház fejlődéséhez szükséges adottságok és a jelenlegi történeti kontextus is ígéretes képet mutat arra nézve, hogy ez a közeljövőben lehetségessé válik. Ezt az említett magyar szerző már 2006-ban vizionálta,[917] igaz, az közel két évtized alatt nem történt előrelépés az ügyben. A nemrégiben lezajlott állami népszámlálás előzetes adatai ugyan nem szolgálnak bíztató hírekkel, [918] különösen a korábbi arányok tükrében. [919] Ha szigorúan csak a román görögkatolikus egyház saját – meglehetősen optimista – statisztikáira támaszkodunk, akkor is szemet szúr, hogy az említett egyházban a nagyérseki státusz elnyerésétől napjainkig eltelt mindössze közel két évtized alatt a hívők létszáma jelentősen megfogyatkozott. A 2005-ös statisztikákhoz képest a 2021-es szentszéki statisztika[920] közel háromszázezer hívővel kevesebbet létszámot jelöl. Ennek több mint a fele, mintegy 160000 krisztushívő „tűnt el" magából a főegyházmegyéből.[921] A román papok és szeminaristák magas száma azonban ennek ellenére is reménykeltő lehet. Lévén, hogy a cölibátusban élő

[917] SZABÓ, *A nagyérseki* 165-166.

[918] A 2021-es román állami népszámlálásnak a társadalom vallási megoszlását illető adatai még nem kerültek publikálásra. Mindazonáltal az előrejelzések alapján a romániában élő görögkatolikus létszáma kb. 115 ezer fő; vö. INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ: *Comunicat de presă Primele date provizorii pentru Recensământul Populației și Locuințelor, runda 2021.,* ld. https://insse.ro/cms/sites/default/files/com_presa/com_pdf/cp-date-provizorii-rpl2021.pdf [hozzáférés: 2023.06.29.]

[919] Összehasonlításként megfigyelhető, hogy a tíz évvel korábbi, 2011-es állami népszámlálás előzetes adatai egyházi szempontból optimistának bizonyultak a végeredmény tükrében: az előrejelzések 160 ezer görögkatolikust jeleztek, míg a végső statisztika szerint a létszámuk inkább csak 150 ezer fő körül alakult. Az előzetes adatokhoz ld.: https://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2021/11/Comunicat-presaRezultate-preliminare.pdf; a végső eredményhez pedig: https://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2021/11/vol2_t12.xls [hozzáférés: 2023.06.29.].

[920] Vö. *Annuario Orientale Cattolico 2022*, (a cura di BOGHOSSIAN, W.; basato sull' Annuario Pontificio del 2022), 58skk.

[921] Ez a jelentős létszámcsökkenés nyilvánvalóan nem adódhat pusztán abból a tényből, hogy a 2014 májusában létrehozott új bukaresti eparchia területét a fogarasi főegyházmegyéből szakították ki, hiszen az új egyházmegye a legutóbbi adatok szerint is mindössze néhány ezer hívőt számlál; vö. *Annuario Orientale Cattolico 2022*, 63.

egyházmegyés papság aránya nem éri el a tíz százalékot, az egyház jövőjében fontos szerepet kaphatnak a szerzetesi hivatások. Sajátos hivatásukon túl ez utóbbi két csoport komoly szerepet játszhat a püspökségre alkalmas személyek számának növekedésében, melynek sikeressége hozzájárulhat ahhoz, hogy a román egyház tényleges helyzete jobban igazodjon az elvárt jogi alakzathoz. Szabó Péter idézett tanulmánya rávilágít ugyanis arra a tényre, hogy – jóllehet eredetileg a nagyérseki státusz feltételeként Korolevskij a több tartomány és az ahhoz kötődő metropoliták feletti joghatóság jelenlétét nevezte meg –, a nagyérseki rangnak megfelelő tényleges működés közvetlenül azonban nem ettől a belső strukturális elemtől, hanem az igen széleskörű önkormányzatot biztosító sajátos intézményrendszertől függ, melynek feltétele az adott püspöki kar relatíve nagy létszáma.[922]

További kutatási lehetőségek

1) Fontos lehet a későbbiekben a II. Vatikáni Zsinatot követő keleti kodifikáció észrevételeinek újraolvasása. A kodifikáció munkálatainak irányítására létrehozott „Keleti Kánonjogi Kódex Felülvizsgálata Pápai Bizottsága” (*Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Orientalis Recognoscendo* – röviden PCCICOR) a Szent Hierarchiával foglalkozó tanulmánycsoportja (*Coetus de S. Hierarchia*) többek között a korábbi jog szupraepiszkopális kormányzati szerveinek átdolgozását végezte. A tanulmánycsoport munkájáról részletes beszámoló készült a PCCICOR hivatalos közlönyében, a Nuntiában. Ennélfogva jól nyomon követhető a hatályos jog felsőbb kormányzati szerveiről szóló kánonjainak fejlődéstörténete a keleti kodifikáció során.
2) A köztes kormányzati hatalom eredetének és összetevőinek vizsgálata napjainkban is tudományos disputa tárgya a kánonjoggal foglalkozó szakemberek körében. A nagyérsek jogintézményének, annak jogtörténeti előzményeinek, csakúgy, mint a kodifikáció aktáinak újraolvasása további adalékokkal szolgálhat a szupraepiszkopális/szuprametropolitai jogintézmények

[922] SZABÓ, *A nagyérseki* 173.

árnyaltabb megértéséhez. Ugyanezen téren fontos alapvetésekkel szolgál a II. Vatikáni Zsinat szupraepiszkopális hatalomra vonatkozó tanítása. Ebből kiindulva értelmezhetők a 'köztes' kormányzati hatalom eredetére és természetére vonatkozó mai nézetek. A szupraepiszkopális hatalom eredetére három lehetséges magyarázat létezik: isteni jogon alapul; tisztán egyházjogi intézmény, vagy a kettő kombinációja.[923] Ahogy arra Szabó Péter rámutat,[924] a Keleti Kódexet kihirdető, *Sacri canones* kezdetű apostoli konstitúció – a II. Vatikáni Zsinat tanításától és a törvénykönyv szellemiségétől eltávolodva – ismét a korábbi szóhasználattal él, amikor úgy fogalmaz, hogy a pátriárkák és a szinódusok „részesednek" az egyház legfőbb hatóságának hatalmából.[925] Ez a participációs/emanációs elmélet teljes összhangban volt ugyan a II. Vatikánum előtti egyházképpel, amikor a (szupraepiszkopális) kormányzati hatalom eredetét nem a szentségi forrásban keresték. A zsinati paradigmaváltás után viszont már nehezen tartható, noha vannak napjainkban is képviselői.[926] Ha a szupraepiszkopális struktúrák hatalmának eredetét az episzkopátus szentségi jellege helyett a primátusban keressük, az ökumenikus szempontból kényes kérdéseket vet fel. A *missio canonica* nem eredete, illetve létrehozó oka a szupraepiszkopális hatalomnak, még ha ezen hatalom gyakorlásának – elengedhetelen – feltétele is.[927]

3) Jelen dolgozatban elsősorban a nagyérsek mint egyházfő jogintézményét helyeztük a középpontba. Jól tudjuk azonban, hogy a keleti egyházakban az

---

[923] MARTI, F, *Le strutture giurisdizionali sovrametropolitane delle Chiese cattoliche orientali, spunti per una riflessione circa la loro natura canonica ed ecclesiologica*, in *Ius Ecclesiae* XXVII (2015), 83-104, 101.

[924] SZABÓ P., *Approfondimenti sull'origine e sulla natura della potestà sovraepiscopale in prospettiva ecumenica*, in *Eastern Canon Law* 6 (2017 [2020]) 2, 77–112, 80.

[925] IOANNES PAULUS II, const. ap. *Sacri canones*, 18. X. 1990, in AAS 82 (1990), 1033-1044, 1037: *Idem etiam constat ex variis hierarchicae constitutionis Ecclesiarum orientalium formis, inter quas Ecclesiae patriarchales, in quibus Patriarchae et Synodi iure canonico supremae Ecclesiae auctoritatis participes sunt.* Vö. Nuntia 31 (1990), 13.

[926] Ld. például SODANO, A., *Intervento al Simposio Internazionale „Ius Ecclesiarum – Vehiculum caritatis", nel X. anniversario dell'entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, 23 novembre 2001*, in *Ius Ecclesiae* 13 (2001) 3, 885-889, 886.

[927] SZABÓ, *Approfondimenti* 106-107.

antik kortól gyakorolt szinodalitás definíciója szerint magában foglalja a protosz és a szinódus szinergikus együttműködését. Így a későbbiekben vizsgálat tárgyát képezheti a nagyérseki egyház másik felsőbb kormányzati szerve, a nagyérseki egyház püspöki szinódusa is. Erre jelen dolgozatban csak az egyházfő megválasztásának kapcsán utalunk. Hasonlóképpen fontos elemzendő terület lehet a nagyérseki egyház egyéb jogintézményeinek és szerveinek eredete és jelen szabályozása, így a nagyérseki kúria, közte az állandó szinódus, továbbá a nagyérseki gyűlés vizsgálata.

4) Tudományos figyelemre tarthat igényt a fentieken túl a jelenleg nagyérseki rangú egyházak részleges jogalkotása, azon belül is a nagyérseki egyház kormányzati berendezkedéséről szóló normák alakulása az egyes nagyérseki egyházak jogalkotásában. Bizonyos egyházak ezirányú aktivitása jelentős. A román egyházon kívül valamennyiben elkészült a részleges kódex. A sajátjogú egyházak részleges joga azonban tudvalevőleg nem csak a kódexből áll. A további normák – így például a nagyérseki egyház püspöki szinódusának statútumai – pedig a román egyházban is elkészültek.[928]

5) Mindezeken túl szükségesnek tűnhet az egyes hierarchikus jogintézmények alaposabb összehasonlító bemutatása és elemzése. Ezek elnevezése és tényleges megvalósulási formái a történelem folyamán többrétű változáson mentek keresztül. A jogintézmények összehasonlításában ezért a hatályos keleti jog által felvázolt kódexbeli alakzatok szinkronikus összehasonlításán túl szükségesnek tűnik a hierarchikus tipológia további diakronikus elemzése és bemutatása is. Az előbbi összehasonlításban a különböző típusú sajátjogú egyházak összevetése mellett annak vizsgálata is fontos, hogy az az azonos kategóriába sorolt sajátjogú egyházak tényleges jogi alakzatai milyen eltéréseket mutatnak. Ahogy említettük, a nagyérseki egyházak esetében a tipológiai azonosság mellett az említett egyházak konkrét kormányzati berendezkedésének megvalósulási formái közötti széleskörű differenciák felvetik az elnevezéstan, illetve a tipológia kibővítése szükségességének kérdését. E témakörben a

[928] *Statutul Sinodului Episcopilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică*. Itt fejezem ki köszönetemet Liviu-Nicolae Ursunak, hogy az említett dokumentumot a rendelkezésemre bocsátotta.

hatályos kánonjogi doktrína bemutatása mellett fontos tanulságokkal szolgálnak a szentszéki praxis bizonyos emblematikus pontjai is. Ezek bemutatása, elemzése és értékelése úgyszintén hasznos lehet. Konkrét esetekről lévén szó, ebben a kérdéskörben megfelelő súlyt kell helyezni a statisztikai adatok áttekintésére is. Ez is segítheti a szentszéki döntések lehetséges hatásainak elemzését a vizsgált jogintézmények identitására nézve.

6) A fent említettek mellett tudományos figyelemre tarthat számot a későbbiekben néhány rokon jogintézmény is. Így például a katolikosz jogi figurája, mely – a mp. *Cleri Sanctitati*-ban a „nagyérsekkel" lényegében azonosított[929] – hivatal Keleti Kódexből történő mellőzését napjainkban is több szerző kifogásolja. Érveikben – melyek célja a CCEO esetleges revíziója esetén a nevezett titulus újrafelvétele a közös jogba – a cím ősiségét és jelentőségét hangsúlyozzák. Emellett hivatkoznak az első keleti kodifikációban szereplő állásfoglalásokra is. Ezek a tények jelen témánk szempontjából is jelentőssé teszik e jogintézmény további vizsgálatát.

[929] Vö. CS 335. kán. 1. §: *Archiepiscopo aequiparatur Catholicus qui titulo Patriarchae non gaudet.*

Következtetések és összefoglalás

Jelen kutatás kiindulópontja egy közelmúltban megjelent tanulmány, melynek szerzője fő megállapításai között rámutat, hogy a jelenleg nagyérseki rangú egyházak tekintetében szembeszökő különbség mutatkozik a hatályos jog és a tényleges szentszéki gyakorlat között. Célunk e disszonancia hátterének alaposabb megértése a nagyérsek jogi figurájának kialakítására tett első kísérletek vizsgálatával.

Maga a nagyérsek titulus mindössze szűk egy évszázada jelent meg először a kánonjogi terminológiában, illetve a hozzá kötődő hivatal is modern jogintézmény, melynek tényleges megszilárdulására további évtizedeket kellett várni. E dolgozatban a kérdéses jogintézmény (1) távolabbi jogtörténeti előzményeinek feltárása mellett (2) elsősorban a hozzá kapcsolódó kezdeti szabályozásra vonatkozó különböző álláspontokat és véleményeket igyekeztünk megvizsgálni, (3) továbbá bemutattuk azon keleti katolikus közösségek korabeli jogi helyzetét, melyek érintettek voltak a kérdésben. (4) Az első keleti kodifikáció eredményeként 1957-ben kihirdetett motu proprio *Cleri sanctitati* szövegében ugyan nem alkalmazták explicit módon a nagyérsek kifejezést, a kommentátorok egyöntetű álláspontja azonban azt mutatja, hogy a korabeli kánonjogi doktrínában már elfogadott volt az ilyen típusú egyházfő megléte, és a motu proprio 324-339. kánonjaiban említett 'érsek' ténylegesen a nagyérsek jogi figuráját jelöli. Ebből adódóan jelen dolgozatban a fent említett kánonok is elemzésre kerülnek, különös tekintettel a pátriárkai és metropolitai hivatalokkal való különbségekre és hasonlóságokra, illetve a nagyérseki szék betöltését érintő normákra.

Jelen értekezésben az alábbi kérdésekre igyekeztünk megfelelő válaszokat adni:

- Mely szempontok indokolták a hierarchikus tipológia bővítését és egy új típusú egyházfő beillesztését a készülő keleti kódexbe?
- Milyen jogforrásokat jelöltek ki a nagyérsek jogi figurájának alapjául az első keleti kodifikáció során?
- Milyen jogi környezetben találták magukat azok a keleti katolikus közösségek, melyek egyházfője kapcsán felmerült az új típusú hierarcha kodifikációja?
- Mennyiben határozta meg az első keleti kodifikáció idején uralkodó ekkleziológiai modell a kérdéses főpásztorra vonatkozó normák kialakítását?

- Milyen szempontok és kérdések merültek fel a vizsgált egyházfőt illető kodifikációs disputák során?
- Az első keleti kodifikáció dokumentumai kezdetben „Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale” munkacímmel utaltak a szóban forgó egyházfőre. Mennyiben valósult meg a nagyérsek jogi alakzatának a pátriárkákéhoz való közelítése a kihirdetett kánonokban?

1) Mely szempontok indokolták a hierarchikus tipológia bővítését és egy új típusú egyházfő beillesztését a készülő keleti kódexbe?

A 20. század első felében, különösen az első keleti kodifikáció munkálatai során egyre világosabbá vált, hogy szükséges a keleti katolikus közösségek hierarchikus berendezkedésének felülvizsgálata. Ennek egyik oka az volt, hogy az érintett közösségek viszonylatában a *metropolita* titulus többféle, különböző jogkörökkel rendelkező főpapot is jelölt. Az úgynevezett ’egyszerű’ metropoliták mellett ugyanis voltak olyanok, akik az uniókat követően a Szentszék jóváhagyásával megtarthatták a hivataluk által korábban gyakorolt jogkörök zömét, illetve *Archiepiscopus et Metropolita* címet viseltek, és lényegében a pátriárkákhoz hasonló jogkörökkel bírtak. A kodifikátorok a terminológiai konfúzió feloldásában jelölték meg a készülő kódex egyik előnyét, és ennek érdekében igyekeztek tisztázni a kérdéses fogalmakat. Így fontosnak tartották, hogy megfelelő titulust találjanak e minősített jogkörökkel rendelkező metropoliták számára, illetve rögzítsék a rájuk vonatkozó szabályozást. Az első keleti kodifikáció aktáiból kitűnik, hogy a konzultorok és a szerkesztőbizottsági tagok többsége emellett foglalt állást, azonban nem hiányoztak a kritikus hangok sem. Felmerült, hogy valóban szükséges-e egy új típusú egyházfő kódexbe illesztése, amennyiben a korszakban sokak szerint mindössze egyetlen (ti. a román) közösséget érinti a kérdés, a kodifikátorok többsége azonban ennek ellenére is a szóban forgó egyházfő kodifikálása mellett foglalt állást.

A kánonjogi szakirodalom 20. század első évtizedeiben született két distinkciója – a nagyobb és kisebb pátriárkák, illetve a metropolita és a címzetes érsekek közötti különböztetés –, alapján fogalmazta meg alábbi előterjesztését Cyril Korolevskij. Bár a szakirodalom sokáig Acacius Coussától eredeztette a „nagyérsek” kifejezést, valójában

Korolevskijnél már 1930-ban feltűnt az elnevezés. Az első keleti kodifikáció során készített egyik tanulmányában ugyanis Korolevskij említette elsőként a „nagyérsek” (*Archiepiscopus maior*) kifejezést, amikor a nagyobb és kisebb érsekek közötti – legalább didaktikai okokból történő – distinkció bevezetését javasolja. Korolevskij tanulmánya szerint az érsekek között „nagyérsek” csakis az, aki pátriárkai joghatósággal felruházott valódi egyházfő, akinek olyan valódi metropoliták esnek kormányzati hatalma alá, akiknek a maguk részéről is szuffragáneus püspökök vannak alárendelve. A szerző egyébként később maga is kifejezte kétségét azt illetően, hogy a jelen időszakban az új típusú egyházfőnek egyszerű püspökökön túli szuffragáneusai (ti. metropoliták) lehetnének. Hozzátette, a jövőben ez változhat, de a Kódex a jelen helyzetre való alkalmazásra, nem pedig egy hipotetikus jövőre nézve készül.

2) Milyen jogforrásokat jelöltek ki a nagyérsek jogi figurájának alapjául az első keleti kodifikáció során?

A mai szóhasználattal nagyérsekinek nevezett egyház és hivatal jogi alakzatának kialakításában már az első keleti kodifikáció során is nagy jelentőséget kapott, hogy ez utóbbit végül melyik antik szupraepiszkopális funkcióval hozzák összefüggésbe. Míg később, a II. Vatikáni Zsinatot követő keleti kodifikáció során a nagyérsek jogi figurájának kijelölése kapcsán elsősorban olyan jellegű források kerültek a középpontba, melyek az adott jogi alakzat hivatalát inkább vikáriusi jellegű hivatalokkal hozták párhuzamba, addig a jelen dolgozatban vizsgált időszakban a kodifikátorok a vizsgált hivatal jogelődjét az első évezred autokefál érsekeiben, illetve az akkor még kiterjedt jogkörökkel rendelkező metropolitákban vélték megtalálni. A dolgozat első részében éppen ezért az első évezred egyes szupraepiszkopális és szuprametropolitai struktúráit tekintettük át, ezáltal igyekezvén bemutatni a nagyérsek jogi figurájának történeti és jogi gyökereit.

Egyes szerzők felhívják rá a figyelmet, hogy az Efezusi Zsinat utáni időszakban már megkülönböztethető volt az autokefál/önálló érsekek két különböző típusa, melyek közül kisebb érseknek számítottak azok a püspökök, akik saját metropolitájuk fennhatósága alól kiválva az érseki címmel felékesítve közvetlenül a pátriárkának voltak alárendelve. Nem voltak azonban valódi metropoliták, hiszen nem tartoztak

fennhatóságuk alá más püspökök. A nagyobb érsekek viszont valódi metropoliták voltak, akiknek társprovinciális – mai szóval szuffragáneus – püspökeik voltak, és akik az érseki címmel felruházva, önállóan kormányozták egyházi tartományukat. Az első, aki ilyen értelemben autokefáliával rendelkezett, a ciprusi Konstancia püspöke volt. Eredeti függetlenségét az antiókhiai pátriárkától az Efezusi Zsinat (431) is elismerte, majd azt Zénón császár (474-491) és a Trulloszi Zsinat 39. kánonja is megerősítette. A nagy keleti egyházszakadás óta az akatolikus oldalon megszaporodtak az ilyen autokefál érsekségek, míg katolikus részről ez a titulus – annak következtében, hogy az autokefália modern értelme gyakorlatilag a római pápától való függetlenséget is implikált – teljes mértékben használaton kívül volt. Az elnevezéstől eltekintve azonban a keleti katolikus egyházakban is léteztek olyan metropoliták, akik a katolikus egyházzal egyesülve a Szentszék jóváhagyásával megtarthatták a korábban gyakorolt jogkörök zömét, illetve „*Archiepiscopus et Metropolita*" címet viseltek, és lényegében kvázi-patriarkális jogkörökkel bírtak, tehát megfeleltek annak a jogi alakzatnak, amit ma nagyérseknek nevezünk. A szakirodalom itt elsősorban a román és ukrán egyházfőkre utal. A fentiek alapján az alábbi három jellemző határozta meg kezdetektől a nagyérsek jogi figurájának jogelődjét: 1. elsősorban metropolita, 2. aki kvázi-patriarkális joghatósággal rendelkezik, 3. és a pátriárkai egyházaktól független.

E szempontok alapján vizsgáltuk meg – elsősorban a szent kánonok szem előtt tartásával – az első évszázadban megfigyelhető szupraepiszkopális és szuprametropolitai struktúrákat. a) Miután az Egyház törvényes elismerést nyert a Római Birodalomban, hamar elkezdett saját adminisztratív szervezete a római struktúrákhoz igazodni. A provinciák székvárosai (metropolis) ezentúl nem csak politikai és gazdasági, hanem egyházi szempontból is kitünetett szerepet kaptak. A kereszténység terjedése a városokon kívül is egyre erőteljesebb lett, de a tekintély és a kormányzati hatalom a nagyobb városok püspökeinél maradt. A metropoliták olyan püspökök voltak, akik egy nagyobb terület, általában egy római provincia felett gyakoroltak felügyeletet. Hozzá kell tenni, hogy ezeket a püspököket már az I. Niceai Zsinat előtt is metropolitáknak nevezték. Az antik metropoliták legjelentősebb jogkörei a püspöki székek betöltése kapcsán, illetve a szinódusi folyamatok moderálásában mutatkoztak meg. Az előbbit illetően már az I. Niceai Zsinat elrendelte, hogy a tartományban megürült püspöki székek esetén a metropolita illetékes a választás

levezetésére, illetve a megválasztott püspök felszentelésére és beiktatására; míg a szinódusok kapcsán már az antik időktől megillette őket az évenként megtartandó tartományi szinódus összehívása és az azon való elnöklés.

b) Az ókori egyházfegyelem egyes normái alátámasztják, hogy a pentarchia kifejődésével egyidejűleg, már a negyedik század közepétől megfigyelhető a metropoliták feletti joghatóság szinodális formában történő gyakorlata. Ebben az értelemben utal a 341-es antiókhiai zsinat 12. kánonja a „püspökök nagyobb zsinatára", mely tehát több tartomány püspökeit és metropolitáit is magába tömöríthette.

c) Az érsek elnevezés először Nagy Szent Atanáznál tűnik fel a 4. század közepén, aki közvetlen elődjére (Alexander, 312-328) alkalmazta ezt a titulust. Nyugaton az érseki titulus a 7. századig ismeretlen volt. Korolevskij megjegyzi, hogy még a thesszaloniki metropolita – aki évszázadokon át a pápa helynökeként igazgatta Illyricum provinciáit – sem volt felruházva érseki címmel. A szakirodalom alapján az alábbi négy fő pontban jelölhetők meg a keleti egyházak élén álló érsekek karakterisztikus jegyei: 1. Saját szuffragáneusai mellett joghatósága alá tartozik több (sic!) metropolita is, akiknek a maguk részéről is vannak szuffragáneusaik. (Korolevskij erre tökéletes példaként az Ohridi Érsekségét hozza, mely a bizánci érában a saját szuffragáneus eparchiákat magában foglaló érseki tartományon kívül öt szuffragáneusokkal rendelkező és további négy autokefál metropóliát egyesített.); 2. Teljes jogi függetlenséggel bírt minden más joghatóságtól az egyetemes egyház legfőbb központját kivéve (mely ortodox nézet szerint az egyetemes zsinat, katolikus felfogás szerint pedig a római pápa vagy a vele egységben lévő és általa jóváhagyott egyetemes zsinat). Ezzel együtt minden érsek rendelkezett saját szinódussal, melyek összetétele változó lehetett az egyes egyházaknál, de mindegyiknél jelen volt. 3. A pátriárkai joghatóság teljességével van felruházva. Az egyház élén álló érsek (*Arcivescovo Capo di Chiesa*) nem bír ugyan pátriárkai megnevezéssel, azonban *de facto* pátriárka. Legfeljebb arra lehet kötelezve – ahogy azt például a sínai-hegyi Szent Katalin-monostor esetében látjuk –, hogy felszentelését a neki autonómiát adó pátriárkától kérje, és hogy őt a liturgiában kommemorálja.; 4. A negyedik karakterisztikus jegy bizonyos tiszteletbeli kiváltságokban nyilvánul meg: ilyen az „Őboldogsága" megnevezés használata, a fehér öltözet, stb.

3) **Milyen jogi környezetben találták magukat azok a keleti katolikus közösségek, melyek egyházfője kapcsán felmerült az új típusú hierarcha kodifikációja?**

A korabeli szerzők többsége a román és az ukrán (rutén) egyházfők kapcsán tárgyalta a kérdéskört, azonban Cyril Korolevskij több ízben is említi ezek mellett a szír-malabár és a szír-malankár közösségeket, kijelölve ezáltal azt a négy egyházat, melyek fejeit a nagyérseki titulus potenciális viselőiként azonosított, ahogy az évtizedekkel később valóban meg is történt. A vonatkozó dokumentumok alapján e közösségek esetében már az első keleti kodifikáció során felmerült a nagyérseki rang megadásának lehetősége,

A vizsgált egyházfők első keleti kodifikáció idején mutatkozó jogállásának megértéséhez két kontextusban érdemes megvizsgálni az érintett egyházakat. Egyrészt szükségesnek tűnik újra áttekinteni az egyesülésük körülményeit, tudniillik, hogy mely feltételekkel köttettek meg a vonatkozó uniók, illetve milyen jogokat biztosítottak azok az egyes egyházfőknek. Másrészt elengedhetetlen az uniók megkötését követő jogforrások értelmezése is, lévén, hogy ezek jelölik ki az érintett közösségek kodifikáció idején meglévő kánoni státuszát. Jóllehet nem hiányoztak a kodifikációs disputákból azon szakértői álláspontok, melyek felhívták a figyelmet a készülő kódex esetleges későbbi történésekre – elsősorban a további keleti közösségek remélt uniójára – való alkalmazási lehetőségeinek lényeges szempontjaira, a kiindulópont mégis az volt, hogy a kánonok kialakításában a keleti egyházak aktuális helyzetét kell figyelembe venni.

E szempontok alapján vizsgáltuk meg tehát a Korolevskij által is többször említett négy keleti katolikus közösséget, melyeket az első keleti kodifikáció idején az alábbiak jellemezték.

Az ukrán egyházfő a breszti unió megkötésekor az antik metropolitákhoz hasonlóan és a helyi rendelkezések értelmében igen kiterjedt jogkörökkel rendelkezett, ezeket azonban a későbbi helyi zsinatok jelentősen visszaszorították. Ilyen értelemben a román egyházban a szent kánonok ismeretének és hatályossága tudatának köszönhetően az egyházfő jobban megfelelt az antik metropoliták, illetve autokefál érsekek jogi figurájának, mint a lembergi metropolita. A román görögkatolikus metropolita kánonjogi helyzete ugyanis számottevően különbözött az első keleti kodifikáció idején

az ukrán egyházfőétől. Míg ez utóbbi metropolita jogköreit tekintve a zamoscsi és lembergi zsinatoknak és az 1925-ös lengyel konkordátumnak betudhatóan az egyszerű latin metropolitákkal asszimilálódott, addig a román görögkatolikus egyházfő továbbra is igen kiterjedt jogkörökkel rendelkezett a helyi zsinati jogalkotásnak köszönhetően. Ez utóbbi hiteles módon igyekezett a szent kánonok által metropoliták részére elismert jogköröket a román metropolitának is biztosítani. Ebben nagy szerepe lehetett a román egyházban még az unió előtt keletkezett normagyűjteménynek, mely 1652-ben jelent meg 'Pravila Magna' címmel. Ebben az első évezred kánoni gyakorlatának megfelelően került rögzítésre a metropoliták joghatósága. Jóllehet a gyulafehérvári unió után a Pravila katolikus részről nem került hivatalos elfogadásra, a gyakorlatban azonban a román katolikusok körében is meghatározó és nagy tekintélynek örvendő normagyűjteménynek számított, így a tartományi zsinatok döntéseiben is kiemelt jelentősége volt. A többségében 1872-es balázsfalvi tartományi zsinat által meghatározott, román érsek-metropolitai jogkörök megfelelő kiindulópontot szolgáltathattak a nagyérsek jogi figurájának kodifikációjához.

A Katolikus Egyházzal az első keleti kodifikáció kezdetének időszakában unióra lépett malankár katolikus közösség ekkoriban nem bírt precíz jogszabálygyűjteménnyel. Annyit biztosan tudhatunk, hogy amikor Mar Theophilost püspökké választották, akkor Mar Ivanios betániai metropolita szuffragáneusa lett, akinek engedelmességet fogadott, illetve akitől a püspökszentelést elnyerte a 'systatikon'-nal, vagyis a beiktatási okiratával együtt. A malankár hierarciát felállító, 1932-es *Christo Pastorum Principi* kezdetű apostoli konstitúció mindössze annyit rögzít, hogy a metropolita ugyanazokkal a jogokkal és kiváltságokkal bír, melyeket a közös jog (Korolevskij véleménye szerint a kifejezésen a latin jogot értették) és a szír-antiókhiai patriarkátus hatályos és törvényes jogszokásai számára biztosítanak. Általánosságban ugyanez figyelhető meg a konstitúció egyéb pontjain is, például amikor azt említi, hogy a metropolita ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel bír, mint más metropoliták, Korolevskij szerint egyértelműen a latin metropolitákéra utal.

A szír-malabár katolikusok számára ugyanebben az évben állította fel *Romani Pontifices* kezdetű apostoli konstitúciójával a saját hierarchiát XI. Piusz pápa Ernaculum metropolitai rangra emelésével, melynek Trichtur, Changanacherryi és Kottayam lettek a szuffragáneusai. Lényegében e konstitúció jelöli ki a szír-malabár

egyház első keleti kodifikáció idején fennálló alkotmányos jogrendjét. A rendelet a metropolita és szuffragáneus püspökök számára is biztosítja mindazon jogokat és kiváltságokat, melyek a szír-malabár egyház legitim előírásai és törvényes jogszokásai alapján őket megilletik. Mivel azonban a szír-malabár közösségben nem voltak konkrét és általánosan elfogadott törvények és szokások, nehéz meghatározni, milyen jogkörök vonatkoznak a konstitúció értelmében a metropolitára és a többi püspökre. Az egyes vikariátusok területén jellemzően minden püspök megalkotta saját részegyházának statútumát, melyek alapját többnyire az erősen latinizáló szándékú Mellano-féle statútumok adták, kiegészítve a pápai rendelkezésekkel és a keleti kongregáció egyes előírásaival. Továbbá, mivel a szír-malabár egyház részleges joga nem volt kidolgozott, a püspökök általában az 1917-es latin Egyházi Törvénykönyv előírásait követték az alkotmányjogi normák megalkotásakor. A hierarchia felállítása mindenképpen örömteli esemény volt a szír-malabár katolikus történetében, azonban a latin jogforrások alapján létrehozott hierarchikus struktúra jobban megfelelt a latin mintának, mint a keletinek. A malabár katolikus érseket a román vagy ukrán egyházfőkkel szemben az első keleti kodifikáció során a legtöbb kodifikátor nem tekintette 'rítusfő' metropolitának, hivatalában inkább a latin metropoliták jogi figuráját látták, a metropólia pedig lényegében a latin egyháztartományok mintáján alapult. A metropoliták és a püspökök gyakorlatilag azokkal a jogkörökkel, kiváltságokkal és kötelességekkel bírtak, melyeket az 1917-es Egyházi Törvénykönyv a latin főpapok vonakozásában előírt.

4) Mennyiben határozta meg az első keleti kodifikáció idején uralkodó ekkleziológiai modell a kérdéses főpásztorra vonatkozó normák kialakítását?

Az első keleti kodifikáció egyháztani hátterét, illetve a mp. *Cleri sanctitati*-ban megjelenő felsőbb kormányzati hatalom természetét az I. Vatikáni Zsinat tanítása jelöli ki. Ennek értelmében az Egyházban a legfőbb hatalom letéteményese isteni jogon a római pápa, a köztes kormányzati hatalom minden formája pedig a primátusi hatalomból való, különböző mértékben történő részesedés okán értelmezhető. E ténynek köszönhető, hogy – jóllehet az első keleti kodifikáció szempontrendszerével kapcsolatban határozott iránymutatást adott az azt elindító XI. Piusz pápa, amennyiben

meghatározta, hogy az autentikus keleti hagyományok figyelembevételével egyidejűleg el kell kerülni a latinizáció leghalványabb árnyékát is – az 1957-es motu proprio alkotmányjogi részei az autentikus keleti fegyelem helyett inkább az I. Vatikánum centrális egyházképét helyezték előtérbe. A latinizáció elkerülésének sikertelensége megmutatkozik többek közt a metropolitákra vonatkozó kánonok párhuzamos helyeinek hasonlóságában is, mely tényt nem árnyalja az a módszertani megoldás sem, hogy a keleti verzió lábjegyzeteiben – mintegy ornamentális elemként – elsősorban keleti forrásokat tüntettek fel.

A korábbi jog értelmében a római pápa szabadon nevezheti ki a nagyérseket, vagy jóváhagyhatja a kánonilag megválasztott személyt az adott részegyház vezetésére.[930] A kánon szövegének sorrendjében szembetűnő az I. Vatikáni Zsinat egyháztana: a szupraepiszkopális és a szuprametropolitai hatalom e teológiai értelmezés szerint a római pápa legfőbb hatalmából való részesedésként (*participatio*) jelenik meg. A római pápa legfőbb primátusi hatalmánál fogva bárkire szabadon rábízhat egy egyházi hivatalt bárhol a világon, így szabadon kijelölheti a megüresedett (nagy)érseki szék betöltésére az általa megfelelőnek ítélt személyt, illetve dönthet úgy is, hogy elfogadja a választó szinódus által törvényesen megválasztott jelöltet. A megválasztott személy csak onnantól jogosult hivatala gyakorlására (*ius in re*), miután megválasztását a római pápa megerősítette.

5) Milyen szempontok és kérdések merültek fel a szóban forgó egyházfőt illető kodifikációs disputák során?

Dolgozatunkban igyekeztünk jobban megérteni, majd ismertetni azokat a folyamatokat és szempontokat, melyek a nagyérsek jogintézményének kodifikációjában szerepet játszottak. Ehhez elsődleges forrásként a kodifikációs bizottság máig feldolgozatlan aktáit tekintettük át. Amint az az egyes plenáris ülések jegyzőkönyveiből és egyéb dokumentumokból nyilvánvalóan kitűnik, az első keleti kodifikáció szerkesztőbizottságának komoly kihívást jelentett egy olyan egyedi titulus kijelölése,

[930] CS 325. kán. 1. §: *Archiepiscopum Romanus Pontifex libere nominat aut legitime electum confirmat atque praeficit peculiari ecclesiae.*

mely azokra lenne alkalmazva, akik egy nem-pátriárkai egyház egyházfői. A kodifikáció során az egyes előterjesztések egészen változatos titulusok használatát javasolták, melyek közt a prímás, az exarcha, a katolikosz és mafrin is felmerült, melyekkel lényegében ugyanazt a jogi figurát kívánták jelölni.

Az első keleti kodifikáció szerkesztőbizottsága a tizenkilencedik plenárián tárgyalta bővebben a kvázi-patriarkális joghatósággal felruházott metropoliták – más néven 'rítusfő metropoliták' – jogi alakzatát, illetve annak a készülő keleti kódexbe való beillesztésének kérdését. Korábban, az 1936-os szövegtervezetben az általunk vizsgált jogi figura a *Metropolita ritui praeposito* néven szerepel, az előkészítő tanulmányokban pedig az *Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae proprii iuris*, illetve az *Archiepiscopus et Metropolita* elnevezéseket találjuk. A kezdetben „Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale" munkacímmel jelölt jogi alakzat tekintetében a konzultorok részéről különböző szakvélemények születtek a vizsgált egyházfő titulusára, kijelölésének módjára, illetve jogköreire vonatkozóan. Jelen munkában áttekintettük és esetleges kommentárokkal láttuk el e konzultori véleményeket, melyeket igyekeztünk rendszerezve összehasonlítani is.

A szerkesztőbizottság konzultorai feladatul kapták tehát, hogy foglaljanak állást a vizsgált jogi figura elnevezésére és kijelölésének módjára vonatkozólag. A szóban forgó főpap elnevezését illetően több lehetőség is felmerült (*Archiepiscopus ritui praepositus / qui ritui praeest; Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae proprii iuris; Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae peculiari proprii iuris; Archiepiscopus et Metropolita; Archiepiscopus cum iurisdictione quasi patriarchale; Archiepiscopus Maioris; Archiepiscopus Primas / Primate; Metropolita cum iurisdictione quasi patriarchale; Metropolita cum iurisdictione quasi archiepiscopale; Metropolita Capo Rito; Exarcha; Catholicus; Maphrianus*), a legerősebb érvek mégis Korolevskij eredeti javaslata, a „nagyérsek" titulus bevezetése mellett szóltak.

Az 1940. június 26-i ülés jegyzőkönyve is fontos tanulságokkal szolgál a nagyérsek jogi figurája alakulásának megértéséhez. A dokumentumot áttanulmányozva egészen meglepő alternatívákkal is találkoztunk a szóbanfogó jogintézményre vonatkozólag, így például az egyik magasrangú bíboros felvetette, hogy a kérdés megoldása – tudniillik, hogy mi legyen azon metropolitákkal, akik az „egyszerű" metropolitákhoz képest

minősített jogkörökkel bírnak –, akár az is lehetne, hogy a fent nevezettek *lemondanak e többletjogaikról*, és jogköreik az egyszerű metropolitáknak a közös jog által biztosítottakra korlátozódnának. Ezt a javaslatot elvetették, mondván, hogy ezt az unió idején esetleg meg lehetett volna tenni, utólag leszűkíteni a legitim jogköröket azonban semmiképpen nem egyszerű.

A plenária jegyzőkönyvének tanúsága szerint a jelenlévők többnyire egyetértettek abban, hogy a vizsgált egyházfő pátriárkákkal való lényegi azonosítása – mind elnevezésében, mind jogkörének kiterjedtségét illetően – kerülendő.

6) **Az első keleti kodifikáció dokumentumai kezdetben „Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale" munkacímmel utaltak a szóban forgó egyházfőre. Mennyiben valósult meg a nagyérsek jogi alakzatának a pátriárkákéhoz való közelítése a kihirdetett kánonokban?**

A korábbi jog nagyérsekre vonatkozó definíciója szerint a metropoliták közül kiemelkedik az érsek, akinek méltósága a római pápa vagy az egyetemes zsinat által meghatározott vagy elfogadott, patriarkátuson kívüli metropolitai székhez kötődik. A nagyérsek tehát definíciója szerint elsősorban metropolita. Az első keleti kodifikáció eredményeként kihirdetett motu proprio-k vonatkozó kánonjainak együttes olvasatából jól kirajzolódik, hogy a nagyérsek jogi figurája kiterjedtebb jogkörökkel rendelkezik, mint az egyszerű metropoliták. Azonban a pátriárkák által bírt, még ezeken is túlmutató többletjogok arra engednek következtetni, hogy a nagyérsek esetében talán túlzó lehet a kvázi-pátriárka jelző elismerése. Mint az összehasonlításból kitűnik, a pátriárkák jogkörei számos tekintetben túlmutatnak a nagyérsekéin. Ez a differencia megmutatkozik a püspökök és más klerikusok, illetve a szerzetesek felett gyakorolt joghatóságban, az egyes kiváltságokban, az egyházfők által megadható felmentésekben, illetve az egyházuk határán kívül gyakorolható egyes jogkörökben is. Mindezekben jelentős eltérés mutatkozik a két hivatal között. Összességében elmondható, hogy a nagyérsek a korábbi jog értelmében egy potenciálisan metropoliták feletti jogkörökkel felruházott egyházfő, aki számos pátriákákhoz hasonló jogi sajátossággal bír. Ezek azonban tételesen rögzítésre kerültek, azaz csak annyiban hasonlított hatalma a

pátriárkáéhoz, amennyiben ez kifejezetten említésre került, szemben a hatályos jogban megjelenő doktrínával, mely a már II. Vatikáni Zsinat által előrevetített módon a nagyérsek lényegében pátriárkával megegyező jogállását nyilvánította ki. A jogvélelem tehát megfordult: míg a korábbi jogban a nagyérseki és a pátriárkai hivatal különbözősége mellett állt, tudniillik, hogy azok csak annyiban hasonlítottak egymásra, amennyire azt a jog kifejezetten állította, még ha sok tekintetben azonos vagy hasonló jogköröket is ruházott a két jogi figurára, addig az Orientalium Ecclesiarum 10. pontja és főként a Keleti Kódex 152. kánonja értelmében bizonyos kivételektől eltekintve a nagyérseki és a pátriárkai hivatal egymáshoz való hasonlítása mellett áll.

A nagyérsek jogi alakzatának kodifikációs kísérleteiben a titulus kijelölése mellett kiemelt kérdésként jelent meg a szóban forgó egyházfő kijelölésének menete is. Ez utóbbi kérdéskör fontos ekkleziológiai vonatkozásokkal bír, melyekre jelen dolgozatban is igyekeztünk rámutatni. Ahogy láttuk, az egyes közösségekben megjelenő autonómia mértéke már az antik korban és azóta is szervesen összefügg a saját egyházfő kijelölésében megmutatkozó önállósággal. Éppen ezért a mp. *Cleri sanctitati* nagyérsekekre vonatkozó rendelkezéseinek áttekintése során külön figyelmet fordítottunk a nagyérseki szék betöltésének módjára, lévén, hogy e tekintetben (is) differencia mutatkozik a pátriárkai és a nagyérseki egyházak között: amíg a nagyérseket a korábbi jog értelmében a római pápa szabadon kinevezheti, vagy jóváhagyhatja a választó szinóduson történő megválasztását, addig a pátriárka esetében az előbbi opció nem szerepel a vonatkozó kánonban, tehát a pátriárkát a főszabály szerint mindig a szinódus választja. Emellett a megválasztott nagyérseknek a proklamáció és intronizáció előtt szüksége van a római pápa megerősítésére, hogy hivatalát betölthesse, akkor is, ha már püspökké van szentelve; míg a megválasztott pátriárka esetében a konfirmáció csak abban az esetben szükséges, ha a megválasztott személy nem volt korábban püspökké szentelve. A nagyérsek megválasztásának megerősítését előíró kánon egyik jogforrását a breszti unióhoz kapcsolják, melynek a VIII. Kelemen pápa által 1596. február 23-án kiadott, *Decet Romanum Pontificem* kezdetű bullájában szereplő előírásai alapján az ukrán érsek-metropolitát a tartomány püspökei választják meg, a választás eredményét pedig a római pápa erősíti meg. A pápai megerősítés szükségessége és a pallium kötelező kérése az ukrán egyház vonatkozásában később is több alkalommal előírásra került. Az ukrán metropólia helyreállítására vonatkozó 1807-

es rendelkezés ismét megerősítette a korábbi szabályozást, mely szerint az érsek-metropolita megválasztására a tartományi püspökök voltak az illetékesek, a választást pedig a római pápa erősítette meg.

A nagyérsek törvényes megválasztása pápai megerősítésének szükségességét előíró, mp. *Cleri sanctitati* 325. kánonjához fűzött hivatkozásokban megjelölt további források többsége valóban alátámasztani látszik e megerősítés jogtörténeti eredetét és legitimitását, azonban érdekes módon az egyik hivatkozott forrás mintha ennek ellentmondani látszana. A Trulloszi Zsinat 39. kánonja ugyanis épp az Efezusi Zsinat 8. kánonját erősíti meg, melynek értelmében a ciprusi érsek megválasztása nem szorul semmiféle felsőbb kormányzati aktussal történő jóváhagyásra vagy megerősítésre, amint arra jelen dolgozatban is rámutattunk. Az érintett kánonhoz fűzött további forrásmegjelölések ezzel szemben valóban olyan aspektusokra mutatnak rá, melyek alátámasztják a nagyérsekválasztás felsőbb jóváhagyásának szükségességét. Fent említettük a breszti unió kapcsán az ukrán egyházfő kijelölését illető szabályozást, emellett a tirnovai érsekséghez és a 13. századbeli ciprusi egyházhoz kapcsolódó jogtörténeti tények szerepelnek pápai megerősítés szükségességét alátámasztandó források között.

Mindezek alapján elmondható, hogy jóllehet a nagyérsekválasztás pápai megerősítésének szükségessége mellett a fentiek alapján jelentős történelmi érvek mutatkoztak, a ciprusi egyház antik példája arra is rámutat, hogy ez a kitétel nem állt teljes harmóniában az első évezred keleti hagyományaival.

Summary

The starting point of this research was a recently published study, the author of which points out, among his main findings, that there is a striking difference between the current doctrine and the practice of the Holy See with regard to the churches whose heads currently hold the rank of major archbishops. Our aim is to gain a more thorough understanding of the background to this dissonance by examining the first attempts to regulate the juridical figure of the major archbishop.

The title 'major archbishop' (*Archiepiscopus maior*) itself first appeared in canon law terminology less than a century ago, and the office associated with it is also a modern legal institution, the actual consolidation of which took several more decades. In this paper, in addition to (1) exploring the more distant historical antecedents of the juridical figure in question, we have primarily attempted to (2) examine the different positions and opinions regarding the initial regulation related to it, and we have also (3) presented the contemporary legal situation of the Eastern Catholic communities that were involved in the issue. Although the term 'major archbishop' was not explicitly used in the text of the motu proprio *Cleri sanctitati* promulgated in 1957 as a result of the first Eastern codification, the unanimous position of commentators shows that the existence of this type of hierarch was already known in the canon law doctrine of the time, and the 'archbishop' mentioned in canons 324-339 of the motu proprio actually denotes the juridical figure of the Major Archbishop. Therefore, in this thesis, the above-mentioned canons will also be analysed, with particular attention to the differences and similarities with the patriarchal and metropolitan offices, as well as the norms concerning the election of the Major archbishop.

In this dissertation, we have tried to provide appropriate answers to the following questions:

- What reasons justified the expansion of the hierarchical typology and the inclusion of a new type of hierarch in the Eastern Code that was being prepared?

- What legal sources were designated as the basis for the juridical figure of the major archbishop during the first Eastern codification?

- What legal environment did those Eastern Catholic communities, in whose head they envisioned the future bearer of the title 'major archbishop', find themselves in?

- To what extent did the ecclesiological model prevailing at the time of the first Eastern codification determine the development of norms relating to the hierarch in question?

- What aspects and questions arose during the codification disputes regarding the major archbishops?

- The documents of the first Eastern codification initially referred to the hierarch in question with the working title "*Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale*". To what extent was the juridical status of major archbishops brought closer to that of patriarchs in the promulgated canons?

1) What aspects justified the expansion of the hierarchical typology and the inclusion of a new type of hierarch in the Eastern Code that was being prepared?

In the first half of the 20th century, especially during the work on the first Eastern codification, it became increasingly clear that the hierarchical organization of the Eastern Catholic communities needed to be revised. One reason for this was that, in the context of the communities concerned, the title of metropolitan designated several bishops with different powers. In addition to the so-called 'simple' metropolitans, there were those who, after the unions, were allowed to retain most of the powers previously exercised by their office with the approval of the Holy See, or who bore the title *Archiepiscopus et Metropolita* and essentially had quasi-patriarchal powers. The codifiers, who identified one of the advantages of the new code in the resolution of terminological confusion and sought to clarify the concepts in question, considered it important to find an appropriate title for these metropolitans with qualified powers and to establish the regulations applicable to them. The files of the first Eastern codification show that the majority of the consultors and the members of the editorial board took a position in this regard, but there was no shortage of critical voices either. It was raised whether it was really necessary to include a new type of patriarch in the code, since, according to many, the issue concerned only one (i.e., the Romanian) community at that

time, but the majority of the codifiers nevertheless took a position in favour of codifying the new institution.

Cyril Korolevskij formulated his following proposal based on two distinctions in the relevant canon law literature that emerged in the first decades of the 20th century – the distinction between major and minor patriarchs, and between metropolitans and titular archbishops. Although the literature for a long time attributed the term "Major archbishop" to Acacius Coussa, in fact the term already appeared in Korolevskij's work of 1930. In one of his studies on the first Eastern codification, Korolevskiy first mentions the term "Major Archbishop" (*Archiepiscopus maior*) when he proposes the introduction of a distinction between major and minor archbishops, at least for didactic reasons. According to Korolevskij's study, among archbishops, a "major archbishop" is only that one who is a real head of the church endowed with patriarchal jurisdiction, under whose governmental authority real metropolitans fall, who in turn have suffragan bishops subordinate to them. Incidentally, the author himself later expresses his doubts as to whether, at the present time, the new type of hierarch could have suffragan bishops (i.e. metropolitans) other than simple bishops. He adds that this may change in the future, but the Code is prepared for application to the present situation, not for a hypothetical future.

2) What legal sources were designated as the basis for the juridical figure of the major archbishop during the first Eastern codification?

In the development of the legal structure of the office, which is now called Major archbishop, great importance was attached to the first Eastern codification, which ancient supra-episcopal function the latter was ultimately associated with. While later, during the Eastern codification following the Second Vatican Council, sources that compared this juridical figure to vicarious offices were the focus of attention in connection with the designation of the legal figure of the archbishop, in the period examined in this thesis the codifiers believed that the legal predecessor of the office in question was found in the autocephalous archbishops of the first millennium, and in the metropolitans who still had extensive powers at that time. For this reason, in the first

part of the thesis we reviewed certain supra-episcopal and supra-metropolitan structures of the first millennium, thereby attempting to present the historical and legal roots of the juridical figure of the major archbishop.

Some authors point out that in the period after the Council of Ephesus, two different types of autocephalous/independent archbishops could already be distinguished, of which minor archbishops were those bishops who, having separated themselves from the authority of their own metropolitan, had the title of archbishop and were directly subordinate to the patriarch. However, they were not true metropolitans, and did not have other bishops under their authority. Major archbishops, on the other hand, were true metropolitans who had co-provincial – in today's terms, suffragan – bishops, and who, provided with the title of archbishop, governed their ecclesiastical province independently. The first to have such autocephaly was the Bishop of Constantia in Cyprus, whose original independence from the Patriarch of Antioch was recognized by the Council of Ephesus, and later confirmed by Emperor Zeno and Canon 39 of the Council of Trullo. Since the Great Eastern Schism, such autocephalous archbishoprics have multiplied on the non-Catholic side, while on the Catholic side this title – due to the fact that the contemporary meaning of autocephaly practically implied independence from the Pope of Rome – was completely out of use. However, apart from the name, there were also metropolitans in the Eastern Catholic Churches who, having united with the Catholic Church, could retain most of the previously exercised powers with the approval of the Holy See, or who bore the title *Archiepiscopus et Metropolita*, and essentially had quasi-patriarchal powers, thus corresponding to the legal figure that we today call major archbishop. The literature here primarily refers to the Romanian and Ukrainian metropolitans. Based on the above, the following three characteristics determined the legal predecessor of the juridical figure of the major archbishop: 1. primarily metropolitan, 2. who has quasi-patriarchal jurisdiction, 3. and is independent of the patriarchal churches.

Therefor we examined – primarily based on the *sacri canones* – the supraepiscopal and suprametropolitan structures observable in the first century. a) After the Church gained legal recognition in the Roman Empire, its own administrative organization quickly began to adapt to Roman structures. The provincial capitals (metropolis) now had a distinguished role not only politically and economically, but also from an ecclesiastical

point of view. The spread of Christianity outside the cities became increasingly powerful, but authority and governmental power remained with the bishops of the larger cities. Metropolitans were bishops who exercised supervision over a larger area, usually a Roman province. It should be added that these bishops were called metropolitans even before the First Council of Nicaea. The most significant powers of the ancient metropolitans were manifested in the filling of episcopal sees and in the moderation of synodal processes. Regarding the former, the First Council of Nicaea had already decreed that in the event of a vacant episcopal see in a province, the metropolitan was competent to conduct the election and to ordain and install the elected bishop; while in the case of synods, the metropolitan had been responsible since ancient times for convening and presiding over the provincial synods.

b) Certain norms of ancient church discipline support the fact that, simultaneously with the development of the pentarchy, the practice of suprametropolitan jurisdiction in synodal form can be observed from the middle of the fourth century. In this sense, Canon 12 of the Council of Antioch in 341 refers to the "greater synod of bishops," which could therefore include bishops and metropolitans from several provinces.

c) The title of archbishop first appears in the writings of St. Athanasius around 348, who applied this title to his immediate predecessor (Alexander, 312-328). In the West, the title of archbishop was unknown until the 7th century. Korolevskij notes that even the Metropolitan of Thessaloniki – who for centuries governed the provinces of Illyricum as the Pope's vicar – was not endowed with the title of archbishop. Based on the literature, the characteristic features of the archbishops as heads of the Eastern Churches can be identified in the following four main points: 1. In addition to his own suffragans, he also had jurisdiction over several (sic!) metropolitans, who also had suffragans of their own. (Korolevski gives the Archbishopric of Ohrid as a perfect example of this, which in the Byzantine era united five suffragans and four autocephalous metropolias in addition to the archbishopric province that included its own suffragan eparchies.); 2. He had complete legal independence from all other jurisdictions except for the supreme leader of the universal church (which, according to the Orthodox view, is the ecumenical council, and according to the Catholic view, is the Roman Pope or an ecumenical council in unity with him and approved by him). At the same time, each archbishop had his own synod, the composition of which could vary

in each church, but was present in all of them. 3. He is endowed with the fullness of patriarchal jurisdiction. The Archbishop as the head of the Church (*Arcivescovo Capo di Chiesa*) does not have the title of patriarch, but *de facto* he is patriarch. At most, he may be obliged – as we see, for example, in the case of the Monastery of St. Catherine of Mount Sinai – to request his consecration from the patriarch who granted him autonomy, and to commemorate him in the liturgy. 4. The fourth characteristic is manifested in certain honorary privileges: such as the use of the title "His Beatitude", the white vestments, etc.

3) What legal environment did those Eastern Catholic communities, in whose head they envisioned the future bearer of the title 'major archbishop', find themselves in?

Most contemporary authors discussed the issue in relation to the Romanian and Ukrainian (Ruthenian) hierarchs, but Cyril Korolevskij also mentions the Syro-Malabar and Syro-Malankara communities on several occasions, thereby designating the four churches whose heads he identified as potential bearers of the title of major archbishop, as indeed happened decades later. Based on the relevant documents, the possibility of granting the rank of major archbishop to these communities arose already during the first Eastern codification,

In order to understand the legal status of the examined hierarchs at the time of the first Eastern codification, it is worth examining the churches concerned in two contexts. On the one hand, it seems necessary to review again the circumstances of their unions, namely, the conditions under which the relevant unions were concluded and what rights they granted to the hierarchs in question. On the other hand, the interpretation of the legal sources following the conclusion of the unions is also indispensable, since they determine the canonical status of the communities concerned at the time of codification. Although the codification disputes did not lack positions of experts that drew attention to the essential aspects of the application of the code under preparation to possible later events – primarily the hopeful union of further Eastern communities – the starting point was still that the current situation of the Eastern churches must be taken into account in the development of the canons.

Based on these aspects, we examined the four Eastern Catholic communities mentioned several times by Korolevskij, which were characterized by the following at the time of the first Eastern codification.

At the time of the conclusion of the Union of Brest, the Ukrainian Archbishop-Metropolitan had very extensive powers, similar to the ancient metropolitans and according to local regulations, but these were significantly reduced by later local councils. In this sense, in the Romanian Church, thanks to her knowledge of the sacred canons and his awareness of their force, the Romanian metropolitan corresponded better to the juridical figure of the ancient metropolitans and autocephalous archbishops than the Metropolitan of Lviv. The canonical status of the Romanian Greek Catholic Metropolitan differed significantly from that of the Ukrainian one at the time of the first Eastern codification. While the latter metropolitan's powers were assimilated to the simple Latin metropolitans thanks to the Councils of Zamość and Lemberg and the Polish Concordat of 1925, the Romanian Greek Catholic metropolitan continued to have very extensive powers thanks to local synodal legislation, which authentically sought to vindicate the powers recognized for metropolitans by the sacred canons for the Romanian metropolitan as well. The collection of norms that had been created in the Romanian Church before the union, which was published in 1652 under the title 'Pravila Magna', may have played a major role in this. In it, the jurisdiction of metropolitans was recorded in accordance with the canonical practice of the first millennium. Although the Pravila was not officially accepted by the Catholics after the Union of Alba Iulia, in practice it was considered a decisive and highly respected collection of norms among Romanian Greek Catholics, so it was also of special importance in the decisions of the provincial councils. The powers of the Romanian archbishop-metropolitan, mostly defined by the Provincial Council of Blas in 1872, could have provided a suitable starting point for the codification of the juridical figure of the ‘Major archbishop’.

The Malankara Catholic community, which entered into union with the Catholic Church at the beginning of the first Eastern codification, did not have a precise collection of laws at that time. We know for sure that when Mar Theophilos was elected bishop, he became the suffragan of Mar Ivanios, Metropolitan of Bethany, to whom he took a vow of obedience and from whom he received episcopal consecration with the ‘systatikon’.

The 1932 Apostolic Constitution, *Christo Pastorum Principi*, establishing the Malankara hierarchy, merely states that the metropolitan has the same rights and privileges as are granted by common law (according to Korolevskii, the term was understood to mean Latin law) and the valid and legitimate legal customs of the Patriarchate of Antioch. In general, the same can be observed in other points of the Constitution, for example, when we see that the metropolitan has the same duties and obligations as other metropolitans, and, according to Korolevskii, the influence of Latin law is also reflected in the mention of eparchial consultors.

For the Syro-Malabar Catholics, Pope Pius XI established the hierarchy in the same year by elevating the See of Ernaculum to the rank of Metropolitan, with Trichtur, Changanacherry and Kottayam as suffraganes. In essence, this constitution outlines the constitutional legal order of the Syro-Malabar Church at the time of the first Eastern codification. The decree also grants to the metropolitan and suffragan bishops all the rights and privileges that are due to them according to the legitimate regulations and legal customs of the Syro-Malabar Church. However, since there were no specific and generally accepted laws and customs in the Syro-Malabar community, it is difficult to determine what rights apply to the metropolitan and the other bishops under the constitution. In the territory of each vicariate, each bishop typically created the statutes of his own particular church, which were mostly based on the strongly latinizing "Mellano statutes", supplemented by papal decrees and certain regulations of the Eastern Congregation. Furthermore, since the particular law of the Syro-Malabar Church was not elaborated, the bishops generally followed the provisions of the Latin Code of 1917 when creating constitutional norms. The establishment of the hierarchy was certainly a joyful event in the history of the Syro-Malabar Catholics, but the hierarchical structure created on the basis of Latin legal sources corresponded more to the Latin model than to the Eastern one. During the first Eastern codification, most codifiers did not consider the Malabar Catholic Archbishop as a 'head of rite' metropolitan, unlike the Romanian or Ukrainian metropolitans, but rather saw his office as the legal figure of the Latin metropolitans, and the metropolia was essentially based on the model of the Latin ecclesiastical provinces. The metropolitans and bishops practically had the rights, privileges and duties that the 1917 Code of Canon Law had prescribed for the Latin archbishops.

4) **To what extent did the ecclesiological model prevailing at the time of the first Eastern codification determine the development of norms relating to the hierarch in question?**

The ecclesiastical background of the first Eastern codification and the nature of the higher governmental power appearing in the mp. *Cleri sanctitati* are outlined by the teaching of the First Vatican Council. According to this, the depositary of the supreme power in the Church is the Roman Pontiff by divine law, and all forms of intermediate governmental power can be interpreted as a participation of the primatial power to varying degrees. It is due to this fact that – although Pope Pius XI, who initiated it, gave definite guidelines regarding the criteria of the first Eastern codification, in that he determined that even the faintest shadow of Latinization must be avoided while taking into account authentic Eastern traditions – the constitutional parts of the 1957 motu proprio rather emphasized the central church image of Vatican I rather than authentic Eastern discipline. The failure to avoid latinization is also evident in the similarity of the parallel passages in the canons concerning metropolitans, a fact that is not obscured by the methodological solution that primarily Eastern sources were included in the footnotes of the Eastern version – only as an ornamental element.

According to the previous law, the Roman Pontiff could freely appoint archbishops or approve the canonically elected person to lead an Eastern catholic church. The ecclesiastical doctrine of the First Vatican Council is evident in the order of the text of the canon: according to this theological interpretation, supra-episcopal and supra-metropolitan powers appear as a share in the supreme power of the Roman Pontiff. By virtue of his supreme primacy, the Roman Pontiff was free to entrust an ecclesiastical office to anyone anywhere in the world, and thus he was free to appoint the person he deemed suitable to fill a vacant archeparchial seat, or he may have decided to accept a candidate legitimately elected by the electoral synod. The elected person was only entitled to exercise his office (*ius in re*) after his election had been confirmed by the Roman Pontiff.

5) What aspects and questions arose during the codification disputes regarding the major archbishops?

In this thesis, we have tried to better understand and then describe the processes and aspects that played a role in the codification of the juridical institution of the major archbishop. As it is evident from the minutes of each plenary session and other documents, the editorial committee of the first Eastern codification faced a serious challenge in designating a unique title that would be applied to those who are the heads of a non-patriarchal eastern church. During the codification, the individual proposals suggested the use of quite diverse titles, including primate, exarch, catholicos or maphrian, which were intended to designate essentially the same legal figure.

The editorial committee of the first Eastern codification discussed in detail at its nineteenth plenary session the juridical figure of metropolitans endowed with quasi-patriarchal jurisdiction – also known as "metropolitan head of the rite" – and the question of its inclusion in the Eastern codex under preparation. First, in the 1936 draft text, the juridical figure we are examining was called the "*Metropolita ritui praeposito*", while in the preparatory studies we find the names "*Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae proprii iuris*" and "*Archiepiscopus et Metropolita*". Regarding the juridical figure initially designated with the working title "*Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale*", the consultors gave different expert opinions regarding the title, method of appointment and powers of the hierarch in question. In this work, we have reviewed these consultors' opinions, which we have also tried to compare in a systematic manner.

The consultants of the editorial committee were therefore tasked with taking a position on the name of the juridical figure under consideration and the method of his appointment. Several options arose regarding the title of the hierarch in question (*Archiepiscopus ritui praepositus / qui ritui praeest; Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae proprii iuris; Archiepiscopus qui praeest Ecclesiae peculiari proprii iuris; Archiepiscopus et Metropolita; Archiepiscopus cum iurisdictione quasi patriarchale; Archiepiscopus Maioris; Archiepiscopus Primas / Primate; Metropolita cum iurisdictione quasi patriarchale; Metropolita cum iurisdictione quasi archiepiscopale; Metropolita Capo Rito; Exarcha; Catholicus; Maphrianus*), but the strongest

arguments were in favor of Korolevskij's original proposal, the introduction of the title "major archbishop".

The minutes of the meeting of June 26, 1940 also provide important information for understanding the development of the juridical figure of the major archbishop. While studying the document, we also came across quite surprising alternatives regarding the juridical institution. For example, one high-ranking cardinal suggested that the solution to the question – namely, what should be done with metropolitans who have more qualified powers compared to "simple" metropolitans – could be that the aforementioned renounce these additional rights and limit their powers to those granted to simple metropolitans by common law. This proposal was rejected, saying that this could have been done during the union, but that it is by no means easy to restrict legitimate powers afterwards.

According to the minutes of the plenary session, those present mostly agreed that the essential identification of the hierarch in question with the patriarchs – both in terms of name and the extent of his powers – should be avoided.

6) **The documents of the first Eastern codification initially referred to the hierarch in question with the working title "*Metropolita con giurisdizione quasi-patriarchale*". To what extent was the juridical status of major archbishops brought closer to that of patriarchs in the promulgated canons?**

According to the definition of (major) archbishops in previous law, the archbishop stands out among metropolitans, whose dignity is linked to a metropolitan see outside the patriarchate, as defined or accepted by the Roman Pontiff or an ecumenical council. The major archbishop was therefore, by definition, primarily a metropolitan. A joint reading of the relevant canons of the motu proprios promulgated as a result of the first Eastern codification clearly shows that the juridical figure of the major archbishop had more extensive powers than simple metropolitans. However, the additional rights enjoyed by the patriarchs, even going beyond these, lead us to conclude that in the case of the major archbishops, the recognition of the quasi-patriarch epithet may be

excessive. As is evident from the comparison, the powers of the patriarchs exceeded those of the major archbishops in many aspects. This difference is reflected in the jurisdiction exercised over bishops and other clerics, as well as monks, in the individual privileges, in the dispensations that can be granted by these hierarchs, and in the individual powers that can be exercised outside the borders of their churches. In all of these, there were a significant difference between the two offices. Overall, it can be said that the major archbishop is a head of church endowed with potential supra-metropolitan powers under the previous law, who had many legal characteristics similar to those of patriarchs, but these had been fixed in detail, i.e. his power was only similar to that of the patriarch insofar as this was explicitly mentioned, in contrast to the doctrine appearing in current canon law, which, as already foreseen by the Second Vatican Council, declared the juridical status of the major archbishop to be essentially the same as that of the patriarch. The legal presumption is thus reversed. While in the previous law it stood for the difference the office of major archbishop and patriarch, namely that they resembled each other only to the extent that the law expressly stated it, even if in many respects the same or similar powers were conferred on the two offices, the decree *Orientalium Ecclesiarum* and especially canon 152 of the Eastern Code, with certain exceptions, stands for the similitude of the office of major archbishop and patriarch with each other.

In the attempts to codify the legal figure of the major archbishop, in addition to the designation of the title, the process of designating the head of the church also emerged as a prominent issue. This latter question has important ecclesiological implications, which we have also tried to point out in this paper. As we have seen, the degree of autonomy that appears in individual communities has been organically connected with the independence shown in the designation of their own leader since ancient times. That is why in reviewing the provisions of the mp. *Cleri sanctitati* concerning archbishops, we paid special attention to the manner of determination of the new head of the church, since in this respect there is a difference between patriarchal and archiepiscopal churches: according to the previous law, while (major) archbishops could be freely appointed by the Roman Pontiff or the election of the synod could be approved by the same, in the case of the patriarch the former option was not included, therefore the patriarch was always elected by the synod as a rule. In addition, the elected archbishop

needed the approval of the Roman Pontiff before the proclamation and enthronement in order to be able to fill his office, even if he had already been consecrated as a bishop; while in the case of the elected patriarch, confirmation was only necessary if the elected person had not previously been consecrated as a bishop. One of the sources of the canon requiring the necessary confirmation of the election of the archbishop is linked to the Union of Brest, which, according to the provisions of the bull *Decet Romanum Pontificem* issued by Pope Clement VIII in 1596, the Ukrainian archbishop-metropolitan was elected by the bishops of the province, and the elected person was confirmed by the Pope of Rome. The need for papal approval and the mandatory request for the pallium in relation to the Ukrainian Church was confirmed several times later. The 1807 provision on the restoration of the Ukrainian metropolia again confirmed the previous regulation, according to which the provincial bishops were competent to elect the archbishop-metropolitan, and the election was approved by the Pope of Rome.

Most of the additional sources indicated in the references to canon 325 of the mp. *Cleri sanctitati*, which prescribes the necessity of papal confirmation of the legitimate election of the major archbishop, do indeed seem to support the legal historical origin and legitimacy of the papal confirmation, but interestingly, one of the cited sources seems to contradict this. Canon 39 of the Council of Trullo explicitly confirms canon 8 of the Council of Ephesus, according to which the election of the archbishop of Cyprus does not require any higher governmental act of approval or confirmation, as we have also pointed out in this paper. On the other hand, the additional source references attached to the canon in question do indeed point to aspects that support the necessity of higher approval or confirmation of the election of the archbishop. We mentioned above the regulation regarding the appointment of the Ukrainian metropolitan in connection with the Union of Brest, and in addition, legal historical facts related to the Archdiocese of Tirnova and the 13th century Church of Cyprus are included among the sources to support the necessity of confirmation.

Based on all this, it can be said that although there are significant historical arguments for the necessity of papal confirmation of the election of the major archbishop based on the above, the ancient example of the Church of Cyprus also points out that this confirmation is not in full harmony with the Eastern traditions of the first millennium.

Bibliográfia

Források

AAS 56 (1964), 57 (1965); 62 (1970), 82 (1990). 73 (1981) 115 (2023)

AAV, Arch. Nunz Vienna, 764, fasc. 11, fol. 396r, Khomyshyn-Scapinelli, 17.7.1916.

AAV, *Conc. Vat. I*, 8, fasc. 3/B.

Acta et Decreta Synodi provincialis Ruthenorum Galiciae habitae Leopoli anno 1891, Romae 1896.

Acta Romanorum Pontificum a S. Clemente I (an. c. 90) ad Coelestinum III († 1198), Fonti III, I.

ADCO Prot. 268/32, Malankaresi-Affari generali: Erezione della provincia ecclesiastica malankarese

ADCO, Delegazione India, Soriani del Malabar 1889-1900, rubr. 109, vol.1, fascicolo 1, f. 1v.; 3v.

ADCO, Prot. Num. 82/28, Malabar: Vescovi Giacobiti, Ponenza.

ADCO, Prot. Num. 82/28, Malabaresi.

Annuario Orientale Cattolico 2022 (a cura di BOGHOSSIAN, W.; basato sull' Annuario Pontificio del 2022).

ASS 19 (1886-1887), 26 (1893-94), 27 (1894-95), 28 (1895-1896)

ASSEMANI, J. S., *Biblioteca Orientalis,* t. I-III., Romae 1719-1728.

ATHANASIUS, Apologia contra Arianos, in MIGNE, PG 25, coll. 377.

BELGERI, V., *Letter* of the Secretary of the Apostolic Delegate to Bishop Benzinger concerning Reception of Mar Ivanios into the Catholic Church, Apostolic Delegation, Bangalore, No 2035/13, in Fonti II, VIII, 85skk.

BENEDICTUS XIV, const. ap. *Etsi pastoralis,* 26. V. 1742., in Acta et Decreta Sacrorum Conciliorum Recentiorum, Collectio Lacensis, II, Freiburg 1876, 510skk.

BENEDICTUS XIV, ep. encycl. *Allatae sunt* [de ritibus orientalis servandis], 26. VII. 1755, in *Codicis iuris canonici fontes*, Gasparri, Pietro (ed.), vol. 2: *Romani Pontifices a 1746–1865, nn. 365–544*, Romae 1924.

BERKI, F. (szerk.), *Kánonok könyve, vol. I. Apostoli kánonok és az egyetemes zsinatok kánonjai*, Budapest 1946.

BREVIARIUM HIPPONENSE, in MUNIER, C., Concilia Africae, A. 345 - A. 525 Corpus Christianorum: Series Latina 149., Turnholti, 1974, 28-53.

Canones et decreta Sacrosancti Oecumenici Concilii Tridentini […], Romae 1904.

CLEMENS VIII, const. ap. Decet Romanum Pontificem (23.2.1596), WELYKYJ, A.G. (ed.), Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia, Vol. I, Romae 1953, 266-268.

CLEMENS VIII, const. ap. *Magnus Dominus*, 23 dec. 1595., ld. WELYKYJ, A.G. (ed.), Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia, Vol. I, Romae 1953, 236-243.

CLEMENS VIII, litt. ap. *Benedictus sit pastor,* 7 feb. 1596., ld. WELYKYJ, A.G. (ed.), Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia, Vol. I, Romae 1953, 256-259.

Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus (18 Octobris 1990), in AAS 82 (1990), 1045-1363. Magyar nyelven: Rihmer Z. (ford.), A keleti Egyházak kánonjainak törvénykönyve (Collectanea Athanasiana II/1), Nyíregyháza 2011.

Codex Iuris Canonici, Pii X. pontificis maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV. auctoritate promulgatus*,* in AAS 9 (1917-II), 11-456.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE Fonti, Serie I, fasc. IX, Discipline general antique t. 1, pars 1 (P. P. JOANNOU ed.), Les canons des Conciles Oecumeniques, Grottaferrata 1962.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie I, fasc IX, Discipline general antique t. 1, pars 2, Les canons des Synodes Particuliers, Grottaferrata 1962.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie I, fasc. VIII, Studi Storici sulle Fonti del diritto canonico orientale, TPV 1932.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie I, fasc. X, Testi di Diritto particolare dei Romeni, TPV 1933.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie I, fasc. XI, Ius particulare Ruthenorum, TPV 1933.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie II, fasc. IX, Fontes Iuris Canonici Syro-Malankarensium, TPV 1940.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie II, fasc. V. Textus selecti ex operibus Commentatorum byzantinorum iuris ecclesiastici, TPV 1939.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie II, fasc. VII, De Fontibus Juris ecclesiastici Syro-Malankarensium commentarius historico-canonicus, TPV 1937.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie II, fasc. XV, Caldei, Diritto antico II, "Ordo Iudicorum ecclesiasticorum" (collectus, dispositus, ordinatus et compositus a Mar Abdiso, Metropolita Nisibis et Armeniae, TPV 1940.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie II, fasc. XXVI, Disciplina antiochena antica (Siri), TPV 1951.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie III, fasc. I, Acta Romanorum Pontificum, TPV 1943.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie III, fasc. II, Acta Innocentii PP. III (1198-1216), TPV 1944.

CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie III, fasc. IV, t. 1., Acta Innocentii Papae IV (1243-1254), TPV 1962.

CONCILIUM OECUMENICUM COSTANTINOPOLITANUM I, Canones, in ISTITUTO PER LE SCIENZE RELIGIOSE (a cura di), *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna 2002, 31-35.

CONCILIUM OECUMENICUM EPHESINUM, Canonees, in ISTITUTO PER LE SCIENZE RELIGIOSE (a cura di), *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna 2002, 40-74.

CONCILIUM OECUMENICUM NICAENUM I, Canones, in ISTITUTO PER LE SCIENZE RELIGIOSE (a cura di), *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna 2002, 6-16.

CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, cost. dogm. *Lumen gentium* [de Ecclesia], in AAS 57 (1965), 5–75.

CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, decr. *Christus Dominus* [decretum de pastorali episcoporum munere in Ecclesia], 28. X.1965, in AAS 58 (1966), 579–597.

CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, decr. *Orientalium Ecclesiarum* [de Ecclesiis orientalibus catholicis], 21. XI. 1964, in AAS 57 (1965), 76–85.

CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, decr. Unitatis redintegratio [de Oecumenismo], 21. XI. 1964, in AAS 57 (1965), 90–112.

CONCILIUM PRIMUM PROVINCIALE *Alba Iuliense et Fogarasiense habitum anno 1872*, Romae 1881.

CONCILIUM PROVINCIALE SECUNDUM *Provinciae ecclesiasticae Graeco-catholicae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis celebratum anno 1882*, Blasiu 1886.

CONGREGAZIONE ORIENTALE Prot. N. 524/39 Num. I., Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

CROCE, I., *Votum* in S. Congregazione Orientale Prot. N. 524/39 Num. II., Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), 5-9., ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

CSERHÁTI József – FÁBIÁN Árpád (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*, Budapest 1975.

DE MARTINIS, R. (ed.), *Iuris pontificii de propaganda fide*, Pars I. Voll. 7, Roma, 1888-1897.

DENZINGER, H., SCHONMETZER, A., *Enchiridion Symbolorum Definitionum et Declarationum de Rebus Fidei et Morum*, Editio XXXV, Roma 1973.

DIAMPERITANA SYNODUS IN MALABARIA, in MANSI, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* XXXV, Paris 1902, 1161-1368.

ERDŐ, P. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme* (Ókeresztény írók V.), 1983.

ERDŐ, P. (szerk.), *Az ókori egyházfegyelem emlékei. I-IV. század* (Ókori keresztény írók II.), 2018.

EUGENIUS IV, bulla Unionis Graecorum *Laetentur coeli*, 6 iulii 1439, in ISTITUTO PER LE SCIENZE RELIGIOSE (a cura di), *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna 2002, 523-528.

FILA B., JUG L. (szerk.), *Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai*, Kisterenye-Budapest 1997.

FRANCESCO, *Discorso del Sando Padre all'udienza ai Fedeli della Chiesa Siro-Malabarese*, 13.05.2024. https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/-2024/may/documents/20240513-chiesa-siro-malabarese.html [2025.01.12]

FRANCISCUS, m.p. *Iam pridem*, 17. IV. 2023, in AAS 115 (2023), 484-485.

GASPARRI, P., SERÉDI, I. (eds.), *Codicis iuris canonici fontes*, voll. I-IX, Romae 1923–1939.

GREGORII IUSSEF Patriarchae Melchitarum, *Responsum*, in Mansi XLIX, 200skk.

GREGORIUS I, *Epistola LXII ad Januarium Archiepiscopum Caralis Sardiniae*, in PL, Sancti Gregorii Magni, Registri Epistolarum, Liber I, 520skk.

GREGORIUS I, *Epistola XXVII Ad Anastasium archiepiscopum corinthi*; in PL, Sancti Gregorii Magni, Registri Epistolarum, Liber I, 480skk.

HARASIEWICZ, M., *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862

HERMAN, E., *Votum* in S. Congregazione Orientale Prot. N. 524/39 Num. II., Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale,

Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), 9-12., ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

INNOCENTIUS III, litt. ap. *Ad honorem Dei* a. 1204; in Fonti III, II, 263.

INNOCENTIUS III, litt. ap. *Rex regum*, 25. II. 1204; in Fonti III, II, 257.

INNOCENTIUS IV, const. ap. *Novit ille,* 20. XII. 1251, in Fonti III, IV, I, 141.

INNOCENTIUS IV, epist. ap. *Sub Catholicae*, 6. III. 1264, in Fonti III, IV, I, 175.

IOANNES PAULUS II, const. ap. *Sacri canones*, 18. X. 1990, in AAS 82 (1990), 1033-1044.

IOANNES PAULUS II, litt. ap. *Euntes in mundum universum* [ob expletum millennium a baptismo regionis Rus' Kioviensis], 25. I. 1988, in AAS 80 (1988) 8, 950.

IUSTINIANUS, Novella XI, 535 april 14.

JAKOVICS J. (szerk.), *Bethlen Miklós levelei*, Budapest 1987.

JOHN PAUL II, *Letter to the Malankara Catholic Church on the 50th Anniversary of the Union to the Catholic Church,* in AAS 73 (1981), 35-38.

KOROLEVSKIJ, C., *Kniga Bytija moego (le livre de ma vie)*. Mémoires autobiographiques. Texte établi, édité et annoté par G. M. Croce, Vols. I-V, Cité du Vatican 2007.

KOROLEVSKIJ, C., *Nota intorno ai gradi Gerarchici Orientali*, in Sacra Congregazione Pro Ecclesia Orientali, *Codificazione orientale, Prot* No. 63/30 (1930), 1-5.

KOROLEVSKIJ, C., *Studio di Diritto comparato su l'Odierna legislazione 'De Patriarchis'*, Codificazione Canonica Orientale, TPV 1936.

KOROLEVSKIJ, C, *Votum* in S. Congregazione Orientale Prot. N. 524/39 Num. II., Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), 19-24., ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

KOROLEVSKIJ, C., *Dei Catholicos*, in S. Congregazione Orientale Prot. N. 524/39 Num. I., Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), 72-73., ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

KOROLEVSKIJ, C., *Del Mafriano,* in S. Congregazione Orientale Prot. N. 524/39 Num. I., Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), 73., ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

KOROLEVSKIJ, C., *Dell'Arcivescovo Capo di Chiesa*, in S. Congregazione Orientale Prot. N. 524/39 Num. I., Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), 73-90., ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

LARRAONA, A., *Votum* in S. Congregazione Orientale Prot. N. 524/39 Num. II., Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), 13-19., ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

LEO XIII, const. ap. *Quod iampridem* 20. V. 1887, in ASS 19 (1886-1887), 513-514.

LEO XIII, ep. encycl. *In suprema*, in Leonis XIII Pontificis Maximi Acta, vol. I, 277-285.

LEO XIII, ep. encycl. *Satis cognitum*, 29. VI. 1896, in ASS 28 (1895–1896), 708–739.

LEO XIII, litt. ap. *Orientalium dignitas* [de disciplina orientalium conservanda et tuenda], 30. XI. 1894, in ASS 27 (1894–95), 257–264.

LEO XIII, litt. ap. *Praeclara gratulationis* 20. VI. 1894, in ASS 26 (1893-94), 705-717.

Leo XIII., const. ap. *Quae rei sacrae* 28.7.1896, in Leonis XIII Pontificis Maximi Acta, vol. XVI, 1897, 229-232.

Les canons des conciles oecumeniques (Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale. Fonti, Fasc. IX, 1, Discipline generale antique, II IX s.), Joannou, P. (ed.), Grottaferrata 1962.

Les canons des synodes particuliers (Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale. Fonti, Fasc. IX, 2, Discipline generate antique, IV-IX s.), Joannou, P. (ed.), Grottaferrata 1962.

MANSI, J.D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* XXXV, Paris 1902.

MAR IVANIOS, *Letter* of to Apostolic Delegate Mooney Appreciating the Positive Reply of the Holy See, but Asking for the Preservation of Catholicate, in AAV, Arch. Nunz. Ind. Ser I, Fasc.87B, 105-112.

MIGNE, J. P. (ed.), *Patrologiae cursus completus, series graeca*, voll. 161, Paris 1857-1866.

MIGNE, J. P. (ed.), *Patrologiae cursus completus, series latina*, voll. 221, Paris 1878-1890.

MILAŠ, N., Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche dargestellt nach den algemeinen kirchlichen Rechtsquellen und nach den besonderen Vorschriften, welche in den einzelnen autokephalen Kirchen Geltung haben, Mostar 1905^2.

MILLER, D., SARRIS, P (eds.), *The Novels of Justinian. A Complete Annotated English Translation*, Cambridge 2018.

MUNIER, C., *Canones conciliorum Africae qui in Gratiani Decreto citantur, cum indicatione fontium*, Monumenta iuris canonici, series C, subsidia 5, Romae 1976.

MUNIER, C., *Concilia Africae, A. 345 - A. 525*. Corpus Christianorum: Series Latina 149., Turnholti 1974.

NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Voll. I-II., Insbruck 1885.

Nota explicativa praevia per LG, 16. XI. 1964, in AAS 57 (1965), 72-75.

PALLATH, P., Constitution of Syro-Malabar Hierarchy: A Documental Study, Changanacherry 2014.

PALLATH, P., KANNANKARA, S., *Syro-Malankara Catholic Church - Important Documents (1925-2019)*, Kottayam 2022.

PAPP SZILAGYI, I. Episcopi Magno-Varadinensis Ritus Graeci, *Responsum*, in Mansi XLIX, 196-198.

PAPP-SZILÁGYI, I., Enchiridion iuris ecclesiae orientalis catholicae, M. Varadine 1862; 1880^2.

PAULUS VI, const. ap. qua ecclesiastica paenitentiae disciplina aliquatenus immutatur *Paenitemini,* 17. II. 1966, in AAS 58 (1966), 177-198.

PAULUS VI, litt. ap. motu proprio datae *Indulgentiarum doctrina*, 30. I. 1967, in AAS 59 (1967), 5-24.

PAULUS VI, litt. ap. motu proprio datae *Pastorale Munus*, 30. XI. 1963, in AAS 56 (1964), 5-12.

PELESZ, J., *Geschichte der Union der Ruthenichen Kirche mit Rom*, Vols. I-II, Würzburg-Wien 1881.

PITRA, J. B., *Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*, voll. I-II, Romae 1864-1868.

PIUS IX, const. ap. *Cum ecclesiastica disciplina*, 31. VIII. 1869.

PIUS IX, ep. encycl. *Quartus supra*, 6. I. 1873.

PIUS IX, litt. ap. *Ecclesiam Christi* [erectio provinciae ecclesisticae Alba-Iuliensis e Fagarasensis], 26. XI. 1853, in Fonti I, X, n. 800, Mansi XLII , 620–627).

PIUS IX, litt. ap. *Reversurus*, 12. VII. 1867.

PIUS VII, litt. ap. *In Universalis Ecclesiae regimine*, 22. II. 1807, in WELYKYJ, A.G. (ed.), Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia, Vol. II, Romae 1954, 313-319.

PIUS XI, const. ap. *Christo Pastorum Principi*, 11. VI. 1932, in AAS 24 (1932), 289-292.

PIUS XI, const. ap. *Romani pontifices*, 21. XII. 1923, in AAS 7 (1924), 257-262,

PIUS XI, litt. ap. *Magnum Nobis* [de duorum ordinariatuum Erectione], in Fonti II, VIII, 85-86.; AAS 24 (1932), 289.

PIUS XII, litt. enc. *Mystici corporis*, 29. VI. 1943, in AAS 35 (1943), 212.

PIUS XII, m.p. *Cleri sanctitati* [de ritibus orientalibus, de personis pro Ecclesiis orientalibus], 2. VI. 1957, in AAS 49 (1957), 433–600.

PIUS XII, m.p. *Crebrae allatae sunt* [De Disciplina Sacramenti Matrimonii pro Ecclesia Orientali], 22. II. 1949, in AAS 41 (1949), 89–119.

PIUS XII, m.p. *Postquam Apostolicis Litteris* [de religiosis, de bonis Ecclesiae temporalibus et de verborum significatione pro Ecclesiis orientalibus], 22. II. 1952, in AAS 44 (1952) 2, 65–152.

PIUS XII, m.p. *Sollicitudinem nostram* [de iudiciis pro Ecclesia orientali], 6. I. 1950, in AAS 42 (1950), 5–120.

PONTIFICIA COMMISSIO CODICIS IURIS CANONICI ORIENTALIS RECOGNOSCENDO, *Nuntia*, 31 kötet, Città del Vaticano 1975-1990, 3 (1976), 7 (1978), 19 (1984), 22 (1986), 24-25 (1987), 26 (1988), 28 (1989), 31 (1990).

Reply of the Holy See to the Points Raised in the Memorandum of Mar Ivanios concerning Reunion, in AAV, Arch. Nunz. Ind., Ser. I, Fasc. 87B, 59.

S. CONGR. DE PROP. FIDE, *Litt*., 22. III. 1881, in Fonti I, X, nn. 711-715).

S. CONGR. DE PROP. FIDE, *Litt*., 5. VII. 1907, in Fonti I, X, n. 790).

S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 268/33 – Num I*, Codificazione Canonica Orientale, per gli E.mi Padri della Pontificia Commissione per la Redazione del C.I.C.O, Terza Plenaria (Cann. 145–355), TPV 1936, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 268/33 – Num II*, Codificazione Canonica Orientale, per gli E.mi Padri della Pontificia Commissione, Terza Plenaria, Schema dei canoni 145–355 (C.I.C.), proposto dalla Commissione dei Rev.mi Delegati orientali e le osservazioni dell'Episcopato orientale, Tipografia Poliglotta Vaticana 1936, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. n. 524/39 – (Riservata)*, Pontificia Commissione per la Redazione del Codice di Diritto Canonico Orientale, Verbale della Diciannovesima Plenaria, Metropoliti con giurisdizione quasi patriarcale (Metropolita capo-rito), 26 giugno 1940, TPV 1940, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. N. 524/39 Num. I*, Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), TPV 1940, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

S. CONGREGAZIONE ORIENTALE, *Prot. N. 524/39 Num. II*, Pontificia Commissione Per La Redazione Del Codice di Diritto Canonico Orientale, Diciannovesima Plenaria, Dei Metropoliti Con Giurisdizione Quasi Patriarcale (Metropoliti Capi-Rito), TPV 1940, ld.: PIO Biblioteca 420-3-303.

SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE, *Declaratio*, 9. VI. 1642, in DE MARTINIS, R., *Iuris pontificii de propaganda fide*, Roma 1889, Pars I, Vol. II, 90.

SACRA CONGREGATIO PRO ECCLESIA ORIENTALI, *resp*. 23. XII. 1963 [Declaratio circa conditionem Archiepiscopi maioris metropolitae Leopolitano Ucrainorum agnoscendam], in AAS 56 (1964), 214.

SACRA CONGREGATIO PRO ECCLESIIS ORIENTALIBUS, *Declaratio,* in AAS 62 (1970), 179.

SCHAFF, P., WACE, H., *Select Library of the Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, second series, vol. 14, Albany 1996.

STANCIU, L.(szerk.), Az erdélyi görögkatolikus egyház története zsinatai tükrében (1782–1900), (Okmánytárak, Egyháztörténeti Források 12), Budapest 2017.

Statutul Sinodului Episcopilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică.

SYNODUS ANTIOCHENUS, Canones Synodi Antiochenae, in CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie I, fasc IX, Discipline general antique t. 1, pars 2, Les canons des Synodes Particuliers, Grottaferrata 1962, 100-126.

SYNODUS CARTHAGINE, Canones Synodi apud Cartaginem, in CODIFICAZIONE CANONICA ORIENTALE, Fonti, Serie I, fasc IX, Discipline general antique t. 1, pars 2, Les canons des Synodes Particuliers, Grottaferrata 1962, 197-436.

Synodus provincialis a. 1736 in Monte Libano celebrata, in Collectio Lacensis, Freiburg 1876, II, 75-502.

Synodus provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae anno 1720, Romae 1863.

SZTUDITA TIVADAR, *Epistola 124*, in PG 99, 1429-1434.

VANYÓ László (szerk.), *Szókratész egyháztörténete* (Ókeresztény írók IX), Budapest 1984.

WELYKYJ, A.G. (ed.), *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae illustrantia*, Voll. I-II, Romae 1953-1954.

WELYKYJ, A.G. (ed.), *Documenta Unionis Berestensis eiusque auctorum (1590-1600)* (Analecta OSBM, II, 3), Romae 1970.

WELYKYJ, A.G. (ed.), *Litterae S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Ucrainae et Bielarussiae spectantes*, voll. I-VII, Romae 1953-1955.

WILL, C. (ed.), *Acta et Scripta quiae de controversiis ecclesiae graecae et latinae saeculo undécimo composita extant*, Leipzig 1861.

XVI ORDINARY GENERAL ASSEMBLY OF THE SYNOD OF BISHOPS, *Worksheets for the Synodal Assembly* (First Session - October 2023) Worksheet B 3.4.

Канони Партикулярного Права Української Греко-Католицької Церкви

Szakirodalom

AA.VV., *Le cardinal Gabriel Acace Coussa. Memorial publié par les soins de l'Ordre basilien alépin*, Beyrouth 1964.

AMADOUNI, G., *L'autocephalie du katholicat Armenien*, in *I patriarcati orientali nell primo millennio* (OCA 181), Roma 1968, 165-175.

AMANIEU, A., „Archevêque", in NAZ, R. (ed.), *Dictionnaire de droit canonique*, Paris 1924, I, 928-934.

ANTÓN, A., *El misterio de la Iglesia: evolución histórica de las ideas eclesiológicas, II: De la apologética de la Iglesia-sociedad a la teología de la Iglesia-misterio en el Vaticano II y en el posconcilio* (Biblioteca de autores cristianos 27), Madrid 1987.

ARACKATHOTTAM, E., *The Juridical State of the Malabar Church in the XIX-XX Centuries*, Rome 1968.

ARIESAN, I., *Il Sinodo Provinciale I (1872) ed il suo ruolo nel dare una nuova impronta alla legislazione canonica romena*, Excerpta ex Dissertatione ad Doctoratum. PIO, Roma 2008.

ARIESAN, I., *La ricca legislazione canonica del Sinodo Provinciale I (1872) e la posizione della Sede Apostolica circa gli atti sinodali*, in *Studia UBB Theol. Cath.* LXI 1-2 (2016), 5-56.

AYMANS, W., *Synodale Strukturen im Codex Canonum Ecclesiarum Orientalum,* in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 160 (1991), 367–389

BAÁN, I., *Triadological reflections on the 34th Apostolic Canon. A model of the Trinity behind the text of the canon and its implications for the synodality*, in SZABÓ, P. (ed.), *Primacy and Synodality Deepening Insights: Proceedings of the 23rd Congress of Society for the Law of the Eastern Churches*, Nyíregyháza 2019, 493-502.

BAÁN, I., *Triadological reflections on the 34th Apostolic Canon. A model of the Trinity behind the text of the canon and its implications for the synodality*, in *Eastern Canon Law* 6 (2017), 97–108.

BÁNK J., *Egyházi jog: az egyházi alkotmányjog alapjai*, Budapest 1958.

BILANIUK, P., *The Apostolic Origin of the Ukrainian Church*, Parma 1988.

BIRD, T.E. – PIDDUBCHESHEN, E. (eds.): *Archiepiscopal and Patriarchal Autonomy. A Symposium held on July 15, 1972 at Lincoln Center Campus*, New York 1972.

BOUSAMRA, Ch., *The particular Law of The Maronite Church. Analysis and Perspective*, Rome 2010.

BROGI, M., *Le Chiese sui iuris nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, in *Revista Española de Derecho Canónico* 48 (1991), 517-544.

BUCCI, O., *II Codice di diritto canonico orientale nella storia della Chiesa*, in *Apollinaris* 55 (1982), 370-448.

CECCARELLI-MOROLLI, D, *La figura del Metropolita 'sui iuris' tra storia e realtà codiciale*, in SABBARESE, L. (a cura di), *Strutture sovraepiscopali nelle Chiese orientali*, Roma 2011, 75–88.

CERETI, G., *Ecumenismo. Corso di metodología ecumenica,* Roma 1986.

CHEDIATH G., *The Malankara Catholic Church*, Kottayam 2012.

CHEDIATH, G., *The Catholicos of the East*, Trivandrum 2005.

CHIMY, H, *De figura iuridica Archiepiscopi Maioris in iure canonico orientali vigenti,* Romae 1968.

CICOGNANI, A.G., *De Codificatione Canonica Orientali*, in *Apollinaris* 5 (1932), 86-95.

CICOGNANI, A.G., *Prefazione sull'opera della codificazione canonica orientale*, in *Fonti*, fasc. 1, Roma 1931, I-XIV.

COCO, G., *Canoni e Concili: l'idea e lo sviluppo della prima codificazione orientale tra il Vaticano I e Vaticano II*, in *Iura orientalia* IX (2013) 14–59.

CONDORELLI, O., *»Ecclesia«, »civitas« e giurisdizione episcopale: interpretazioni e applicazioni del c. 9 del Concilio lateranense IV nei secoli XIII–XV*, in *Ius Ecclesiæ* 16 (2004), 21–40.

CONDORELLI, O., *Coesistenza di communità di rito diverso nel medesimo territorio: principi canonici e frammenti di esperienze*, in *Folia canonica* 8 (2005), 7–22.

CONGAR, Y., *Die Lehre von der Kirche. Vom Abendländischen Schisma bis zur Gegenwart* (Handbuch der Dogmengeschichte 3/3d), Freiburg 1971.

CONGREGATION FOR THE EASTERN CHURCHES, *The Catholic East* (RIGOTTI, G. et al, eds.), Rome 2019.

CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, *Oriente Cattolico* (RIGOTTI, G., a cura di), Roma 2017[5].

CONTE, P., *Chiesa e Primato nelle lettere dei papi del secolo VII*, Milano 1971.

COUSSA, A., *Codificazione canonica orientale*, in SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico: cenni storici e statistiche*, Roma 1962[3], 35-61;

COUSSA, A., *De codificatione canonica orientale*, in *Acta congressus iuridici internationalis VII saeculo a decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis, Romae 12–17 Novembris 1934*, vol. IV, Romae 1936, 493–532.

COUSSA, A., *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali,* I., Grottaferrata 1948.

COUSSA, A., KOROLEVSKIJ, C., *Codificazione canonica orientale*, in AZARA, A. – EULA, E. (a cura di), *Novissimo Digesto Italiano*, vol. III, Torino 1959, 410-415.

CRISTESCU, M. I., *L'autorità legislativa nelle varie Chiese sui iuris e l'intervento della Sede Apostolica sul loro ius particulare*, in *Iura Orientalia* VI (2010), 81-108.

CRISTESCU, M. I., *Chiesa Arcivescovile Maggiore sui iuris greco-cattolica Romena. Ius particolare Ecclesiae sui iuris*, in PONTIFICIO CONSIGLIO PER I TESTI LEGISLATIVI (a cura di), *Il Codice delle Chiese Orientali: la Storia le Legislazioni Particolari le Prospettive Ecumeniche*, Città del Vaticano 2011, 273-304.

CROCE, G.M., *Korolevskij Cirillo*, in FARRUGIA, E. (ed.), *Dizionario enciclopedico dell'Oriente cristiano*, Roma 2000, 418-420.

DAN, I., *Pravila magna eiusque auctoritas in Ecclesia Romena*, Romae 1944.

DASSMANN, T. E. (Hrsg.), *Reallexikon für Antike und Christentum,* Stuttgart 2001, Band 19.

DE CLERCQ, C., *Les Eglises unies d'Orient*, Paris 1935.

DE CLERCQ, *Fontes Iuridici Ecclesiarum Orientalium*, Romae 1967.

DE VRIES, W, *Kirche der Vielgestalt, Entwicklung der Kirche in Ost und West*, Recklinghausen 1968.

DE VRIES, W., *Ortodossia e cattolicesimo*, Brescia 1983.

DE VRIES, W., *Rom und die Patriarchate des Ostens*, Freiburg – München 1963.

DE VRIES, W., *The Origin of the Eastern Patriarchates and their relationship to the Power of the Pope*, in BIRD, T.E. – PIDDUBCHESHEN, E. (eds.): *Archiepiscopal and Patriarchal Autonomy. A Symposium held on July 15, 1972 at Lincoln Center Campus*, New York 1972, 14-21 + Comments and Discussion 22-28.

DEL RE, N., *Eugenio Tisserant* in *La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali. Nel cinquantesimo della fondazione (1917-1967).* Grottaferrata – Roma 1969, 88-90.

DEL RE, N., *I cardinali prefetti della Sacra Congregazione del Concilio dalle origini ad oggi (1564-1964)*, in *Apollinaris* 37 (1964), 107-149.

DOBOS A, *A Zamoscsi zsinat határozatainak recepciójáról a történeti Munkácsi Egyházmegyében a kutatások új eredményei fényében*, in *Athanasiana* 54 (2022), 190-204.

DOYLE, S.T., *The Apostolic See and the Eastern Catholic Churches: from the Tridentine Era to the Present* (Kanonika 29), Rome 2019.

DYMYD, M., *La figura giuridica del Vescovo della Chiesa Unita di Kyiv sulla base dei suoi Sinodi (1589-1891)*, L'viv 1999.

ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7.), Budapest 2014.

ERDŐ P., *A közjó és a lelkek üdvössége Adalékok a jogrendek teológiai vonatkozásához*, in *Magyar Tudomány* 2011/5, 558-569.

ERDŐ P., *Patriarchae maiores et minores: zur Frage des Ursprungs einer Unterscheidung in der mittelalterlichen kanonistischen Terminologie*, in ERDÖ, P. (Hrsg.), *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn* (Aus Religion und Recht 3), Berlin 2005, 206-214.

ERICKSON, J.H., *Autocephaly in Orthodox Canonical Literature to the Thirteenth Century*, in *St. Vladimir's Theological Quarterly* 15 (1971), 28-41.

ESPOSITO, R., *Il decreto conciliare sulle Chiese orientali 'Orientalium Ecclesiarum'. Testo e commento*, h. n. 1965.

ESPOSITO, R., *Leone XIII e l'Oriente cristiano. Studio storico-sistematico*, Roma 1961.

FABRIS, R., *Card. Massimo Massimi*, in *La Pontificia Università Lateranense. Profilo della sua storia, dei suoi maestri e dei suoi discepoli.* Roma 1963, 234-235.

FALTIN, D., *La codificazione del diritto canonico orientale*, in *La Sacra Congregazione per le Chiese Orientali nel cinquantesimo della fondazione 1917-1967*, Roma 1969, 121-137.

FALTIN, D., *Codex Iuris Canonici Orientalis*, in PALAZZINI, P. (ed.), *Dictionarium morale et canonicum, vol. I.*, Romae 1962, 719-722.

FARIS, J.D., *The exercise of Roman Primacy and the Communion of Churches*, in RUYSSEN G., – KOKKARAVALAYIL, S. (a cura di), *Il CCEO: strumento per il futuro delle Chiese orientali cattoliche* (Kanonika 25), Roma 2017, 413-454.

FARIS, J.D. – ABBASS, J., (eds.), *A Practical Commentary to the Code of Canons of the Eastern Churches, Vol. I-II.,* Montréal 2019.

FARIS, J.D., *Metropolitan Churches and other churches sui iuris*, in NEDUNGATT G. – RUYSSEN, G. (eds.), *A Guide to the Eastern Code: A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches* (Kanonika 10), Rome 2020^2, 247-249.

FARIS, J.D., *Historical introduction* in NEDUNGATT G. – RUYSSEN, G. (eds.), *A Guide to the Eastern Code: A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches*, (Kanonika 10), Rome 2020^2, 45-64.

FARIS, J.D., *The Synod of Bishops of a patriarchal church*, in FARIS J.D., ABBASS, J., eds., *A Practical Commentary to the Code of Canons of the Eastern Churches, Vol. I.,* Montréal 2019, 293-321.

FARRUGIA, E. (a cura di), *Dizionario enciclopedico dell'Oriente cristiano*, Roma 2000.

FARRUGIA, E. (ed.), *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*, Rome 2015[2].

FORGÓ A., *Görög szertartású püspökök a 18. század végi magyar országgyűlésben*, in *Egyháztörténeti Szemle* 11 (2010) 3, 26–47.

FORGÓ A., *Batthyány József esztergomi érsek szerepe a görögkatolikus egyháziak országgyűlési részvételében*, in *Athanasiana* 36 (2013), 69–81.

FORTESCUE, A., *Eastern Churches*, in HARBERMANN, C., et al. (eds), *The Catholic Encyclopedia*, Vol. V., New York 1909, 230-240.

FOUILLOUX, É., *Eugène, cardinal Tisserant (1884-1972). Une biographie*, Paris 2011.

GALLAGHER, C, *The Concept of Protos in the Eastern Catholic Churches*, in *Kanon 9* (1989), 99-111.

GAUDEMET, J., *L'Église dans l'Empire romain (IVe–Ve siècles)* (Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident, III), Paris 1958.

GIANNINI, A., *Sulla codificazione del diritto canonico orientate*, in *Il Diritto Ecclesiastico* 58 (1947) 193-204.

GIBBONS, M., *Archbishop Mar Ivanios (1882-1953): Apostle of Church Union*, Kottayam 2002[2].

GORUN, G., *Kollonich Lipót bíboros és a Román Görögkatolikus Egyház születése*, in *Historia Ecclesiastica,* II, 2011/2, 190-200.

GRANIČ, B., *Die Gründung des autokephalen Erzbistums von Justiniana Prima durch Kaiser Justinian I im Jahre 535 n. Chr.*, in *Byzantion* 2 (1925), 123-140.

GUDZIAK, B., *Crisis and Reform: The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of the Union of Brest*, Cambridge 1998.

GUILLOU, A., *Régionalisme et indépendance dans l'Empire byzantin au VIIe siècle, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo* (Studi Storici, 75-76), Roma 1969.

HACKETT, J., *A history of the Orthodox church of Cyprus: from the coming of the apostles Paul and Barnabas to the commencement of the British occupation (A.D. 45- A.D. 1878): together with some account of the Latin and other churches existing in the island*, London 1901.

HALECKI, O., *From Florence to Brest (1439–1596)*, New York 1958

HERMAN, E., *Appunti sul diritti metropolico della Chiesa bizantina*, in *Orientalia Christiana Periodica* 13 (1947), 522-550.

HERTLING, L., *Communio. Church and Papacy* in *Early Christianity*, (WICKS, J., transl.), Chicago 1972.

HINSCHIUS, P., *Das Kirchenrecht der Katholiken und Protestanten in Deutschland*, II, Berlin 1878.

HINDO, P., *Primats d'Orient ou Catholicis Nestoriens et Maphriens Syriens*, Rome 1936.

HOCEDEZ, E., *Histoire de la théologie au XIXe siècle*, III. Paris 1947.

HOVORUN, C., *On Formation of Jurisdictional Limitsof Eastern Churches in 4-5th Centuries*, in *Orientale Lumen IX Conference Proceedings*, Washington DC 2005, 87-103.

INCHAKKALODI, T., *Archbishop Mar Ivanios, vol. I-II.*, Trivandrum 1957.

JONES, A.H.M., *The Later Roman Empire 284-602*, Vol. 2., Baltimore 1986.

KANE, T., *The Jurisdiction of Patriarchs of the Major Sees in Antiquity and in the Middle Ages*, Washington 1949.

KARIMPIL, J. (ed.), *Mar Ivanios. Person, Impact and Relevance*, Trivandrum 2021.

KAZHDAN, A. (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. I., New York-Oxford 1991.

KERESZTES Sz., *Határozat a keleti katolikus egyházakról.* Orientalium Ecclesiarum. In CSERHÁTI J., FÁBIÁN Á. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*. Budapest 1975, 349-357.

KLAUSER, Th., DASSMANN, T.E. (Hrsg.), *Reallexikon für Antike und Christentum,* Stuttgart 1950-.

KOCHUVILAYIL, G.T., *The Juridical Figure of Catholicos in the Syro-Malankara Major Archiepiscopal Church* in *Iustitia* I (1-2/2010), 186-199.

KOCHUVILAYIL, G.T., *The Juridical Figure of the Catholicos in the Catholic Church* (Dharmaram Canonical Studies 23), Bangalore 2019.

KONEK, S., *Egyházjogtan kézikönyve*, Budapest 1903.

KOODAPUZHA, X., *Christianity in India*, Kottayam 1998,

KOROLEVSKIJ, C., *Introduzione generale alla disciplina bizantina. Collezioni generali di disciplina bizantina*, in *Fonti,* I, VIII, Città del Vaticano 1932, 183skk.

KOROLEVSKIJ, C., *Living Languages in Catholic Worship. An Historical Inquiry*, London 1957.

KOSUTÁNY, I., *Egyházjog*, Kolozsvár 1903.

LE BRAS, G. (ed.), *Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident 16*, Paris 1981.

LESOURD, P. – RAMIZ, J., *Eugene Cardinal Tisserant*, Notre Dame (USA) 1964.

LIPPAY L., *A Keleti Egyházak*, Budapest 1934.

LOZOVEI, P., *De metropolitarum Kioviensium potestate, 988-1596* (Analecta OSBM, I/15), Romae 1962.

MACOMBER, W.F., *The Authority of the Catholicate Patriarch of Seleucia-Ctesiphon*, in *I patriarcati orientali nell primo millennio* (OCA 181), Roma 1968, 179-200.

MADEY, J., *Orientalium Ecllesiarum, More than twenty years after*, Kottayam 1987.

MADEY, J., *The Catholic Syro-Malankara Church: Some Reflections on Its Canonical Status Past and Future*, in *Logos: A Journal of Eastern Christian Studies,* 43-45 (2002-2004), 181–202.

MADEY, J., *The Rights of the Ukrainian Church at the Time of the Union of Brest and Its Present Situation*, in BIRD, T.E. – PIDDUBCHESHEN, E. (eds.): *Archiepiscopal*

and Patriarchal Autonomy. A Symposium held on July 15, 1972 at Lincoln Center Campus, New York 1972, 29-43.

MADEY, J., *Le Patriarcat Ukrainien: Vers la Perfection de L'Etat Juridique Actuel*, Romae 1971.

MAKKAI L. – SZÁSZ Z. (szerk.), *Erdély története három kötetben*, vol. II., Budapest 1986[3].

MALANCHARUVIL, C., *The Syro-Malankara Church*, Alwaye 1973.

MARTI, F., *Le strutture giurisdizionali sovrametropolitane delle Chiese cattoliche orientali, spunti per una riflessione circa la loro natura canonica ed ecclesiologica*, in *Ius Ecclesiae* 27 (2015), 83-104.

MARTON J., *A gyulafehérvári vallási unió (1697–1701). Apor István és Baranyi Pál László szerepe az unió létrejöttében*, in *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Catholica Latina*, 48/1 (2003), 111-120.

MATTAM, J., *The Disciplinary Legislation of Bishop Ros S.J., for the Thomite Fold of Malabar*, Rome 1964.

MCVAY, A., *The Apostolic See and Ukrainians: Metropolitan Andrei Sheptytsky and the Roman Curia*, in PETTINAROLI, L., ed., *Le Gouvernement Pontifical Sous Pie XI: Pratiques Romaines et Gestion de l'universel* (Collection de l'École Française de Rome 467), Rome 2013, 237-254.

METZ, R., *La prémiere tentative de codifer le droit des Eglises orientales au XXe siecle (1927-1958)*, in *Melanges offerts a Jean Dauvillier*, Toulouse 1979, 531-546.

METZ, R., *La prémire codification du droit des Églises orientates catholiques (1927-1958)*, in LE BRAS, G. (ed.), *Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident 16*, Paris 1981, 272-281.

MOLNÁR F., *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története 1848–1849-ben*, Budapest 2018.

MONČAK, I., *'Concilium Vaticanum de Ecclesiis Orientalibus'* (ukrán nyelven) in *Bohoslovia* 29 (1965), 132-186.

NAGY L., *Kálvinista és/vagy katolikus unió. A reformáció helyzete az erdélyi románok közt a 17. század végén*, in *Századok* 152/3 (2018), 623-650.

NAZ, R., *Dictionnaire de droit canonique*, vols. I-VII, Paris 1924-1965.

NEDUNGATT, G. (ed.), *The Synod of Diamper Revisited* (Kanonika 9), Rome 2001.

NEDUNGATT, G. – RUYSSEN, G. (eds.), *A Guide to the Eastern Code: A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches*, (Kanonika 10), Rome 2020[2]

NEDUNGATT, G., *Quest for the Historical Thomas Apostle of India: A Rereading of the Evidence*, Bangalore 2008.

NEDUNGATT, G. (ed.), *A Guide to the Eastern Code. A Commentary on the Code of Canons of the Eastern Churches* (Kanonika 10), Roma 2002.

NEDUNGATT, G., *Ancient Law in CCEO. The Interpretation of Canon 2 CCEO*, in ZAPP, H. et al. (Hrsg.), *Ius canonicum in Oriente et Occidente. Festschrift für Carl G. Fürst zum 70. Geburtstag*, Frankfurt a. M.–Berlin–Bern 2003, 87–115.

NICHOLSON, O. (ed.) *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, Vol. I-II., Oxford 2018.

ORIOLI, G., *Gli arcivescovi maggiori: origine ed evoluzione storica fino al secolo settimo*, in *Apollinaris* 58 (1985), 615-627.

ORIOLI, G., *La collazione del pallio*, in *Nuntia* 3 (1976), 88-96.

ORIOLI, G., *L'autocefalia della Chiesa ravennate*, in *Bollettino della Badia greca di Grottaferrata*, n. s., 30 (1976).

OROSZ L. (szerk.), *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott 'Keletiek méltósága' kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpózion anyaga,* 1994. november 2–4, Nyíregyháza 1995.

OROSZ L., *Unionizmus vagy ökumenizmus?*, in *Vigilia* 1994/10, 749-753.

PALAZZINI, P. (ed.), *Dictionarium morale et canonicum*, vols. I-IV., Romae 1962-1968.

PALLATH, P., *Primacy and synodality according to the common tradition of the Church in the first Millennium*, in *Iustitia – Dharmaram Journal of Canon Law*, 14/1 (2023), 9-47.

PALLATH, P., *The Synod of Diamper: Valid or Invalid?*, in NEDUNGATT G (ed.), *The Synod of Diamper Revisited* (Kanonika 9), Rome 2001, 199-226.

PALLATH, P., *Local Episcopal Bodies in East and West*, Kottayam 1997.

PALLATH, P., *The Catholic Church in India*, Changanacherry 2019[4].

PANATHANAM, J., *The Canonical Reforms of Msgr. Leonard Mellano OCD in Malabar*, Rome 1976.

PAPADAKIS, A., *Archbishop*, in KAZHDAN, A. (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, New York-Oxford 1991, vol. I, 155-156.

PARLATO, V., *Il vicariato di Tessalonica (IX-VII sec.)*, in *Studi in memoria di Pietro Gismondi*, vol. II, Milano 1991, 97–112.

PATRYLO, I., *Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses attentis praescriptis MP Cleri Sanctitati* (Annalecta OSBM Sectio I), Romae 1962[2].

PATRYLO, I., *Figura iuridica Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses*, Roma 1962.

PERI, V., *Chiesa Romana e „rito" Greco. G. A. Santoro e la Congregazione dei Greci (1566–1596)*, Brescia 1975.

PINTO, V., (a cura di)*, Commento al codice dei canoni delle Chiese orientali* (Corpus iuris canonici), Roma 2001.

PIRIGYI I., *Uniós törekvések az újkori Magyarországon, in: Katolikus egyháztörténeti konferencia*, Keszthely 1987.

PLOECHL, W., *The Church Laws for Orientals of the Austrian Monarchy in the Age of the Enlightenment*, in *Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in America*, Vol. 2, n.3 (April 1944), 711-756.

PODIPARA, P., *The Hierarchy of the Syro-Malabar Church*, Alleppey 1976.

POPEK, A., *The Rights and Obligations of Metropolitans. A Historical Synopsis and Commentary*, (Canon Law Studies 260), Washington 1947.

PORUNNEDOM, J., *All India Jurisdiction of the Syro-Malabar Church: A Historico-Juridical Study*, Rome 1991.

POSPISHIL, V.J., T*he Code of Oriental Canon Law: The Law on Persons*, Ford City 1960.

PRINZING, G., *The autocephalous Byzantine ecclesiastical province of Bulgaria/Ohrid. How independent were its archbishops?*, in: *Bulgaria mediaevalis* 3 (2012), 355-383.

REGÉNYI E.M., *Nikodim Milaš Ortodox Egyházjogi Kézikönyvének Elemzése, különös tekintettel a benne kirajzolódó egyházképre*, Diss. ad. doct. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet, Budapest 2011.

ŘEZÁČ, J., *P. Aemilius Herman S. I.*, in OCP 29 (1963), 250-259.

RUYSSEN G. – KOKKARAVALAYIL, S. (a cura di), *Il CCEO: strumento per il futuro delle Chiese orientali cattoliche* (Kanonika 25), Roma 2017.

SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico: cenni storici e statistiche*, Roma, 1962[3].

SALACHAS D., *Il diritto canonico delle Chiese Orientali nel primo millennio. Confronti con il diritto canonico attuale delle Chiese Orientali cattoliche: CCEO, Edizioni Dehoniane*, Roma 1997.

SALACHAS, D., *Il principio della struttura sinodale delle Chiese orientali nella legislazione canonica antica*, in *Nicolaus* 2 (1978), 221-251.

SALACHAS, D., *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma-Bologna 1993.

SALACHAS, D., *La normativa del Concilio Trullano, commentata dai canonisti bizantini del XII ecolo: Zonaras, Balsamone, Aristenos* (Oriente Christiano 31), Palermo 1991.

SALACHAS, D., *L'istituzione patriarcale e sinodale nelle Chiese Orientali cattoliche: sviluppo storico della normativa canonica*, Roma 1990.

SANZ, G. – ARNANZ, J., *El "afecto oriental" de los Papas, de León XIII a Juan Pablo II. Roma y las Iglesias del Oriente cristiano. Biblioteca de Autores Cristianos*, Madrid 2000, 5-108.

SCHATZ, K., *The Gregorian Reform and the Beginning of a Universalist Ecclesiology*, in *The Jurist* 57 (1997), 123-136.

SCHULZ, H.J., *The Dialogue with the Orthodox*, in *Concilium* 4 (1965), 61-72.

SENYK, S., *A History of the Church in Ukraine, vol. I.: To the End of the Thirteenth Century:* (OCA 243), Rome 1993.

SENYK, S., *The Background of the Union of Brest* in *Analecta OSBM*, Sectio II, XV (XXI) (1996), 103–144.

SIDAROUSS, S., *Des Patriarcates, Les Patriarchats dans l'Empire ottoman, et spécialement en Egypte*, Paris 1907.

SNIVELY, C., *Iustiniana Prima*, in DASSMANN, T. E. (Hrsg.), *Reallexikon für Antike und Christentum,* Stuttgart 2001, Band 19, 638-645.

SODANO, A., *Intervento al Simposio Internazionale „Ius Ecclesiarum – Vehiculum caritatis", nel X. anniversario dell'entrata in vigore del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium, 23 novembre 2001*, in *Ius Ecclesiae* 13 (2001) 3, 885-889.

SPYRIDAKIS, C., *A brief history of Cyprus*, Nicosia 1964[2].

STURZO, L., *Il Cardinale Carlo Salotti, nelle sue memorie.* Alba 1951.

SUTTNER, E.C., *A Zámoscsi (1720) és Bécsi Zsinat (1773): Meghatározó jellegű események a Lengyelországban illetve az Osztrák-Magyar Monarchia területén élő görögkatolikusok számára*, in OROSZ L., (szerk.), *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott 'Keletiek méltósága' kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpózion anyaga*, 1994. november 2–4, Nyíregyháza 1995, 163–181.

SUTTNER, E.C., *Das Unionverständis in den Anweisungen aus Rom von 1669 und jenes bei Kardinal Kollonich,* in MARTE, J. et al. (Hrsg.), *Die Union der Rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom – Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei. Band II.* București 2015, 226–236.

SUTTNER, E.C., *Die Siebenbürger Kirchenunion an der Wende zum 18. Jahrhundert. Annales Universitatis Apulensis Series Historica* 12. (1/2008), 7–41.

SUTTNER, E.C., *Die Union der Rumänen mit der Kirche von Rom*, in *Una Sancta* 47 (1992), 330-340.

SZABÓ P. – TÓTH F., *A pátriárkai és metropolitai konvent jogintézménye, mint a keresztségből fakadó sajátos küldetés gyakorlási fóruma (CCEO 140-145. kánonok)* in *Athanasiana* 10 (2000), 105-120.

SZABÓ P., *A Hajdúdorogi Metropólia kormányzati berendezkedése*, in *Vigilia* 7/2022, 549-555.

SZABÓ P., *A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában (15–17. század)*, in *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai.* Nyíregyháza 2009, 15-33.

SZABÓ P., *A nagyérseki egyház. A jogintézmény arculata a legújabb szentszéki gyakorlat tükrében* in *Athanasiana* 23 (2006), 139-175.

SZABÓ P., *A püspökválasztást érintő szabályozás változásai a keleti katolikus egyházjogban*, in *Teológia* 1997/1-2., 60-66.

SZABÓ P., *A sajátjogú egyházak tipológiája a Keleti Kódex szerint*, in IVANCSÓ I. (szerk.), *Ecclesiam ædificans. A 70 éves Keresztes Szilárd püspök köszöntése*, Nyíregyháza 2002, 363-382.

SZABÓ P., *A sajátjogú metropolitai egyházak kormányzati szervei*, in *Athanasiana* 6 (1997), 61-85.

SZABÓ P., *Approfondimenti sull'origine e sulla natura della potestà sovraepiscopale in prospettiva ecumenica*, in *Eastern Canon Law* 6 (2017 [2020]) 2, 77–112.

SZABÓ P., *Az egyházkép hangsúlyváltása (LG II). Az 'Isten népe' modell kánonjogi aspektusai*, in PUSKÁS A. (szerk.), *A Szent Titok vonzásában. A hetvenéves Fila Béla köszöntése* (Studia Theologica Budapestinensia 32), Budapest 2003, 313–318.

SZABÓ P., *Chiese „sui iuris": sviluppi di una nuova visione ecclesiologico-canonica condivisa*, [az alábbi konferencián elhangzott előadás végleges anyaga: Dal Concilio al Sinodo. Rilettura di un cammino di Chiesa, a 60 anni dalla Lumen

gentium (1964–2024), Aula Magna, Pontificia Università Gregoriana, Roma 28–30 ottobre 2024], megjelenés alatt.

SZABÓ P., *Coussa, Acacius*, in FARRUGIA, E. (ed.), *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*, Rome 2015[2], 556-557.

SZABÓ P., *Exarchátus és kormányzóság, valamint az élükön álló főpásztorok. Fogalmi tisztázások a hazai görögkatolikus szóhasználathoz*, in *Athanasiana* 48 (2019), 185-203.

SZABÓ P., *Fejezetek a magyar görögkatolikus jogtörténetből. Jogforrások, kormányzati berendezkedés, rítustagság (1771-1972)* (Collectanea Athanasiana, I. Studia, vol. 16), Nyíregyháza 2023.

SZABÓ P., *Miklósy István püspök és az első egyházi törvénykönyv (CIC'1917). Új levéltári adatok*, in *Athanasiana* 54 (2022), 251-262.

SZABÓ, P., *A keleti kodifikáció története (I). A kezdetektől a II. Vatikáni Zsinatig*, in *Athanasiana* 12 (2001), 95-114.

SZABÓ P, *La questione della competenza legislativa del Consiglio dei gerarchi (Consilium Hierarcharum). Annotazioni all'interpretazione dei cc. CCEO 167 § 1, 169 e 157 § 1*, in *Apollinaris* 69 (1996), 485–515

SZÁNTAY-SZÉMÁN I., *XIII. Leó pápa uniós szózata és a Kelet*, in *Keleti Egyház* IV/7 (1937), 161-167.

SZAPLONCZAY, *M., Grande munus – XIII. Leó pápa és a keresztény kelet*, in MAROSI, I. (szerk.) *Hitkeresés*, Beregszász 2022, 67-76.

SZAPLONCZAY, M., *XIII. Leó és a keleti egyházak*, in MIKÓ-PRÉM A. et al. (szerk.), *Fiatal kutatók és doktoranduszok XI. nemzetközi teológuskonferenciájának tanulmánykötete*, Budapest 2022, 65-75.

SZEREDY J., *Egyházjog: különös tekintettel a magyar szent korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestáns egyházakra*, Vol. I., Pécs 1879.

SZILAS L., *Kardinal Kollonitsch und die Kirchenunion der Rumänen Siebenbürgens*, in *Leopold Graf Kollonitsch. Sonderausstellung im Maltesermuseum Mailberg.*

Bearb. v. Werner Lamm. (Schriftenreihe des Malteser Museums Mailberg. Band 6.), Mailberg 1981, 25–30.

TAKAHASHI, H., *Maphrian*, in NICHOLSON, O. (ed.) *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, Vol. II., Oxford 2018, 957skk.

THALIATH, J., *The Synod of Diamper* (OCA 152), Rome 1958.

THANCHAN, G., *The Juridical Institution of Major Archbishop in Oriental Canon Law.* Excerpta ex Diss. PIO, Rome 1998.

THANCHAN, G., *The Juridical Institution of Major Archbishop in Oriental Canon Law. With Special Reference to Syro Malabar Major Archiepiscopal Church*, Bangalore 2017[2].

THAZHATH, A., *The juridical sources of the Syro-Malabar Church: a historico-juridical study*, Kottayam 1987.

TIMKÓ, I., *Keleti kereszténység, keleti egyházak*, Budapest 1971.

TISSERANT, E, *Eastern Christianity in India: a history of the Syro-Malabar Church from the earliest time to the present day*, Calcutta 1957.

VADAKKEKARA, B., *Origin of Christianity in India: A Historiographical Critique*, Delhi 2007;

VARICATT, C., *The Suriani Church of India: Her quest for autochthonous bishops, 1877-1896*, Kottayam 1995.

VASIL', C., *Chiese patriarcali e arcivescovili maggiori. Origini, struttura e prospettive ecclesiali,* in RUYSSEN G., – KOKKARAVALAYIL, S. (a cura di), *Il CCEO: strumento per il futuro delle Chiese orientali cattoliche* (Kanonika 25), Roma 2017, 87-109.

VASIL', C., *Ivan Žužek S.J. (1924 2004) ed il suo contributo alla scienza canonistica orientale moderna*, in *Servizio Informativo Chiese Orientali (S. I. C. O.)* LXIX (2014), 268-282.

VÉGHSEŐ T., *Jezsuiták és görögkatolikusok Északkelet-Magyarországon a 17. század második felében*, in SZABÓ I. (szerk.), *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon. Művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki*

megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából, Sárospatak, 2013. október 3–4., Sárospatak 2014, 214-226.

VÉGHSEŐ, T., *A görögkatolikusok helyzete a 18. században,* in TERDIK Sz. (szerk.), *Orcád világossága. Görögkatolikusok Magyarországon*, Debrecen 2020, 162-168.

VIAN, P., *Per una biografia del Cardinale Giovanni Mercati*, in *Rivista di storia della chiesa in Italia* 55 (2001), 175-199.

VITHAYATHIL, V., *The Origin and Progress of the Syro-Malabar Hierarchy*, Kottayam 1980.

WERNZ, F. X., *Ius Decretalium ad usum praelectionum in scholis textus canonici sive Iuris Decretalium, Tomus II. Ius Constitutionis Eccles. Catholicae, Pars II. De Hierarchia Iurisdictionis*, Prati 1915[3].

WERNZ, F. X. – VIDAL, P., *Ius canonicum*, Vol. II., *De Personis,* Romae 1943[2].

WOJNAR, *The Code*, M., *The Code of Oriental Canon Law: de Ritibus Orientalibus and de Personis*, in *The Jurist* 19 (1959), 212-245, 277-299, 413-464.

WOYWOD, S., *A Practical Commentary on the Code of Canon Law*, New York 1952.

WUYST, A., *Il diritto delle persone nella nuova legislazione per la Chiesa orientale*, in *Orientalia Christiana Periodica* 24 (1958), 175-201

ZAMBONARDI, M., *La Chiesa autocefala bulgara*, Gorizia 1960.

ŽUŽEK, I., *Appunti sulla storia della Codificazione canonica orientale*, in GAID, Y.L. (ed.), *The Eastern Code: Text and Resources* (Kanonika 13), Rome 2007, 31–71.

ŽUŽEK, I., *Che cosa è una Chiesa, un rito orientale?,* in *Seminarium* 27/2 (1975), 263-277.

ŽUŽEK, I., *Incidenza del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium nella storia moderna della Chiesa universale*, in ID. (ed.), *Understanding the Eastern Code* (Kanonika 8), Roma 1997, 266-327.

ŽUŽEK, I., *Incidenza del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium nella storia moderna della Chiesa universale*, in PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM

TEXTIBUS INTERPRETANDIS, *Ius in vita et in missione Ecclesiae. Acta symposii internationalis iuris canonici occurrente X anniversario promulgationis Codicis Iuris Canonici, diebus 19-24 Aprilis 1993 in Civitate Vaticana celebrati*, Città del Vaticano 1994, 617-793.

NYILATKOZAT

Alulírott, Szaplonczay Máté felelősen kijelentem, hogy a jelen doktori disszertációt önálló kutatásaim alapján, önállóan írtam, a feltüntetett és hivatkozott források és szakirodalom alapján, amelyeket az érvényben lévő előírások értelmében idézek. Disszertációm nem tartalmaz plágiumot.

Budapest, …….

aláírás